

ISSN 0021-6933

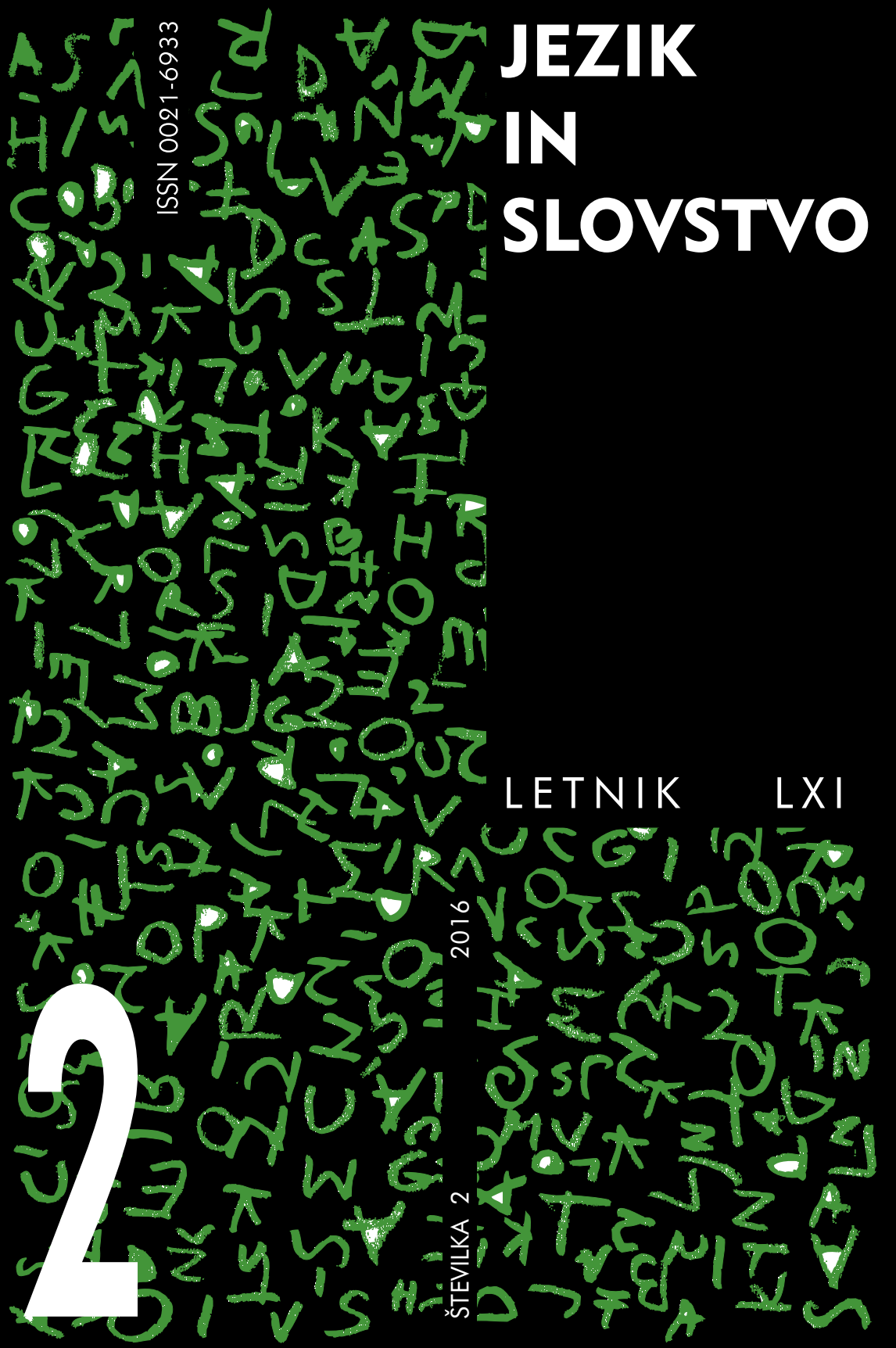
JEZIK IN SLOVSTVO

2

ŠTEVILKA 2

2016

LETNIK LXI

JEZIK IN SLOVSTVO

Glavna in odgovorna urednica
Đurđa Strsoglavc (Univerza v Ljubljani)

Urednik tematskega dela številke
David Bandelj

Urednice
Silvija Borovnik (Univerza v Mariboru)
Mojca Smolej (Univerza v Ljubljani)
Alenka Žbogar (Univerza v Ljubljani)

Uredniški odbor
Mirjana Benjak (Univerza v Pulju)
František Čermák (Karlova univerza v Pragi)
Niko Jež (Univerza v Ljubljani)
Nataša Pirih Svetina (Univerza v Ljubljani)
Han Steenwijk (Univerza v Padovi)
Janez Strutz (Univerza v Celovcu)
Božena Tokarz (Šlezijaska univerza v Katovicah)

Tehnična urednica
Lidija Rezoničnik

Predsednik časopisnega sveta
Gregor Kocijan

Jezik in slovstvo, ISSN 0021-6933, UDK 80
© Zveza društev Slavistično društvo Slovenije
<http://www.jezikinslovstvo.com/>

Naslov uredništva
Jezik in slovstvo
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
jezikinslovstvo@ff.uni-lj.si

Tisk
Nonparel d. o. o., Medvode

Naklada
560 izvodov

Oblikovanje naslovnice
Danino Božić

Vključenost v podatkovne baze
MLA – Modern Language Association of America, NY, USA
New Contents Slavistics, Otto Sagner, München, Germany
Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA
ERIH – European Reference Index for the Humanities

Naročnina
Revijo je mogoče naročiti ali objaviti samo ob koncu ali začetku koledarskega leta.
Naročnina za leto 2016 je 20,50 evra, za člane Slavističnega društva Slovenije 16,50 evra,
za študente 10,50 evra, za tujino 39 evrov. Na leto izidejo štiri številke.
Posamična številka stane 5,50 evra, dvojna številka 10,50 evra. Cene vključujejo 9,5-odstotni DDV.

Revijo sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik LXI

številka 2

VSEBINA

UVODNIK	3
I.	
Danila Zuljan Kumar Narodna identiteta pri Beneških Slovencih in Furlanih danes	7
Irena Novak Popov Pesniške strategije Viljema Černa	19
David Bandelj Sodobna poezija Beneške Slovenije: model angažiranega pesništva med Slovenci v Italiji	37
Jadranka Cergol Narečna literatura kot značilnost »manjšinske literature«?	49
Janoš Ježovnik Angeli in Ognjenci: narečna poezija Renata Quaglie v prevodih Marka Kravosa	59
Mateja Curk Govorice dvojezičnih literarnih oseb iz osrednjeslovenskega in beneškoslovenskega prostora	79
Bogomila Kravos Beneško gledališče	91
Miha Obit Ustvarjalnost brez besed?	99
II.	
Eva Sicherl Primeri slovenskih manjšalnic z vidika evalvativne morfologije	101
Marjetka Kulovec in Špela Vintar Percepcija in razumevanje tolmačenja v slovenski znakovni jezik pri gluhih in naglušnih dijakih	117
Janja Ribič Ujemanje med povedkom in osebkom v kopalativnih stavkih	139
Ana Vogrinčič Polpremi govor v slovenščini: nekateri izsledki analize korpusa izvornih slovenskih besedil	149
Tanja Badalič Ekokritiški pogled na poezijo Svetlane Makarovič	161
Maja Smotlak Bivanjsko nelagodje žensk kot tematsko osišče pripovedne proze Jasne Jurečič	171
Ocene in poročila	
Vojko Gorjanc Maja Bratanić, Boris Pritchard in Ivana Brač (ur.): <i>Od Šuleka do Schengena: Terminološki, terminografski i prijevodni aspekti jezika struke</i> . Zagreb in Rijeka: Institut za hrvatski jezik in jezikoslovje in Pomorski Fakultet u Rijeci, 2015.	185
Mojca Šorli Mednarodna znanstvena konferenca <i>Korpusi in diskurzi</i>	187
Abstracts	193

JEZIK IN SLOVSTVO

Volume LXI

Number 2

TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL	3
I.	
Danila Zuljan Kumar National Identity among Venetian Slovenians and Friulians Today	7
Irena Novak Popov The Poetic Strategies of Viljem Černo	19
David Bandelj The Contemporary Poetry of Venetian Slovenia: A Model of Engaged Poetry by Slovenians in Italy	37
Jadranka Cergol Dialect Literature as a Characteristic of Minority Literature?	49
Janoš Ježovnik Angels and “Ognjenci”: The Dialectal Poetry of Renato Quaglia in the Marko Kravos Translations	59
Mateja Curk The Discourse of Bilingual Literary Characters from Diverse Slovene-Speaking Social Environments	79
Bogomila Kravos Veneto Theatre	91
Miha Obit Creativity without Words?	99
II.	
Eva Sicherl The Diminutive in Slovene from the Perspective of Evaluative Morphology	101
Marjetka Kulovec in Špela Vintar The Perception and Understanding of Interpreting in Slovenian Sign Language amongst Deaf and Hard of Hearing Students	117
Janja Ribič Subject-Verb Agreement in Copulative Clauses	139
Ana Vogrinčič Free Indirect Discourse in Slovene: Some Findings of a Corpus-Based Study	149
Tanja Badalič An Ecocritical View of Svetlana Makarovič’s Poetry	161
Maja Smotlak The Existential Unease of Women as the Thematic Centre of Jasna Jurečič’s Narrative Prose	171
Reviews and Reports	
Vojko Gorjanc Maja Bratanič, Boris Pritchard and Ivana Brač (eds): <i>From Šulek to Schengen: Terminological, Terminographical and Translational Aspects of Language for Special Purposes</i> . Zagreb and Rijeka: Institut za hrvatski jezik in jezikoslovje in Pomorski Fakultet u Rijeci, 2015.	185
Mojca Šorli <i>Corpora & Discourse</i> International Conference	187
Abstracts	193

UVODNIK

Doslejšnje raziskave, ki so obravnavale slovensko literarno produkcijo v Beneški Sloveniji (pod tem pojmom razumem območje, ki obsega Nadiško, Tersko in Kanalsko dolino ter dolino Rezije), so se osredotočale v glavnem na zgodovinsko evidentiranje delujočih piscev, kronološki popis nastanka literarnih del in splošno znane oznake, ki so to književnost umeščale med narečno ali jo celo označevale za »manj pomembno«. Šele v sodobnem času, ko so se raziskave dotaknile tudi novejših metod in predstavile to književnost skozi prizmo medkulturnih študij ali družbenih silnic, so se raziskovalci prepričali, da ima to območje z jezikovnega in tudi literarnega vidika marsikaj samorodnega in izvirnega, kar bi nedvomno lahko obogatilo védenje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru.

*Zato se je porodila ideja, da bi pregledali stanje tekočih raziskav na tem področju, sočasno pa spodbudili nove pristope, ki bi povečali raziskovalno in družbeno prepoznavnost tega prostora, predvsem skozi umetniško besedo, ki jo ustvarja. Tako se je v okviru Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Trsta ob nedavni 40. obletnici delovanja, v sodelovanju z Univerzo v Vidmu in Inštitutom za slovensko kulturo iz Špetra, porodila zamisel za znanstveni posvet z naslovom *Sodobna literatura v Beneški Sloveniji med tradicijo in novimi izzivi*, ki je želel poseči v prostor Benečije s prikazovanjem njene sočasne literarne produkcije in njenega vsebinskega stilnega in tudi jezikovnega razvoja, kar bo omogočilo nov vpogled vanj in prineslo novo pojmovanje njegove ustvarjalnosti, ki se kaže kot presenetljivo »v koraku s časom«.*

Zdi se namreč, da sta študij in raziskovanje mednarodnih medkulturnih tokov postala eno vidnejših raziskovalnih področij, ki ponujajo tudi na polju literature in literarne vede veliko novih možnosti premisleka o sedanosti in prihodnosti sestave družbe.

Sociološka perspektiva, ki gleda na etnično stanje različnih narodov in ljudstev, kaže, da je monokulturnost že zdavnaj preživeta vrednota, ki jo vedno bolj zamenjuje transnacionalna medkulturnost. Ta se kaže v različnih postopkih, ki so tehnični (npr. sočasna uporaba več jezikov) in miselni (relativizacija pojma prostora in koncepta nacionalnega momenta) ter implicirajo novo pojmovanje pojma kulturne in literarne »večine« in »manjšine«. Posebne pozornosti bi bila v tem primeru deležna literatura, ki nastaja na območju Benečije. Skozi čas se je namreč razvilo znanstveno mnenje, da spada ta književnost bolj v območje t. i. narečne literature, toda to je le eno od možnih gledišč, ki se zaustavlja bolj na formalno jezikovni in kodni izbiri kot na duhovnozgodovinski.

Čeprav je res, da se je slovenska literatura (ali bolje: literatura, ki nastaja v slovenskem narečju – jeziku) v Benečiji rodila iz ljudsko-vzgojnih vzgibov, je

treba vseeno omeniti, da najdemo v njenem okviru tudi ene izmed prvih pisnih dokumentov, ki jih slovensko slovstvo pozna, in sicer Videnski rokopis (1458), Černjejski (imenovan tudi Čedajski ali Beneškoslovenski) rokopis (1497) in Starogorski rokopis (med 1492 in 1498), kar dokazuje živo prisotnost več kultur in jezikov že v poznem srednjem veku. Šele v 19. stoletju pa so se začeli izoblikovati avtorji, ki so oblikovali kulturno evolucijo v teh krajih, posebno Peter Podreka in Ivan Trinko – Zamejski.

Predvsem po njuni zaslugi se je slovenski jezik na obravnavnem območju knjižno in duhovno ukoreninil, čeprav je literarna vrednost njenega dela predvsem vzgojna in epigonska, vendar pomembna zaradi vzpostavljanja identitete, ki so jo v Beneški Sloveniji takoj po njeni priključitvi k Italijanskemu kraljestvu leta 1866 po zaslugi Trinka in Podreke nadaljevali predvsem intelektualci (Carlo Podrecca, Francesco Musoni) in duhovniki (Anton Cuffolo).

Zbiratelji ustnega izročila pa so v kasnejših letih nadgradili vzgojno podobo literature in jo počasi peljali do zavedanja, da je iz pričevalke o identiteti postajala odprta tudi za novejši izzive.

Tako so se na vseh treh področjih ustvarjanja oz. v vseh treh literarnih vrstah, prozi, poeziji in dramatikii uveljavili avtorji, ki so iskali – poleg identitetne potrditve – tudi umetniško izpoved. V sodobnosti se tako rojeva poezija, ki je pisana v narečju, vendar je v svoji idejni, metaforični in vsebinski konstrukciji izrazito moderna.

Podobno se je dogajalo tudi v Reziji, ki je postala zanimiva v 19. stoletju predvsem po zaslugi jezikoslovca Baudouina de Courtenaya in kasnejših raziskovalcev, vendar je ostala, tudi spričo geografskih značilnosti doline, zaprta in literarno pretežno nerazvita, saj med njene pomembnejše avtorje že več kot dvajset let prištevamo le Silvano Paletti in Renata Quaglio.

Taka idejna, geografska in miselna opredeljenost celotnega prostora od Čedada do Učje terja znanstveno obravnavo, ki vključuje zgodovinski pregled idejnih transformacij, ki so pripeljale do sedanjega stanja. To pa je izrazito raznorodno, saj se je identitetno potrjevanje oblikovalo v individualna razmišljanja nekaterih pesnikov in pisateljev ali se včasih nostalgичno pojavlja kot spomin na stare čase. Večina sodobnih ustvarjalcev pa prisega na novo pojmovanje stvarnosti, ki ni več identitetno ogrožena (ali vsaj ne tako močno kot neposredno po drugi svetovni vojni), temveč identitetno mnogovrstna in zaradi tega tudi bolj relativna.

Katere silnice so sprožile to povsem novo razmišljanje, ki se spretno vključuje v *Zeitgeist* post-postmoderne dobe, kjer je v zgodovini literature občutna potreba, da se globoko razišče vzroke, posledice in dejanja množične globalizacije idej, jezikov in kultur in emanacijo vpliva, ki ga taki trans-, med- in nadsacionalni premiki lahko imajo na bodoči razvoj ne le posameznih nacionalnih književnosti, ampak tudi na pojem svetovne literature, ki bo v bližnji prihodnosti potreben še

kakšne revizije, predvsem spričo močnega dotoka medkulturnih vplivov in tokov, pa je vprašanje, ki lahko zaposluje znanstvenike v sedanjosti in v prihodnosti in omogoča prostor, kjer se razvija ta književnost, da pridobi pričakovan pomen. Cilj posveta, ki je želel na novo opredeliti, ovrednotiti in kanonizirati podsistem neke literature (ali celo – podsistem nekega podsistema), ga osvoboditi doslejšnjih kvalifikacij, ki so ga obravnavale le kot kvalitetno vprašljivega ali povezanega le z dokazovanjem narodne identitete, ter ga vzpostaviti kot polnopraven literarni (pod)sistem, z vsemi dinamikami, ki ga določajo in delajo njegovo literarno produkcijo umetniško vredno in poli- ter medkulturno opredeljeno, je bil povsem dosežen.

*V prvem sklopu pričujoče številke revije Jezik in slovstvo so objavljeni referati, ki prinašajo v širši slovenski prostor nove in sveže poglede na podsistem sodobne književnosti v Beneški Sloveniji. Razprave se gibljejo od splošnega k specifičnemu. Najprej **Danila Zuljan Kumar** empirično razišče in primerja identitetne prakse Furlanov in Slovencev v Videmski pokrajini, nato **Jadranka Cergol** znanstveno utemelji, zakaj je narečna književnost jasen del manjšinske literature, **Mateja Curk** primerja različna dvojezična diskurza literarnih oseb in jemlje pri obravnavi v poštev dve literarni deli, in sicer antologijo beneške literature *Besede tele zemlje ter roman Čefurji raus!*. Sam se v svoji razpravi dotikam sodobne poezije v Beneški Sloveniji in prikazujem njeno angažirano podstat, **Janoš Ježovnik** pa analizira pesmi Renata Quaglie in njihove prevode v knjižno slovenščino, ki jih je opravil Marko Kravos. **Irena Novak Popov** predstavlja terskega pesnika Viljema Černa in njegove pesniške postopke, **Bogomila Kravos** pa delovanje Beneškega gledališča in ga skuša opredeliti kot pomembno funkcionalno institucijo, ki ima veliko odgovornost za razvoj literature na tem območju; znanstveno obravnavo pa zaključuje pesnik **Miha Obit**, ki pričevanjsko spregovori o težavah ustvarjanja v jeziku, v katerem primanjkuje besed za izražanje vseh odtenkov človekovega čutenja in motrenja.*

Monografski značaj prvega dela pričujoče številke revije Jezik in slovstvo ima torej pomembno vrednost, ker gre za prvo kolikor toliko celovito literarno znanstveno obravnavo (pod)sistema literature Slovencev v Benečiji, ki lahko nudi izhodišče za nadaljnje raziskovanje. Prepričani smo, da je neodkritih področij še veliko, zato si želimo, da bi ne ostala prva in edina, temveč bi postala prva izmed mnogih.

David Bandelj,
urednik tematskega dela revije

NARODNA IDENTITETA PRI BENEŠKIH SLOVENCIH IN FURLANIH DANES

V Videmski pokrajini Furlanije Julijske krajine postajata slovenščina in furlanščina vedno bolj slišni in vidni v javnem življenju, tj. izven sfere zasebnega in okvirjev slovenskih in furlanskih inštitucij. Gre za spremembe v dojemanju svojega jezika pripadnikov obeh skupnosti v razmerju do prevladujočega italijanskega jezika, katerega raba je v preteklosti pomenila prestižnejši položaj v družbi, ter za spremembe večinskega italijanskega prebivalstva v odnosu do obeh manjšinskih jezikov. Spremembe diskurzivnih praks Slovencev in Furlanov v Videmski pokrajini potekajo vzporedno s spreminjanjem njihovih identitetnih praks, kar v Evropi ni posebnost, ampak lahko proces umestimo znotraj širšega (evropskega) procesa regionalizacije.

Ključne besede: narodna identiteta, Slovenci, Furlani, slovenščina, furlanščina, Furlanija Julijska krajina

1 Družbeni položaj Slovencev in Furlanov v Videmski pokrajini Furlanije Julijske krajine

V Avtonomni deželi Furlaniji Julijski krajini (FJK) živijo tri avtohtone narodne manjšine: slovenska, furlanska in nemška. V prispevku se osredotočam samo na Slovence in Furlane, ki živijo v Videmski pokrajini in jim je bil status jezikovne manjšine priznan šele z zakonom za zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin v Furlaniji Julijski krajini leta 1999 (Zakon 482/1999). Z njim sta slovenščina in furlanščina pridobili status regionalnega jezika, ki jima zagotavlja prisotnost v šolskem sistemu, javni administraciji, javnih medijih ter regionalnem parlamentu. V preteklosti je bila njuna raba na obravnavanem območju omejena na slovenske in furlanske inštitucije ter zasebno sfero, danes pa slovenščina in furlanščina postajata

slišni in vidni tudi zunaj teh okvirjev. Deloma je pri Slovencih to rezultat uspešnega modela šolanja na nižji in srednji dvojezični šoli v Špetru (Colja 2013: 36; Bogatec 2004: 14; Stekar 2011: 15–17) – medtem ko se furlanščina v pokrajini v zadnjih letih postopoma uvaja v osnovno šolstvo kot učni predmet –, deloma pa sprememb odnosa oblasti do obeh narodnih skupnosti, kar je posledica širših družbenih sprememb v odnosu do manjšinskih in regionalnih jezikov v Evropi. Uvedba manjšinskih in regionalnih jezikov v šole je bistveno prispevala tudi k spremembi odnosa govorcev teh jezikov do svojega maternega jezika (Vassberg 1993: 2), kar se kaže predvsem v zavedanju, da je regionalni jezik eden od nosilcev ohranjanja razlik med regijami, njegova raba pa predstavlja močan kazalec pripadnosti skupnosti ter odraža govorčevo regionalno in lokalno zavest (Vassberg 1993: 158). Tretji ključni dejavnik, ki pospešuje uveljavljanje manjšinskih in regionalnih jezikov, pa je globalizacija. Ta je sprožila proces poglobljenega zavedanja o pripadnosti ožjemu, lokalnemu in regionalnemu prostoru, ki vključuje obujanje lokalnih in regionalnih praks, kar Beck (2003) imenuje relokalizacija in kar je Fishman (2001: 460) ilustrativno ponazoril z mislijo, da so nekateri procesi globalizacije in postmodernizma, ki naj bi bili daljnosežno najbolj uničujoči za t. i. farne identitete (*parochial identities*), dejansko pripomogli k njihovi oživitvi.

Spremembe v dojemanju lastnega jezika v odnosu do v vseh sferah življenja prevladujočega italijanskega jezika pri Slovencih in Furlanah v Videmski pokrajini lahko torej umestimo v širši evropski kontekst regionalizacije, ki s spremenjenimi diskurzivnimi praksami pri govorcih s seboj prinaša tudi spremembe v identitetnih praksah.

2 Odnos med diskurzivnimi in identitetnimi praksami

V prispevku nas zanimajo predvsem identitetne prakse, povezane s posameznikovo ali skupinsko narodno pripadnostjo. Narodna identiteta kot kolektivna identiteta, katere osnova je odnos, ki ga je posameznik vzpostavil do določene skupnosti, ki se zaveda svojega obstoja predvsem v teritorialnem, biološko-genetskem ter jezikovno-kulturnem smislu (Šabec 2006: 152), predstavlja pomemben del človekovega izkustva. Znotraj tega okvirja pa nas posebej zanima psihološki vidik narodne pripadnosti, saj ta raziskuje povezavo med posameznikovo pripadnostjo narodni skupini in njegovo pripravljenostjo ali zavrnitvijo biti prepoznan kot pripadnik te skupine, toda zanimivo je, da je za psihologe to relativno novo raziskovalno polje, ki mu v preteklosti ni bilo posvečene veliko pozornosti (Padilla, Borsato 2010: 11).

Večina ljudi se začne z narodno skupnostjo identificirati v procesu primarne socializacije, ki poteka skozi jezik, kar pomeni, da je jezik odločilni dejavnik posameznikove identitete. Posameznik namreč svojo identiteto izraža skozi lastne diskurzivne prakse, pri čemer so njegova govorna dejanja dejansko projekcije, s katerimi ustvarja vzorce diskurzivnega obnašanja, ki so enaki ali podobni vzorcem obnašanja skupine, ki ji želi pripadati (ali se od nje razlikovati). V primerjavi s

Howardom Gilesom, ki v svoji teoriji sporočanja prilaganja (*Communication Accommodation Theory*) trdi, da se govorec z izbiro idioma v govorni situaciji prilagaja drugim govorcem, Le Page in Tabouret-Keller (1985: 181) ugotavljata, da se govorec dejansko prilagaja podobi, ki jo ima o sebi v odnosu do sogovorca. Če torej govorec svoj idiom razume kot podrejen sogovorčevemu, razume tudi svoj položaj v družbi kot podrejen sogovorčevemu. Jezik v družbi namreč presega svojo funkcijo komunikacijskega sredstva in predstavlja predvsem močno semiotično in simbolno orodje (Garcia 2010: 520), zaradi česar govorec v večjezičnovni skupnosti pragmatično izbira diskurzivne prakse glede na to, kdo želi biti (Heller 1999). Njegova izbira je pogojena z več dejavniki, med katerimi so najpomembnejši trije: odnos družine do maternega/-ih jezika/-ov, posameznikovo občutenje pripadnosti jezikovni skupini in odnos večinskega prebivalstva do tega jezika (Vassberg 1993: 5). Odnos družine do maternega jezika je ključnega pomena, saj otrok v procesu socializacije poleg spoznavanja jezika sprejema tudi odnos do njega, hkrati pa skozi kulturne prakse sprejema vrednote svojih staršev in skupnosti, v kateri živi, s čimer postane jezik povezan z otrokovo emocionalno dimenzijo, ta pa vpliva na posameznikovo občutenje pripadnosti jezikovni skupini (Padillo in Borsato 2010: 12–13). Pomemben je tudi odnos dominantne socialne skupine do manjšinskega/regionalnega jezika. Če ima jezik, ki ga otrok govori, v dominantni socialni skupini status nižjega jezika, otrok razume, da je pripadnik skupine, katere jezik in kultura v očeh dominantne socialne skupine nista spoštovana (Garcia 2010: 12). Hkrati pa je pomembno dejstvo, da spremenjene družbene razmere, v katerih postane raba določenega jezika (idioma) sprejemljiva in celo obravnavana kot vrednota, v pomembni meri vplivajo na odnos do jezika pri govornicah samih, kar za seboj potegne spremembe v identifikaciji posameznika in skupine. Raziskave namreč kažejo, da identiteta ni »nespremenljivo skladišče lastnosti, podob in navad« (Preston 1997: 4), temveč stalno razvijajoči se odziv na razvoj družbe (Harvey 2001: 211).

3 Raziskava. Razlogi, cilji in metodološka izbira

O povezavi med jezikom in identiteto pri Slovencih in Furlanih v Videmski pokrajini je v zadnjih letih izšlo več del. Povezavo med furlanščino in furlansko identiteto tematizirajo Strassoldo (1996), Roseano (1997), Stolfo (2011), Cisilino (2001, 2002, 2006) ter D'Arnonco in Cisilino (2012), odnos med slovenščino in italijanščino med otroci, ki obiskujejo dvojezični vrtec v Špetru, preučuje Colja (2013), sestavljene identitete med mladimi slovenskimi maturanti na ravni šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji Pertot in Kosič (2014), o identiteti narodnih oziroma jezikovnih manjšin v Furlaniji Julijski krajini pa pišejo Benamore (2004), Susič, Janežič in Medeot (2010) ter Vidau (2013). Povečano zanimanje za obravnavano temo so sprožili premiki v razumevanju slovenske in furlanske identitete, ki sta jih spodbudila institucionalna podpora manjšinskim in regionalnim jezikom v zadnjih letih ter promoviranje načel večkulturnosti in večjezičnosti kot evropskih vrednot. Sama pri terenskem delu v Videmski pokrajini opažam predvsem vedno večjo prisotnost slovenščine in furlanščine na javnih mestih in v formalnih ali polformalnih govornih

položajih. Da bi ugotovili, kakšne so dejanske spremembe v diskurzivnih praksah govorcev obeh skupnosti, je bila med letoma 2012 in 2015 opravljena kvalitativna raziskava, v kateri je bilo opravljenih 22 sociolingvističnih intervjujev v starostno heterogeni skupini (od 25 let do 76 let) z vnaprej pripravljenimi vprašanji, in sicer 11 intervjujev s pripadniki slovenske in 11 s pripadniki furlanske skupnosti. S pripadniki slovenske narodne manjšine sem vse intervjuje opravila avtorica prispevka, in sicer na sedežu Inštituta za slovensko kulturo v Špetru ter na sedežu Kulturnega društva Ivan Trinko v Čedadu. Tri intervjuje s furlanskimi govorci sem opravila sama, in sicer na sedežu Furlanskega filološkega društva (*Società filologica friulana*) v Gorici, na sedežu Regionalne agencije za furlanski jezik – ARLeF (*Agenzie regionâl pe lenghe furlane*) v Vidmu ter s sorodnikom v Krminu,¹ ostale pa je opravila študentka Vlasta Križman v okviru svojega dela za diplomsko nalogo.² Vprašanja, ki so bila informatorjem zastavljena, so bila naslednja:

- 1) Kaj vas opredeljuje kot Slovenca/Slovenko/Furlana/Furlanko? Ali je jezik po vašem mnenju najpomembnejši označevalec vaše slovenske/furlanske identitete?
- 2) V kateri (socialni) skupini je po vašem mnenju slovenska/furlanska identiteta najbolj izražena in slovenski/furlanski jezik najbolj v rabi?
- 3) Kateri jezik/jezike rabite v svoji družini?
- 4) Kakšna je po vašem razlika med izražanjem slovenske/furlanske identitete v preteklosti in danes?
- 5) Kako vidite prihodnost skupnosti, ki ji pripadate?

4 Rezultati in diskusija

4.1 Kaj vas opredeljuje kot Slovenca/Slovenko/Furlana/Furlanko? Ali je jezik po vašem mnenju najpomembnejši označevalec vaše slovenske/furlanske identitete?

Predpostavljala sem, da bo odgovor na vprašanje, kaj jih definira kot Slovenca/Slovenko, Furlana/Furlanko, predvsem jezik, kar pri nekaterih odgovorih drži: »Mislim, da biti Slovenec je zelo v zvezi s tem, da živimo na tem teritoriju. To, kar nas razlikuje od Furlanov, je govornica, ne.« (NM) Toda že odgovor Furlana: »Biti Furlan pomeni zame možnost, da se lahko izrazim skozi spoznanja in kulturo svojega ljudstva« poleg skupnega jezika implicira občutek pripadnosti narodni skupini, ki govori slovenski/furlanski jezik, na kar kaže večina odgovorov, kot npr. naslednji:

¹ Za pomoč se zahvaljujem Williamu Cisilinu, Anni Madriz, Marini Cernetig in Lucii Trusgnach ter vsem ostalim intervjuvancem, ki so se prijazno odzvali povabilu k sodelovanju. Na koncu prispevka poimensko, tj. z začetnicami imena in priimka, navajam samo tiste informatorje, katerih izjave so v prispevku navedene citatno.

² Vsi intervjuji s furlanskimi govorci so bili opravljeni v italijanskem jeziku in prevedeni v slovenščino, pri čemer sva spraševalki prevedli vsaka svoje intervjuje.

Jasno, da predvsem jezik, ker že od otroštva eden je vajen govoriti v svojem jeziku, to mislim, da je najbolj važna značilnost, da si Slovenec v tem prostoru. Potem so še druge. Tu so še druge vsakdanje stvari, ki, ko vstopiš v stik z drugo realnostjo, kot je Furlanija za nas, se zavedaš, da so razlike, kar se tiče tradicij, kar se tiče navad. (DC)

Večini informatorjev samo skupni jezik ne predstavlja zadostnega pogoja za pripadnost slovenski ali furlanski skupnosti, saj je trenutna situacija taka, da:

[m]nogi Furlani, ki so se izselili, in ne govorijo več furlanskega jezika, se še vedno čutijo del furlanske skupnosti, saj jih zanima furlanska hrana, tradicija. Tisti, ki govorijo furlansko, pa jih »furlanske stvari« ne zanimajo, niso Furlani, ker nimajo furlanske zavesti, da so del furlanske skupnosti (AM),

kar jasno kaže na to, da občutenje pripadnosti ne vključuje nujno poznavanja in rabe jezika in nasprotno. Iz tega razloga je, kot je poudarila furlanska informatorka, »[j]ezik pomemben, toda prepričanje, da si del sociokulturne skupnosti, ki je furlanska, je temelj furlanske identitete.« (AM) O tem bo govor tudi v nadaljevanju prispevka.

4.2 V kateri (socialni) skupini je po vašem mnenju slovenska/furlanska identiteta najbolj izražena in slovenski/furlanski jezik najbolj v rabi?

Pri tem vprašanju so se pri slovenskih govorcih pokazale velike razlike v starostni pripadnosti. Nekateri starejši govorci so menili, da bistvene razlike med pripadnostjo »slovenski stvari« v preteklosti in danes ni, je pa zaradi ugodnejših družbenih razmer izražanje slovenske identitete postalo bolj odprto v italijanski prostor, ne samo omejeno na življenje znotraj skupnosti:

Po mojem čut identitete je bil v preteklosti zelo močen, ma ni bil izražen, zaradi pritiskov, nasprotovanj. Dandanes je dosti manj problemov in zato tudi se ljudje ne bojijo. Na primer šola, danes je sto ali koliko učencev na dvojezični šoli in prihajajo tudi iz mešanih zakonov in tudi iz italijanskih, je zanje privlačna ta šola. Ni bilo lahko na začetku se pokazati. Po moje zdaj se je veliko bolj razširilo, ne vem, zakaj, ker ni več pritiska, smo bolj močni, so padle meje, ne vem, iz raznih vzrokov. (NM)

Mnenja mlajših govorcev so drugačna. Bistveno razliko v pripadnosti slovenski skupnosti vidijo v zavedanju te pripadnosti, ki ga mlajše generacije, ki so obiskovale dvojezično šolo v Špetru, imajo, saj so »nas učili v šoli, nekaj je identiteta, nekaj je državljanstvo«, starejše pa v veliko primerih ne, ali kot je ilustrativno povedal pripadnik mlajše generacije:

Med starejšimi gotovo je bolj močen jezik, in to gotovo združuje, ampak da bi bili starejši ljudje bolj zavedni kot mladi, to mislim, da ne, v glavnem, ne, ker če bi vprašal mojo nono, kaj je, ona verjetno bi govorila v slovensščini, da je Taljanka. Mislim, da smo bolj zavedni mladi. (DC)

Izražanje furlanske identitete je, kot kažejo odgovori informatorjev, stvar skupine intelektualcev, »ki goji svoje lastno razmišljanje« (AC; v Križman 2013: 57). Večina informatorjev poudarja razliko med intelektualci, pri katerih je pripadnost furlanski identiteti zavestna in »preprostim prebivalstvom«, pri katerem je »izražanje furlanske zavesti spontano, vendar pa z manj politične zavesti« (CP; v Križman 2013: 62), obstaja pa še tretja skupina, in sicer izobraženi Furlani, ki so svojo furlansko identiteto ali zavrgli ali pa je javno ne priznavajo:

Furlanski jezik se danes uporablja večinoma po vaseh oziroma ruralnih območjih med starejšim prebivalstvom. Vendar pa to velikokrat ni pravi pokazatelj furlanske narodne zavesti. Manjkajo pa sociološke študije, zato /.../ se naslonim le na lastno izkušnjo. Opažam dvojje: obstaja neka prikrita zavest, ki pride na dan le v okoliščinah socialnega »stresa«. Ta zavest je prisotna po večini Furlanije. Obstaja pa še ozka skupina močno angažiranih ljudi. Ta zadnja kategorija ljudi je transverzalno porazdeljena, morda nekoliko bolj med srednjim slojem. Mladi so ozaveščeni, čeprav tega ne kažejo na militanten način. Poglavje zase so intelektualci, ki imajo v rokah vsa orodja, s katerimi bi lahko stimulirali furlansko kolektivno zavest. V večini primerov pa so se podredili italijanski narodni zavesti ali pa je njihovo obnašanje dvoumno. (CP; v Križman 2013: 62.)

4.3 Kateri/katere jezik/jezike rabite v svoji družini?

Odgovori v vseh starostnih skupinah pri Slovencih in Furlanih so pokazali, da je v družinah v rabi širok spekter različnih idiomov. V nekaterih družinah govorijo med seboj izključno slovensko oziroma furlansko narečje, v drugih govori vsak zakonec z otroki v svojem jeziku, v eni od družin rabijo italijansko narečje in slovenski knjižni jezik, da se oče lahko uči slovensko slovnico, ki jo hči, ki obiskuje dvojezično šolo, obvlada. V eni od furlanskih družin oče s svojima zdaj odraslima otrokoma vedno govori furlansko, pri čemer mu sin odgovarja v furlanščini, hči furlansko razume, vendar tega jezika nikoli ne rabi. Mati oziroma žena zna furlansko, vendar z možem vedno govori italijansko, ker je tako govorila v svoji družini. Podoben je bil odgovor enega od slovenskih informatorjev, ki s svojo ženo govori slovensko, ona pa, čeprav je Slovenka, govori vedno le italijansko, saj so tako govorili v njeni primarni družini ter v šoli, ko se je izobraževala za učiteljico. Morda okoliščine rabe obeh jezikov najbolje ilustrira naslednji odgovor furlanskega informatorja:

Rojen sem v 70. letih prejšnjega stoletja, ko je bila jezikovna dinamika precej drugačna od današnje. Furlanski jezik je bil takrat vsaj po vaseh še zelo živ, njegova vrednost pa je bila v očeh njegovih govorcev nizka. Moji starši so govorili med seboj ter s svojimi brati, sestrami in starši furlansko. Ko sem začel obiskovati vrtec in šolo, so učitelji sklicevali starše in jih nagovarjali, naj doma govorijo z otroki italijansko, da ne bi onemogočali napredka pri učenju italijanščine. Zato so moji starši in sorodniki (ne pa tudi stari starši) z menoj vedno govorili italijansko. Tega kompleksa se še danes ne morem rešiti. Tudi če me nagovorijo v furlanščini, jim sam odgovarjam v italijanščini. /.../ Čeprav so se starši z menoj pogovarjali v italijanščini, pa sem furlanščino slišal povsod okoli sebe. To je bil jezik mojega okolja, moje zemlje. Zato sem se je navadil.

Sčasoma je furlanščina postala v mojem komuniciranju prvi jezik. Danes je brez dvoma ‚moj jezik‘. Nekatere misli lahko v popolnosti izrazim le skozi furlanski jezik. (CP; v Križman 2013: 63.)

4.4 Kakšna je po vašem razlika med izražanjem slovenske/furlanske identitete v preteklosti in danes?

Kot je bilo v prispevku že navedeno, starejši slovenski govorniki ključno razliko vidijo v tem, da identiteta danes ni bolj močna, ampak zaradi ugodnejših družbenih razmer bolj odkrita v primerjavi s preteklostjo. Ena od govork je poudarila, da je ključna razlika med preteklostjo in sedanjostjo v tem, da je danes med mladimi Slovenci in med njihovimi italijanskimi vrstniki biti Slovenec sprejeto kot normalno:

Ker se je zgodilo, da je to postalo normalno /.../ da ni nič hudega biti Slovenec. /.../ Da je postalo normalno življenje. Slovenstvo je del njihovega življenja, ker so imeli slovensko šolo, imajo stike z drugimi Slovenci in to razumejo, kot da je to normalna stvar. (LT)

Mladi Slovenci sicer navajajo, da so tudi sami doživeli ponižanja zaradi izražanja slovenske identitete »Ja, tudi jaz sem imel probleme, marsikdo mi je rekel: ‚O, Šklavi!‘«,³ toda ne toliko, kot generacije pred njimi. Hkrati pa opažajo zanimanje za slovensko stvarnost pri Italijanih, ki so začeli kazati spoštovanje do svojih slovenskih vrstnikov in jezika, ki ga govorijo, česar v preteklosti (vsaj na splošno) ne bi mogli trditi:

Poznam veliko ljudi, ki so pravi Italijani, niti Furlani, e, ki imajo željo se naučiti slovensko, tudi samo za znati en jezik več. Veliko ljudi mi reče: ‚Kako se reče fare il pieno [napolniti rezervoar bencina do polnega], da ne bom šel gor v Kobarid in da ne bom znal niti ene besede.‘ To je moja generacija, 25-letniki. /.../ In tudi ko smo klapa, in govorimo po slovensko in potem se zavedaš, da imaš tam enega Italijana in te gleda ‚No,‘ in on reče: ‚Ne, ne, govorite naprej, jaz si mislim na tisto besedo, ki ste me jo naučili.‘ (IB)

Razlika med preteklostjo in sedanjostjo je tudi v tem, da je danes možnosti za učenje slovenskega knjižnega standarda pri Beneških Slovencih veliko: lahko gledajo slovensko televizijo, kar v preteklosti ni bilo samoumevno, prebirajo spletne strani. Eden od govorcev je poudaril zadovoljstvo nad urejenostjo slovenskih spletnih strani, npr. Planinske zveze Slovenije, spletnega portala Agencije RS za okolje www.arso.gov.si, ki je »za nas kot ena kultura znotraj, ne, vsi znajo za to stran.« (MC)

Da se dogajajo spremembe v diskurzivnih praksah narodnih manjšin v Videmski pokrajini, ugotavljajo tudi lokalne oblasti, ki zato spreminjajo tudi svoje diskurzivne prakse, saj se zavedajo, da v komunikaciji ni pomembna samo vsebina, ampak tudi

³ Mlajši govorniki so za razliko od starejših v govoru bolj sproščeni, ne ozirajo se na pravila knjižnega jezika, kar sem ohranila tudi v zapisu.

oblika, v kateri je ta podana, s čimer na simbolni ravni presegajo prevladujočo miselnost o zaostalosti in nerazvitosti manjšinskih in regionalnih jezikov in njihovo rabo povezujejo z modernostjo in napredkom:

V administrativnih aktih je furlanščina malo prisotna; razen če kdo tega posebno ne zahteva. V vsakdanjem življenju pa se mnoge aktivnosti že odvijajo v furlanščini. Tudi politiki danes govorijo furlansko, česar si pred tridesetimi leti ni bilo mogoče zamisliti. Včasih je to lahko le način pridobivanja naklonjenosti, vendar v pozitivnem smislu. Celo furlanski škof spregovori v furlanščini, čeprav ni Furlan. Sprememba v mentaliteti se torej dogaja. (WC; V Križman 2013: 58.)

Družbena ideologija, v kateri je bil državni jezik najprestižnejše sporazumevalno sredstvo, enojezičnost v družbi pa sprejeta kot najbolj zaželeno stanje, se, kot kažejo zgornji odgovori, spreminja, kar je med Slovenci in Furlani v Videmski pokrajini privedlo do stanja, ki ga je Živa Gruden, dolgoletna ravnateljica Dvojezičnega šolskega središča v Špetru, pred leti poimenovala kot »razkorak med jezikom in zavestjo« (Zuljan Kumar 2003: 7), kar je nazorno prikazal furlanski informator:

V Furlaniji so /.../ območja, kjer je jezikovna komponenta močno prisotna, to je npr. Codroipo, od koder sem jaz. Obstajajo pa tudi območja, kjer se prebivalci čutijo Furlane, čeprav ne govorijo furlansko. To so predeli Furlanije blizu Veneta (San Vito, Portogruaro, Sacile itd), pa tudi predeli okoli Gorice. /.../ Situacija je zares kompleksna, saj se lahko počuti bolj Furlan nek furlanski emigrant druge ali tretje generacije, ki je furlanski jezik že izgubil, kot pa nekdo iz Vidma. (WC; v Križman 2013: 58.)

V mnogih družinah se tako danes dogaja, da otroci slovensko/furlansko lahko govorijo le s svojimi starimi starši, ker ti svojih otrok maternega jezika niso naučili. Toda kljub temu se pripadniki srednje generacije počutijo Slovence/Furlane, zato svoje otroke spodbujajo k učenju in rabi slovenščine/furlanščine.

4.5 Kako vidite prihodnost skupnosti, ki ji pripadate?

Slovenski govorci so v svojih odgovorih optimistični, njihovo upanje temelji na delu dvojezične šole, katere število učencev raste, na delu glasbene šole, na dejavnostih kulturnih organizacij in predvsem na dejstvu, da postaja raba slovenščine v javnosti normalna stvar.

Toda večina govorcev je mnenja, da se slovenstvo v Benečiji ne bo ohranilo v obliki, kot jo poznamo danes. Zaradi drugačnih pogojev življenja bo nastala nova oblika sobivanja, ki ne bo več vezana na lokalni teritorij. Kar kažejo sodobni trendi (in kar je bilo značilno že tudi v preteklosti), problem Benečije ni obstoj slovenske manjšine, ampak izseljevanje iz gorskih vasi. Toda za razliko od preteklih obdobij, ko je izseljevanje potekalo v bolj oddaljene kraje Furlanije ter pretežno v Belgijo in Francijo, se Beneški Slovenci danes naseljujejo v Čedadu ali v ravninskih beneških vaseh, kot sta Škrutovo in Špeter. Hkrati pa se v zapuščene vasi priseljujejo Srbi, Hrvatje, Makedonci, Bolgari in Romuni, ki svoje otroke pošiljajo v italijanske

šole (DC, LT). Tako se bo treba, poudarja mlajši govorec, v prihodnje navaditi na življenje v večkulturni družbi:

In nismo še začeli razmišljati, da počasi bomo tudi mi del te multikulturalnosti, in zdaj postopoma bo treba razmišljati tudi o tem, kaj sploh pomeni, če imaš očeta Slovenca, nonota Furlana, soseda Maročana, ma ni nič slabega, nič hudega, ampak se moramo tudi mi postopoma naučiti, kaj pomeni biti del te nove družbe. (DC)

V nasprotju s Slovenci so furlanski govorniki v svojih odgovorih glede perspektive nadaljnjega razvoja narodne identitete in jezikovnih praks v svojem jeziku manj optimistični. Ena od govork je poudarila potrebo po tem, da Furlanija Julijska krajina na ravni šolskega sistema pridobi enako mero avtonomije, kot jo imata Bolzano in Trento (SC; v Križman 2013: 66). Informatorji so se večinoma strinjali s trditvijo, da ostaja furlanski jezik marginalen z več vidikov javnega življenja (v javni upravi, šolstvu), zato je eno od ključnih prizadevanj ARLeF-a kot krovne organizacije za promocijo furlanskega jezika furlanščino uvajati na področja, ki niso vezana na *fogolar* [ognjišče], kot pravi njen direktor William Cisilino, ampak »na tista področja življenja, na katerih ima že tradicionalno prevladujočo vlogo italijanščina«. Tako v zadnjem času v furlanščini pospešeno sinhronizirajo risanke, izdajajo časopis za mlade, prevajajo besedišče s področja novih tehnoloških znanosti ter ponujajo inovativne kulturne vsebine, s čimer si prizadevajo za »furlansko stvar« pridobiti mlade, ki kažejo naklonjenost furlanskemu jeziku. Da se dejansko kažejo spremembe v odnosu do furlanščine, Marco Stolfo, direktor Službe za jezikovne in kulturne identitete ter deželne rojake v tujini Avtonomne dežele Furlanije Julijske krajine (*Servizio Regionale per le Identità Linguistiche, Culturali e per i Corregionali all'Estero*), vidi v tem, da izginja diskriminatorni odnos do furlanščine tako med samimi govorniki tega jezika kot med govorniki večinskega italijanskega jezika, pri čemer imajo pomembno vlogo tisk in drugi mediji, posebej svetovni splet in *Radio Onde Furlane*, ki ljudem ponujajo drugačen pogled na manjšinske jezike:

V Vidmu je danes furlanščina vidnejša kot pred nekaj desetletji, ko je bila /.../ v mestu, uradih, vojašnicah razumljena kot družbeno ‹nespodoben, surov› jezik, primeren morda le za gostilno. Če si pred dvajsetimi leti šel na železniško postajo kupit vozovnico in si za informacije vprašal v furlanščini, ti je uslužbenec odgovoril prezirljivo v – večkrat celo slovnično nepravilni – italijanščini, saj je bila v resnici furlanščina tudi njegov materni jezik. Danes je normalno vprašati za vozovnico v furlanščini in dobiti odgovor ali v furlanščini, tega je največ (to je moja osebna izkušnja), ali v italijanščini, toda brez diskriminatornega in snobovskega tona. (MS; v Križman 2013: 69; prev. v slov. D. Z. K.)

5 Zaključne misli

Raziskava je pokazala, da je jezik kot eden ključnih znakov posameznikove ali skupinske identitete za posameznikovo pripadnost skupini pomemben, toda samo poznavanje jezika ni dovolj, če manjka zavedanje o pripadnosti skupnosti. Hkrati pa je raziskava pokazala tudi, da zavedanje o pripadnosti skupnosti ni nujno povezano z aktivno rabo maternega jezika govorcev te skupnosti.

Kot kažejo odgovori, raba jezika in občutek pripadnosti skupnosti, ki ta jezik govori, nista stvar socialnih skupin, ampak stopnje izobrazbe. V preteklosti se Slovenci in Furlani v Videmski pokrajini narodne identitete niso zavedali ali pa je niso izpostavljali, danes v drugačnih družbenih razmerah pa svojo narodno identiteto izražajo bolj odprto kot v preteklosti, kar gre pri Slovencih pripisati vplivu dvojezične šole, pri obeh skupnostih pa tudi spremenjenim družbenim razmeram, v katerih manjšinski jezik izgublja status nižjega jezika v primerjavi z italijanščino.

V zadnjih letih sta slovenščina in furlanščina postali bolj vidni in slišni v javnem neformalnem življenju v Videmski pokrajini, na radiu, reklamnih panojih, na spletu, kar informatorji razumejo kot normalizacijo odnosov v družbi, v kateri večjezičnost posameznika postaja ne samo vrednota, ampak na trgu delovne sile predstavlja konkurenčno prednost. Kot je pokazala raziskava, Slovenci in Furlani v Videmski pokrajini italijanščine ne doživljajo več kot edino sredstvo komuniciranja v javni sferi, kar dejansko pomeni legitimacijo njihove družbene in posledično tudi politične moči.

Intervjuji

- IB – Špeter, 20. februar 2012
- DC – Špeter, 20. februar 2012
- MC – Špeter, 20. februar 2012
- WC – Videm, 31. julij 2012
- AM – Videm, 31. julij 2012
- MN – Špeter, 20. februar 2012
- DT – Špeter, 20. februar 2012
- LT – Čedad, 8. februar 2013

Literatura

- Beck, Ulrich, 2003: *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Benamore, Daniele, 2004: *Lingue minoritarie, lingue nazionali, lingue ufficiali nella legge 482/1999*. Milano: Franco Angeli.
- Bogatec, Norina (ur.), 2004: *Slovene. The Slovene Language in Education in Italy*. Ljouwert = Leeuwarden: Mercator-Education <http://www1.fa.knaw.nl/mercator/regionale_dossiers/PDFs/slovene_in_italy2nd.pdf>. (Dostop: julij 2012).
- Cisilino, William, 2001: *La tutela delle Minoranze Linguistiche. Analisi della normativa statale e regionale con particolare riguardo alla lingua friulana*. Udine: Editore dal Consorzio Universitario del Friuli.

- Cisilino, William (ur.), 2002: *Lingue minoritarie e identità locali. Come risorse economiche e fattori di sviluppo*. Atti del convegno internazionale. Udine: Edito da Casa editrice FORUM.
- Cisilino, William, 2006: *Friulano lingua viva. La comunità linguistica friulana*. Udine: Edizione Forum.
- Colja, Tanja, 2013: *Porajajoča se pismenost v dvojezičnem okolju. Primer otrok, ki obiskujejo vrte s slovenskim jezikom v Italiji in dvojezični vrtec v Špetru*. Trst: SLORI.
- D'Aronco, Gianfranco, in Cisilino, Wiliam, 2012: *Sorestants e sotans. Intervista sul Friuli*. Udine: La biblioteca del Messaggero Veneto.
- Fishman, Joshua Aaron (ur.), 2001: *Can Threatened Languages Be Saved?* Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua Aaron, 2010: Sociolinguistics: Language and Ethnic Identity. Fishman, Joshua, Aaron, in García, Ofelia (ur.): *Language&Ethnic Identity. Volume I Disciplinary and Regional Perspectives*. Oxford: Oxford University Press. xxiii–xxxv.
- García, Ofelia 2010: Linguaging and Ethnifying. Fishman, Joshua Aaron, in García, Ofelia (ur.): *Language&Ethnic Identity. Volume I Disciplinary and Regional Perspectives*. Oxford: Oxford University Press. 519–533.
- Harvey, David Allen, 2001: *Constructing Class and Nationality in Alsace 1830–1945*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Heller, Monica, 1999: *Linguistic Minorities and Modernity. A Sociolinguistic Ethnography*. London: Longman.
- Križman, Vlasta, 2013: *Furlanska identiteta*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici (mentorja: dr. Danila Zuljan Kumar in dr. Jure Gombač).
- Padilla, Amado M., in Borsato, Graciela N., 2010: Disciplinary and Methodological Approaches: Psychology. Fishman, Joshua Aaron, in García, Ofelia (ur.): *Language&Ethnic Identity. Volume I Disciplinary and Regional Perspectives*. Oxford: Oxford University Press. 5–16.
- Le Page, Robert, in Tabouret-Keller, Andrea, 1985: *Acts of Identity: Creole-Based Approaches to Language and Ethnicity*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Pertot, Suzana, in Kosic, Marianna, 2014: *Jeziki in identitete v precepu. Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji*. Trst: SLORI.
- Preston, Peter Wallace, 1997: *Political/Cultural Identity. Citizens and Nations in a Global Era*. London: Sage Publications.
- Roseano, Paolo, 1997: *Identità friulana. Così è e così l'hanno prodotta i miti, i parroci, le élite locali*. Gorizia: ISIG.
- Stekar, Daniela, 2011: *Otrok v svetu dveh jezikov: primerjava besednega zaklada četrtošolcev iz Porabja (Madžarska) in Špetra (Italija)*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici (mentorica: dr. Carmen Kenda-Jež).
- Stolfo, Marco, 2011: *Occitania, Friuli, Europa. La mia lingua suona il rock*. Torino, Udine: Lidrís e Butui.
- Strassoldo, Raimondo, 1996: *Lingua, identità, autonomia, Ricerche e riflessioni sociologiche sulla questione friulana*. Campofornido: Ribis.

Susič, Emidio, Janežič, Adriana, in Medeot, Feliciano, 2010: *Indagini sulla comunità linguistiche del Friuli Venezia Giulia. Tutela e normativa*. Udine: Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Direzione centrale istruzione, formazione e cultura, Servizio identità linguistiche, culturali e corregionali all'estero.

Šabec, Ksenija, 2006: *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Vassberg, Liliane, 1993: *Alsatian Acts of identity. Language Use and Language Attitudes in Alsace*. Cleveland, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters LTD.

Vidau, Zaira, 2013: The Legal Protection of National and Linguistic Minorities in the Region of Friuli Venezia Giulia: A Comparison of the Three Regional Laws for the »Slovene Linguistic Minority«, for the »Friulian Language« and for the German-speaking Minorities«. *Treatises and Documents. Journal of Ethnic Studies. Revija za narodnostna vprašanja* 12/2013. 27–52.

Williams, Colin, 2010: Regional Perspectives in the Study of Language and Ethnic Identity: the Celtic World. *Language&Ethnic Identity. Volume I Disciplinary and Regional Perspectives*. Oxford: Oxford University Press. 237–254.

Zuljan Kumar, Danila, 2003: Vloga narečja v družbi danes in jutri. *Primorska srečanja*, 27/263. 2–11.

PESNIŠKE STRATEGIJE VILJEMA ČERNA

(Posvečeno profesorici Mileni Kožuh 1928–2015)¹

Prispevek analizira ključne pesniške strategije v poeziji Viljema Černa iz Terske doline. Skozi množinski lirski subjekt se zliiva s svojim ljudstvom, z apostrofo nagovarja Boga in slavi svojo deželo, z anaforo, refrenom in skladenjsko-semantičnim paralelizmom stopnjuje in enoti predstavljeni svet ter ustvarja ritem svobodnih verzov, z antitetično zgradbo kljubuje razdiralnim silam. Iz cerkvene rabe znani besedilni žanri, oblike in načini izražanja nagovarjajo okus bralcev iz lokalnega okolja, z metaforičnimi in metonimičnimi inovacijami pa je tersko narečje povzdignjeno v medij kompleksnih individualnih vsebin.

Ključne besede: Viljem Černo, Terska dolina, Beneška Slovenija, narečna poezija, pesniške strategije

1 Objave pesmi in predstavitev pesnika

Pesmi Viljema Černa so izhajale v raznovrstnih publikacijah, namenjenih različni bralski publiki, od najpreprostejše do najzahtevnejše, od lokalne do regionalne in nacionalne. Najprej so bile posamezne pesmi razmnožene v župnijskem listu *Med nami*, ki je priloga lista *La vita cattolica*. Delili so ga vernikom iz krajev s

¹ Milena Kožuh je bila najboljša poznavalka Terske doline iz osrednje Slovenije, urednica obsežnega zbornika *Terska dolina*. Po izidu Černove zbirke pesmi si je prizadevala za strokovno utemeljeno vrednotenje jezikovnih in vsebinskih transformacij na poti med prvotnimi objavami, zbornikom in zbirko, v kateri je dvajset besedil doživelo korenite spremembe. Že zelo bolna mi je napisala več pisem in poslala fotokopije prvih objav besedil ter mi tako omogočila vpogled v genezo zbirke. Žal mi omejeni prostor ne dopušča, da bi analizirala jezikovne spremembe – od bližanja knjižni slovenščini v zborniku do doslednega zapisa narečja v zbirki – ali Zlobčeve odmike od terskih izvirov, ki se naslanjajo na avtorjeve prevode v italijanščino.

slovenskimi imeni: Prosnid, Pletišča, Brezje, Tipana, Viskorša, Vizont, Zavarh, Bardo, Ter in Podbardo.

Prestop iz najožje terske v širšo beneškoslovensko javnost po letu 1993 pomenijo objave v *Trinkovem koledarju*, osrednjem zborniku, ki izhaja v Čedadu.² Nekatere med njimi pozneje niso bile sprejete v zbirko. V drugem zborniku festivala péte narečne pesmi Senjam beneške pesmi *Pustita nam rože po našim sadit* najdemo Črna med avtorji 17. »sejma«, ki je bil leta 1990 posvečen cerkveni pesmi: *Mislic na buojše dan* je bilo zmagovalno besedilo, uglasbil ga je Oreste Rosso iz Vidma, izvajal pa zbor iz Barda in Zavarha (*Pustita* 2000: 150).

Med teže dosegljivimi objavami je pet pesmi v drobni slovensko-italijanski antologiji beneške poezije za literarni večer, ki je pospremil videmsko konferenco *Convegno Slavia Dilecta* (7. maj 2004).³ Skoraj enak izbor najdemo v prvi tiskani antologiji beneškoslovenske literature *Besiede tele zemlje* (2004) urednika Micheleja Obita, ožji in drugačen izbor pa v *Antologiji sodobne poezije Slovencev v Italiji, Rod Lepe Vide* (2009) Davida Bandlja.⁴ Po predstavitvi beneškoslovenske poezije na Vilenici (2005) je revija *Otočje* (2012) v razdelku Slovenci po svetu – Italija pod skupni naslov *Gremo v sonce* uvrstila troje Černovih pesmi.⁵

Pomembna postaja v procesu razširjanja je priloga k trijezičnemu zborniku jezikoslovnih, zgodovinskih, kulturoloških razprav in pričevanj *Terska dolina – Alta Val Torre – Val de Tor* (2006), ki ga je zasnovala in uredila M. Kožuh. Priloga *Pesmi iz terske doline* vsebuje trintrideset Černovih pesmi, prevedenih v furlanščino (Paolo Cerno), italijanščino (Viljem Černo) in prepesnjenih v knjižno slovenščino (Ciril Zlobec).

Tudi zbirka *Ko pouno noči je sarce – Ko polno noči je srce – Co plen di gnot al è il cûr – Quando pieno di notte è il cuore* (2013) je štirijezična.⁶ Prvemu prevajalcu v furlanščino se je tu pridružil bardski župnik furlanskega rodu in osebni prijatelj Renzo Calligaro, prevajalcu v slovenščino Cirilu Zlobcu pa Jakob Müller in Tanja Rebula. Vsebuje 55 pesmi, tudi vse antologizirane, vendar ne ohranja njihovih prvotnih naslovov, ki so kazali na priložnost, za katero so bile ustvarjene in objavljene v župnijskem listu. List (na dveh straneh) *Med nami* so razmnožili nekajkrat na leto, ob velikih katoliških praznikih, kot so božič, velika noč, vsi sveti (vahti), Marijino vnebovzetje in praznik cerkve Svete trojice.⁷ Praznik je bil le ustvarjalna

² *Poženi mati* (1993), **Bardo* (1994), *Viernahti*, **Vahti* 1994 (1995), *Zemlja moja*, **Mati naša* (1997), **Na vrtu luči* (2001), *Moj Buoh, poslušati tele besiede* (2004), *Gremo v sonce* (2006). Z zvezdico označenih pesmi ni najti v zbirki.

³ *Gremo v sonce*, *Marija Vošnica*, *O zemlja ma...*, *Vahti dan (dan naših martvih)*, *Moj Buog, poslušati tele besiede*.

⁴ *Ter*, *O zemlja ma...*, *Vahti*.

⁵ *Marija Vošnica*, *O zemlja ma...*, *Gremo v sonce*.

⁶ Zanj je v Trstu prejel nagrado *Vstajenje* za leto 2013, ki jo podeljujejo odličnim zamejskim in zdmskim pesnikom, pisateljem in znanstvenikom.

⁷ Tako je 20 pesmi posvečeno božiču, 18 veliki noči, 15 vsem svetim (dnevu naših martvih), 21 Mariji (Sveta Marija Zdravja, Sveta Marija Vošnica, Sveta Marija Milostna), 10 pesmi pa slavi praznik Svete trojice. Vseh Černovih pesmi v listu *Med nami* naj bi bilo 112.

spodbuda in razpoložensko ozadje, ki še zdaleč ne izčrpa vseh razsežnosti poezije. Drži pa tudi, da je bila v cerkvenem okolju objavljena komaj kakšna pesem, ki se ne bi začejala z obredno invokacijo. Prave priložnostne pesmi so *Tres* (1997), *20. aniversario del terremoto* (1996), *Besiede znancu* (1986), *Nova cerkev tou Barde* (1991). Pač pa tam nista bili objavljeni posvetili umrlima prijateljema *Zbuan barba Ridolf, na ti bode lahna naša zemja* in *Zbuan, nono Remo*, ki ju je avtor zapisal v dveh različicah: v domačem narečju in knjižni slovenščini.⁸ Ker je zbirka *Ko pouno noči je sarce* najbolj reprezentativna, v njej manjkajo ravno priložnostne pesmi, ki so bile ponatisnjene v *Pesmih iz Terske doline*.

Viljema Černa kot pesnika⁹ je najprej predstavil C. Zlobec, ki je na podlagi avtorjevih italijanskih prevodov izvirnike v terskem govoru prelinil v knjižno slovenščino. V uvodu je opozoril na pesnikovo bitno povezanost z usodo Beneških Slovencev, zaradi katere je ta poezija hkrati socialna in domoljubna, religiozna in tuzemska, oblikovana v preprosti ljudski dikciji in z modernimi podobami, »ki so zelo blizu modelom nadrealistične metafore« (Zlobec 2006: IV). Na isto objavo in Zlobčeve uvide se je v motivno-tematskih analizah naslonila Marija Stanonik v poglavju *Terska dolina: narečne pesmi Viljema Černa* v monografiji *Slovenska narečna književnost* (2007). Poetiko povzema v krogih povezanih motivov: domača krajina z izseljenstvom in religioznostjo, v katero se vpletajo osebnoizpovedni motivi globoke bivanjske stiske, izpostavljena tematizacija besede (usode maternega jezika) ter življenjskega smisla in narodnega obstoja. Tudi Jakob Müller je v spremni besedi *Pesnik, Zemlja in Beseda* ponovil ugotovitev, da Černove pesmi »niso folklorna, preprosta, naivna, temveč duhovno in izrazno moderna poezija, nabita z dramo bivanja« (Müller 2013: 124) in jo presvetlil z osrednjimi temami: zemlja (kot snov z dušo tam živečih ljudi), z zemljo povezana skupnost, duhovno-religiozni svet in beseda kot jedro skupnostne identitete in zvestobe.

Moj prispevek bo z analizami diskurzivnih, oblikovnih, zgradbenih in figurativnih posebnosti Černove poezije predstavil preplet tradicionalnih in inovativnih postopkov.

2 Ciklizacija

Na poti od objave v listu *Med nami* do objave v obeh obsežnejših izborih/zbirkah je prišlo do ciklizacije, povezovanja ločenih besedil v večje nadpesemske enote s skupnim naslovom. Tako so v enem ciklu druga ob drugi zaživela besedila iz različnih časov, ki jih povezuje podobno občutje ali apostrofiranje istega naslovnika. Taki tri- ali štiripesemski cikli so v *Pesmih iz Terske doline Pri Sveti Trojici 1–4*, *Božič 1–3*, *Velika noč 1–3*, *Sveta Marija Zdravija 1–4*. V zbirki *Ko pouno noči je sarce* je v celoti in dobesedno ponatisnjen samo cikel *Par Sveti Trojici*, vendar s spremenjenim vrstnim redom, in sicer sta 2. pesem (»O ti, ki reš / med

⁸ Narečno in standardno varianto je ustvaril tudi pri pesmi *Gremo v sonce – Remo tou sonce*.

⁹ Enciklopedični viri navajajo ustanove, v katerih je delal za slovensko skupnost v Beneški Sloveniji in Terski dolini, tematiko njegovih strokovnih člankov in priznanja.

lobimi naubanimi razorji») in 3. pesem (»Poslušni besiede, / potrušene po travi«) zamenjali mesto. Med 37 naslovi štirje označujejo večpesemske enote: *Par Sveti Trojici* 1–4, *Pojénje* 1–3, *Se je sturou* 1–2, *Zemja, ki mouči* 1–6 in *Besieda* 1–7, skupaj torej 22 pesmi, ki so bile najprej objavljene vsaka zase. Cikla *Pojénje* (iz velikonočnih pesmi) in *Besieda* sta pravzaprav sestavljena iz fragmentov prvotnih pesmi, ki so se bodisi pesniku bodisi uredniku zdeli najbolj poetično učinkoviti. Pri osamosvajanju je odpadel liturgično-religiozni besedilni okvir in apostrofa, odlomki pa so zaradi izpustov dobili nove notranje povezave. V znanstvenih izdajah bi take modifikacije navajali v opombah, v edini samostojni zbirki pa je drugačna volja avtorja (ali poseg urednika) zmotila le Mileno Kožuh, ki bi si želela nespremenjene ponatise prvih izvirnikov in so se ji zdeli posegi v prvotne oblike kršitev nedotakljivosti umetniškega dela.¹⁰ Po moji oceni je enovitost Črnovega navdiha tako močna, da novo besedilo deluje neokrnjeno. Tako se v prvi varianti začetka pesmi *Božič* prislovno določilo kraja »po potah« nanaša na dejanje boga (prideš po potah), v drugi varianti, prenaslovljeni *Posej naš dan*, pa na prostor čakajočih (čakamo po potah).

Buoh,
tve štampjenje
se vidijo
po naši krasi,
mi poznamo
koj orkuoto
bozih!

Tve štampiénje
se vidijo
po naš krasi,
mi poznamo koj orkuoto
bozih.

Čakamo te,
da prideš,
tej dan od nas,
po putah
zemlje lačne
dobre besiede.

Čakamo
po potah
zemje, lačne
dobre besiede.

Božič (1.–13. verz)
Med nami, 24. 12. 1988

Posej naš dan (1.–9. verz)
Ko pouno noči je sarce, 60

Že v prvih dveh razdelkih zbirke so besedila izgubila prvotne splošne, priložnostne naslove (*Velika noč*, *Viermahte*, *Sveta Marija Zdravija*), ki so jih nadomestili naslovi iz posameznih verzov: *Sveta si, zemlja*; *Kako čon*; *Tou vietru*; *Čarne robide*; *Na senožetah*; *Ko seje moučanje*; *Pobuožajmo zemjo našo*; *Niti* itn. Posebnost nove redakcije je sedem odlomkov, ki sestavljajo cikel *Besiede* (108–120) o odnosu do materinščine, največkrat v povezavi s strahom, sovražnim zanikanjem slovenske

¹⁰ Profesorica mi je poslala tipkopišne prepise 21 »originalov«, v katerih je označila vse izpuste, in še rokopisno beležnico, v kateri je v skladu z zaporedjem pesmi v zbirki navedla naslove, začetne verze in datume prvih objav pesmi v listu *Med nami*. Menila je, da je besedila spreminjal urednik Müller, pesnik pa naj bi na to le pristal. Največjo spremembo je doživelo besedilo *Velika nuoč* (O Buoh, večerji z nami), *Med nami*, 26.3.1988. 32 verzov je razdeljeno v dve pesmi: *Ko seje se moučanje* (str. 30) iz verzov 7–17 in 21–27 ter *Pojénje I* (str. 54) iz verzov 1–2, 18–20 in 28–32.

kulture in usihanjem prebivalstva, ki vodijo v vsesplošni molk: »momo besiedo, ki reje sarce, / ma smo obmouknili.« (116) Kot je značilno za Černovo globalno pesniško strukturo, pa se v njih pojavljajo tudi upanje in vztrajanje ter slavospev domači govoric, ki bo lahko preživela z vero v božjo pomoč: »Tva besieda / je sieme trau / med njivami, / ki ne pusti / umrieti sarcu« (120). Ker je pri treh odlomkih cikla kot prevajalec naveden C. Zlobec, je mogoče razbrati, kakšni so bili prvotni konteksti v *Pesmih iz Terske doline*. V četrtem odlomku je to sodobni svet nasilja in neobčutljivosti (»z dušo, ke ima zakljep mahle«), zato ljudi obvladuje strah namesto veselja (*Velika noč 3, LXX*); v petem je besedilno okolje izpoved kolektivne stiske Božji Materi in njej izrečene priprošnje, naj prežene temo, izumiranje, nemoč in bolezen (*Sveta Marija Zdravija, LXXII*); šesti odlomek je povezan z napovedjo luči, ki bo pregnala temo z novimi besedami in ozdravila naše bivanje. Z novimi besedami trav, dišav, sonca, jutra, kruha, zdravja in dela, ki označujejo naravno in prvinsko kulturo, je pesnik povezal luč in božič (*Božič – Viernahte, LVIII*).¹¹

Fragmenti, ki so postali cikel *Besiede*, so zgoščeni okrog govora in govorece. Oboje je pogosto povezano z vitalnostjo in usihanjem, izgubo in oživljanjem, smrtnim molkom in življenjem/preživetjem, izkopanim in zakopanim zakladom, govorčevo negotovostjo in voljo, »da povje o živjenju, / ki na umarje.« (*Moj Buoh, poslušite tele besiede, XXVIII*). Ker je odsotnost domače govorece toliko kot smrt, si pesnik nalaga, da v imenu vseh najde besede in jih preda naprej: »Inje zapuojmo na hlas, / zatuò ke douo smo mieli tarnje / tôu ârlu anu tou ústah strah.« (*Božič 2004, LXII*) Zato podpira vero o božanskem izvoru človeka in oživljajoči moči besed: »da je paršu med nas / Človek / ki z Besjedo ubiva nuoč.« (*Božič – Viernahte 3, LX*). Prizadeva si prekiniti žalostno preteklost, ko »s/ plakanjen ti bozih / so ubili tou nas Besiedo.« (*Tihost krasí, 72*), zaradi česar celo »besieda matere / na ne poženi kruha anu vina« (*Na senožetah, 26*).

3 Množinsko izrekanje lirskega subjekta

Posebnost skoraj vseh Černovih pesmi je raba množinske oblike za govorečo osebo. Lirski subjekt govori v imenu skupnosti, ne da bi se nad njo povzdignil, s skupnostjo se zliva, da bi mu poslušalci/bralci lažje sledili. Tak položaj spominja na sprejemanje besed duhovnika v cerkvi ali učitelja v šoli in na skupno izgovarjanje besedila: »ležimo med koraninami / naših vasi. / Pod lipo se daržimo / tou Zavarhu se veselimo, / poje nam duša. / Božamo mrak, / pijemo strah sienc, / čujemo pisemo zadnjih čel« (*Marija Vóšnica, 14*). Skoraj ničesar ne izvemo o subjektu kot posamezniku zunaj skupnosti in njenih stisk, žalosti, razočaranj in upov, ker se ne izpostavlja, temveč zavestno odmišlja sebe, da bi poudaril druge, dal svoj glas na voljo nemim. Edino osebno čustvo je ljubezen do zemlje, domovine, ljudstva, narave, vasi in prednikov. A še pri tem velja predpostavka, da je ljubezen lastna vsem, celo tistim, ki so domačo deželo zapustili, ker so se morali izseliti, ali so

¹¹ Arabska številka se nanaša na stran v zbirki *Ko pouno noči je sarce*, rimska pa na stran posebej paginirane priloge *Pesmi iz Terske doline*.

umrli: »Božau san mo zemjo, / pieu san tou vietru / tej buorji /.../ Plačem mo vas, / njive brez rok, / koš brez trau / za krave.« (*Milosti pouna*, 70).

4 Apostrofa

Najpogostejša retorična figura je apostrofa, s katero govorec v besedilni svet in v zavest adresata priključuje čutom nedostopno, metafizično resničnost ali odsotna bitja. Njena funkcija je prezentirati, ponavzočiti. Pomenski učinek postopka je dvojen: med mrtvimi in živimi ni eksistencialne meje, temveč kontinuiteta, prehajanje in predajanje tradicije; priklicani Bog je bitje, ki človeka sliši in posluša njegove prošnje. Religiozno izročilo je zavezujoč odnos, saj je odločilno oblikovalo kulturno in jezikovno identiteto ljudi, vzpostavilo bližino in emocionalno povezanost.

Apostrofa sproža pretresljivo elegično izpoved in je besedilni okvir, ki strukturira celoto prošenj, izrečenih višjemu bitju, same prošnje pa so priložnost za opis stanja v domači deželi. Številni ogovori se začenjajo kot molitev, z invokacijo Boga (Kristusa, Sina, Gospoda) in Marije. Obe bitji sta večkrat imenovani Oče in Mati, ki ljubita svoje otroke in skrbita zanje. Boga pesnik približuje malemu človeku, s tem ko ga povabi v družino pri obedu: »O Buoh, večerjej z nami!« (*Pojénje 1*, 54), ga prosi za blagoslov: »Oče naš, poženi s tvo roko / nasmieh naših potokou« (*Oče naš*, 52), lahko pa ga naslavlja kot zaupno pričo: »Muoj Buoh, posluši tele besiede / ki božajo pojenje / za to sloviejsko zemjo« (6). Enako velja za apostrofo Matere: »O Mati, / kuô nas zadaržuje / živite klè /...!/?« (*Sveta Marija zdravija 3*, LXXIV); »Káko éon ti poviedati, Mati, / pojénje me zemje« (*Káko éon*, 18). Z ogovori se subjekt postavlja v položaj ubogega, nemočnega človeka v stiski, ki potrebuje pomoč, usmiljenje in blagoslov, kot avtorefleksiven posameznik pa občuti bojazen, da so njegove besede revne, nezadostne, nimajo performativnega učinka oziroma so brez moči za uresničitev izrečene želje: »Kako bomo zapieli, o Mati, / zemji Vizonta, / ki skriva mouk« (*O Mati...*, 8). Černo je formo molitve morda izbral zato, ker je njegovim ljudem najbolj znana oblika izbranega, poetičnega jezika, ker se v njej približuje kristjanovemu upanju in ker se ujema z mestom objave v cerkvenem listu, kajti cerkev je v Terski dolini ves čas delovala kot zatočišče slovenskega jezika in je nadomeščala manjkajoče kulturne institucije.

Apostrofirana je tudi subjektova zemlja, ki s tem postane oseba, adresat vprašanj o tem, zakaj v tej deželi trpijo ljudje, ki jih ima pesnik rad: »O zemja ma /.../ zakuó si usahnila vesele dni, /.../ zakuó si zvila roko / človeku zemje« (*O zemja ma*, 10). Včasih pa je celotna pesem brez ogovarjalnega začetka hvalnica domači deželi (*Sveta si, zemja*, 16) in reki v dolini (*Ter*, 12). Ogovorjeno resničnost prepoznamo iz glagolskih oblik za drugo osebo (ti): daješ siena, zdraviš, rosiš, reš naspruoti, božaš. Večkrat so nagovorjeni tudi »bratri«, ne v pomenu sorojencev, ampak sodeželanov, vernikov domače cerkve, prednikov, izseljencev: »Brati muoji / usaha zemja naša /.../ O bratri, / pokleknimo pred njive naše /.../ Bratri, pobužajmo zemjo našo, / naš kruh usakedanji, / vietar lip anu ruke žen.« (*Božič 2004*, LXII). Najmočnejši je

poziv in naročilo »bratom«, da naj kljub trpljenju ostanejo trdni in zvesti: »Bratri, / parpoznani s križi /.../ ste šenjè korenine / zasjane tou brazdah /.../? (*Vahti*, XLVI).

Redkeje rabljena govorna načina sta opis in pripoved, ki vključuje spomin. Oba predstavljata preteklo življenje, ki je bilo garaško, toda polno smiselne povezanosti med naravo in človekom ter med samimi ljudmi, starši in otroki. Pogost opisni pridevnik za človeka je »truden«, abstraktni samostalniki pa »trudost« in »veseuje«, »zdrauje«, ali skupaj: »Trudost nan je nosila zdrauje« (*Vart živienja*, 62). Vidni telesni znaki trdega dela na skopi zemlji so »skriujena plća«, »zakriujena harbât«, »roke mraza«, »razpukana roka«, »debelà skorja rok«, »težke roke«. Podobe kmečkega življenja so del kolektivnega spomina in ta je pozitiven kontrast sedanjemu stanju: stari, umirajoči, zapuščeni ljudje, izpraznjene, zaprte in podrte hiše, opuščeno orodje, zaraščeni vrtovi in senožeti. Vendar že preteklost ni bila idilična, temveč trpka in revna, z lakoto »ko lakot vam je stiskala pas«; *Zemja, ki mouči* 5, 102), grenkimi izkušnjami (»dih mater, / ki si so spoznale kisalino«; *Oče naš*, 52), znojem (»slovenske matere Tera, / premočene od kos anu vil«; *O zemlja ma*, XVI) in je vse ljudstvo poznalo »koj orkuoto bozih« (*Posej naš dan*, 60).

5 Izoblikovanost besedil

Forma Černovih pesmi je izbrana, privzdignjena, saj je povzeta po modelu bogoslužnih besedil, ki so ljudem najbližja zaradi kontinuirane rabe v cerkvi. Ključno je oblikovanje z različnimi vrstami ponavljanj – anaforo, refrenom in sintaktično-semantičnim paralelizmom, ki skupaj delujejo kot posnetek bibličnih psalmov in litanij.

5.1 Anafora, ponavljanje na začetku zaporednih verzov je pomembno ritmično in kompozicijsko sredstvo. Pogosto se pojavlja skupaj z refrenskim ponavljanjem apostrofe in se izteče v logično poanto vsake kitice. V pesmi *Požirek veseuja* (74) so to prošnje za rešitev stiske, izrečene v imperativu in stopnjevane proti svetlobi in zdravju:

O Mati,
ki polniš dušo trdnaa človeika,
ki zbujaš zemjo, ke zuoni,
ki točiš zdrauje kiši, ki te kliče,
ki poslušáš zboliete trave,
ki nosiš pretočene souze,
pobuoži našo tomo med brajdami,
prosi za nas parišče rajske njive!

O Mati,
kle si hodila buos po travi,

kle si predla preslico anu vouno,
 kle si klečala pred križen po klancih,
 kle si se nalukala vode žlieba,
 kle si prenosila briemana siena,
 kle si stiskala si roke zuj mraza,
 záke na ne usahni skleda mlieka,
 zatuó, Mati, odkri nan vedrino tvojeh rož,
 dej nan piti zdrauje tvoja korita,
 prosi za nas jasnih dni,
 če smieh bleđi!

O Mati,
 ko naš dan nie več obliečen ajódic,
 ko ne sprauja otave anu mladih trau,
 ko ne nosi vil anu lopat,
 ko ne diela rasti razorja krompirja,
 zatuó ke naša zemja zuoni na odšle bratre
 zatuó ke sárce u je brez njivanj
 anu vietar nosi tardo rastje,
 ti, Mati, dorà tej kruh,
 ozdravi naše bliede sience,
 ki odnašajo živienje!

C. Zlobec je v svoji prepesnitvi namesto doslednega ponavljanja oziralnega veznika (»ki«), časovnega veznika (»ko«) ter prislova (»kle«) nekatere ponovitve izpustil: »ki polniš dušo trudnega človeka, / spet nam oživljaš zemljo, ki prihaja s pesmijo, / in z zdravjem napolnjuješ dom, / ki moli k tebi /.../«. Vendar podobno ravna v knjižnih variantah tudi avtor, ko opušča dosledno ponavljanje verznihih začetkov iz narečne variante: »Smo šenjé bieli križ nad skalo, / ke tou porasli travi / kaže počivalo? // Smo šenjé tardi abar na ori, / zelen buor ke diši po smoli? / Smo šenjé koranine, / ke zaraščamo našo zemjo? / Šenjé od debła do debła / zavivamo rokave / anu bratri, remo tou sonce.« (*Remo tou sonce*, 34). Ali smo beli križ nad skalo, / ki v prerasli travi / kaže počivalo? /.../ Smo še trdni gaber na gori, / zeleni bor, ki diši po smoli? / Ali smo korenine, ki vraščamo našo zemljo? / Še od debła do debła / zavivamo rokave / in, bratje, gremo v sonce!« (*Gremo v sonce*, prav tam).

5.2 Refrensko ponavljanje na začetku kitic srečamo v mnogih pesmih: *O mati, O zemja ma, Pobuožajmo zemjo našo, Hvalite boa, Oče naš, Požirek veseuja*, kjer se enak ali le malo modificiran verz ponovi najmanj trikrat. V pesmi *Se je stuorou 2* (86) refren sooblikuje paralelizem: »Se je stuorou / za parnesti /.../ Se je stuorou / za ženitke /.../ Se je stuorou / za našo besiedo /.../ Se je stuorou / za vináti tomu /.../ Se je stuorou / za se oblieči robid /.../«. V pesmi *Požéni* (90) ima dodaten ritmični učinek, saj verzi refrena tvorijo amfibraški ritem: »Požéni me roke /.../ Požéni me óči /.../ Požéni me kósti /.../ Požéni mu starost /.../ Požéni use nas /.../ Požéni use martve /.../«. Refren opazno povezuje in ločuje, zato ima v pesmih brez kitične delitve vidno in slišno kompozicijsko vlogo.

5.3 Tudi sintaktično-semantični paralelizem ima pomembno ritmotvorno in zgradbeno funkcijo. V tej figuri se v soseščini pojavljajo enake besedne in stavčne oblike (največkrat po tri), ob tem pa se pomen stopnjuje v antiklimaks: »Pozabjeni, / trudni, / bouni / ledamo med« (*Besiede 3*, 112). Paralelizem je pogosto posledica naštevanja, ki se zaključí v metaforičnem povzetku »Zubjenè právice, / težke roke, / trudne besiede / so listje naše« (*Kiša kruha*, 68). Stopnjujejo se lahko tudi enakovredne antitetične strukture: »Momó óči, ma ne vidimo, / momó uha, ma ne čujemo, / momó besiedo, ki reje sárce, / ma smo obmouknili.« (*Besiede 5*, 116). Ne glede na sintaktično obliko in pomensko stopnjevanje paralelizem povsod soustvarja ritem prostih verzov, saj enake oblike in besedne zveze nosijo predvidljivo število naglasov.

6 Antitetična kompozicija

Povezovalni refren in anafora ter stopnjevalni paralelizem vzpostavljajo ekvivalentnost heterogenih elementov, enovitost predstavljenega sveta, nekakšen notranji red. Toda bistveni kompozicijski princip Černove poezije je antiteza. V okviru istega besedila so v nasprotju postavljeni nosilni pojmi s simbolnim pomenom: tema/noč in svetloba/luč/sonce (»posvjeti tou tomu sarca«), mraz/led in pomlad, bolezen in zdravje (»ozdravi naše boljezni«), rože (lepota) in trni (trpljenje), solze in smeh, žeja in voda, lakota in kruh, tišina in glasovi (»tou tihosti to je klicanje žalosti«) živost in smrt, suša in rosa, opiranje na palico in hoja, petje in molk, zelenje in robida, zemlja in nebo, preteklost in prihodnost, odhajanje in ostajanje, odhajanje in vračanje, malodušje in upanje. Samo izjemoma se antiteza izostri v figuro oksimoron: »/si/ tihost, ki plače« (*Ter*, 12). Na dramatičnem kontrastu so zgrajene skoraj vse pesmi, in sicer tako, da opažanju negativnih stanj, izkušnji odmiranja, nasprotuje zamisel pozitivne razrešitve, ki je postavljena v zaključek. V poantah se kar naprej pojavlja življenje, pomlad, nova pot, nova brazda v zemlji, ozdravljenje, oživitev: »za trudom nan pride življenje«, »pomaj nan ustati / tej trava od zemje / tou vilázimu«, »posej naš dan / brez jutra / z njivanji / novih poti«, »dej Tve roke / za skopati / nou razor«. Celo tam, kjer razum prišepetava spoznanje konca in brezizhodno situacijo, je kot želja ohranjen drobec lepote in sreče: »odiši mi z jabukami življenje, ki odhaja.« (*Zemja, ki mouči 1*, 94). Ta vstajenjska filozofija je znak osebnega kljubovanja, vztrajanja in zvestobe, ne glede na realno stanje, je vera v čudež ohranjanja in prenavljanja, ki se sklicuje na dva ključna mita: prvi je ciklično obnavljanje v naravi in drugi krščanska skrivnost vstajenja.

7 Verz

Černovo verzno oblikovanje temelji na skladenjsko urejenem prostem verzu. Verzi so večinoma kratki, obsegajo nekaj zlogov in so praviloma zaključene enote smisla (stavki, besedne zveze). Samo na nekaterih mestih je v verzem zaporedju zaznati glasovno ujemanje: »Sonce orjavi / se mračí / ležimo med koraninami / naših vasi. / Pod lipo se daržimo, / tou Zavarhu se veselimo /.../ pijemo strah sienc / čujemo

piesmo zadnjih čel/ – buosih žen čez travo – /.../ spraujamo siena, / kopamo krompir /.../« (*Marija Vóšnica*). Primeri rim, asonanc in aliteracij so redki, saj avtorju ne gre za artizem, poudarjeno pesniško funkcijo jezika, zvočno ikonizacijo pomena, temveč za čustveno vrednotenje predstavljenega sveta, da bi se z njim identificirali bralci. Ponekod srečamo moderne elipse oziroma brezglagolske povedi: »Sami. / Nie več vaši.« (*Na senožetah*, 26), »Kiše same, / Vizont, / nie človeka« (*Tou vietru*, 22). Edina posebnost v gradnji prostega verza so vrinjeni odvisniki, ki prekinjajo logiko naštevanja praznih zaselkov: Se vračamo po krajšnici / tou Vianta, / tou Vas, / tou Tamar, / ta zemji, / noseni tou očah / po svietu / ta koranini / hodjenja« (*Hodimo zviéralan*, 38.)

8 Semantične inovacije

Dosedanja predstavitev je izpostavila iz literarne (bogoslužne) tradicije prevzete besedilne žanre, oblike in načine izražanja. Specifika Černove poezije pa je inovativna semantična plast. Inovacije ne izvirajo iz izbire besed, ki poimenujejo konkretne realije, vsakdanje izkušnje kmečkega človeka iz Terske doline.¹² Inovativna je predvsem metaforika, ki materialno resničnost na presenetljive načine povezuje z emocijami in duhovnim svetom.

8.1 Primera

Najpreprostejši način ustvarjalnega spajanja je primera (*comparatio*) z eksplicitnim primerjalnim veznikom kot (»tej«). Razumevanje predvideva, da ugledamo podobnosti med primerjanim (*komparat*) in primerjalnim členom (*komparand*). Černova primera povezuje človeka in naravo, največkrat tako da človekova dejanja označi s pojavi v naravi: »zapuoj tej ščinkavec«; »pieu san tou vietru tej buorji«; »se vračamo /.../ tej čela, ki leda rože varta«; »pomaj nan ustati tej trava od zemje tou vilázimu«.¹³ Pričakovani vrstni red členov je včasih zamenjan: »tej zrieli klas so /ranci/ odšli od nas«. Redkeje so primerjane lastnosti: »zabitih anu praznih /vaseh/ tej zapadlo listje.« Ustvaril je tudi kompleksne primere, v katerih primerjalni člen sam vsebuje novo semantično figuro: »so stiskali kepe zemlje tej vart oblječen sonca«; »so bli /naši judje/ vedri tej listje tou očah maja«. Bolj izjemna je struktura, v kateri ima narava podobne lastnosti kakor človek, celota pa vključuje sinestezijo: »Ti pride nasproti dišanje lip, tej smieh, ki si čakal na mizi«. S podobnostjo dejanj primera zanika odsotnost mrtvih: »tej emigranti se vračajo tou vas /.../ duše rancih«. Redkejšje so povezave dveh naravnih pojavov: »Je rastje pred zimo tej zdriela ajodica tou našem oradu.«

¹² Besedilni svet sestavljajo vodni izviri, korita, senožeti, brazde, skale in gore, gaber, oreh, bor, trava, seno, rože, trte, delovno orodje (grablje, vile, koši, kose, osla), lonice, trnje, robide, črnice in morice, češnje, žitni klas, hiše (vrata, miza), vino, pšenica, kruh, krompir, polenta, mleko, skuta.

¹³ V vseh citatih semantičnih figur so naslovi pesmi izpuščeni. Primeri so ločeni s podpičjem, vejice pa so del citata. V okroglih oklepajih so navedene alternativne interpretacije, v poševnih pa izpusti ali nujen kontekst.

8.2 Samostalniške metafore

Zaradi zgoščenosti delujejo nepričakovano dvočlenske samostalniške metafore, ki s kopulo istovetijo dve različni stvari, dejanji, stanji. Ciljni člen (vsebina), ki ga preneseno označuje izhodiščni člen (prenosnik), tako da vanj preslika njegove lastnosti (kulturne konotacije), je reka Ter, na katero se veže življenje v dolini: »si koranina naše žeje, si stokanje prazne zemje«; »tva voda je zuonenje souz«. Domača dežela je »parišče sonca«, čeprav njeno lepoto zaznamuje bolečina: »rože naše ziemje so tarni«. S trdoživimi rastlinami, koreninami in zemljo so metaforično označeni ljudje, zlasti v besedilih, kjer gre za antitezo med življenjem in smrtjo/izumiranjem: »smo drien, ki diši po zdrauju«; »smo trdni gaber na gori, zeleni bor, korenine, ki vraščamo našo zemljo«; »bomo zeleno rastje njiu«; »smo robidje pod goru«. Prebivalci Zavarha »smo siena, smo listja po svietu«; »naši ranjki ste zemja, ki čaka«. Nekoč je bilo drugače: »bli ste svet zdrou«; »bli ste pšenica kiše«, ker ste skrbeli za hrano družine, čeprav ste pri tem izkusili trpljenje: »souze so van ble pijača«. Z metaforo je označen človek, ki bo z božjo pomočjo, ob domači govorici v cerkvi doživel preobrazbo: »Ne boš več prazno klasje /.../ boš sejauc, ki poje, ki zabija ples tarpjenja.« Lirski subjekt izraža svojo pretresenost s prenesenim označevanjem telesnih delov: »me roke so brušče, ki žgo od tarpjenja, me oči so rosa na njivi, poraščeni s travami, ma starost je voda izpita par zvieralah Mališčaca«. Od izseljevanja in umiranja je odvisna usoda materialne in duhovne resničnosti: »zubjeně právice, težke roke, trudne besiede so listje naše, razmetane tou vietru«. O Bogu in Mariji pesnik skorajda ne govori brez metafor. Z vitalno naravo kot izhodiščnim semantičnim poljem oblikuje pomen zaupljivosti in upanja, da je človekovo trpljenje smiselno: »Ti /Bog/ si zejtra zelena hodienja, tva cierkev je rozd sonca nad kišami Zavarha, tva besieda je sieme trau med njivami, ki ne pusti umrieti sarcu, je dišanje sažganih tarnou na poti v novo živienje«; »hodimo poslušat /božjo/ Besiedo – besiedo jabuk anu trau«; »Tvoj križ je sreda našaa kruha«; »tvoj križ je koranina našaa živienja, ki obira tarnja«; »O Mati, bodi vietar, ki zaživi besiedo.«

8.3 Genitivna metafora

Transformacija dvočlenske samostalniške metafore s kopulo je bolj kompleksna genitivna metafora, v kateri je ciljni pojem roditelj v vlogi desnega prilastka: »klas upanja viškorski ziemji«; »črni cvet smrti«; »roža naše duše«; »skrivamo vietar svoje žalosti«. V vseh navedenih primerih gre za konkretizacijo abstraktnega pojma. Posebej zanimive so preslikave zemeljskega sveta v nebeško sfero: »seme sonca«; »siémana luči«; »razorji nebes«.

Toda v roditeljski strukturi ni vsebovana le analogija, ampak tudi drugačno razmerje: »duša njiv«, »duša kiš«, »duša naše zemje« nakazujejo, da so otipljive stvari obdarjene z dušo kakor ljudje oziroma jih ljudje doživljajo kot sebi podobna bitja. Medtem ko »parišče sonca«, »niezda souz«, »iver nebes anu Bóa« implicirajo (omejeno) količino, pa poziv »daj nam južino srenće« slikovito in konkretno opiše antropološko

utemeljeno izkušnjo, da abstraktni pojem sreče izhaja iz bolj prvinskega, telesnega uživanja hrane.

Kot metonimično zamenjavo vzroka s posledico je mogoče razlagati: »vasi z briemanam večera na pragu« (žalost zaradi praznih vasi); »nosimo brieme truda« (težka utrujenost); »vino naše lakote« (pijanost od lakote); »lakot vašaa diela« (želja po delu); »križ nasprotstva« (trpljenje zaradi nasprotovanja naši besedi); »duša ima zaklep mahle« (meglo v duši povzroča zavora, spona, okov, zaklep); »nuoži slabosti« (noži povzročajo zlo); »lupina njivanj« (sanje so skrite pod lupino). V neizrekanju vzrokov negativnih stanj je prepoznavna etična drža govorečega, ki noče obtoževati, temveč išče rešitve in krepi upanje: »voda smieha, ki pijemo« (zaradi vode smo nasmejani, smeh nas opijanja).

Mnoge genitivne metafore so nominalizacije metaforično rabljenih glagolov, ki okoliški svet antropomorfizirajo in spreminjajo v partnerja. Največkrat so otipljivim, realnim stvarjem pripisani gibanje, govor in izražanje čustev: »štampienje Karnahte« (Karnahta stopa); »nasmieh potokou« (potoki se smehljajo); »smieh naše zemje« (zemlja se smeje); »pojénje me zemje« (moja zemlja moli; mi, ki živimo tukaj, molimo); »njivanje čariešanj« (češnje sanjajo, morda tudi mi sanjamo o češnjah). Celo pozitivno vrednoteno dejanje je transformirano v hiperbolično oznako občutja: »ples tarpienja« (trpljenje pleše). V prehajanju med človeškimi in naravnimi atributi velja tudi obratno razmerje, ko je čustvovanje predstavljeno z naravnim pojavom: »zahajanje souz« (solze zahajajo).

8.4 Prilastki

Metaforične prilastke prepoznamo po tem, da samostalnikom pripisujejo lastnosti, ki jih ti dobesedno ne morejo imeti: »zelena leta na trati«; »bouna skala tou sve samosti«; »vesele njive«; »bose duše rancih«. Prilastki so pogosto deležniki na -n in -t, ki izražajo stanje po dejanju, posledico. Razen v redkih primerih, npr. »dan zastrupjen od tresaa«, je s to strukturo zabrisan povzročitelj ali vzrok: »križane vasi«; »zakopana vilazim«; »zakopane besiede«; »posušeno sarce«; »posušeni bratri«; »usta, zaklenjena smiehu«; »zboliete traue«; »zaboljete misli«; »zlomjena jubezan naših judi«. Prilastek se lahko razraste z različnimi dopolnili, predvsem prislovnimi določili kraja in načina: »po travi potrušene besiede«; »besieda raztresena po tej zemji«; »besiede, posejane na njivi«; »dišanje mlade žene, trudne, napnete čez lonice (kot da bi bila razpeta med senenimi kopicami); »viškorska zemja obliečena z rožami anu travami«; »razor odprt ščipanju lakote«; »oóúje osmukani s skorjo kruha« (očetje, ki so jim odvzeli skorjo kruha). Prav tako domiselni je metonimični prilastek: »brenčeči med«, ki v medu izpostavlja zvok nabiralk medu.

8.5 Glagoli

Po pričakovanju so najštevilnejši metaforično rabljeni glagoli. Prepoznamo jih po tem, da neživi ali abstraktni stavčni subjekti opravljajo dejanja oseb, kot so nežno dotikanje (»besede božajo pojénje«; »/Ter/ boža njive«), ljubeče nagovarjanje (»rebra Velike lave snubijo parišče vilazima«), govor in petje (»voda s krasi ti uori o sienu«; »zvieralo, ki poje«; »zemja, ki mouči«), izražanje čustev (»voda se smeje tou večeru«), gibanje (»tarnje hodi z nami«; »tiho plakanje pleše na križu«), kmečka dela (»vietar seje orkuoto«; »zemja nabira podleske«; »piesma onoji zemjo«), povezovanje kot navezanost (»zemja te veže, parnásoč ti počivanje sárca«; »zamoukle sience nas pletejost«), pitje in opijanjanje (»zemja si izpila najbuojše vino«; »osla zjutra nase je napivala luči«; »rože napivajo dušo«), kretnja ali drža ponižanosti, žalosti (»naš dan kleči«; »zriele trave klečijo čez koranine, ki usahajo«). Gibanje tekočine (»srenča nebesa nas zaliva«) in cvetenje (»besiede rožajo par Sveti Trojici Viškoršek«; »duša cvete po bužarnicah«) imata pozitiven pomen in nakazujeta obilje. Pozitivna čustva se konvencionalno merijo s toploto (»besieda reje sárce«), usihanje z izginjanjem barve (»smieh bleđi«). Nekateri preneseni pomeni vključujejo metonimične povezave (»lakot vam je stiskala pas«), ali pa so posledica sinekdohe: »duša nam poje«; »živienje mouči anu spada«.

Preneseni pomen je zaznaven tudi zato, ker dejanje prehodnega glagola zadeva tak predmet, na katerega se glagol v dobesedni rabi ne more nanašati, zato ga razumemo v širšem pomenu: »naše vasi odpivajo živienje prej ku a poviedati«; »upivamo dušo njiv«; »prijemo strah sienc«; »se napijemo od sončnaa korita«; »zemja niema znanceu za pokapati živienje«; »čez listje lije mráz«; »zemja /si/ prepojila z besiedami živienja sloviejске matere Tera«. Izrazi za pretakanje in vpijanje tekočine konotirajo življenje, ki izvira in teče, ter pretakanje med zunanjim svetom in notranjo, psihično sfero. Ljubeč odnos je izražen z nežnim telesnim dotikanjem: »božamo mrak«; »so šli zemjo rahlo božat«; »roke božajo vart trau par Sveti Trojici«; »za pobožati Vizont«. Dejanja vetra implicirajo raznašanje in s tem izginjanje, izgubljanje: »besiede, ki vietar piha tou srca«; »zapih u vas /bratri/ izruu od naših dni«; »vietar nosi sarce naših«. Bolj pozitivno vrednost imata gnojenje (»ponojiti doró živienje«) in sejanje, vendar je pomen slednjega odvisen od tega, kaj se seje: »matere so sejale dušo po razorju«; »seje se moučanje«. Toplotni izrazi vsebujejo čustvene konotacije, pozitivne so povezane s toploto in negativne z mrazom: »o mati, zanieti piesmo«; »led bere moučanje po vasi«. Več metaforičnih glagolov črpa iz rastlinskega sveta, bodisi da gre za pomladno kipenje in radost (»duša razdaja zelenje vilázimu«) ali za preraščanje kulturne krajine, ki povzroča bolečino (»oblieči se robid, poživitih tou nas«). »Mati, ti si poročila naše žalosti« je čisto poseben primer, ki si ga razlagamo kot naše žalosti so združene, nakopičene, rojevajo nove žalosti.

V zapletenih semantičnih kombinacijah se metaforični glagol povezuje z osebkom in hkrati s predmetom, ki bi bila v dobesedni rabi neustrezna. Čeprav so iz konteksta razumljiva boleča občutja, je subjektivnost pripisana dogajanju zunaj človeka, kakor da bi čustvoval sam svet: »bouna skala prosi požirke kiše materan«; »mah

moči mouk sredi judi«; »Karnahta varva nasmiehe zubjene«; »zemja je lačna dobre besiede«; »neposlušane besiede pod skalo pijejo izdih tvojá niezda«. V nekaterih pesmih se sproži iracionalno, sanjsko povezovanje in prelivanje, proces imaginarne dejavnosti, s katerim pesnik ukinja kruto logiko ničanja: »Senožeti šenje zaspajo njivanja / jutro anu siena, / osedérjajo koranine slane. / Nosejo lubje zapuščene kiše, / starih vej anu njivanj, / ki prenašajo pojenje diela.« (*Par Sveti Trojici 4, 46*).¹⁴ Metaforičnost je lahko tudi rezultat netipične rabe prislovnega določila: »oči se nesu pozubili med abri«; »besiede padajo na tve oči«.

8.6 Enočlenske metafore

Za interpretacijo najtežje naj bi bile enočlenske metafore. V njih je namesto obeh členov naveden samo preneseni, zato je treba iz konteksta ugotoviti, na katero vsebino bi se utegnil nanašati. V moderni poeziji se take metafore razraščajo in kombinirajo v avtoreferencialne, imaginarne konstrukcije, ki vabijo v opazovanje znotrajbesedilnih relacij. Njihov sporočilni potencial je polivalenten, zato jih srečujemo v poudarjeno estetski komunikaciji. Černova poezija raje ostaja pri metaforah, ki imajo zaradi pogoste rabe utrjene konotacije in nosijo duhovni ali čustveni simbolni pomen. To velja za svetlobo in temo (»pobouži našo tomo med brajdami«; »ste šli počivat tou nočno travo« (evfemizem za smrt), toploto in hlad (»orkuota bozih«). Bolj polivalentno delujejo sence v kontekstu spomina na ranjke: »sience nu odpirajo roko«; »sience naše, povarnite dušo, povarnite roke z moko«. Vendar so v drugem kontekstu sence tudi zastrta emocionalna svetloba (»ozdravi naše bliede sience, ki odnašajo življenje«) in odsotna življenjska energija, malodušje (»stojimo na mostu med sienco anu lučjo«). V kontrastnem razmerju sta tudi (grenki) strup in (sladki) med, ki se oba nanašata na kulturne, jezikovne in pesemske vsebine: »vi, parktiti šenje kapjate stari strup«; »pozabjeni, trudni, bouni ledamo med«. Občutje je označeno s tem, kar se je naselilo v notranjost telesa in povzroča rane: »smo imieli tarnje tou arlu« (vzrok bolečine); »razpuokane, suhe skale tou nas, ker bratři so šli od nas.« Vreča lahko pomeni težo, pritisk, obremenjenost (»žakej ti teži na sarcu«; »odloži žakej«), v drugačnem kontekstu pa označuje pomanjkanje (»naš žakej u je prazan«). Slovarska metafora je poimenovanje doma z gnezdrom (»marzla niezda«; »prazna, zapuščena niezda«), medtem ko migracije označujejo lastovice, ki se vračajo na stalno mesto (»pozdravjaš lastovice brez koranin«), odpadlo listje in korenine. Korenine s pomenom globina in stabilnost lahko konotirajo tudi preteklost, spomine, izročilo: »ležimo med koraninami naših vasi«. V skladu s tem, da voda omogoča življenje, je opis očeta, ki se konča s smrtjo, potjo med križi: »oče, je spadla tva rosa«. Poveličevalno delujejo »himne kuosu anu zrielih trav«, biblična aluzija pa je oznaka »vart živienja« in opredelitev domačinov kot »peščica svetih brez boastva«.

¹⁴ Nič manj alogičen ni Zlobčev prevod: »V senožetih še spijo upi / zor in sena, / grajajo korenine slane. / Nosijo lubje zapuščene hiše, / starih vej in sanj, / ki premikajo molitve dela.«

8.7 Metonimija

Učinkovito in samosvoje je tudi nakazovanje z metonimijo. Podobno kot enočlenska metafora metonimija izreče le preimenovani izraz, iz katerega si je treba zamisliti odsotnega, ki je z njim v neki logični zvezi. V Černovih pesmih je z imenovanjem spremstva, spremljave in sredstva (v orodniku) nakazana večja celota, podrobneje določena konkretna ali imaginarna oseba: »njivanja, odpadla z listjem«; »paršou je med nas /Bog/ z melodijo borou, z zuonjenjan kiš anu or«; »te kliče z lasan rože«; »matere so plesale z očmi sonca«; »besiede ti hodijo naproui z boatim vietran rož«; »/mama/ si odšla z dišanjem kiše, s siemanan kruha« (si odnesla s seboj); »odvrčate z zapuščenimi čelauniki, z utihnjenimi rožami, s posiekanimi venikami, s stejo, preneseno z vodo Tera« (namesto človeškega odgovora govorijo propadle reči); »živieli smo z nojan krau«. Bog je prikazan skozi sledove (posledice), ki ostajajo po njegovem potovanju skozi svet: »hodi čez njive anu pušča za sabo klasje anu mórice.« Njegovo rojstvo je postavljeno v znano, domače okolje, in če je navzoč v naravi, ga bo preprosti človek v njej prepoznal in sprejel: »se je stuorou med ilami burjeu, med nitmi trave po senožetih, med orami naše doline.«

Opazno je nakazovanje identitete z vsebovanjem. Po figurativni logiki je jaz tisto, v čemer se nahaja, oziroma je tisto, kar se nahaja v njem, ali rečeno še splošneje, eksistenco (vsebino) označuje prostor (vsebnik) in reči v prostoru: »Vizont živi tou nas«. In obratno: »smo tou oriehu, smo tou jablanu, tou vietru«. Podobno vrednost ima gledani predmet. Človek je del tega, kar gleda, gledanje je asimilacija, sprejemanje: »k zemji, noseni tou očah«; »Van prebiramo óči s senožeti siena«. Enako razmerje kot med gledalcem in predmetom je med nebom in zemljo, ki se vzajemno reflektirata: »nebesa Muzcu, ki nosijo tvoje /zemljine/ óči«. Podobno kot za zaznavanje z očmi, zlivanje z opazovanim, v očeh ohranjenim predmetom, velja za zaznavanje vonjav, s tem da je pogled usmerjen v zunanje pojave (zemlja, senožeti), vonjanje pa je naravnano k duhu, ki ga verujoči in ljubeči človek občuti kot dišavo: »/tva besieda/ diši po živienju, po smoli, po zviéralah.« Vonje oddajajo najljubše reči: »Zemja ma, odiši mi z jabukami živienje, ki odhaja.« Ker je sveča tradicionalni simbol življenja in neugasljive duše, je obredno prižiganje sveč za pokojne tudi spominjanje na njihov pretekli trud, ki se ohranja kot vidna svetloba plamena: »vaše svejće bleščijo trud naši judi«. Dom je prostor, kjer jemo (»kiša, ki daje jesti«), in hkrati izvor prvinske identitete. Ko v hiši nihče več ne živi, je izgubljeno domače ime, zato pesnik predlaga ponovno poimenovanje, simbolno dejanje krsta: »pijemo vaše /ranci/ vino, de íme kišno poživimo«.

8.8 Množinski subjekt izrekanja

Na koncu se vračam k množinskemu subjektu izrekanja, ki deluje v okviru globalne sindekohe. Ne le pesnikov jaz, tudi ožji vaški kolektiv predstavlja celoto dežele.

Njena usoda je utelešena v vsakem posamezniku in vseh: »smo plakanje bozih judi, smo trudost vasi.« Nosilci pokrajinske pripadnosti si želijo preživeti, zato upajo in molijo: »naše pojenje je lačno živienja«; »hodimo užejani duše naše zemlje.« V tej poeziji zemlja (dežela, pokrajina) ni estetska kategorija in tudi tam, kjer pesnik izreka občudovanje naravnih lepot, ostaja nadrejena sila, ki odloča o možnosti preživetja ljudi, o konkretnem kruhu, ki so ga morali pridelati: »kopali ste kruh tard anu suh.« Zato je zemlja predstavljena kot povzročitelj človekovih duševnih stisk in telesnih muk: »zemlja ma /.../ si usahnila vesele dni, si zvila roko človeku«.

9 Zaključek

V zbirki *Ko pouno noči je sarce* beremo pesmi v terskem narečju brez prilagoditev knjižni slovenščini (dialektologova rekonstrukcija), v *Pesmih iz terske doline* pa različice, v katerih so mnoge glasovne in oblikovne posebnosti govora obrušene in prilagojene knjižni slovenščini. (Take so tudi novejšje pesmi v listu *Med nami*.) Sociolingvistična razlaga bi lahko bila, da je v teku desetletij pesnik vse bolj težil približati domačo govorico drugim beneškoslovenskim govorcem in hkrati želel, da bi tudi lokalno prebivalstvo brez slovenskih šol razumelo knjižne oblike. Sicer pa je v svoji poeziji spojil tradicionalne elemente poetičnosti (npr. razne vrste ponavljanj, apostrofa) z individualno metaforično in metonimično predstavitvijo znanega sveta, ki je del izkušnje pesnikove skupnosti. S tem je dosegel dvoje: da ga lahko sprejemajo bralci, ki niso vpeljeni v svet poezije, vendar iz cerkvene rabe poznajo jezikovne obrazce izbranega, privzdignjenega izražanja (sprejemniki v omejenem kulturnem mikrosistemu); da njegovo posebno in kljub množinskemu izrekanju osebno pesniško govorico uživajo tudi poznavalci poezije (sprejemniki v razvitem literarnem sistemu). S figurativno rabo besed je razširil pomenski potencial skromnega narečnega slovarja in dokazal, da ustreza izražanju tako elegičnih čustvenih kakor eksistencialnih in hrepenenjskih vsebin. Večjezične izdaje odražajo jezikovno in kulturno resničnost, sobivanje pripadnikov treh narodov v istem prostoru, tersko narečje v njih pa se dviga v status literarne govorice, kakršno imata že stoletja knjižni italijanski in slovenski jezik.

Viri

Bandelj, David (ur.), 2009: *Rod Lepe Vide. Antologija sodobne poezije Slovence v Italiji*. Ljubljana: Študentska založba.

Černo, Viljem, 2013: *Ko pouno noči je sarce – Ko polno noči je srce – Co plen di gnot al è il cûr – Quando pieno di notte è il cuore*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko.

Černo, Viljem, 2006: *Pesmi iz Terske doline – Poesie della Val Torre – Poesiis de Val de Tor – Pesmi iz Terske doline. Terska dolina – Alta Val Torre – Val de Tor*. Kožuh, Milena (ur.). Celje: Celjska Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba. X –LXXIX.

Dapit, Roberto (ur.), 2004: *Convegno Slavia Dilecta. Ricerche linguistiche ed etnoantropologiche tra Friuli e Slovenia. Incontro con i poeti. 7 maggio*. Udine: Università degli studi di Udine. 3–11.

Obid, Michele (ur.), 2004: *Besiede tele zemlje*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Pustita nam rože po našim sadit, 2000. Senjam beneške pjesmi XI–XX (1984–1995). Ur. Lucia Trusgnach, Aldo Clodig, Živa Gruden. Liese – Garmak: Kulturno društvo Rečan; Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko.

Slovenci po svetu. Otočje. Revija. IV/7 (januar 2012) Grahovo ob Bači: Kulturno-umetniško društvo Otočje. 266–268.

Vilenica 2005. 20. mednarodni literarni festival. Cunta, Miljana, in Šubert, Barbara (ur.). Ljubljana: društvo slovenskih pisateljev. 398

Literatura

Brecelj, Marijan, 1988: Viljem Černo. *Enciklopedija Slovenije, 2. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 114.

Klinec, Rudolf, 1976: Viljem Černo. *Primorski slovenski biografski leksikon*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 3. snopič, 236.

Müller, Jakob, 2013: Pesnik, Zemlja in Beseda. Viljem Černo: *Ko pouno noči je sarce*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 124–125.

Stanonik, Marija, 2007: Terska dolina: narečne pesmi Viljema Černa. *Slovenska narečna književnost*. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 51). 145–167.

Zlobec, Ciril, 2006: Beseda o pesniku. *Terska dolina – Alta Val Torre – Val de Tor*. Kožuh, Milena (ur.). Celje: Celjska Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba. III–V.

SODOBNA POEZIJA BENEŠKE SLOVENIJE: MODEL ANGAŽIRANEGA PESNIŠTVA MED SLOVENCİ V ITALIJI

Razprava skuša prikazati razliko v pojmovanju angažirane poezije, ki so jo razvile generacije pesnikov v Beneški Sloveniji. Ker so izhajali iz zgodovinsko in politično različnih situacij, so beneški pesniki razvili izrazito sodoben model angažirane poezije, v navezavi na odnos do drugega, ki je zaradi uporabe narečne podstati še posebej zanimiv in aktualen.

Ključne besede: Slovenci v Italiji, Beneška Slovenija, sodobna poezija, angažirano pesništvo

Namesto uvoda

Že po prvem mimobežnem branju slovenske poezije v Italiji, ki je nastajala približno od leta 1945 do danes, lahko razumemo, da je njena usoda premo sorazmerna s politično konstitucijo prostora.

Če se je prostor, ki sega od Milj do Trbiža, moral spopadati še pred in med vojno s fašističnim terorjem in po vojni z dolgo potjo do zaščite, ki je bila priznana šele leta 2001 (in še vedno ni v celoti uresničena), in bil nasploh v celotnem 20. stoletju eden politično najbolj vročih geografskih položajev, je literatura, v specifičnem primeru poezija, ki je v njem nastajala, drugače gledala na ta družbeni položaj in ga le bore malo omenjala. Od vseh avtorjev, ki jih od leta 1945 vključujem v svojo antologijo sodobne poezije Slovencev v Italiji iz leta 2009,¹ srečamo v tem smislu angažirano poezijo sporadično. Le pesniki in pesnice, ki prihajajo s področja

¹ *Rod lepe Vide* (ur. D. Bandelj), Ljubljana: Študentska založba in JSKD, 2009.

Beneške Slovenije, se konkretnije zaustavijo ob angažiranosti lastnega pesniškega jezika in ga propagirajo kot glavni element razpoznavnosti, in to prav zaradi tega, ker je bilo njihovo geografsko in jezikovno področje bolj zapostavljeno in je do priznanja prišlo kasneje in z veliko večjim trudom. Po drugi strani pa so ti pesniki tudi edini, ki se osebno v svojih literarnih delih angažirajo zoper nespoštovanje njihovih jezikovnih in identitetnih pravic.

Izgleda, da je zgodovinsko stanje po vojni, ko je delovala zelo močna asimilacija, močnejše vplivalo tudi na ustvarjanje književnosti. Nevarnejša od jasne in trde asimilacije je bila t. i. mehka asimilacija, ki je prodirala v vse pore družbenega tkiva in so jo prek skritih režij, katere niti je držala tudi organizacija *Gladio*,² občutile silnice beneškoslovenske družbe. Videti je, da se je literatura močno oprijela tega gibalna in postala pravi način, da so frustracije dosegle svoj izpušni ventil.

Od strahu do poguma

Če se raziskovanja te literature lotevamo z vidika vrednot, je jasno, da te prihajajo najbolj na dan v poeziji. Proza ostaja namreč še na ravni presejanja ljudskega blaga in se v smislu samostojne literarne produkcije mora še razviti, dramatika pa sega bolj v področje priredb in situacijskih vzgibov in je kot literarna vrsta v celotni književnosti Slovencev v Italiji še najbolj zapostavljena.

Pesniške generacije, ki jih po zadnjih raziskavah v poeziji Beneške Slovenije zadnjih petdeset let lahko delimo na tri (prim. Bandelj 2013), imajo vsaka svoje specifične predstavnike in prinašajo tudi vsaka svoj specifičen preobrat v beneško literaturo, so pa razširjale različne ideje o angažiranosti beneškoslovenskega pesništva. Že prva generacija, v katero spadajo ustvarjalci bolj »ljudskega« značaja, ki so šele začeli uvajati lirske in družbene izrazne prvine v lastno poezijo, kakor so Rinaldo Luščak, Luciano Chiabudini, Izidor Predan, Valentin in Anton Birtig, je v refleksiji o praznjenju vasi in o težavah, ki jih je prinašalo samo dejstvo, da so prebivalci Benečije bili slovenskega rodu, začela, v nasprotju z refleksivnim ustrojem njihovih pesmi, prinašati prve klice upornosti, ki jih sicer ne moremo še jemati kot stalnico, lahko pa kot spodbudo. Preprosti Luščak v pesmi Rečanski kulturi že povzame preroško vizijo vloge kulture v beneških dolinah:

² *Gladio* je skrivna organizacija pod okriljem pakta NATO, ki je delovala v Italiji. Njen namen je bil usposabljanje posameznike, enote in mreže za delovanje v zaledju po morebitni invaziji sil Varšavskega pakta. Ker do spopadov v času hladne vojne ni prišlo, je organizacija *Gladio* delovala predvsem na notranjepolitičnem področju. Strategija delovanja organizacije *Gladio* je vključevala ustvarjanje ozračja negotovosti z akcijami, ki so jih pripisali levičarskim skupinam. Po strateškem načrtu pakta NATO je bilo treba za vsako ceno preprečiti prevzem oblasti s strani komunistov zlasti v Italiji, kjer so bile komunistične stranke najmočnejše. V FJK je organizacija *Gladio* štela kar dve aktivni enoti, ko jih je bilo v celotni Italiji pet, vse pa so bile locirane na severu države. Več izhodišč za razmišljanje o vlogi te organizacije v Benečiji je prispeval Pavel Petricig v knjigi *Pod senco trikolore*.

Materni jezik boš govorila
 pesnice svoje prepevala boš ...
 mladenčem tvojim ljubezen širila
 starim in mladim trdnjava boš!
 (Bandelj 2009: 172.)

Kljub preprostosti pa je tu slutiti željo po aktivnem zoperstavljanju nastali situaciji. Prav gotovo so ti skromni začetki upora botrovali k temu, da so pesniki iz druge generacije raje kot zborni, knjižni jezik z določenimi elementi narečja, izbrali kot svoj primarni kod narečje samo, ki sicer nima kodificiranih pravil, ampak so ga pesniki, predstavniki druge generacije (Giorgio Qualizza, Renato Quaglia, Silvana Paletti in delno Miha Obit) začeli dosledno uporabljati in nekateri izmed njih ga skušali celo kodificirati (Qualizza). To je bil prvi znak, da se je led začel taliti in čeprav je težko govoriti o pravi angažiranosti, se zdi, da je že izbira za narečje pomemben mejnik v osamosvajanju in iskanju celovitega literarnega in družbenega izraza Benečije. Izbire namreč ni diktirala samo želja po izraznem kodu, ki bi primerno zastopal navade beneških ljudi, temveč predvsem svoboda, da je jezik nositelj identitete. In najprimernejši kod za izražanje te svobode je bilo prav narečje. V njem je pesnikom druge, še najbolj pa tretje generacije, uspelo sprostiti svoje ustvarjalne silnice in so ga v sodobnih pesniških podobah uspeli postaviti na raven sodobne družbe in vrednote, ki jih je sramežljivo udejanjala prva generacija, postavili na drugačno raven, kjer niso le spodbuda, ampak postanejo razlog za držo, ki je samobitna in poštena.

Miran Košuta (2008: 46) pri tem opozarja, da:

narečna književnost s pridom uporablja estetske in poetološke sheme zbornosti, da bi v svoji artistično ambiciozni različici zaobjela čim širši spektrum bivanjskih občutij in položajev. Pisanje v narečju ni namreč le izraz ljubiteljske domačnosti, preproste zabavljajske anekdotičnosti /.../ Narečna književnost je predvsem zanimiv, neposreden, artistično razvit modus poetandi.

Tu se namreč ne pojavlja več strah kot atavistično čutenje, ki ga je domala v vseh pripadnikih prve generacije slutiti v podtekstu, ampak se izjave uokvirjajo v pogum do sprejemanja in ponosa, ki drži slovensko kulturo v Benečiji v objemu bogastva prostora. Pesniki, kakor so Marina Cernetig, Viljem Černo, Andreina Trusgnach, Bruna Dorbolo, Aldo Clodig, Loredana Drecogna, Gabriella Tomasetig, Claudia Salamant idr., so prešli razvojno fazo dveh generacij in trenutno – skupaj s še živečimi predstavniki druge generacije ustvarjajo zanimivo pesniško podobo Beneške Slovenije, ki jo Roberto Dapit (2009: 206–207) definira v nasprotju s stereotipi:

Bralska in včasih tudi strokovna publika tako v Italiji kot v Sloveniji pogosto stereotipno zaznava krajevno književnost kot rezultat procesa, ki prek ustnega izročila sega neposredno nazaj v zgodovino; ali pa jo razume kot izraz zakoreninjenosti oz. narodne pripadnosti, ki veže avtorja in potencialne bralce na določen prostor ipd. Čeprav ne smemo v omenjenem literarnem pojavu popolnoma izključiti takšnih izhodišč, ne gre prezreti dejstva, da [so] ustvarjalc[i] iz Benečije sposobn[i] razlagat[i] svoj življenjski in svetovni nazor tako kot drugi sodobni ustvarjalci.

Tudi Irena Novak Popov (2009: 192) se ob raziskovanju opusa dveh pesnic (Cernetigeve in Tomasetigeve) ustavlja ob narečju kot pomembnem temelju njihovega izražanja. Če je še pred časom veljalo, da je uporaba narečja sinonim za manj razvito in obrobno pesništvo, se z nastopom teh pesnikov uresničuje zavestna umetniška izbira, »s katero se povezuje volja po ohranjanju izginjajočega ali že izginulega sveta, preteklih načinov kolektivnega bivanja, težnja po neposrednem izražanju zelo intimnih osebnih izkušenj in občutij, ki so vraščena v določeno pokrajino s posebno zgodovino«. Raba narečja tako ne izključuje sočasne prisotnosti nacionalne in kozmopolitsko-globalne identitete.

Tako gledanje prinaša torej izrazit spekter možnosti interpretacije preobrata od strahu do poguma, ki je razviden v poeziji Beneške Slovenije in je edinstven pojav v celotnem literarnem sistemu Slovencev v Italiji.

Pregled

Svoj angažma so sporadično vzpostavljali že pesniki prve generacije. Izidor Predan – Dorič je npr. v pesmi *S strani Matajurja* napisal:

S strani Matajurja nebo se jasni,
po temnih oblakih spet sonce žari.
pokonci Slovenci, stopimo na dan,
veselo zapojmo, saj noč je za nam.

Preroškost, ki jo je najti v teh verzih, je zagotovo sad soočanja z nevzdržno družbeno situacijo, ki je Benečijo pestila več let po drugi svetovni vojni. Tak lirski poskus angažmaja, ki je slonel na veri v boljšo prihodnost, je bil bolj redkost kot rednost, toda kmalu se v istem optimističnem ključu pojavijo tudi prvi aktivni konkretni preizkusi, ki imajo za sogovornika t. i. drugega. S tem izrazom je mišljena entiteta, ki je Benečana dojemala kot asimilacijsko vrednega, največkrat je bila to sovražna entiteta, ki je ne dojemamo le kot narodno definirano, ampak tudi nazorsko ali celo osebno. Z namišljenim dialogom s to entiteto so pesniki končno stopili z njo v stik, začeli odprti boj, ki pa ni borben, ampak dialektičen. Tako Aldo Clodig v znameniti pesmi *Pustita nam rože* sporoča naslednje:

Pustita nam piet – takuo, k'nam je vŕeč,
guorit an uekat – pisat an še brat
po tistim jiziku – ki mat na zibel
z vso nje ljubeznijo – navadila nas je.

Pustita nam miet – vse bratre za bratre,
vso našo družino – nazaj kupe diet.

Pustita nam rože po našim sadit,
zvonit za novico po našim zvoni:
potle bosta vidli, če znamo še mi
veselo zavriskat, ku včasih sta vi!

Taki poskusi so bili sprva le boječi in so se večkrat križali s čutenji, ki so bila posledica prejšnje generacije, ko sta resignacija in nostalgija globlje zaznamovali pesniško ustvarjanje. Kljub temu pa se resignacija spreminja v trdnost občutka, da je prehojena pot obrodila sadove. Isti Aldo Clodig se v najnovejši zbirki spet obrača na drugega, ki pa tokrat ni sovražen, temveč je radoveden. Jasno je, da so se časi spremenili in to se kaže tudi v miselni podobi ustvarjalca. Drugi, s katerim se pesniški jaz v pesmi *Za vas, ki prideta med nas* postavi v dialog, je drugačen od prej omenjenega:

Bodeča arbida
je že skor
opredla vse dielo,
ki naši starši
so težkuo
zgradili,

biele vasi
se smiejejo,
četudi jih dobovi
z listjam zelenim
nimar buj skrivajo.

Pa duša je ostala
zmieram tista,
ki je bla,
kier slovenski
narod
je težkuo,
da se preda.

Očitno se stvari s tem začnejo premikati s točke pasivnosti v aktivnost.

Med prelomnimi avtorji, ki so začeli premikati meje literarnega ustvarjanja, gre med prvimi omeniti Renata Quaglio, ki je v rezijanskem narečju videl vir neizmernih izraznih možnosti. Nagrada Prešernovega sklada za zbirko *Baside*, ki mu je bila podeljena leta 1985, je dala razumeti, da je pesnik narečje spojil s sodobnimi eksistencialnim čutenjem in odkril njegovo novo bogastvo ter ga ločil od njegovih doslejšnjih implikacij, ki so ostajale na ravni folkloristike. Tudi Giorgio Qualizza, ki je neuspešno skušal beneškemu narečju, pravzaprav gornjetarbijskemu, dati status samostojnega jezika in ga kodificirati, je v svoji poeziji opustil nostalgicne tone, ki so za literaturo Beneške Slovenije značilni, in se posvetil poeziji, ki je izrazito osebnoizpovedna. S tem je naredil že nov korak k osvobajanju narečja izpod tematik, ki zadevajo le kolektivno usodo in jo upesnjujejo z bolečino in resignacijo. Drugače se je odzvala Silvana Paletti, ki je kolektivno usodo skupnosti vzela za model in jo predstavila kot mrežasto podobo sil, ki se pretakajo na tem delu slovenske zemlje s precej komplicirano identiteto.

Med mlajšimi avtorji je tu prelomen Miha Obit, ki je s svojo poezijo, nastajajočo v italijanščini in narečju prinesel elemente izmuzljive identitete in relativiziral problematiko, ki se je pokazala med pesniki prve generacije. Ti so namreč oropano identiteto nostalgичno iskali in zanjo hrepeneli, pesniki druge generacije pa so to identitetno pripadnost relativizirali in s tem odpirali pot mlajšim pesnikom, ki so danes povečini še brez zbirke in so to čutenje nadgradili in osvojili tudi moment angažiranega pesništva. Obit, ki ima za sabo zanimivo življenjsko zgodbo, saj je rojen v Nemčiji, s svojim pisanjem pa je začel v italijanščini in slovenščino spoznal preko beneškega narečja, je svojo identiteto razvijal v tesnem stiku z drugačnim. Njegov angažma je v tem smislu spravljiv, poveže na isto raven različni identiteti, kar je preludij za pesniško miselno linijo, ki se bo zavzemala za plodno sobivanje več kultur:

Tako sem Michele in Miha
in meni je prav,
da sem le že Michael in vse drugo
in da bi ime ne bilo vse
– odkrita dvojezična tabla,
kjer bi kromosomi mogli razširiti obzorje

Vsak pesnik je sicer ta moment drugače razvijal, tako je npr. Marina Cernetig svoj angažma izpostavila izrazito relativistično. Njena poezija po mnenju Irene Novak Popov (2009: 195) gradi na sugestivnih pesniških podobah, ki postopoma prehajajo v splošno eksistencialno refleksijo. Toda njen angažma ni aktiven, temveč refleksiven. Njen lirski subjekt je obdan s patino pesimizma, ki ga premaguje z možnostjo relativizacije prostora, ki ga je nekoč ločevala fizična meja in predstavlja za pesnico realni simbol stiske skupnosti. Občutek manjvrednosti, ki ga je politično nasprotna stran, ki se je včasih prekrivala z oblastjo, ki briše mejo in jo podreja družbenim konvencijam in spremembam, ki ustvarjajo enovit prostor s svojimi hibami in prednostmi:

Tle gospodinja du varte
ima kikjo firmano »bernardi«,
podobno kur tista tam.

Če kapus je velik
le tisto je veseje,
sa sonce sieje na vsakin varte glih
an daž moče kapus glih takuo.

Vsak jizik je dobar
za veseje dopoviedat.

Vsak jizik je dobar
za dol požgriet kapus ...
... z rebran.

Dobar tak!
Buon appetito!

Navidezna banalnost uporabljenih poetičnih sredstev je dejansko močna obsodba sistema, ki je hotel ustvariti razliko med državljani ene in druge narodnosti. V resnici pa je uporabljen pesniški material poln naboja, ki izraža željo po temeljnem konceptu enakopravnosti. Marina Cernetig je s tem pesniškim pristopom vpeljala skrajno nov način istovetnosti, ki temelji na odnosu z drugim. V vsej angažirani poeziji (npr. v postkolonialni literaturi) je t. i. drugi nosilec negativnih in gospodovalnih lastnosti. Tu pa se prvič pojavi v obliki relativizirane identitete, ki je v bistvu enaka, povsod človeška in zdi se, da se tudi narava k temu nagiba, ko pesnica v zanimivi primerjavi v pesmi *Sienca drevja* pravi:

Takuo luna,
ku tek pozna kreganje med ljudmi,
no vičér sije z Livka an adno s Topoluovega
za na udebnega ujezt.

Na angažiranost pesniških izbir opozarja že naslov njene doslej edine zbirke *Pa nič nie še umarło*, kot opomin tega, da je vztrajanje samosvoja in lastna vrednota poezije Beneške Slovenije.

Toda če je Marina Cernetig ubrala pot novosti, je njena vrstnica Andreina Trusgnach poskušala ostati v okviru klasičnih definicij angažiranosti ali celo militantnosti. Njena poezija, ki se v primerjavi s prej omenjeno Cernetigovo vrača k osebni izpovedi, vsebuje več kolektivnih idej, ki beneškega človeka bodrijo in razbijajo njegovo usodo. Njena osebna izpoved se prepleta s kolektivno in naslov zbirke *Sanje morejo plut vesoko* ni le solipsistična zasnova, temveč programski memento za generacije, ki prihajajo. Naravnost mojstrsko se kolektivna zavest usidra v bralca ko prebira denimo pesem *Pridejo ponoc*:

Te cjejo stuort umriet,
Benečija, san zastopila.
Mislejo, da ne ušafajo obednega zbujenega,
kar pridejo ponoc, ku tatje,
pa mi bomo pokoncu an vsi kupe,
na sred vasi,
na moc tiste piesmi,
ki so nas učil te star.
Bomo pel. An oni pridejo s škarjan
za nan odriezati jizik,
pa piesmi bojo že gu luhtu,
vesoke vesoke,
zbudjo vse judi na svjete,
vsi jih bnojo čul an za tiste
na bojo mogle vič umriet.

Povezava med znanjem, izkušnjo in trpljenjem več generacij je spojena na kljubovalen način, kjer je poezija tista, ki je nositeljica upanja in upora. Ta izhaja iz korenin ljudske pesmi (in narečje, v katerem je pisana sodobna poezija v Beneški Sloveniji,

je jasna posledica tega). Zato bo omogočala, da bo kolektivna zavest zaradi nje pokončna in prebujena tudi v tistih trenutkih, ko bo prišla metaforična moč. Drugi, ki se pojavlja v poeziji Andreine Trusgnach, je kolektiven, se pravi, da je v nasprotju z relativnostjo Cernetigeve, Trusgnachova izbrala komunikacijo skupnosti. Njene vrednote niso ne nostalgичne in niti pesimistične, ampak znanilke aktivističnega načina pridobivanja lastne identitete, ki se v teh dolinah skozi literaturo neprenehoma potrjuje in preoblikuje.

Tudi pesniki, ki so trenutno še brez zbirke in ki ustvarjajo podobo sodobne poezije v teh dolinah, so razvili pretanjen čut za angažma, kot bi postala poezija dejansko in edino orožje v potrjevanju lastne identitete; v nekakšnem protislovju s skritimi arzenali orožja, ki jih te doline še varujejo, je skupina ljudi, ki jim je beseda pri srcu, ustvarjala jasne in javne proteste, v bran svoji bivanjski danosti.

Toda angažiranost se tudi pri teh pesnikih pojavlja v več oblikah. Nekateri, kot npr. Luisa Battistig, jo izražajo prek nostalgije, s ciljem, da bralcu približajo realno podobo beneških dolin, ki so z izpraznjenjem (ki ga je napovedovala že prva generacija pesnikov) postale tako tarča ne samo demografskega padca, ampak tudi identitetnega izpraznjevanja. Ko pesnica pravi, da

[a]nkrat tarkaj otrok po vaseh,
donas
tarkaj zaprtih hiš,

želi sporočiti stisko, ki ni le narodno obarvana, ampak je predvsem bivanjska, saj se skupnost s tem zapira, kar vodi v implozijo, ki ji ne omogoča razvoja. Memento, ki ga Battistigeva izraža, je zato različen od pozivov prve generacije, saj je že posledica dejanj, ki vplivajo na neizbežnost izpolnitve in je zato zaznaven kot krik po odrešitvi, za katero pa je mogoče domnevati, da ne bo prišla tako kmalu. In če je Battistigeva pesimistično nastrojena, ji v kontrapunktu odgovarja Gabriella Tomasetig. Slednja namesto posameznika priklіče v ospredje zemljo, kot edino, ki ostaja in potrpežljivo čaka. Tu stoji še eno poetsko videnje, kjer ni več človek nosilec identitete temveč njegov bivanjski prostor. Ta pa šele z interakcijo s človekom dobi svoj pravi značaj:

Pa te nismo zguble,
Ti si bila nimer tam,
Si nas čakala, zlata zemja naša ...

Loredana Drecogna se pa v svojem pesniškem izražanju angažira obče. Spet je tu v ospredju človek. V pesmi Žene je jasen prehod, ki ga lirski jaz v svoji izpovedi v zadnji kritici opravi iz osebne v kolektivno zavest.

Človek pride reč bit gospodar sam sebe
Človek pride reč bit gospodar svojga življenja
Človek pride reč bit gospodar svoje hiše
Človek pride reč bit gospodar svoje beseide.
Samuo takuo se vie, zaki se živi.

Logični kvadrinom sebstvo – življenje – dom – jezik je vrednostno opredeljen kot simptomatski. In tudi če se pesem sama nanaša na obstoj ženske in deluje drugače v svoji celoti, je njen zaključek uglašen v kolektiv, kar vsekakor kaže na pozitivni angažma, ki ga beneški pesniki želijo opredeljevati s svojimi izpovedmi.

Tudi Igor Černo (sin pesnika Viljema Černa) je v eni izmed pesmi poudaril retorično potrebo po nagovarjanju množice. V sicer malce okornem in z nekaterimi klišejskimi podobami nabitem jeziku je ustvaril svežo podobo lirskega subjekta, ki poziva k angažmaju. Toda ne k upornemu angažmaju, kakor bi lahko sumili, temveč igra na karto mladosti, ki zagotavlja nadaljevanje generacij. In zato tudi končni krik pesmi v svoji geminaciji ne zgleda kot gola retorika, temveč kot odrešujoči optimizem, ki daje zagon poeziji skupine pesnikov, ki po številčnosti, svežini in kvaliteti zagotovo presega ustvarjanje morda celo bolj uveljavljenih pesniških kolegov s Tržaškega in Goriškega:

Zbudimo se tou naši duši,
Mi smo mladi!
Storimo kej za nas.
Za speko usjati naše koranine.
Za speko poživiti našo zemljo.

Ne bomo umarli!
Ne bomo umarli!

Namesto zaključka

Ko prebiramo pisano paleto pesniških glasov, ki trenutno ustvarjajo v Benečiji, ne moremo mimo vprašanja, ali je njihov angažma sploh učinkovit. Rad bi pa zaključil svoje razpravljanje z osebnim pričevanjem: pred letom dni sem sedel k pijači z dvema sodobnima pesnicama Beneške Slovenije in se z njima pogovarjal o družbeni situaciji, predvsem v primerjavi s tisto, ki je dejansko pripadnikom prve generacije pesnikov sploh sprožila željo po angažiranem pesništvu. Kljub pozitivnim spremembam, ki jih je prostor doživel, sta obe izrazili bojazen, da se preteklost počasi vrača in določena protislovenska mržnja pridobiva moč. Kot bi se ciklično ponavljalo neko obdobje, ki ga je ekonomska kriza teh let spet privedla med nas. In tu sem se spomnil na morda najpretrsljivejšo pesem, ki je bila napisana o usodi slovenskega človeka v Benečiji. Ki je tako povedna in pričevanjsko nabita, da nima potrebe po razlagi. Gre za pesem *Parvi konfin* Brune Dorbolò, ki bo zaključila moj poseg manj optimistično, kot je bil nastavljen in zamišljen, vendar z željo, da bi angažma, ki prihaja na dan v vseh omenjenih pesmih, bil tista prva sila, ki bo Beneške Slovence lahko gonila proti cilju tiste enakopravnosti, ki so jo zakonsko in dejansko že zdavnaj zaslužili:

Sonce nie bluo ku ustalo,
an že, ku pauodnja, po vasi su gučal.
Po duorjah so se klical
an prešerno po pot uekal.

Ta stari na vratih so jih gledal,
»Se pomerjo, ku stopnejo v šuolo,« so misnil.
Uon z zadnje hiše so veletiele dvie čičice,
mat z glunjikan v pest jih je klicala
an na sred duorja jih je nazaj počesala.
»Bugita in bodta burmne,« je za njim uekala,
Ma potroc, že po Pejcah, so se bli pobral
Pruot šuoli, na petnajst, vsoi vkupe so hodil.
Ta buj mala, nie imiela ku tri lieta,
par sestri je hodila, an za roko jo je daržala.
Otroc so uekal an zvestuo vse saludaval,
ku te naumni, kamane so v ajar metal
pruot tičan, ki na luhtu so spoletal.
Ko so paršli pred šuolo, so zamučal.
Ta mala se je čudno oko gledala
an tarduo je sestri roko partisnila.
Ustabjene, prede šuolo, so potiho guorile:
»Sa ti puojdeš za te malmi,« je sestra jala,
»ma zmisn se no rieč, an na stuoj jo pozabit!
Odkar čez tiste vrata stopnimo,
ne smieš več, z obednim at notre,
po slovensko preguorit!«

Viri

Bandelj, David (ur.), 2009: *Rod lepe Vide. Antologija sodobne poezije Slovencev v Italiji*. Ljubljana: JSKD in Študentska založba.

Cernetig, Marina, 2007: *Pa nič nie še umarlo*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Trusgnach, Andreina, 2011: *Sanje morejo plut vesoko*. Čedad: KD Ivan Trinko.

Literatura

Andreotti, Giulio (1991): *Relazione sulla vicenda »Gladio«*. *Atti parlamentari: X legislatura*. XXVII/26. <<http://www.archivioguerrapolitica.org/wp-content/uploads/2012/08/Relazione-Andreotti-1991.pdf>>. (Dostop 15. 1. 2016.)

Bandelj, David, 2013: Nekaj opazk o najsodobnejši beneški poeziji. *Jezik in slovstvo* 48/4. 57–69.

Bogaro, Anna, 2011: *La letteratura slovena d'Italia. Letterature nascoste*. Rim: Carocci. 111–131.

Dapit, Roberto, 2005: Sodobna slovstvena ustvarjalnost v Benečiji. Cunta, Miljana, in Šubert, Barbara (ur.): *Vilenica. 20. Mednarodni literarni festival*. Ljubljana: DSP. 374–378.

Dapit, Roberto, 2009: Literarna ustvarjalnost v Reziji danes. *Trinkov koledar*. Čedad: KD Ivan Trinko. 206–223.

Košuta, Miran, 2008: Ime in duh rože. Sodobno slovensko slovstvo v Italiji. *E-mejli*. Maribor: Litera. 23–64.

Novak Popov, Irena, 2009: Dve beneškoslovenski pesnici: Marina Cernetig, Gabriella Tomasetig – Podpotnikova. *Trinkov koledar*. Čedad: KD Ivan Trinko. 192–200.

Organizzazione Gladio. Da Wikipedia, l'enciclopedia libera. (Dostop 27. 5. 2014.)

Petricig, Pavel, 1997: *Pod senco trikolore*. Čedad: Beneški študijski center Nediža – Zadruga Lipa.

Pirjevec, Marija, 2011: Vprašanje narečne poezije. Tržaški književni razgledi. Trst: Mladika. 123–136.

NAREČNA LITERATURA KOT ZNAČILNOST »MANJŠINJSKE LITERATURE«?

Namen prispevka je dokazati, da je lahko narečna književnost ena izmed poglobitnih značilnosti manjšinske literature. Dosedanje raziskave so namreč pokazale, da nastaja slovenska narečna literatura še dalje na obrobju slovenskega narodnostnega naselitvenega območja, v zamejstvu in sploh na tistih območjih, na katerih prihaja slovenski jezik v stik z drugimi jeziki. Na primeru dveh manjšinskih skupnosti, slovenske v Italiji ter italijanske v Sloveniji in na Hrvaškem, poskuša avtorica dokazati, da je narečna literatura tipičen pojav v manjšinski književnosti, pri kateri je opaziti poseben odnos do jezika nasploh.

Ključne besede: manjšinska književnost, narečna književnost, Slovenci v Italiji, Italijani v Sloveniji in na Hrvaškem

0 Uvod

Narečje je najverjetneje najbolj intimna oblika izražanja, s katero želijo literarni ustvarjalci poseči v najglobljo sfero vsakdanjega doživljanja samega sebe znotraj družbenega dogajanja. Narečno pisanje je bilo dolga leta prezrto s strani literarne kritike, ker je bilo geografsko omejeno in zaradi jezikovnih posebnosti tudi težje dostopno širšemu krogu bralcev in literarnih zgodovinarjev, ki so ga uvrščali v neko obrobno poglavje literarnega ustvarjanja, in to zaradi domnevno nižjega socialnega statusa narečnih ustvarjalcev in njihovega zemljepisnega izvora. Ta oblika izražanja pa pridobiva v zadnjih letih posebno valenco: dialektalna izrazna oblika postaja v širšem evropskem prostoru nova oblika izražanja tistih korenin, brez katerih ne bi nihče dobival potrebne vitalne energije za svoj obstoj. Tega se še kako zavedajo predvsem narečni pesniki in pesnice, a tudi pripovedniki, ki vztrajno

in nadvse nekonvencionalno pišejo v narečju. Narečno pisanje predstavlja zaradi svojega nenavadnega in bohotnega razcveta predvsem v pesniški obliki enega najpomembnejših in najznačilnejših fenomenov italijanske istrsko-kvarnerske manjšinske literature, kakor dokazujeta raziskovalca Milani in Dobran (2010: 511), a tudi slovenske manjšine v Italiji, kot je razvidno iz publikacij, ki so izšle v zadnjih letih. Ne nazadnje pa je leta 2007 tudi izšla hvalevredna in nadvse poglobljena in celostna analiza slovenske narečne književnosti etnologinje Marije Stanonik.

Narečna književnost je »leposlovje v narečju kakega od knjižnih jezikov. Po strožjih kriterijih sodijo vanjo samo dela, nastala po normiranju knjižnega standarda, v širšem smislu pa tudi ustna književnost oz. slovstvena folklor iz časov pred oblikovanjem knjižne norme« (Hladnik 2011). Zato lahko o slovenski narečni literaturi začnemo govoriti šele v prejšnjem stoletju, čeprav so literarni ustvarjalci pisali v svojem domačem jeziku že veliko prej. Pomembno pa je razlikovati med lastnim domačim jezikom in zavestno odločitvijo pisanja v narečju v nasprotju s knjižnim jezikom. Šele ko pride v družbi do vsesplošne izobrazbe in vsi obvladajo knjižni jezik, ki postopoma izpodriva narečno govorico, takrat lahko govorimo o zavestni narečni literaturi, torej o tistem koraku, ki ga literarni ustvarjalec naredi, ko z določenim namenom daje prednost dialektu.

1 Manjšinska književnost

O slovenski manjšinski književnosti je bilo napisanih že nekaj razprav (Košuta 2008, Bandelj 2010), avtorica je na primeru dveh manjšinskih skupnosti nakazala, katere so poglavitve razsežnosti manjšinske književnosti (Cergol 2014): dokazano je bilo, da zaznamujejo manjšinsko književnost ontološka razsežnost, prirojena medkulturnost, narodna zaznamovanost, navezanost na življenjski prostor ter naselitveni teritorij, jezikovna vrednota ter zgodovinski spomin.

1.1 Jezikovna razsežnost

Izmed navedenih razsežnosti predstavlja jezik pisca posebno vrednoto, ki je sicer tesno povezana z vrednoto narodnosti, ker je sam nosilec bivanjske razsežnosti. Občutek, ki ga izražajo pripadniki manjšin, je namreč skupen: gre za občutek, da ne bodo zmogli nikoli do potankosti obvladati maternega jezika, ki se ga morajo s težavo naučiti v okolju, ki tega jezika ne uporablja.

Učiteljica, ki ima rdeč avto in črne oči, pravi, da slabo pišem v italijanščini. Stori, da bom boljši in da bom letos na izpitih, ko bo učiteljica narekovala, napisal pravilno vse tiste besede, ki imajo dvojne črke. Stori, da me bo gospa Slapnik, kamor me pošilja mama, naučila, kako se pravilno in lepo govori v slovenščini. (Sosič 2005: 13.)

Gre za tisto jezikovno nesproščenost, o kateri piše Miran Košuta, ki lahko privede celo do poostrene skrbi za jezik, ker slovenska beseda pomeni boj za lastno ogroženo

identiteto in svobodnost (Košuta 2008: 20). Za obe manjšini je v zvezi z jezikom značilno, da se izogibata skrajnim oblikam jezikovnega eksperimentiranja, ludizmu, dadaizmu itd., prav tako pa je mogoče zaznati nenehno iskanje vsebinske literarnosti, skladne klasične lepote, kar privede do tega, da gre tudi za iskanje estetske lepote v pesniškem izrazju (Milani, Dobran 2010: II, 338).

Era un appassionato della felicissima teoria, specialmente per Martino, dei linguaggi regionali italiani. Secondo la quale, in breve, la lingua italiana pura sarebbe un desiderio, un sogno, a cui si avvicinerrebbero pochi: eminenti linguisti, alcuni giornalisti dell'EIAR e diversi italianisti. Mentre la maggioranza, stragrande, anche delle persone dotte, parlerebbe e scriverebbe una lingua, colorita e profumata variamente, in conformità del particolare humus linguistico, i dialetti, delle regioni d'Italia, sempre nel rispetto delle regole fondamentali dell'italiano. Il professor Callegarini, perciò raccomandò a mamma Checchina, sin dal primo colloquio, di parlare al figlio come meglio sapeva, cioè in rovignese. Dialecto nobile che traeva le sue origini direttamente dal parlato latino, ricco di simboli, di immagini, di modi di dire, fioriti, attraverso quasi due millenni, nel quotidiano di quella gente italiana. Il figlio, poi, studiando, sarebbe stato in grado di porgere quegli antichi doni al dialetto della propria nazione, e, attraverso questa, a tutte le altre. /.../

E Martino, prossimo a finire le magistrali, a maledir la cattiva sorte che gli aveva dato in tuti quegli anni quella bonadagninte, quella buon a nulla, che lo aveva sempre bloccato con il suo spappagallare il fiorentino. Ora con Callegarini, che sapeva *favalà*, cioè parlare, essendo un uomo e non un vaso di pittura, si esprimeva senza paura, a non finire. Non aveva più paura, chè, se i pescatori di Acì Trezza parlavano per la penna di verga, consigliatogli dal professore, un italiano dal profumo siciliano, anche lui poteva dir qualcosa che avesse l'aroma del ginepro istriano. L'Istria non aveva nulla da vergognarsi al cospetto della Sicilia. (Zanini, 1990, 140-141.)¹

¹ Bil je strasten privrženc teorije o regionalnih italijanskih govorih, ki se je Martinu zdela zelo posrečena. Po njej, če povzamemo v nekaj besedah, naj bi bil čist italijanski jezik le želja oziroma sanje, ki se jim lahko približajo le redki: ugledni jezikoslovci, nekateri novinarji iz EIAR in razni italijanisti. Velika večina ljudi, tudi izobražencev, pa naj bi govorila in pisala v jeziku, ki ima različne barve in vonje glede na posebno jezikovno podlago, dialekte iz italijanskih pokrajin, ampak ob upoštevanju temeljnih pravil knjižne italijanščine. Zato je profesor Callegarini že ob prvem srečanju priporočil mami Checchini, naj s svojim sinom govori, kot najbolje zna, torej v rovinjščini. To je žlahten dialekt, ki izvira neposredno iz latinščine, bogat s simboli, podobami, frazami, ki so skoraj dva tisoč let rasle v vsakdanjem življenju tamkajšnjih Italijanov. Z učenjem pa naj bi bil njen sin sposoben predati te davne darove dialektu lastnega ljudstva, preko njega pa še vsem ostalim ljudem. /.../

In Martino, ki je že dokončeval učiteljišče, je preklinjal usodo, zaradi katere je imel v vseh teh letih opraviti s tisto ničvrednico, ki ga je neprestano omejevala s tem, da je kot papiga posnemala toskanščino. Zdaj se je s Callegarinijem, ki je znal *favalà*, torej govoriti, ker je bil človek in ne okrasni lonec, se je izražal brez strahu in ni ga bilo moč ustaviti. Ni se več bal, saj če so ribiči iz Acì Trezze, o katerih je pisal Verga (tega pisatelja mu je priporočil profesor), govorili italijanščino s sicilijanskim pridihom, potem je tudi on lahko rekel kaj, kar je imelo okus po istrskem brinu. Istra se v primerjavi s Sicilijo ni imela česa sramovati. (Prevod Uršula Lipovec Čebrov, Gašper Malej.)

2 Narečna manjšinska književnost

Iz bežnega pregleda evropskih književnosti je razvidno, da nimajo vsi narodi svoje narečne književnosti, ki nastane zaradi »odsotnosti centralizma nacionalne države, odsotnosti skupnega kulturnega središča, upravne razdvojenosti oz. regionalistične kulturne tradicije« (Hladnik 2011). Tako npr. imajo razvito narečno književnost na Hrvaškem, v Italiji, v Avstriji, v Nemčiji in Ameriki, ne poznajo pa je Angleži, Francozi in Srbi (Hladnik 2011; Novak Popov 2009). Iz pregleda *Slovenske narečne književnosti* dr. Marije Stanonik je razvidno, da se je slovenska narečna literatura najprej začela razvijati na obrobju slovenskega etničnega ozemlja, točneje v okoljih, v katerih so živele in še živijo slovenske manjšinske skupnosti: Porabje, avstrijska Koroška in območje med Miljami in Trbižem na italijanski strani. Šele v zadnjih letih se je ta pojav razširil še na preostale dele današnje Slovenije. Podobno velja tudi za narečno pisanje v primeru italijanske narodne skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem: narečna produkcija je v primeru obeh manjšinskih skupnosti izredno bogata, njena posebnost pa je tudi v tem, da je izvirna. Medtem ko večina italijanskih narečnih besedil v Italiji nastane kot prevod iz literarnega v narečno obliko jezika (Sobrero 2006: 355), večina manjšinskih narečnih avtorjev ustvarja svoja dela povsem izvirno in piše o dogodkih, ljudeh, krajih, okoljih, občutjih, ki so jih sami doživeli. Tudi ta oblika pisanja se je najprej pojavila na obrobjih italijanskega etničnega prostora, in to šele v dvajsetem stoletju, čeprav so obstajali nekateri primeri narečnih pesnikov že ob koncu 19. stoletja. Doživljajski svet narečnih istrsko-dalmatinskih italijanskih pesnikov razkriva razdvojenost med mestom in podeželjem, sega tako v kmečko kot ribiško kulturno dediščino, a je vedno pretkan z individualnim doživljanjem sveta in neke skupnosti, zdaj ožje manjšinske skupnosti, zdaj širše družbene realnosti, vse to izraženo v dveh osnovnih narečjih, to je v istrsko-beneškem in istrsko-romanskem narečju.

Iz pregleda *Slovenske narečne književnosti* izhaja podatek, da je pesnica, ki je orala ledino slovenskega narečnega pesništva, izhajala iz tržaške pokrajine: to je bila pesnica Marija Mijot, Slovenka iz Italije, ki je izdala svojo prvo pesniško zbirko *Souze jn smeh* leta 1962. O njej je njen takratni sovaščan, prav tako Svetoivančan Vladimir Bartol napisal: »Avtorici narečje ne služi le za opisovanje kakih zanimivih dogodkov, marveč v narečnem jeziku tudi doživlja. Kajti Mariji Mijot njeno narečje poje! Dialekt ji je pokoren in čeprav izrazno ni posebno bogat, pa more pesnica v njem izraziti tudi najtanjša osebna občutja, doživlja v njem pokrajino in ljudi ... nesrečno ljubezen, preprosto, naivno, a vendar pristno« (Bartol 1969: 7). Podobno opisujejo literarni kritiki tudi italijansko narečno pozijo v Istri, ko raziskujejo avtorje, ki se odločajo za pisanje v narečju zato, ker jim narečje predstavlja neko deviškost, pristnost, rodovitnost v nasprotju s knjižnim jezikom, ki pa je tog, brezbarven, votel, puhel; zato je pisanje v narečju veliko bolj primerno za izražanje lastnega subjektivnega doživljanja sveta. Če to lahko velja tudi za avtorje iz nacionalnih držav, ima za manjšinske ustvarjalce še dodaten pomen, saj želijo z narečjem uveljavljati svoj čut pripadnosti neki drugačni etnični skupnosti, nekemu drugačnemu kulturnemu in miselnemu svetu z željo, da bi ta svet in to kulturo ohranili in da se ne bi izgubil spomin nanjo. Zato je pisanje v narečju posebno bogato in plodno

ravno v manjšinskih skupnostih, ker ima neko dodatno valenco in pomen (Milani, Dobran 2010: 519). »Mnogi zagovorniki opozarjajo tudi na odpor do nacionalnega in globalnega integralizma, uniformiranosti, osiromašene monokulturnosti in oblastnosti, ob katerih so molče žrtvovani in spregledani dosežki prikrajšanih skupin in slojev /.../Narečna poezija se zato kaže tudi kot izraz svobode, poguma, notranje trdnosti« (Novak Popov 2009: 440). Tudi tematike, ki jih narečni pesniki obravnavajo, so zelo subjektivne narave, pišejo v glavnem o sebi, o svojem doživljanju vsakdana, o svojih krajih, o morju in oljkah, o trti in ljubezni, o krajih, ki jih obiskujejo in o katerih razmišljajo. Tako npr. italijanska pesnica iz Istre Dorina Bržan opisuje skalo na izolski obali:

Sto scòio

Un can ghe pisa de sora
un fio ghe tira 'na piera

e lù sta fermo là
e no 'l se movi
visin la punta

le onde de sora lo bàşa
de soto le ghe fa i grisoli

ma lu no 'l se movi
el varda
el scolta
el ga visto pasar de duto

'na volta iera le siore
che le meteva il piedin
tignindo in man l'ombrelin

la sera vigniva le vecie
a sentarse
a şmolàr le gambe

le gambe gonfie
del fregàr duto el giorno
sul mastel
le se trovava là
e le se contava duto
del mari che l'iera

cusi e cusì
dei fioi un che l'iera malà
l'altro che il fasèva la fame

calava la note
e lore şo a sospirar
e tirarse su
le cotole longhe e nere

'sto scoio che de giorno
el iera caldo
e de note bel fresco
va a savèr
lù el saveva
el capiva e nol dişeva gnente

quante volte eli era bagnà
de lagrime
de quei che andava via
e dei tanti che i vigniva
dei innamorai
e dei imbrigioni

che carèse e che s'ciafi
ma lù taşèva
el capiva
'sto scoio dela punta.²

(Dorina Bržan, *Scoi e onde di vita*)

² *Ta skala*. Poezija v izolskem narečju govori o skali, ki nepremično stoji na obali. Okoli nje se marsikaj dogaja, fantič vrže vanjo manjši kamenček, valovi jo oplazijo, ona pa negibno stoji in gleda in posluša. Koliko vsega je že videla, nekoč so prihajale žene, ki so v vodo položile samo nogico in v roki držale senčnik, zvečer pa so prihajale starejše gospe, si lajšale bolečine oteklih nog in si pripovedovale o tem in onem, o možu, ki je bil tak in drugačen, o enem sinu, ki je bil bolan, ter o drugem, ki je bil lačen, zvečer pa so se vračale na svoje domove. Skala pa je ostajala negibna, podnevi topla, ponoči mrzla, vse je razumela, a nič ni povedala; kolikokrat je bila skala mokra od solza tistih, ki so odhajali, in tistih, ki so prihajali, in tistih, ki so se tam zaljubili, in tistih, ki so se opili. In skala je molčala in razumela (povzetek avtorica članka).

Opis skale na izolski obali ponuja pesnici tudi priložnost, da izrazi še druga dodatna čustva povezana z rodnim mestom, ki je v svoji zgodovini videlo veliko trpljenja, a tudi veliko ljubezni: tako sega misel na tiste, ki so se odločili zapustiti svoj rodni kraj (na istrski eksodus), na nove ljudi, ki so se tu naselili, na težave istrskih žensk in na njihovo nelahko življenje. Če bi bila pesem napisana v knjižnem jeziku, verjetno ne bi začutili pristnosti v njenih besedah. A opisi krajev niso edina motivika, ki se pojavlja pri narečnih pesnikih. Če je še pred nekaj desetletji veljalo, da je narečna literatura omejena na osebno izpoved, na otrokom namenjene pesmi in na kmečko življenje navezan čustveni in predstavn svet, se je motivika narečne poezije danes nekoliko razširila, pri tem pa v glavnem ohranja svojo subjektivno naravo. Tako se npr. tržaški pesnik Atilij Kralj posveča pretežno humorističnemu narečnemu pisanju; spet pri drugih pesniških izpovedih najdemo še motiviko domoljubja, navezanosti na domače kraje, lastne zgodovine, a tudi obče človeška čustva, kot je lahko ljubezen ali pa bolečina ob izgubi drage osebe. Če razmislimo o tej družbeni vlogi, nam postaja jasno, da je,

pisanje pesmi v živem jeziku oziroma narečju dokaz najbolj samodejnega, pristnega in prepričljivega podzavestnega upora vsake manjše skupnosti (tudi naroda) zoper funkcionalistično poenotenje, globalizacijo sveta, kjer vse tisto, kar je posamezno, enkratno, individualno človeško, po meri človeka, povečini ne velja dosti in bi moralo izginiti? Mnogi so takim manjšinam (tudi slovenskemu narodu) napovedovali takšno črno usodo, a se črnoglede napovedi niso uresničile, ker proti izničevalnim sredotežnim težnjam v naravi stvari delujejo tudi sredobežne razvojne sile, ki ob velikih ohranjajo pri življenju tudi majhna bitja. In ena takih ohranjevalnih sil je zagotovo tudi narečje z vso trdoživostjo, ki je zanj značilna. (Hočevar 1999: 148).

Da je trditev Jožeta Hočevarja pravilna, priča marsikatera pesniška izpoved, ki nam razkrije izbiro pesniške duše, zakaj pisanje v narečju. Simbolična je v tem smislu poezija Silvane Paletti *Ta rozajanski glas*, ki priča o avtoričini navezanosti na domačo govorico.

Tu-w ti rožiněj dulīni,
puložanā pod Čaninom,
tej da vīlažnji din,
se mi jasnijo lipe biside,
od noga glasa.
Iti, jě glas od me zamje.

Od mlade od sārca
wzira, pod suncon.
Sārčne biside mu stjījo.
Sam, zna, jūbit od rožicōw
nu na jasnimō, nēbēske racjune.
Iti jě glas, od mēh judi.

Iti jě glas, Rozajanski,
ki zadavit, ni smin,
zabit, ni mōrēn.

Mo mati, za šenk, na mi dala,
da ja se znej po svētō,
da ja si makōj Rozajän.

Iti jê glas, Rozajanski,
ki od vište od sunca,
skryt, ni mörën ...
Zakoj, iti, jê glas
od me duline ...
od me zamje ...
od mëh samih judi.

(Silvana Paletti, *Ta rozajanski glas*)

Podobno kot smo že zaznali pri Bržanovi, velja tudi za Silvano Paletti, ki se prepusti narečnemu pisanju za opis svojih domačih zelenih dolin pod Kaninom, a obenem svojo misel usmeri tudi v drugo tematiko, v tematiko uporabljenega jezika, tistega jezika, ki ji ga je mati položila v zibelko in ki ga bo ona hranila, ker je to glas njene doline, njene zemlje in njenih ljudi.

V obeh navedenih primerih smo lahko opazili, da poezije presegajo golo individualno, subjektivno doživljanje sveta, gre za pesniške izpovedi, ki so vselej namenjene tudi širši skupnosti, predvsem jezikovni skupnosti, ki te pesmi bere in se z njimi istoveti. Zato lahko v nekaterih od teh pesmi zasledimo tudi motiviko, vezano na zgodovinski spomin te iste skupnosti. Tak primer nam ponuja Tino Gavardo, italijanski narečni pesnik iz Kopra, ki se obregne ob avstro-ogrsko oblast, do katere sploh ne kaže kake naklonjenosti, in to zaradi občutka izgubljene italijanske domovine, zaradi zagrenjenosti nad izgubljeno beneško domovino in zaradi spremenjenih političnih razmer v njegovem mestu.

Sfogo

E tuto xe sito; soltanto un momento
se senti una vose che par un lamento,
'na vose de pianto che par quasi umana;
xe un boto che manda la vecia campana.

La vecia campana che, a fianco le tori,
ciamava a seduta i antichi signori,
la vecia campana che dormi lassù,
che sempre ricorda per chi l'â batù... /.../

Ma adesso sti veci che più no comanda,
in morte i patissi l'ofesa più granda;
l'ofesa più granda: cambiarghe la sèna,
menarli in berlina fra i turchi de Viena.

Ma, attenti là in alto che, se anca de gesso,
el cuor de San Marco xe sempre l'istesso;

atenti *là in alto* che forse de novo
no 'l vegni rabioso de fora del covò.

Chè allora, se 'l urla sto vecio Leon,
al Prater va in tera le quinte e 'l tendon...
O turchi e Viena, porteghe rispetto,
se no, garantisso, fini int-un sguasseto.³

(Tino Gavardo, *Sfogo*)

Z navedenimi primeri sem želela dokazati, da se pesniki, pripadniki obeh manjšinskih skupnosti na obmejnem območju, v veliki meri odločajo za pisanje v lastnem narečju, torej v tistem jeziku, v katerem so kot otroci spregovorili. Izbira za narečje ni sama sebi namen, za subjektivnimi izpovedmi se nahajajo tudi sporočila, ki so namenjena celotni manjšinski in širši družbi, saj se dotikajo tudi političnih problematik, jezikovnih dilem, zgodovinskega spomina. Gre torej za neko obliko literarnega izražanja, ki je vredna posebne obravnave predvsem zato, ker je njena pojavnost vedno večja in bogatejša. Tudi zahvaljujoč vnemi, volji in želji po njenem ohranjanju.

Literatura

Bandelj, David, 2010: Literature of Slovenians in Italy: A subsystem of Slovenian supranational system? *Interlitteraria* 5/2. 432–441.

Bartol, Vladimir, 1962. Predgovor k prvi izdaji. Mijot, Marija: *Souze jn smeh*. Trst: Založništvo tržaškega tiska. 7–9.

Cergol, Jadranka, 2014: K pojmovanju manjšinske literature: študija primera literarne produkcije dveh manjšinskih skupnosti. Žbogar, Alenka (ur.): *Recepcija slovenske književnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 63–70.

Hladnik, Miran, 2011. *Postavimo narečno književnost, slovensko seveda, na Wikipedijo*. <http://slov.si/mh/dialekti.ppt>. (Dostop 19. 10. 2015.)

Hočevar, Jože, 1999. *Pride vse en vse pasá*. Štok-Vojška, Nelda: *Pride vse en vse pasá (Pesmi o Istri in njenih ljudeh)*. Marezige: samozaložba. 143–148.

Košuta, Miran, 2008: *E-mejli: Eseji o mejni literaturi*. Maribor: Litera.

Milani, Nelida, in Dobran, Roberto, 2010. *Le parole rimaste: Storia della letteratura italiana dell'Istria e del Quarnero nel secondo Novecento*. Pula: Pietas Iulia; Rijeka: Edit.

Narečna književnost. Wikipedija, prosta enciklopedija.

³ *Izbruh*. Poezija v istrskem narečju izraža pesnikov izbruh ob političnih spremembah v koprski pokrajini. Ko je namreč v Koprju vse tiho in mirno, se naenkrat sliši glas, ki zveni kot ječanje; a je samo udarec starega zvona. Stari zvon, ki je klical starodavne gospode k zboru, stari zvon, ki sedaj tam gori spi in se vedno spominja, za koga je nekoč zvonil. Sedaj pa ta starodavna gospoda, ki več ne gospoduje, trpi v grobu največjo žalitev. A naj se pazijo tisti novi gospodarji, ker srce Svetega Marka še vedno bije; naj se pazijo, da se ponovno ne prebudi in vrne iz brloga. Če se namreč stari Lev prebudi, tudi dunajski Prater bo porušen. Zato naj ga Turki in Dunaj spoštujejo, drugače jim bo huda predla (povzetek avtorica članka).

Novak Popov, Irena, 2009: Razmišljanje o sodobni narečni poeziji. Smole, Vera (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 435–453.

Pirjevec, Marija, 2011: Periodizacija slovenske književnosti na Tržaškem (od 16. do 20. stoletja). *Annales, Series historia et sociologia* 21/2. 369–378.

Stanonik, Marija, 2007: *Slovenska narečna književnost*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

ANGELI IN OGNJENCI: NAREČNA POEZIJA RENATA QUAGLIE V PREVODIH MARKA KRAVOSA

Prispevek obravnava prevode rezijanske narečne poezije Renata Quaglie v slovenski knjižni jezik prevajalca Marka Kravosa v zbirki *Baside* ter objavah *Stara piščal* in *Pogled*. Ob poprejšnji osvetlitvi družbeno-jezikovnih okoliščin analizira problematiko prevajanja rezijanskega narečja kot enega najbolj oddaljenih od slovenskega knjižnega jezika.

Ključne besede: Renato Quaglia, Marko Kravos, rezijansko narečje, narečna poezija, Ognjenec

1 Uvod

Prispevek¹ obravnava ustreznost knjižnoslovenskih prevodov rezijanske narečne² poezije Renata Quaglie, ki jih je opravil Marko Kravos. Problematika je še zlasti aktualna, ker gre za prejemnika nagrade Prešernovega sklada za leto 1986, ki pomembno prispeva h kulturnemu življenju slovenske skupnosti v Reziji in Italiji. Quaglio se v slovenskem prostoru praviloma navaja v knjižnoslovenskem prevodu, kar predstavlja dodaten razlog za pretehtanje njegove ustreznosti. Problematika je bila s člankom Milka Matičetovega (1988) v omejenem obsegu že predmet znanstvene kritike.

¹ Prispevek je povzet po avtorjevem diplomskem delu *Narečna poezija Renata Quaglie v prevodih Marka Kravosa*, ki je nastalo leta 2012 na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom red. prof. dr. Borisa A. Novaka in s mentorstvom doc. dr. Mateja Šeklija.

² V zvezi z rezijanskim narečjem prim. Steenwijk 1992, 1994, 1999 in 2005.

Renata Quaglio je slovenski javnosti leta 1980 z objavo v *Sodobnosti* predstavil Pavle Merku, leta 1984 pa je bil vključen v antologijo *Autori resiani*, pri čemer njegove pesmi skupaj predstavljajo dobro tretjino celotne publikacije. Za pesniški prvenec *Baside*, izdan leta 1985 s knjižnoslovenskim prevodom Marka Kravosa, je bil leto kasneje nagrajen z nagrado Prešernovega sklada. Po izdaji zbirke je Quaglia objavljajal v periodičnem tisku. Leta 2007 je v samozaložbi izdal eno prvih v celoti v rezijanščini pisanih knjig, *Baside: mi samo izde, ti ke baj si?* Njegovemu življenju je posvečen tudi dokumentarni film *Trijē kraji düše / Tre luoghi della vita* (2014).

2 Poezija Renata Quaglie

Osrednje mesto med Quaglievimi objavami zaseda zbirka *Baside*, izšla leta 1985. Razdeljena je na dva dela, *Baside me* in *Naša rožica* – prvi del obsega 12 osebnoizpovednih pesmi, drugi pa 15 pesmi, vezanih na krizo popotresne Rezije in njeno sanacijo. Vse pesmi so opremljene z datumom nastanka: nastajale so med letoma 1976 in 1984, glavčina v letih 1980 in 1982. Ko Irena Novak Popov (2009: 446) zapiše, da se v subjektu Renata Quaglia od začetka zbirke pojavljajo negotovost, nemoč in obup, ki se proti koncu čedalje bolj krepijo v pozive k dejanju in prebujenju, ima le delno prav. Najbolj optimistične pesmi s konca zbirke so namreč najzgodnejšega datuma, medtem ko je glavčina bolj resignativnih pesmi z začetka zbirke pisanih tri do pet let kasneje. Vseeno pa je avtorjeva odločitev za takšen in ne drugačen razpored pesmi pomenljiva.

Pomenljiva je tudi Quaglieva odločitev za pisanje v rezijanskem narečju, saj obvlada več romanskih jezikov, tuja pa mu ni niti knjižna slovenščina. Avtor meni, da so moderni jeziki izgubili svoje korenine, besede pa stik z realnostjo, medtem ko so starinska narečja ta stik obdržala.³ Ravno tako priznava, da je odločitev za rezijanščino skorajda provokacija, predvsem zanj, saj je s svojim jezikom »spoznal tudi korenine svoje biti« (Pirjevec 2001: 154–155). Treba je poudariti, da Quaglia ne pesni v solbaškem krajevnem govoru rezijanskega narečja, kot navaja več avtorjev (npr. Kravos 1985: 77; Dapit 2001: 259). Res v njegovih pesmih najdemo solbaške glasovne (najbolj značilna sta popolna onemitev glasov *g* in *h* – npr. solb. *ri*, *iša* : stand. rez. *grih* ‘greh’, *hiša* ‘hiša’ – ter *o*-jevski izgovor naglašene *a*-ja ob nosnem soglasniku in soglasniškem sklopu *ml* – npr. solb. *moti*, *nošinet se*, *mlod* : stand. rez. *mati* ‘mati’, *našinat se* ‘roditi se’, *mlad* ‘mlad’) in oblikovne prvine, vendar se jim avtor na več mestih zavestno izogne in poskuša pisati v nekakšni rezijanski *koiné*, ki jo lahko razumejo vsi Rezijani.

Naslonitev na rezijansko tradicijo je pri Quaglii očitna tako motivno kot slogovno, vendar kot v spremni besedi k *Basidam* zapiše Marko Kravos (1985: 77), mu je »tuj vsak folklorizem, kakršnakoli literarna naiva«. Ne gre za posnemanje ali naključno vključevanje ljudskih elementov zaradi njih samih, temveč ti služijo za simbole in metafore, ki naj izrazijo bivanjsko stisko modernega posameznika. Fizični in

³ Pogovor z Renatom Quaglio na Ravanci 27. 4. 2012.

simbolni svet Rezije služita torej kot gradivo za reflektirano ekspresijo, ki deluje tako na konkretni kot abstraktni ravni: pesem *Woda (Voda)*, na primer, v kateri si subjekt želi, da bi bilo poleg samega peska vsaj malo vode, v kateri bi lahko zraslo drevesce, lahko razumemo kot dejanski opis rezijanske nerodovitne pokrajine, lahko pa voda predstavlja življenjsko moč in drevo ponovni (duhovni) razcvet doline. Poveden je tudi primer pesmi *Jedaje (Samota)*. Gre namreč za dejansko ledinsko ime, mikrotoponim, ki označuje strmo pobočje nad Solbico,⁴ pesniku pa zaradi svoje izolacije in pustosti predstavlja kar največjo samoto – s to besedo je prevajalec več kot ustrezno naslov tudi prevedel. Kravos se v spremni besedi sprašuje, ali »[s]o rožice, izviri, dušice, sence, vetrovi, gore, volkovi v [avtorjevih] verzih ljudske prisposode ali sodobne ekspresivne personifikacije« (prav tam: 78). Rečemo lahko, da konkretna rezijanska stvarnost služi kot snov za sintezo in izražanje višjih, občečloveških spoznanj – ves svet je pravzaprav velikanska dolina, ki je izgubila stik s svojo duhovno podlago in se zato izgublja. Duhovni podlagi in njenemu vplivu na življenje v dolini, pa tudi zunaj nje, Quaglia namreč pripisuje precejšnjo veljavo. V skorajda programskem članku, objavljenem v *Jadranskem koledarju* leta 1983, je zapisal: »Kultura ni nekaj abstraktnega /.../ [,] [k]ultura je izraz neke strukture, ki sestoji iz /.../ živih odnosov z ljudmi in stvarmi, ko so v naravi vidni znaki človeške prisotnosti in ko odpor narave zaznamuje človeka« (Quaglia 1983: 128–129). In dalje: »Danes ni več tiste strukture, ki je omogočala tako simbolno izraznost« (prav tam). Vsi poskusi oživitve jezika, plesa, folklore ... so brez upoštevanja duhovne podlage po Quaglievem mnenju »le muzejsko, ne pa kulturno delo« (prav tam). Po njegovem je treba preteklost preučiti in ovrednotiti, na starih temeljih pa graditi novo.

Pri Quaglii so pogosti motivi narave (živali, rastline – rožica je stalna metafora za Rezijo –, vremenski pojavi) in pokrajine (gore in vodna telesa, tudi z lastnimi imeni, motivika skal in vode, zadnje tako v destruktivnem (povodenj) kot kreativnem smislu (izvir)), duševnosti (duša, duh, sence bodisi kot preganjajoče prikazni bodisi kot simbol nezavednega, sanje ...) in telesnosti (telo in njegovi deli, zlasti čutila), pojavljajo pa se tudi bajeslovna bitja: angeli, vedomci, Čas, Huda Ura ... Tematsko so v prvem delu zbirke *Baside (Baside me)* osebnoizpovedne pesmi, v katerih prevladujeta bivanjska in ljubezenska tematika, čeprav je v nekaterih v manjši meri navzoča tudi socialna tematika, posvečena problemu Rezije (naslovna pesem *Baside* se ukvarja tako s pesniško tematiko kot s soočanjem z izginevanjem maternega jezika, slednje pa se z erotično tematiko prepleta denimo v pesmi *Živet*). Drugi del (*Naša rožica*) je posvečen rezijanskemu vprašanju: fizičnemu in duhovnemu propadu doline ter možnosti njene prenove. S to tematiko se v glavnem ukvarjajo tudi pesmi v objavah *Stara piščal* in *Pogled*.

Slogovno se Quaglia do neke mere zgleduje po rezijanski ljudski pesmi, čeprav so vplivi v novejšem času manj opazni – tako so predvsem zgodnejše pesmi praviloma pisane v ohlapnem jambskem osmercu, tradicionalnem ljudskem verzu. Kravos v spremni besedi piše, da avtor »[ne] piše pesmi, ampak da pesni, ker se njegovi verzi

⁴ Dapit (1995: 96) beleži mikrotoponim *Jedajë* in navaja, da njegova etimologija ni jasna.

/.../ porodijo najprej v ustno-slušni obliki, torej kot meditirane erupcije, šele potem jih prenese na papir« (Kravos 1985: 77). Razumljivo je torej, da metrična shema ni popolnoma realizirana. V pesmih pogosto najdemo tekoče oziroma daktilske končnice. Pogosta so nerealizirana iktična mesta, naletimo tudi na primere jamskega osmerca z anakruzo, z izpustom prvega nenaglašenelega zloga ali s t. i. trohejsko inverzijo.

Tako pri pesmih v vezani besedi kot pri pesmih v prostem verzu je močno prisoten paralelizem. Rima se pojavlja zelo redko, bolj kot ne po naključju, pogostejša pa je asonanca, dostikrat kot posledica paralelizma: vzporedne besedne vrste na koncu verzov zaradi enakozvočnih/homonimnih končajev pogosto tvorijo t. i. okrepljeno oziroma bogato asonanco, tj. asonanco, ki jo »bogati pogosta spremna konzonanca in [tako] ustvarja okrepljeno, rimi v ožjem smislu približno asonanco« (Pretnar po Novak 1995: 40). Od retoričnih figur se največkrat pojavljajo komparacije in ponavljanja.

3 Poezija Renata Quaglie v prevodih Marka Kravosa

Rezijansko narečje nedvomno sodi med tista narečja slovenskega jezika, ki so od slovenskega knjižnega jezika najbolj oddaljena in zato povprečnemu govorcju slovenščine, morda z izjemo govorcev geografsko bližnjih narečij primorske narečne skupine, težko razumljiva, po drugi strani pa rezijanska stvarnost velja za zelo arhaično in eksotično, zaradi česar je v osrednjeslovenskem prostoru zelo cenjena, neprimerno bolj kot v italijanskem, v katerem je dokaj neznana. Zaradi tega je prevajanje rezijanskih besedil v slovenski knjižni jezik in italijanščino potrebno in zaželeno. Roberto Dapit (2001a: 256) pa opozarja, da s prevodom »rezijansko besedilo bistveno spremeni svojo prvotno funkcijo in aktivira nove funkcije«, prav tako pa je prevedeno besedilo »zunaj izvirnega konteksta nesamostojno, predvsem na nivoju pomenskosti«. Poleg izgube glasovne podobe narečja, ki je pri prevajanju neizogibna in dokončna, navaja še naslednja problematična področja (prav tam: 256–257):

1. izrazito narečno obarvani **besedni zaklad**;
2. t. i. **lažni prijatelji**, tj. besede, ki imajo v dveh jezikovnih sistemih podobno obliko, a drugačen pomen – Dapit navaja primer rezijanske besede *mlaka*, ki ne pomeni 'plitvejša kotanja s stoječo vodo', temveč 'studenec, izvir', in imena bajeslovnih bitij, ki se na različnih območjih slovenskega etničnega ozemlja nanašajo na različne like;
3. **slogovne poteze**, značilne za ljudsko pesništvo (npr. raba prispodob, nezaznamovanost slovničnega števila in spola v ljudski pesmi ...);
4. leksikalni elementi, izhajajoči iz interferenčnih procesov s sosednjimi jezikovnimi sistemi (močno prevzemanje iz sosednjih romanskih jezikovnih sistemov, v starejšem času tudi starejših obdobj nemščine);

5. krajevno označena imena;

6. **raba posebnih govoric** (npr. divja govorica, poseben jezik nekaterih bajeslovnih bitij, ali živalska govorica iz rezijanskih živalskih pravljic, ki se odražata predvsem na glasovni ravni).

Za prevajanje sodobne narečne poezije v rezijanščini so relevantne vse zgornje točke z izjemo zadnje, saj se posebne govorice pojavljajo le v proznih delih, točke 1, 2 in 4, pogojno tudi 5, pa bi kazalo združiti v eno samo, saj gre pri vseh za problem prevajanja besedja. Manjka pa točka, posvečena problematiki prevajanja skladenjskih oz. oblikoskladenjskih prvin.

V nadaljevanju je problematika prevajanja poezije Renata Quaglie obravnavana v naslednjih problemskih sklopih: prevajanje besedja, prevajanje slogovnih značilnosti (tj. verzne značilnosti ter slogovne in zvočne figure), prevajanje (obliko)skladenjskih značilnosti. Pri obravnavi so upoštevane pesmi Renata Quaglie, objavljene v zbirki *Baside*, v *Jadranskem koledarju 1987* pod naslovom *Stara piščal* in v prilogi *Trinkovega koledarja* za leto 2009 *Rezija naša* pod naslovom *Pogled*, skupaj 36 pesmi. Ostale objave avtorjeve poezije niso opremljene s prevodi Marka Kravosa. Pesmi so ponekod primerjane z italijanskimi prevodi iz antologije *Autori resiani* in publikacije *Rezija naša* – v obeh primerih jih je v italijanščino prevedel avtor sam. Pri obravnavi pesmi *Baside* je upoštevan še prevod nenavedenega prevajalca iz reške revije *La Battana*, povzet po Milku Matičetovem (1988: 540).

Treba je poudariti, da se je prevajalec sicer bolj kot ne uspešno spopadel s težavnim izzivom prevajanja rezijanske avtorske poezije. Ker je narečje od slovenskega knjižnega jezika precej oddaljeno in govorcem iz osrednjeslovenskega prostora precej tuje, so prevajalske zastranitve pričakovane in razumljive. V nadaljevanju tako izpostavljamo le nekaj opaznejših nepravilnosti, ki niso posledica svobodnega prevoda, temveč prej nezadostnega poznavanja narečja.

3.1 Prevajanje slogovnih značilnosti

3.1.1 Verzne značilnosti

Od 36 obravnavanih pesmi jih je 13 pisanih v bolj ali manj dosledno realiziranem jambsem osmercu. Gre zlasti za zgodnejše pesmi, le ena od njih pa ni vsebovana v zbirki *Baside* (pesem *Ko* iz objave *Stara piščal*). Pri devetih pesmih prevod dosledno, ponekod z malenkostnimi odstopi upošteva metrično shemo izvirnika.

Pri pesmi *Te črnjele rožice* (*Rdeče rožice*) se prevod drži metrične sheme izvirnika, a v ritmu odstopa na več mestih, prav tako pa z izjemo enega primera (zadnji verz 5. kitice) ne upošteva odstopov na izpostavljenih mestih. Si pa dovoli odstop na samem začetku prve kitice, kjer namesto osemzložnega verza (v izvirniku je zaradi

odstopa devetzloženi – za četrtem zlogom je vrinjen še en nenaglašeni) uporabi desetzložnega:⁵

Po	zi	me	ta	na	go	ri	či	ce	Po	zi	mi	na	go	ri	či	ci,	do	ma
	/		°			/		°		/		°		/		°		/
U	–	U	–	U	U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U	–

za	mra	zon	du	šo	si	bju	wel	od	mra	za	du	šo	zbru	hal	sem
	/		/		°		/		/		°		/	°	
U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U	–

Izvirniku bi najbolj ustrezal osemzložni verz, ki bi ga prevajalec zlahka uresničil, če bi izpustil besedo *doma*, ki tudi sicer vsebinsko ne prispeva h kvaliteti prevoda.

Pesem *Sunce* (*Sonce*) je kratka enokitična pesem v jamskem osmercu, le pri srednjem (tretjem) verzu, v katerem se nagovarja sonce, je izpuščen prvi nenaglašeni zlog:⁶

Tej	ni	pra	na	te	wti	ća	ve	Kot	spla	še	ni?	pti	či
	°		/		/		°						
U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U	U	–	U

Bi	ži	mo	nu	se	tre	si	mo	be	ži	mo,	se	bo	ji	mo
	/		°		/		°							
U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U	U	U	–	U

Sun	ce	na	še	ro	ža	ste	ti	son	ce	na	še,	cvet	ni	bog:
	/		/		/	°								
U	–	U	–	U	–	U	U	–	U	–	U	–	U	–

⁵ Znaki, uporabljeni pri metrično-ritmičnih shemah: – krepka pozicija; U šibka pozicija; / mesto besednega naglasa; ° krepka pozicija, ki je ne zapolni naglas, nerealizirano iktično mesto, dovoljen odstop od metrične sheme (prirejeno po Novak 2010: I, 117). Navpične črte označujejo zlogovne, če so odebeljene, pa tudi besedne meje.

⁶ Pri tej pesmi pri prevodnem besedilu znaka za krepko in šibko pozicijo označujeta dejansko realizacijo metrične sheme.

⁷ Naglaševanje deležnika *splašen* je dvojnično, naglas je mogoč bodisi na *a* ali na *e*. Ker naglasno mesto v prevodu ni označeno, metrična interpretacija ni enoznačna – poleg zgoraj navedene je torej možna tudi realizacija U|U–U|–U.

ma	po	no	če	te	snu	wa	mo	po	no	či	te	pa	san	ja	mo
	°		/		/		°			U	U	U		U	U
U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	U	U	-	U	U

da	ru	de	spet	te	sra	ča	mo	da	bi	te	kdaj	spet	sre	ča	li
	/		/		/		°		U	U	U	U	-	-	U
U	-	U	-	U	-	U	-	U	U	U	U	-	-	U	-

Kot je razvidno iz zgornje primerjave, v prevodu ritem izvornika ni dosledno upoštevan; prvi verz je dober primer tega, kako lahko rezijanski nedoločni člen prevajalcu nagaja pri realizaciji metrične sheme. V drugem verzu je vprašljiva odločitev za brezvezje, saj bi veznik sedemzložnemu verzu prispeval manjkajoči zlog, kot tudi odločitev za spremembo glagola *se tresimo* v *se bojimo*, saj ima glagol *tresti se* tako v rezijanščini kot v knjižni slovenščini enak preneseni pomen, njegova zamenjava pa pesem brez razloga osiromaši za (sicer leksikalizirano) metaforo. Direktna poknjžitev v *bežimo in se tresemo* bi ustrezneje ohranila tako ritmično kot pomensko podobo.

Pesem **Viter te zvačernje** (*Veter večerni*) je z nekaj odstopi pisana v jamskem osmercu, ki pa ga prevod ne upošteva: po številu zlogov izvorniku ustreza le 12 od 26 verzov, od teh pa jih ima le nekaj dosledno metrično shemo. Odstopu bi se lahko prevajalec marsikje izognil – v prvem verzu druge kitice tako za izvorno *Z dalečnja' a puje Rezija* beremo v prevodu *Od daleč mi Rezija žubori*, pri čemer je glagol *žuboreti* že tako manj ustrezen, saj uvaja dodatno metaforo. Prevod v smislu *od daleč poje Rezija* bi bil ustreznejši tako pomensko kot ritmično.

Pesem **Onj-ol** (*Ognjenec*) se bere kot evotivna molitev. Ognjenec (angel) je neposredno nagovorjen v prvih verzih prve in pete, zadnje kitice. Oba nagovora imata v izvorniku enako skladenjsko strukturo:

Onj	-ol	neš	po	bli	ži	se	Og	nje	nec	naš,	daj,	pri	di	že
		/		/		°		/		/	/			°
-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-

Onj	-ol	neš	po	ka	ži	se	Og	nje	nec	naš,	po	ka	ži	se
		/		/		°		/		/		/		°
-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-

Medtem ko je drugi nagovor preveden ustrezno, pa prevod prvega, poleg tega, da ruši metrično shemo (ikt na nepoudarjenem mestu metrične sheme v 5. zlogu), tudi dodaja pomenske nianse, ki jih v izvorniku ni, saj namesto prošnje oziroma rotitve lirski subjekt v prevodu skorajda nestrpno poziva. Čisto na mestu bi bil skoraj dobesedni prevod (z drugo glagolsko predpono prvega glagola) *Angel naš, približaj se, / Angel naš, pokaži se.*

3.1.2 Slogovne in zvočne figure

V izvorniku pesmi *Otročec (Otrok)* najdemo element rezijanske ljudske lirike, namreč podvajanje svojilnega zaimka v nagovoru (poudaril J. J.):

Lipe moj moj otročec	Lepi moj otroček ti
/.../	/.../
Lipe me me okaca	Prelepe moje ve oči

Kot je videti iz navedenega, prevod tega elementa ne upošteva, kar je po svoje razumljivo, saj bi bilo takšno podvajanje nerezijanskemu slovenskemu bralcu tuje, dočim ga je Rezijan vaje. Kljub temu pa velja opozoriti, da je prevajalec z neenotnim in nekoliko baročnim prevajanjem nagovorov prekinil paralelizem, ki ga v izvorniku vzpostavljata. Paralelizem je sicer na ravni posameznih kitic prisoten v prvi in drugi:

muć poti si prahodel	veliko si sveta obšel
muć ti dur si zaprosel	na dosti vrat ti trkal si

Prevod v tem primeru ne ohranja strukturnega paralelizma kot tudi ne asonančnega stika.

Twa višta je wsa zalana	In tvoj obraz je ves zelen
tej vije to krampirjave	kot ščavje to krompirjevo
two srce lupje na konec	in divje bije ti srce
tve rebra ni se tresajo	da se ti prsi stresajo

Tudi v tem primeru prevod ne ohranja anaforičnega ponavljanja svojilnega zaimka, zadnja dva verza celo postavi v vzročno-posledično razmerje, medtem ko sta v izvorniku le sopolstavljena.

V pesmi *Sinca twa (Tvoja senca)* je paralelizem členov prav tako močno prisoten. V štirivrstičnih kiticah se namreč pojavljajo enaki skladenjski vzorci, na izpostavljenih mestih na koncu verzov pa besede istih oblik, ki zaradi enakozvočnih/homonimnih končajev pogosto tvorijo okrepljeno oz. bogato asonanco. V pesmi so tako prisotni naslednji stiki: *wlédila – klícala – skríwala, zadušjúwale – brínine – mértwawe –*

súncine, klicala – bížala – puščúwala, poblížila – bížala – pojúbila – dobrútila. Paralelizem (z bogato asonanco) je v prevodu ohranjen le v 5. kitici, sicer pa ni sistematično upoštevan.

Pri prevodu pesmi **Kopave** (*Strehe* – sicer dobesedno ‘korci’) velja omeniti pretvorbo identifikacije z začetka pesmi v komparacijo (poudaril J. J.):

Kopave	Strehe
od me vasice	moje vasice
šćarice ke ni se lovijo	ki se kot deklice podijo
nuz bodró od gorè	navzdol po pobočju

Vprašljiva je tudi uvedba prilastkovega odvisnika, saj v izvorniku verza nista slovnično povezana, temveč le sopostavljena. Z oziralnim zaimkom na prvem mestu verza se tudi izgubi postavitev rime *vasice* – *šćarice*. Prevod zadnjega navedenega verza pa poenostavi metaforo, saj ‘bedro gore’ (stand. rez. *badrö*) prevede preprosto kot *pobočje*.

Pri pesmi **Potice me te zubjane** (*Stezeice moje zgubljene*) zmoti neenotni prevod istega nagovora na začetku in koncu pesmi, ki za nameček ruši povezavo tudi s strukturno enakim nagovorom v 3. verzu prve kitice (poudaril J. J.):

Me potice listjave	Stezeice moje listnate
ko lipo vi sta šlivile	kako lepo šumele ste
me potice sincine	stezeice moje senčnate
ko srco sta napravile!	kaj srcu ste storile?
Zakoj sta vse se zubile?	Ste res že vse zgubile se?
/.../	/.../
Me potice listjave	Potke moje listnate
da vi be spet pošliwnule	da spet bi zašuštele mi
da vi be spet mi pravile ...	da spet bi pravile mi ...

Pesem **Zaprow** (*Zares*) je kratek nagovor, namenjen Reziji. V pesmi je prisoten tudi paralelizem v obliki nizanjanja deležnikov na koncu verzov – zaradi homonimnih končajev nastane tudi zvočni stik: *wnórule – wpijánile – náredle, zúbila – pográbila – pródala*. Prevod to značilnost delno ohranja: *obnóрили – omámili – pripravili, zaprávila – zaménjala*.

V pesmi **Dušica naša** pesnik nagovarja kolektivni duh, duhovno podstat Rezije, njenih prebivalcev. Ugotavlja, kakšni so razlogi za stanje v dolini, in zaključí s pozivom k dejavnosti.

Besedna zveza iz naslova se v pesmi ponovi štirikrat kot nagovor na začetku kitice:

Dušica naša kan si šla	Duh naših src, kam si odšel
/.../	/.../
Dušica naša wbogawa	Dušica naša zbegana
/.../	/.../
Dušica naša rožica	Dušica naša rožica
/.../	/.../
Dušica naša otrokawa	Otroška naša duša ti

Kot je razvidno, nagovori v prevodu za razliko od tistih v izvorniku po skladenjski strukturi niso enotni. Če je v sedmi kitici razlog za nenavadno prevodno odločitev morda realizacija metrične sheme, pa tega ne moremo trditi za nagovor iz prve kitice, saj jo ta povsem razbije. Če je prevodu prvega nagovora morda botrovala želja po večji jasnosti, se velja vprašati, ali je bilo to res potrebno, saj tudi *duš(ic)a* dovolj jasno označuje želeni pomen, pa tudi sicer se beseda v podobnem pomenu pogosto pojavlja v ostalih pesmih zbirke. V vsakem primeru je zaradi oblike nagovorov, za katero se je odločil prevajalec, prekinjen paralelizem, ki ga ti vzpostavljajo v izvorniku.

V tretji kitici se na koncu treh od štirih verzov ponovi beseda *wukave* 'volkovi'. Postopek je v prevodu nekako nadomeščen z rimo na odprti zlog (poudaril J. J.):

Z Laškaga so pršle wukave	Volkovi z Laškega prišli
to so ti laške wukave	volkovi laški ti
ni so prijali janjata	so se nam zdeli jagnjeta
ma to so bile wukave	pa le volkovi so bili

3.2 Prevajanje besedja

Pesem *Baside* (*Besede*) je pisana v prostem verzu in razdeljena na tri kitice. Beseda *Onjul*, ki se pojavi na koncu prve in jo je Kravos v knjižni jezik prevedel z besedo *Ognjenec*, je že kmalu po objavi pesniške zbirke izzvala odziv etnologa Milka Matičetovega. Ta je protestiral, da »v dolini pod Kaninom /.../ o kakšnem bajnem bitju z imenom Onjul/Onj-ol (prevedeno z »Ognjenec«) ni nikjer ne sledu ne tiru!« (Matičetov 1988: 539).

V solbaškem krajevnem govoru rezijanskega narečja se naglašeni *a* v položaju ob nosnem soglasniku in ob soglasniškem sklopu *ml* izgovarja zaokroženo, z močno *o*-jevsko barvo – standardnorezijanski *anjul* 'angel' (sicer prevzeto iz furl. *aniul*) je torej na Solbici *onjol*. Za isti govor pa je značilna tudi onemitev glasu *g* v večini položajev: standardnorezijanski *ogonj* 'ogenj' je v tem govoru tako *onj*. V korenu besed *onjul* se torej skriva tudi *onj*, kar je pesnik spretno izkoristil za besedno

igro – o tem pričajo tudi zapisi besede z vezajem v drugih redakcijah iste pesmi (oblika *onj-ule* v antologiji *Autori resiani*) in v drugih pesmih (pesem *Onj-ol* iz iste zbirke). Besedna igra pa je seveda mogoča le v solbaškem krajevnem govoru rezijanščine in ni neposredno prevedljiva niti v ostale variante narečja niti v knjižno slovenščino, zato predstavlja za prevajalca res trd oreh. Ognjenega elementa ne kaže zanemarjati, zlasti še, ker gre za upesnitev percepcije angelske prisotnosti: »Isi Anjuli to so wsi ti ognjovi ki wriwajo našo dulino anu wse ito ki stoji anu živi tu-w njej. Božji ognjovi; to be bilo te široki Duh, ki wse drži wezano anu wse cuka ta-w ples, ta-w wužo anu ta-w Basido« (Quaglia 2007: 296). Gre torej za nekakšen ogenj življenja, vseprisotni eter, gibalo, ki spravlja vse v pogon.

Nikakor torej ne drži, kot piše Matičetov (1988: 540), da »solb. onjol ni nič drugega kot angel anjol (iz grškega angelos)«. V nadaljevanju Matičetov za podkrepitev ustreznosti prevajanja besede *onjul* z *angel* navaja (lastni?) prevod v italijanščino, odobren s strani avtorja in objavljen leta 1982 v reviji *La Battana*, kjer je zveza *to će ónjule* prevedena kot *ci vogliono gli angeli* (prav tam). Spregled besedne igre kajpada ni veljaven argument – prav lahko bi namreč navedli italijanski prevod iz antologije *Autori resiani*, delo avtorja samega. Tam najdemo *ci vuole il Fuoco*, 'treba je ognja', naslov pesmi *Onj-ol* pa se glasi *Messaggero del Fuoco*, 'glasnik ognja'. Tam ima torej večjo veljavo element ognja.

Bolj kot v pesmi *Baside* je prevodna rešitev problematična v pesmi *Onj-ol* (*Ognjenec*) – z dobesednim prevodom naslova (*Angel*) bi pesem pridobila na razumljivosti, saj samo po sebi ni jasno, kdo ali kaj je *Ognjenec* in zakaj se lirski subjekt obrača nanj kot v molitvi. V pesmi *Vse drži* (*Vse traja*) je beseda (v izvorniku zapisana z vezajem, torej poudarjaje ogenj!) prevedena z *angel*.

Zdi se, da v knjižni slovenščini ni ustreznice, s katero bi se dalo brez večjih izgub prevesti besedo *onjul*. *Ognjenec* nikakor ne more biti »samo hipen preblisk, krhka pesniška domislica, do katere je prišlo šele med pripravami za izdajo zbirke *Baside*, ob stikih prevajavca z avtorjem« (prav tam), temveč je možna rešitev za resen prevajalski problem. Kakršnokoli reševanje problema z uporabo besednozvezne različice (*ognjeni angel* ali *angel ognja*) bi tudi ne bilo ustrezno zaradi njenih negativnih konotacij. Res pa je, da se z odločitvijo za besedo *ognjenec* zabriše vsakršna povezava z angeli. Da je za bralsko recepcijo to še kako aktualen problem, lepo pokaže primer iz kritike *Basid* Denisa Poniža (1986: 9): »Ognjenec ali Onj-ol[,] kot se to skrivnostno bitje iz fantazije (?), zarotitve (?), zgodovine (?) imenuje v dialektu« (vprašaji so Poniževi). Na tem mestu je kritika Matičetovega upravičena. K dilemi pa je prispeval tudi Kravos sam: namesto tožilnika množine, ki ga najdemo v izvorniku, se je odločil za imenovalnik ednine in tako *Ognjenca* individualiziral, s tem pa ga pretirano mistificiral. Tudi izbira glagola z želelnim členkom (*naj Ognjenec pride*) je vprašljiva – v izvorniku ni posebej naveden noben glagol, najbližji dobesedni prevod bi bil 'bi bilo treba angelov'. Za Rezijo in Rezijane naj bi bila usodna izguba duhovne podlage, ki jo predstavljajo angeli, zato bi bil, če že, bolj primeren poziv k vrnitvi. Prevod, kakršen je, pa povprečnemu slovenskemu bralcu namesto tega priključ pred oči podobo ognjenega maščevalca.

V že omenjenem prispevku je Matičetov kritiziral tudi prevod pesmi *Piščala* (*Piščal*) in ponudil alternativnega. Pri Kravosovem ga je namreč zmotilo predvsem napačno prevedeno besedje. Ta je res zagrešil nekaj napak: tako je na primer besedo *kris* 'kres', ki se pojavi večkrat, prevajal kot *križ*, števnik *štrede*, 'štirideset', pa je preveden kot *štiri*. Matičetovega moti tudi neutemeljeno zamenjevanje besed z enakim pomenom tako v rezijanščini kot v knjižni slovenščini, »kot je prevod rez. <wsa vesela> z <vsa radostna>«. Če so rez. otroci »nagi«, naj ostanejo taki tudi v prevodu; rezijanska in knjižna slovenščina poznata namreč oba pridevnika, *nag* in *gol*, zato poiigravanje zdaj s tem zdaj z onim, kakor kane, ni primerno, razen če ne gre za stilne zahtevke« (Matičetov 1988: 542). K temu lahko dodamo tudi prevod krajevnega prislova *ta-na gowlimen* kot *na jasi* – Matičetov (1988: 541) predlaga besedo *goljava*, ki glede na nedoločni pomen rezijanske besede bolj ustreza, z rabo pomensko ustrezne besede istega korena pa se prevod v manjši meri oddalji od izvirnika.

V isti pesmi je sporen tudi prevod verza *dujak to den sinec z divji mož je mali fantek*, in sicer iz dveh razlogov. *Dujak* je za Rezijane v prvi vrsti bajeslovno bitje iz ljudske pesmi, pravzaprav res 'divji mož'. Izvorno oblikovno enaka beseda *divjak* povsem ustreza tudi temu pomenu, zato je prevajalska odločitev morda nekoliko dvomljiva. *Mali fantek* za rezijansko *sinec* pa je pleonazem: *fantek* je ustrezno, saj navedena rezijanska beseda pomeni '(katerikoli) otrok moškega spola', a je beseda že sama po sebi manjšalnica, zato je pridevnik odveč. Morda pa bi bilo še bolje uporabiti manjšalnico *fantič*, saj je beseda pomensko in slogovno enakovredna uporabljeni, z istim priponskim obrazilom pa vzpostavlja povezavo z rezijanskim izvirkom.

Vidnejših primerov neustrezno prevedenega besedja je še nekaj.

Pri pesmi *Nag* je vprašljiv prevod pridevnika *nag*: v zadnji kitici pesmi je prevajalec besedo namreč prevedel z *gol*. To je nenavadno tudi v primerjavi s prevodom naslova, kjer se je odločil obdržati izvorno besedo, odločitev pa se zdi neutemeljena tako s slogovnega kot pomenskega vidika, saj sta v knjižni slovenščini obe besedi sinonimni in nezaznamovani.

Pri pesmi *Vihar* (*Vihar*) je neustrezno prevedena druga kitica:

Muš te poštene	Nek blagi mož
prtel a zakloštrel	je na vrata potrkal
pa dne luče od njia okna	pa ni luči od nobenega okna

V prvem verzu je iz neznanega razloga pridevnik *poštene* zamenjan z *blagi*, uporabljen pa je nedoločni zaimek *nek*, čeprav pred pridevnikom stoji določni člen, ki o določnosti ne pušča nobenega dvoma. Glagol *zakloštrat* pomeni 'zapahnuti' in ne 'potrkati', *njia*, 'njegovega', pa ni nikalni, temveč osebni zaimek v svojilni rabi. Pravilnejši prevod bi se torej glasil: *Pošteni mož / je vrata zapahnil / in ni luči od njegovega okna*. Razlika je bistvena, saj pesem govori o družbeni situaciji v Reziji: s Kravosovim prevodom se resignacija in umik poštenega človeka spremenita v

neuslišano prošnjo in zavračanje – oboje je seveda sorodno temi pesmi, ne ustreza pa izvorniku. Pohvalo pa si prevajalec v nadaljevanju zasluži za izvorni prevod besede *nikar*, ki jo knjižna slovenščina pozna kot prislov, ne pa tudi kot samostalni, z redko rabljeno besedo *ništrc* (*Den pravalike mlen sam mleje swoj nikar – Velik prevelik mlin sam svoj ništrc melje*).

Tudi pri pesmi *Ka viš ti?* (*Kaj veš?*) je besedje prevedeno dokaj nedosledno:

Kako spet w pleve bomo šli	Kako nas bo plat zvonà zbrala
če za since noge tikajo	če noge za prividi hitijo
če makoj drek roke mišajo	če le po gnoju roke brodijo
če duša se gála ta-na štont	če je duša postala naprodaj blago
če duh tu-w pačo utupjen laži	če se v vodnjaku duh utaplja
če iti ki vi okina duri zakloštral	če modrec zapahne okna in vrata
če iti ki na vi ta-na gorici blačata	in na gorici blebeta prazna glava

V rezijanščini *tet w plěvĕ* označuje navado, ko je nekdaj vsa vas brezplačno pomagala sovaščanu pri kakšnem večjem delu, npr. pri kritju strehe; knjižnoslovenski prevod se na tem mestu torej povsem odmakne od izvornika. Tretji verz je preveden evfemistično, čeprav resnične potrebe po tem ni. V prevodu 4. verza uporabljena metafora se zdi v primerjavi z izvornikom nekoliko privzdignjena, saj je tam duša namerno razvrednotena, s tem ko se prodaja na navadni stojnici (solbaško *štont*). Velika pomenska razlika je tudi v 5. verzu: v izvorniku namreč *duh leži utopljen v vodnjaku*, medtem ko se v prevodu še *utaplja*. To lahko implicira nedokončnost, možno rešitev, kar je v nasprotju z resignacijo v izvorniku. Ponovitev oblike glagola *vedeti* v zadnjih verzih navedene kitice (*iti ki vi oz. iti ki na vi*) vzpostavlja povezavo z naslovnim vprašanjem. Te povezave prevod ne ohranja, saj navedene besede zamenja s polnopomensko besedo *modrec* in besedno zvezo *prazna glava*.

Glede na oblikovno preprostost zadnje kitice izvornika pa so odstopanja v knjižnoslovenskem prevodu naravnost presenetljiva. Primerjava z avtorjevim lastnim italijanskim prevodom (v tem primeru bi ga bilo bolje imenovati prepesnitev) kaže na to, da se je prevajalec pri prevajanju v knjižno slovenščino nanj močno oprl (poudaril J. J.):

Ka viš ti?	Kaj veš o tem?	Che ne sai?
Nuć	Samo	Solo Notte
trda nuć	trda noć	profonda dura Notte
sama vse vi	vse vidi, vse ve	tutto vede, tutto sa
nu ne poslušana romoni	in kliče sredi puščave	e nel vuoto segnali invia

Pri pesmi **Ko** velja izpostaviti tretjo kitico:

Ko nutor w'ter postupil si
je makoj fola anu rod

Ko vetru sem predajal se
bil samo beg je in ugašanje

Da se v prevodu pojavi *veter*, je verjetno kriv opuščaj v predložni zvezi *w'ter*, ki pa ne označuje izpusta črke. Quagliav *ter* je zapis za solbaško *tyr* (stand. rez. *tärg*), ki je po obliki vzporedno knjižnoslovenski besedi *trg*, pomeni pa 'večje naselje, mesto'. Ustreznejši prevod bi se torej dobesedno glasil: *Ko noter v mesto stopil sem*.

Dokaj svobodno je prevedena tudi pesem *Naco* (*Nocoj*). Težavni za prevod so naslednji verzi:

Ta na Rado na tinka luč
da be od Brda je odvezala
tu-w krilu ziba rejnike
ta trda skala se omajila

Z grebena Rade drobna luč
ki v krilu ziblje prednike
se kot trda skala omaje
in se z Brda utrže

Dobesedno bi se prevedli kot *Na Gradu tanka luč / da bi od Brda jih odvezala / v naročju ziblje rajnike / ta trda skala se je omajala*. Težavne jih dela ravno specifična umeščenost v rezijansko okolje, kjer so tudi toponimi nosilci simbolnega pomena – s tega vidika je pomenljiva odločitev avtorja, ki je pri lastnem prevodu pesmi v italijanščino lastna imena zamenjal kar z občnimi. Prevajalec pri prevajanju rezijanskega toponima *Grad* (vzpetina severovzhodno od Solbice, kjer naj bi v 16. stoletju stala utrdba Beneške republike; Dapit 1995: 85) ni upošteval solbaške onemitve glasu *g*, nato pa mu je še spremenil spol – in iznašel Rado.

Zadnja dva verza pesmi *da wsaj kiri be zdovedel / da kako hudo ruče Dol* sta prevedena kot *morda še koga je prešinilo / kako deroči Dol spodjeda tla*. Tudi na tem mestu imamo opravka z neprevedljivo besedno igro, ki je mogoča le v solbaškem govoru. Hidronim *Dol* je namreč homonimen z besedo *dol*, (v tem primeru duhovni) 'dolg'. Da to drži, dokazuje tudi avtorjev lastni prevod v italijanščino, pri katerem je uporabil besedo *Debito*. Kravos je bil tu prisiljen obdržati le enega od pomenov, namreč 'potok, hudournik'.

3.3 Prevajanje (obliko)skladenjskih značilnosti

Med oblikoskladenjskimi značilnostmi rezijanščine, ki so pri prevajanju potencialno problematične (določni in nedoločni člen, zaimkovno podvajanje osebnega zaimka, ojačanje krajevne predložne zveze s prislovnim zaimkom *ta* ali *tu* ...) še posebej izstopata t. i. *za*-konstrukcija in oblika veznega naklona.

3.3.1 *za*-konstrukcija

Za izražanje namernosti uporabljata rezijanščina poleg namernega odvisnika tudi konstrukcijo predlog *za* + nedoločnik, prevzeto po romanski skladenjski strukturi predlog *a*, *per* ali *da* + nedoločnik. Tak način izražanja namernosti je sicer razširjen tudi v ostalih slovenskih narečjih v stalnem stiku z romanskim adstratom (prim. Skubic 1997: 109–110).

V obravnavanih pesmih se skladenjska oblika pojavi 21-krat, 16-krat je v knjižno slovenščino prevedena z namernim odvisnikom, kar tudi ustreza njenemu pomenu.

V pesmi *Baside* se prevaja s prilastkovim odvisnikom, pri tem pa gre za reševanje zagate ob izpustu glagolske oblike, na katero bi se konstrukcija sicer oprla:

Baside	Besede	Parole
za moret šće živet	s katerimi živeti	per poter ancora vivere
videt	videti	vedere
čot	slišati	sentire
taknuwet	se dotikati	toccare
za na wmrít	da ne bi umrli	per non morire
za wmrít	da bi umrli	per morire
tu-w tribuse vetra	v trebuhu vetra	nel ventre del vento

S prilastkovim odvisnikom se prevajalec ne oddalji preveč od pomena, ki bi ga izražal namerni odvisnik, za katerega bi se bil lahko tudi odločil. S takšno odločitvijo pa ohrani oblikovno ujemanje z izvornikom, kjer se v povedkovniški vlogi pojavlja nedoločnik – namerni odvisnik bi namreč zahteval opisni deležnik na *-l*. Enotna podoba ujemanja pa je vendarle nekoliko porušena z drugačnim prevodom *za*-konstrukcije v zaključku iste kitice z namernim odvisnikom.

Dvakrat je konstrukcija prevedena s pogojnim naklonom. V primeru v pesmi *Baside* velja to povezati z elipso še enega skladenjskega kalka, namreč rez. *to éč za it. ci vuole*, ‘treba je’, ki torej izraža nujnost. V tej kitici se pojavi dvakrat, enkrat pa je izpuščen:

to ée wso wes	celo vas bi bilo treba	Ci vuole tutto un villaggio
za wes pobret	da bi vás privzdignila	per levarvi da terra
nu dvi vasi	in dve vasi	la gente di due villaggi
za wes žat wkwop	bi vas šele zložili	per mettervi insieme
mo da vi pejta	da pa zapojete	ma perchè voi cantiate
to ée Onjule	naj Ognjenec pride	ci vogliono gli angeli

Prva pojavitev oblike je prevedena s pogojnim naklonom in povedkovnikom *treba*, izražajoč torej hipotetično nujnost, druga pojavitev pa z opisnim velelnikom za tretjo osebo *naj pride* s podobnim prizvokom hipotetičnosti. V tretji vrstici je oblika izpuščena tako v izvorniku kot v prevodu. Prevajalec je sledečo *za*-konstrukcijo

prevedel s pogojnikom, s čimer je ohranil hipotetičnost, ki jo izraža izpuščena oblika. Postavlja pa se vprašanje, ali ne bi bil z namernim odvisnikom dosežen enak učinek, saj bi se ohranili slovnična zveza z glagolom v prvi vrstici in oblikovna enotnost pesmi kot v izvorniku.

Dvakrat je konstrukcija prevedena s povednim naklonom, v enem primeru (pesem *Novičawa nuč*) zaradi odsotnosti glavnega glagola, na katerega bi se konstrukcija nanašala, v enem (pesem *Skale*) pa verjetno zaradi nejasne pomenske povezave med obema glagoloma.

3.3.2 Vezni naklon

Posebej zanimivo je rezijansko oblikovanje oblike veznega naklona ali konjunktiva, najverjetneje pod vplivom stičnih romanskih jezikovnih sistemov. Konjunktiv je glagolski naklon, ki ga romanski jeziki uporabljajo v odvisnih stavkih (v knjižni italijanščini navadno z veznikom *che* ali katero od njegovih izpeljank), kadar želi sporočevalec izraziti željo, dvom, mnenje, namero, nujnost, nerealnost ali hipotetičnost situacije ipd. Rezijansko narečje je konjunktiv kalkiralo z oblikami velelnika, praviloma ob vezniku *da* (prim. Ježovnik 2015), zelo podoben kalk pa najdemo tudi v sosednjem terskem narečju (prim. Spinozzi Monai 2009).

Med obravnavanimi pesmimi Renata Quaglie se oblika pojavi desetkrat. V nadaljevanju so navedene vse pojavitve s prevodi Marka Kravosa in komentarjem.

mo **da vi pejta**
to će Onjule

da pa zapojete
naj Ognjenec pride

Glagolska oblika tu označuje potencialno situacijo, ki naj jo uresniči prihod angelov v naslednjem verzu. V prevodu najdemo namerni odvisnik v povednem naklonu (bolj bi morda ustrezal pogojni), glavni stavek pa uvaja želelno-pogojni členek *naj*.

da ti pride si čakal
da ti me pojube

da prideš, sem čakal
da me pobožáš

Konjunktivna konstrukcija je v tem primeru uporabljena kot sredstvo izražanja želelnosti, ki je v prevodu izražena le na ravni besed.

Ko pa two srce bo prašušjano
da na morej ko proset smrt

Ko se ti bo še srce presušilo
da bo samo še smrt prisilo

V tem primeru je konstrukcija uporabljena za izražanje hipotetične, (še) neuresničene situacije. Za prevod problematična je raba glagola *morati* (v pomenu 'môči') v velelniški obliki – v tej se namreč v knjižni slovenščini pojavlja zelo redko. Iz oblike same tudi ni razvidno, ali je glagol v drugi ali tretji osebi, ali se torej

nanaša na nagovorjenega ali na srce iz prejšnjega verza. Prevajalec se je odločil za drugo možnost, glagol *morati* pa izpustil iz prevoda oziroma ga spretno nadomestil s prihodnjikom glagola *prostiti*.

Wura je došla
da se odkrijte rodave
da oče spet **ni ledajte**
 nu boće spet **ni pravite**

Ura je napočila
 odkrijte zdaj grobovi se
 in spet oči spregledajte
 in usta naj spregovore

Konstrukcija tu izraža poziv oziroma povelje. Da ne gre za neposredni nagovor v drugi, temveč za tretjo osebo, razkrivata naslonski obliki zaimkov v zadnjih dveh verzih. Prva in druga pojavitev sta prevedeni z drugo osebo velelnika (v predzadnjem verzu zaradi ohranitve ritmične sheme z neknjižno obliko), tretja pa z želelnim členkom *naj* – izpostavljena je torej predvsem velelnost.

Prawmoloden **a bode** čas
 ke te žmotene a rede
da ni vozite te žwarbone

Naj gre k hudiču tak čas
 ki norce rojeva
 da bi zmešane vodili

Prvi primer veznonaklonske oblike se nanaša na samostalnik *čas*, gre torej za tretjo osebo ednine. V prevodu je želelnost izražena s členkom *naj*, pridevnik *prawmoloden*, 'preklet', pa je spretno preveden s frazemom *iti k hudiču*. Drugi primer v isti kitici je postavljen v tretjo osebo množine in izraža namernost – v skladu s tem je ustrezno preveden z namernim odvisnikom.

tej na kokoš raspen nuj
da ti na bode mi se skrel
 ito ki niden će g'at nus

kot koklja grebem po gnoju
 da se mi ne bi skrila morda
 tja, kamor nihče še nosa ne vtakne

Lirski subjekt v tem delu pesmi izraža bojazen nad izgubo svojega duha (omenja se ga prej v pesmi) – konjunktivna konstrukcija tako izraža strah pred uresničitvijo hipotetične situacije. V knjižno slovenščino je ta verz preveden z zanikanim pogojnim naklonom.

4 Zaključek

Marko Kravos je pesmi Renata Quaglie prevedel večinoma korektno in dosledno, očitno pa je, da je težil predvsem k prevajanju vsebine, ne pa nujno tudi oblike. Tako je doslednost pri prevajanju verznihi značilnosti pesmi v vezani besedi različna – pri nekaterih prevodih je realizacija metrične sheme slaba (npr. *Veter večerni*, *Sonce*), pri nekaterih pa celo bolj dosledna kot pri izvorniku (npr. *Je vzknila ena rožica*). Redke zvočne stike (v glavnem gre za asonance) prevajalec ohranja le izjemoma, zdi se, da bolj po naključju kot hoté. Zelo svobodno je prevajanje skladenjskopomenskih razmerij med posameznimi stavki, saj jih prevajalec pogosto zanemari ali pa na novo ustvari – kar nekaj je primerov, ko je v npr. neki povedi

namerni odvisnik nadomeščen z vezalnim priredjem ali pa ko v prevodu prilastkov odvisnik poveže v izvirmiku sopostavljena stavka. Pogosto je tudi prevajanje besed, ki bi se lahko v prevodu brez večje ali sploh kakršnekoli izgube pomena ohranile, z različnokorenskimi ustreznici brez pravega razloga (npr. zamenjava pridevnika *nag z gol*), ponekod celo pri celih verzih (npr. *na ves glas smej se ti* prevedeno kot *v obraz se jim zareži*). Primerov pomensko zgrešenih prevodov je malo, vendar se vseeno najdejo (npr. *ko nutor w'ter postupil si* kot *ko vetru sem predajal se*, pri čemer beseda *ter* v solbaškem govoru pomeni mesto). Pri nekaterih pesmih je zaslediti večjo podobnost z italijanskim prevodom kot z rezijanskim izvirmikom. Prevodi pesmi v objavi *Pogled* so v primerjavi s tistimi v *Basidah* in *Stari piščali* precej bolj svobodni.

Viri

Petris, Bruno (ur.), 1984: *Autori resiani: Reziä, Reziä, a ti çon šcale dobrë*. Udine/Videm: Editrice Grillo.

Quaglia, Renato, 1985: *Baside*. Trst : Založništvo tržaškega tiska.

Quaglia, Renato, 2009: *Pogled/Sguardo. Rezija naša. Priloga Trinkovega koledarja za leto 2009*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko. 21–35.

Quaglia, Renato, 1987: *Stara piščal. Jadranski koledar 1987*. 131–133.

Literatura

Dapit, Roberto, 1995: *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 1: Area di Solbiza, Stolvizza e Korito, Coritis*. Padova: CLEUP.

Dapit, Roberto, 2001: *Prevajanje rezijanskih besedil*. Ožbot, Martina (ur.): *Prevajanje Prešerna – prevajanje pravljic: 26. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 255–264.

Dapit, Roberto, 2009: *Literarna ustvarjalnost v Reziji danes. Rezija naša. Priloga Trinkovega koledarja za leto 2009*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko. 11–19.

Ježovnik, Janoš, 2015: *Vezni naklon v rezijanščini*. Dobrovoljc, Helena, in Zuljan Kumar, Danila (ur.): *Škrabčevi dnevi 8. Zbornik prispevkov s simpozija 2013*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 68–83.

Kravos, Marko, 1985: *Živa rožica iz Rezije (spremna beseda)*. Renato Quaglia: *Baside*. Založništvo tržaškega tiska. 75–81.

Matičev, Milko, 1972: *Rožice iz Rezije*. Koper, Trst, Ljubljana: Založba LIPA, Založništvo tržaškega tiska, Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Matičev, Milko, 1980: *Beseda o avtorici in še kaj*. *Sodobnost* 28/12. 1142–1144.

Matičev, Milko, 1988: *Divji nagelj, »Ognjenec« in še kaj*. Na rob literarnim prevodom iz rezijanščine. *Sodobnost* 36/5. 536–542.

Matičev, Milko, 1992: *Dalla poesia di tradizione orale alla poesia d'autore nella Val Resia. Ce fastu?* 68/2. 269–288.

- Merkù, Pavle, 1988: Rezijanski pesniki. *Primorska srečanja: revija za družboslovje in kulturo* 12/79. 35–37.
- Novak, Boris A., 1995: *Oblika, ljubezen jezika*. Maribor: Obzorja.
- Novak, Boris A., 2010: *Salto immortale. Študije o prevajanju poezije*. 2 zvezka. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Novak Popov, Irena, 2009: Razmišljanje o sodobni narečni poeziji. Smole, Vera (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo* (Obdobja 26). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 435–453.
- Pirjevec, Marija, 2001: Vprašanje narečne poezije (Ob primeru Benečije, Rezije in Trsta). Jan, Zoltan (ur.): *Sodobna slovenska narečna poezija. Ciril Kosmač in razvoj poveljne slovenske proze. Slovenski slavistični kongres, Koper* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 11). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 151–159.
- Poniž, Denis, 1986: Otroške in trudne oči poezije. *Primorski dnevnik*, 16. 1. 1986. 9.
- Quaglia, Renato, 1983: Nekaj svežih cvetov v Reziji. *Jadranski koledar 1983*. 128–130.
- Quaglia, Renato, 2007: *Baside: mi samo izde, ti ke baj si?* Rezija: samozaložba.
- Resianica*. Spletni vir. <www.resianica.it>. (Dostop: december 2015.)
- Skubic, Mitja, 1997: *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Spinozzi Monai, Liliana, 2009: Ipotesi di un calco paradigmatico slavo-romanzo (L'imperativo-congiuntivo: uno studio fondato sul Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay). *Linguistica* 49/2. 295–308.
- Steenwijk, Han, 1992: *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Steenwijk, Han, 1994: *Ortografia resiana / Tö jošť rozajanskë pisanjë*. Padova: CLEUP.
- Steenwijk, Han, 1999: *Grammatica pratica resiana: il sostantivo*. Padova: CLEUP.
- Steenwijk, Han, 2005: *Piccolo dizionario ortografico resiano / Mali bisidnik za tö jošť rozajanskë pisanjë*. Padova: CLEUP.

GOVORICE DVOJEZIČNIH LITERARNIH OSEB IZ OSREDNJESLOVENSKEGA IN BENEŠKOSLOVENSKEGA PROSTORA

V prispevku je obravnavan jezikovni izraz sodobnih literarnih besedil iz Beneške Slovenije (*Besiede tele zemlje* 2004) ter jezikovni izraz dela iz osrednjeslovenskega prostora (*Čefurji raus!* 2008). Glede na v izbranih delih opazno težnjo po približevanju resničnosti raziščemo ideološke vidike diskurzivnega oblikovanja literarnega jezika, ki nastaja v različnih okoljih slovenskega jezikovnega prostora.

Ključne besede: jezikovna ideologija, literarni jezik, govornice sodobnih družbenih okolij

Jezikovna ideologija in jezik literarnega diskurza v izboru literarnih del

Pregled literarnih del, zlasti tistih, ki so nastala po letu 2000,¹ je pokazal, da v novejšem obdobju jezik literarnega diskurza opazno zaznamuje težnja po približevanju jezikovnega izraza literarnih oseb vsakdanjim govoricam raznolikih družbenih okolij. Aktualnost raziskovanja slednjih se je povečala v zadnjih desetletjih, ko so intenzivnejši migracijski procesi povzročili spremembe v jezikovnih zemljevidih

¹ V okviru doktorskega študija na Podiplomski šoli ZRC SAZU so bila natančneje pregledana literarna dela avtorjev iz osrednjeslovenskega prostora: *Fužinski bluz* (A. E. Skubic 2001), *Ata je spet pijan* (D. Čater 2002), *Čefurji raus!* (G. Vojnović 2008), *Jugoslavija, moja dežela* (G. Vojnović 2012); dela Slovencev, ki živijo v Italiji: *Tito, amor mijo* (M. Sosič 2005), *Nekje sredi vročine* (E. Sancin 2003), *Burjin čas* (V. Purič 2009), *Besiede tele zemlje* (ur. M. Obit 2004) in dela Slovencev z avstrijske Koroške: *Na konci jezika* (J. Blajs 2002), *Iskanje Nataše* (M. Kuchling 2000), *Angel pozabe* (M. Haderlap 2012). Glede na izbiro jezikovnega izraza – standardni oziroma nestandardni idiom slovenskega ali drugega jezika – so našeta dela zelo raznolika. Pri predstavljanju raznolikosti literarnega jezika, kot ga v različnih družbenih okoljih slovenskega jezikovnega prostora ustvarjajo sodobni avtorji, se pričujoči prispevek osredotoča le na dve od naštetih del.

večine evropskih držav, kamor migranti iz drugih okolij prinašajo različne kulture in jezike (Graf 2004). V središču raziskav, ki odkrivajo pluralizem jezikov (mešanje jezikov, večjezičnost, narečje), najdemo povezavo med »družbeno polifonijo in etnično-kulturno funkcijo«, ki jo raziskovalci literarnega diskurza posebej natančno proučujejo z vidika večjezičnega položaja subsistemskih enot (Strutz 2006: 243),² kot sta literarna diskurza migrantske skupnosti in narodnih manjšin na obmejnih ozemljih (prim. Yildiz 2012).

Novo dimenzije v raziskovanju literarnega jezika in ideoloških predstav, ki se v njem pojavljajo, prinaša sodoben pogled na diskurz, ki na osnovi že navedenih primerov subsistemskih enot dokazuje, da »paradigma enojezičnosti«, ki zagovarja prisotnost rabe le enega »pravega«, tj. maternega jezika, ni edini princip jezikovnega razvoja in rabe. V sodobni predstavi o literarnem jeziku enojezičnost in večjezičnost soobstajata in sta opredeljeni prek medsebojnega stika in napetosti (Yildiz 2012). Tezo o soobstoju enojezičnosti in večjezičnosti v sodobnem literarnem diskurzu skušamo razumeti v kontekstu različnih družbenih okolij slovenskega jezikovnega prostora in tako dobiti vpogled v dialektiko med različnimi diskurzi (prim. Strutz 1996, 2006).

Potem ko je bilo že uvodoma opaženo, da so jezikovne izbire, ki jih v prozi sodobnih avtorjev zasledimo v različnih okoljih slovenskega jezikovnega prostora, raznolike, se osredotočimo na literarna diskurza dveh manjšinskih skupnosti, ki ju povezujejo značilnosti, kot jih G. Deleuze in F. Guattari (1995: 24–27) pripisujeta t. i. »manjšinski književnosti« – to sta zlasti »kolektivna vrednost« in sposobnost oblikovanja čuta za vzajemnost. V sodobnem času, ko medsebojnih odnosov pogosto ne moremo opisati kot vzajemnih, se v zvezi z razmerjem med jezikom večine in manjšinskimi jeziki zastavljajo vprašanja o tem, »koliko ljudi živi danes v jeziku, ki ni njihov; koliko jih svojega jezika ne pozna več, ali še ne, in slabo obvladuje večinski jezik« (Deleuze in Guattari 1995: 29). Znotraj slovenskega literarnega sistema se z razmerjem med večinskim in manjšinskim jezikom ukvarjajo tako avtorji iz osredneslovenskega prostora – zlasti potomci priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije – kot tudi avtorji, ki se identificirajo s slovensko skupnostjo v Italiji in v Avstriji.

Različne diskurzivne oblike, ki nastajajo znotraj literarnega sistema,³ opazujemo s pomočjo **a**) segmentov iz besedila dvojezičnega avtorja iz mestnega okolja osrednje Slovenije Gorana Vojnovića, ki v delu *Čefurji raus!* oblikuje predstavo o literarnih govoricah potomcev priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije, in **b**) segmentov besedil iz zbirke *Besiede tele zemlje*, v kateri dvojezični avtorji v t. i. beneškem

² Prevodi navedkov strokovne literature v tujem jeziku so delo avtorice članka.

³ Izraz *sistem* je v polisistemski teoriji I. Even-Zoharja (1990) razložen kot »omrežje odnosov, ki jih lahko predpostavimo za skupek dejavnikov, ki naj bi bili vpleteni v družbeno-kulturno dejavnost, in posledično ta dejavnost sama, opazovana skozi to omrežje« (po Dovič 2003: 76). Med prednostmi te teorije omenimo osredotočenost na dinamiko medkulturnih stikov in dinamiko center – obrobje ter za našo raziskavo pomembni značilnosti dosedanjega proučevanja literarnega diskurza kot *polisistema*: preučevanje znotrajsistemskih procesov *kanonizacije* ter težnja po tem, da se literaturo zajame in razloži kot integralni dejavnik družbe – *literarni sistem* (Dovič 2003).

narečju⁴ predstavljajo literarne govornice pripadnikov slovenske narodne skupnosti na zemljepisno obrobem območju slovenskega jezikovnega ozemlja – v Beneški Sloveniji (prim. Yildiz 2012). Čeprav sprva opazimo predvsem njuno različnost,⁵ novejšje raziskave med izbranimi diskurzoma odkrivajo dialog, ki se glede na spodaj navedena stališča vzpostavlja predvsem na ravni ideje o pristnosti literarnih govoric:

Res je, tudi avtentične govornice priseljencev so legitimni, čeprav formalno nepriznani dialekti z dolgo tradicijo, podobni danes tako cenjenim narečjem na jezikovno mešanih območjih. Kot take bi jih morali negovati, beležiti in ohranjati, ne pa preganjati. Spodbujati bi morali njihovo vsestransko uporabo na vseh funkcijskih ravneh jezika.⁶ V takšnih narečjih, ki vsebujejo besedišče in slovnične značilnosti dveh, treh ali več jezikov, so bila napisana nekatera vrhunška dela sodobne svetovne književnosti (žal pa jih stroka večinoma obravnava ločeno od nacionalnih književnosti, katerih del so, in še v tem smislu jih pogosto tretira le kot nekakšne eksotične literarne specialitete). (Žitnik Serafin 2008: 146–147.)

Z izbiro sodobnih besedil v beneškem narečju in enega od novejših literarnih del, v katerih avtor, ki se sam identificira s skupnostjo dvojezičnih potomcev priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije, vzpostavlja dialog med literarnimi osebami, ki pripadajo isti skupnosti, želimo ponazoriti tesno povezanost jezika in v njem vsebovanega pojmovanja realnosti. Pri tem pa kljub težnji po približevanju jezikovni resničnosti literarnega diskurza ne moremo enačiti z jezikovno in družbeno resničnostjo, saj se »zanaša na to, da njegovi uporabniki že vnaprej ne bodo pričakovali, da so njegove izjave neposredno resnične« (Skubic 2005: 105). Upoštevač specifične značilnosti literarnega diskurza, za pregledana literarna dela značilna težnja kaže na to, da v literarnem diskurzu izbrana jezikovna sredstva oblikujejo literarno predstavo jezikovne resničnosti in imajo v literarnem diskurzu »represenzijsko funkcijo« (Berthele 2000: 589). Z ozirom na to k raziskovanju specifičnih načinov zaznamovanja literarnega jezika pristopimo s stališča ideološke⁷ konstrukcije pristnosti (prim. Petrović 2006: 110).

⁴ Z izrazom *beneško narečje* označujemo skupino narečij iz prostora Beneške Slovenije ali Benečije, kot je pogosto imenovana. V pričujočem besedilu omenjamo tudi Rezijo, tj. alpsko dolino v deželi Furlaniji – Juljski krajini, ki je prav tako del zemljepisnega obrobja slovenskega jezikovnega ozemlja (prim. Šekli 2005).

⁵ Med razlikami, ki se kažejo na jezikovni ravni, izpostavimo, da v primerjavi z večjezičnostjo, ki se v različnih oblikah rabe slovenskega in srbohrvaškega idioma pojavlja v Vojnovičevem proznem prvencu, besedila beneškoslovenskih avtorjev najbolj opazno zaznamuje izbira narečja, v katerem pa je jezikovni vpliv drugih jezikov (italijanščine oziroma drugih lokalnih romanskih različic) zbrisan.

⁶ V zvezi s stališčem J. Žitnik Serafin (2008) o spodbujanju vsestranske uporabe govoric priseljencev »na vseh funkcijskih ravneh jezika« se sprašujemo, ali ni pri nestandardnih govoricah, v katerih se pojavljajo prvine več jezikov, ključnega pomena zagotavljanje možnosti njihove rabe v večjem ali manjšem številu različnih okoliščin sporazumevanja.

⁷ V središču opredelitev *jezikovne ideologije* so »pogledi na jezik samih govorcev ter načini, s katerimi se različni družbeni pojavi skozi te poglede artikulirajo« (Petrović 2006: 83–84). Ideologija, zlasti v situacijah, ki jih določajo večjezičnost ali dvojezičnost, pogosto postane »prostor za izražanje nasprotovanj, v katerem poteka neprekinjen pretok mnenj in vrednot ter zagovarjanje in ponovno prilagajanje teh mnenj in vrednot s strani različnih zainteresiranih družbenih skupin« (Gal 1993: 337–359, po Petrović 2006: 76–77).

Pojmovanje pristnega jezika je izmuzljivo in ideološko obremenjeno, zaradi česar pristnost »ostaja značilnost naših izkušenj, ki jo vztrajno iščemo na večini področij tako materialnega kot družbenega življenja« (Coupland 2003: 417). Še posebej specifično je pojmovanje pristnosti v primeru literarnega diskurza, kar se v pričujočem prispevku kaže na način, da pristnost pojmuje s stališča posebnega učinka, ki ga literarno besedilo posreduje, in ima skupaj s fiktivnostjo pomembno vlogo pri oblikovanju podobe literarnega govorca in njegovega jezika (prim. Skubic 2005). Upoštevajoč specifičnost literarnega diskurza, se v povezavi s pojmom pristnega jezika sprašujemo, kako se literarni govorniki predstavljajo, in govorničev način predstavljanja osvetlimo z vidika jezikovne ideologije.

Literarne govornice potomcev pripadnikov migrantske skupnosti

Potem ko je v obravnavah proznega prvenca G. Vojnoviča že bila opažena tesna povezanost družbenega profila osrednjih literarnih govorcev – dvojezičnih potomcev priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije – in osebne izkušnje avtorja – potomca slovenskih državljanov neslovenske narodnosti⁸ – skušamo raziskati predpostavljeno povezanost jezika in v njem oblikovanih podob družbene in jezikovne resničnosti (prim. Stabej 2010). Zanima nas, kaj ne le Vojnovičeva zgodba o potomcu priseljencev, ki se z vrstniki potika po Fužinah, ampak tudi govornica, zaradi katere je *Čefurji raus!* v javnem diskurzu dosegel prepoznaven odmev,⁹ prinaša v kontekst »slovenske literature«.

Čprav »migrantska literatura« pogosto ni obravnavana kot del določene nacionalne literature, v stroki prevladuje stališče, da na predstvo le-te vplivajo migracije, ki so posebej intenzivne v drugi polovici 20. stoletja in v literaturo vnašajo vsebine o kulturnih razlikah in konfliktih (Thomsen 2008: 62, 72–73). Prav slednje so najbolj značilne za literaturo avtorjev, ki živijo med več kulturami, se gibljejo med različnimi jeziki in zaradi lastne izkušnje v »literarnem polju« ustvarjajo nove položaje ter prinašajo znanje o drugih tradicijah in kulturah (Thomsen 2008: 62, 71). Enega od novih načinov literarnega ustvarjanja prepoznavamo tudi v Vojnovičevem pisanju iz položaja potomca priseljencev. Čprav je govornica Marka Đorđića na videz sproščena in zabavna, prvoosebni pripovedovalec v njej zavzame vlogo distanciranega opazovalca kulturno heterogene družbe in pronicljivega kritika aktualnega družbenega dogajanja. Za pisanje med jezikoma in kulturama je tako značilno, da se prek govornice dvojezičnega pripovedovalca in njegove življenjske zgodbe oblikuje podoba večkulturne družbe, ki nenehno stopa v konflikt s predstavo o homogeni in enotni slovenski družbi. Protagonistovo predstavo o sodobni družbi v segmentih (1, 2) ponazarjajo Fužine. Ljubljansko naselje v zgodbi nastopa kot prisposoba etnične, narodne in jezikovne raznolikosti sodobne družbe, ki se ne

⁸ Podrobnejši opis Vojnovičeve družinske zgodbe najdemo v Milharčič Hladnik (2011).

⁹ *Čefurji raus!* je bil kot avtorjev prozni prvenec nagrajen z najvišjo slovensko nagrado, tj. nagrado Prešernovega sklada, in nagrado kresnik za najboljši roman leta 2008. Poleg literarnih kritik in številnih drugih razprav na prepoznaven odmev kaže tudi več kot 15.000 prodanih izvodov dela.

razvija v smer sobivanja. Na to nakazujejo konflikti, do katerih prihaja zlasti v vsakdanjih praksah ljudi, ki živijo v težkem socialnem položaju.

(1) Gledal sem te Fužine /.../ Ves ta folk, ki živi drug na drugem, vsa ta gužva pa ta nervoza. Pol folka dela od jutra do sutra, pol jih je pa v penziji ali pa brez službe in potem se dosađujejo in samo vrebajo na te, ki delajo. (Vojnović 2008: 86.)

(2) Fužine so največje naselje v bivši Jugi. Vse imamo. Slovence, Hrvate, Bosance, Srbe, Črnogorce, Makedonce, Šiptarje, Cigane, še kakšen niger je vmes, pa Palestinci, pa mešani zakoni, pa vse živo. To je normalen folk. (Vojnović 2008: 106–107.)

Vsakdanje življenje posameznikov, ki so se v Slovenijo priselili iz republik nekdanje Jugoslavije, je podlaga za oblikovanje literarne predstave o etnično in jezikovno heterogeni družbi in njenih govoricah. Govorice priseljencev in njihovih potomcev, ki nastajajo v slovenskem jezikovnem okolju, se v pripovedi oblikujejo v razmerju med slovenskim in srbohrvaškim idiomom, ki ga literarni pripovedovalec v segmentu (3) predstavlja kot preplet obeh idiomov. Na prostoru, kjer se vsakodnevno srečujejo različne kulture in jeziki, se med družbenimi govoricami vzpostavljajo kompleksna razmerja. Kompleksnost teh razmerij v segmentu (4) ponazarja podoba generacije priseljencev in njihovega težaškega dela za osnovno preživetje. Soočenje z realnostjo vsakdanjega življenja priseljencev v pripovedi potomca priseljencev odpira prostor za pripovedovalčevo kritičnost na primer do predstave o znanju slovenščine kot znamenju spoštovanja, ki naj ga do slovenske države izkazujejo govorniki, katerih materni jezik ni slovenski, temveč tuji idiom.

(3) Najbolj smešno je bilo seveda poslušati tiste, ki so se naučili malo slovenščine, pozabili pa malo čefurščine in so zdaj govorili neko mešanico. Fužinščino. (Vojnović 2008: 15.)

(4) Čefurji se na Fužinama niso preveč asimilirali. /.../ Toliko je enih čefurjev tukaj, ki sploh ne znajo slovensko. /.../ Evo, recimo Pešić iz Adijevega bloka. On je v Sloveniji že trideset let, a edini stavek, ki ga zna povedat v slovenščini je: »Ne hodi čez proggo, je smrtno nevarno.« Jebiga, on se je, ko je prišel v Slovenijo, zaposlil na gradbišču na železnici in tam dela še danes. Na gradbišču so pa vsi Bosanci /.../ Kje naj se človek nauči jezika. Ni šans. /.../ Slovenci ful pizdijo, če kdo ne zna slovensko govorit, ampak ne vem, kaj bi jim pomagalo, če bi vsi Pešići znali slovensko. /.../ To so meni čisto brezvezne fore. Mislim to, da bi kao morali ti Pešići govoriti slovensko iz spoštovanja do Slovenije pa to. (Vojnović 2008: 136.)

Podobno kot v pripovedovalčevi predstavi o jeziku migrantov je kompleksen tudi odnos med potomci priseljencev in večinsko družbo. Na kakšen način materni jezik priseljencev v vsakodnevnih praksah vstopa v ideološko motiviran konflikt z jezikom večinskega naroda, pokaže segment (5).

(5) Najbolj me pa razpizdi, ko mi napišejo Marko Djordjić. /.../ Mene stalno jebejo v šoli s temi skloni pa sklanjatvami pa gospa gospe pa te fore, a oni ne znajo napisat enega priimka. Đorđić. A je težko? Šest črk. Dva đ pa mehki ć. Na vsaki kurčevi

tipkovnici jih imaš. Samo to je ta nacionalizem. Oni nas čefurjev ne marajo in potem zanalašč tako napišejo. (Vojnović 2008: 67.)

Glede na to, da je razmerje med slovenskim in srbohrvaškim idiomom v zgoraj navedenem segmentu podlaga, na kateri se izrisuje odnos med večinsko družbo in priseljsko manjšino, opažamo, da se ozadje konflikta, ki mu tudi pripovedovalec sam pripiše nacionalistični podton, tesno povezuje z ideologijo maternega jezika in identitete. Slednjo pa J. Myhill nadalje razlaga v povezavi s pojmovanjem pristnosti in tezo argumentira na način (prim. Žitnik Serafin 2008: 149):

Ker je materni jezik v takšni ideologiji (maternega jezika in identitete, op. a.) ključen za določanje pristnosti, tiste skupine, za katere vsakdanja raba maternega idioma ni glavno merilo identitete, ne ustrezajo predvideni idealni situaciji, v kateri se materni jezik pokriva z etnično pripadnostjo, zato jih tisti, ki ustrezajo ideologiji maternega jezika in identitete, vidijo kot nepristne, sumljive in hinavske. (Myhill 2003: 78.)

Ideološkost, ki v segmentu (5) veje iz stereotipnega prepričanja o tem, da Slovenci »ne marajo« čefurjev, sloni na predpostavki, da je bila ideja nacionalizma po razpadu Jugoslavije uporabljena z namenom, da se v slovenskem jezikovnem okolju oblikuje predstava o »Slovincih« in »Neslovincih«, tj. priseljencih iz republik nekdanje Jugoslavije – »čefurjih«. S tega vidika je ideja o čefurju v slovenski prostor vstopila kot načrtno konstruirana predstava o t. i. Drugem. Gre za podoben kontekst, kot je po mnenju V. Bajt (2010) omogočal brisanje ljudi iz evidenc stalnega prebivalstva – izbris je bil namreč obravnavan kot del konstrukcije slovenskega nacionalizma oziroma odziv vladajočih elit na procese širšega družbenopolitičnega prestrukturiranja, ki je potekalo ob vzpostavitvi nacionalne države. Kako podobo čefurja, kot se je oblikovala v družbenem okolju slovenske države, predstavlja družbenokritični literarni diskurz in na kakšen način literarno podobo čefurja zaznamujejo ne le »nabijanje muzike v avtu, pa z odprtimi šipami, pa s počasno vožnjo« in »izbris«, ampak tudi jezik, ponazarja segment (6).

(6) Nekaj je v tem nabijanju muzike /.../ V avtu ti ni treba razmišljat, kaj si folk misli o tem, da si čefur. /.../ Ne vejo, kdo si, ne vejo, kje živiš, kako se pišeš, nič ne vejo. /.../ Nimaš nobenega takega glupega občutka, kot ko te vprašajo, a je Đorđić z mehkim ali trdim č, pa od kje so tvoji starši, pa ko ti slovarca pred celim klasom najavi, da v eseju uporabljaš hrvatizme. Kakve hrvatizme /.../ Bosančizme, ne pa hrvatizme. /.../ Vsi vi, ki nas gledate, /.../ pa zavijate z očmi pa si mislite, zakaj jih nismo izbrisal vseh, ne pa samo osemnajst tisoč. Za vse vas nabijamo te naše komade do konca pa se furamo po mestu pa vas provociramo. (Vojnović 2008: 98.)

Segmenti iz diskurza »migrantske literature« potrjujejo, da na literarno konstruiranje jezika priseljencev in njihovih potomcev vpliva odnos med večinsko družbo in priseljsko manjšino, ki ga, kot kaže primer tematizacije izbriša, na eni strani zaznamuje preteklo obdobje bivanja v skupni državi, na drugi pa predsodki o »čefurju«, ki so v obdobju po osamosvojitvi prevzeli specifično funkcijo ustvarjanja predstave o homogeni slovenski družbi. V literarni predstavi o govoricah priseljencev

in njihovih potomcev lahko prepoznamo težnjo po preseganju zgodovinske (jugoslovanske) izkušnje in ozkih okvirov nacionalnega ter jo razlagamo kot eno od predstav kulturno in jezikovno heterogene resničnosti. Gre za enega od načinov vzpostavljanja dialoga med literarnimi govorniki in resničnostjo, ki ji skozi vso novejšo zgodovino največje izzive zastavljajo tudi v izbranem literarnem delu obravnavani medetnični odnosi, upravljanje različnosti, vprašanje uspešne integracije in pravnega položaja priseljencev v evropskih državah (Valentinčič 2014).

Literarne govornice pripadnikov slovenske skupnosti v Beneški Sloveniji

Kompleksna razmerja med kulturami, literaturami in nacionalnimi jeziki, odvisna od nacionalno-političnega konteksta, so značilna tudi za diskurz avtorjev iz Beneške Slovenije (Strutz 2006: 246). Literarni jezik, ki ga v prostoru od Čedadada do Kanina ustvarjajo Luisa Battistig, Marina Cernetig, Aldo Clodig, Viljem Černo, Bruna Dorbolò, Loredana Drecogna in Andreina Trusgnach, je v novejših študijah označen kot »izrazito polifonski in taka je tudi struktura njegove literarne produkcije, ki se posebno v sodobnosti oklepa več načinov izražanja in različnih idejnih podlag« (Bandelj 2013: 59–60). Diskurz tradicije in ljudskega izročila, s katerim beneški avtorji »odražajo arhaično navezanost na lastni izvor« (Rojc 2010: 258), v novejšem obdobju dopolnjujejo moderne vsebinske izbire. Enega od načinov, kako beneški avtorji znotraj individualnih izpovedi odražajo arhaično navezanost na lastni izvor (Rojc 2010), M. Pirjevec odkriva v pesniški zbirki Renata Quaglie *Baside* (1985). V utemeljitvi izbire rezijanskega narečja jezikovno ozaveščeni intelektualec pojasnjuje, da so moderni jeziki po njegovem mnenju izgubili svoje korenine, »besede v njih pa so izgubile svoj stik z realnostjo« (Horvat in Quaglia 1986, po Pirjevec 2000: 154). Prednost narečja R. Quaglia vidi v ohranjeni povezanosti besed starinskih narečij z resničnimi predmeti. Tako kot v poeziji lahko tudi v proznem dialogu z življenjem sodobnih protagonistov opazujemo spreminjanje odnosa do elementov, ki so v segmentih (7, 8) predstavljeni kot tradicionalno značilni za beneškoslovensko okolje (»žegnanca«, »Krivapete«). To spreminjanje odnosa pomeni, da se narečna pripoved, kot na primer v segmentu (9), vse bolj osredotoča na opisovanje vsakdanjega življenja, ki je tudi v podeželskem okolju Benečije dobilo poteze sodobnega globaliziranega sveta – v večji meri kot tradicionalni verski običaji in prepričanja v mitološka bitja utrip posameznikovega življenja povečujejo delo, hiter napredek in materialno.

(7) »Tala je adnà stara navada. Vsaka mat muora dat hčeri parvo lieto, ki je oženjena, žegnanco. An mene moja mat me jo je parnesla, na dan pred Veliko nočjo, v mojin parvin liete poroke. Ist nosim naprej telo navado, čeglih kajšne matere so jo zapustile. /.../« Mislin na vse tiste nevieste, ki tle so živiele pred mano, kajšno je bluo njih življenje, kajšno je sada moje. Nie parglihe. (*Neviesti parnesejo Svetega Duha tah hiši*, Battistig 2004: 14.)

(8) Ranca nuna (sestra od mojega nonuna) se je bla ankrat zapejala, takuo so pravli /.../ Zjutra, kar je zvonila jutranca, ranca nuna se je žegnala anta je paršla h sebe. Tenčas

so ble Krivapete, so hodile oku zvičer, potlé ko je zvonila Ave Marija, an do zjutra so strašle ljudi. Ma donišnji dan jih nie vič, ker obeden vič ne zvoni, ne vierje ... (7. *dičemberja*, Battistig 2004: 16–17.)

(9) Lietaš an dielaš vic ku k' se more, vic ku k' se smie: /.../ Se živi za dielat, takuo rata, de si trudan an za se poguorit, si previc obupan za se zgubit tu smieh, necješ vic sanjat, zak potle rata spet buj težkuo, na znaš bit veseu, za kar imaš, an le kake druge šleutaste stvari te motejo napri. (*Ne, na gre vse dobro*, Trusgnach 2004: 72.)

Za izpisane segmente značilna umeščena tradicionalnih motivov v življenje sodobnega pripadnika slovenske skupnosti v Benečiji na literarno specifičen način pritrjuje izsledkom raziskav, ki pravijo, da se je v spremenjenih okoliščinah globaliziranega sveta sprožil proces poglobljenega zavedanja o pripadnosti ožjemu, lokalnemu in regionalnemu prostoru ter izostril pogled na posebnosti identitete tako lokalne skupnosti kot njenega posameznega pripadnika (Zuljan Kumar 2013b: 41). Odraz sprememb družbenih okoliščin, ki jih obravnavajo novejši jezikoslovni raziskave manjšinskih skupnosti, je opazen tudi v njihovem literarnem ustvarjanju, ki se »vse bolj odmika od arhetipske funkcije potrjevanja lastne samobitnosti« in se v sodobnem literarnem diskurzu »odpira predvsem v stilno in žanrsko povsem nove razsežnosti, ki prinašajo tudi prenovljen jezikovni izraz« (Rojc 2010: 265). Tako na primer pesnica Silvana Paletti »s svojo režijansko različico slovenskega jezika potrjuje potrebo po upoštevanju in rabi pristno starodavnega zvena besed kot pesniškega jezika v svojem polnem pomenu, obenem pa osredotoča svojo izpoved na pristno, atavistično, arhaično ženstvenost« (Rojc 2010: 258). Raba narečja v literarnih besedilih novejšega obdobja nas spodbuja k temu, da podrobneje raziščemo v sodobnih družbenih okoliščinah globaliziranega sveta specifičen pomen, ki ga slovenski literarni ustvarjalci iz Furlanije – Julijske krajine pripisujejo izbiri lokalnega jezika.

Izbira nestandardnega zapisa postavlja literarni diskurz, v katerem se narečje pojavlja, v nasprotju s standardnim jezikom, ko glede na ugotovitve novejših raziskav na grafični ravni »ujame« delce neposrednosti, pristnosti govorjene besede (Androutopoulos 2000, Jaffe 2000: 498). Prvotno govornemu sporazumevanju namenjeno narečje v literarnem besedilu zaznamuje položaj literarne osebe in označuje družbeno, regionalno ali etnično ozadje literarnega govorca, s čimer se utemeljuje povezava med zapisovanjem narečja in pristnostjo podob posameznikov v določenih zgodovinskih in zemljepisnih okoliščinah (Androutopoulos 2000: 514; Berthele 2000: 589; Meithaner 2000: 540). Glede na to pojasnimo jezikovne okoliščine, za katere domnevamo, da imajo pomembno vlogo pri oblikovanju predstave o jeziku literarnih govorcev iz Beneške Slovenije (prim. Pogorelec 1978). Pri preučevanju predstave o literarnem jeziku, kot se oblikuje v diskurzu avtorjev iz beneškoslovenskega prostora, smo pozorni zlasti na izbiro jezikovnega izraza, ki odseva identitetno strategijo v vsakdanjem življenju in v resničnih družbenih okoljih (prim. Petrović 2006).

Okoliščine, ki določajo položaj slovenskega jezika v Beneški Sloveniji, na eni strani zaznamuje odsotnost ali omejena prisotnost standardnega slovenskega jezika ter raba zgolj narečja, izoblikovanega za vsakdanjo rabo, publicistiko in narečno umetnostno ustvarjanje (Pogorelec 1978: 95, Šekli 2005), na drugi strani pa je slovenski jezik v Benečiji močno izpostavljen italijanščini oziroma furlanščini in njunim lokalnim različicam. Težnji po poitalijančenju se je razvoj slovenskega jezika, ki so ga spodbujale delno prisotne zveze Benečanov z drugimi slovenskimi pokrajinami in utemeljitev identitete Beneških Slovencev, zoperstavljal v procesu razvijanja slovenskega jezika za sporazumevanje v ožjem, domačem okolju (Pogorelec 1978: 99–100). V okoliščinah, v katerih se Slovenci v Beneški Sloveniji in Reziji zaradi precejšnje odmaknjenosti ne morejo identificirati s standardnim slovenskim jezikom, je krajevni govor prevzel vlogo posredovalnega dejavnika med lokalnim in osrednjeslovenskim jezikom ter z razvojem za literarno ustvarjanje značilne pisne tradicije v lokalnem jeziku dosegel širitev njegove funkcionalnosti (Dapit 2003: 308; Šekli 2005). V izbiri krajevnega govora lahko prepoznamo težnjo literarnega diskurza po ohranjanju stika s pisno slovenščino prek pisne različice lokalnega jezika (Dapit 2003), ki je pogojena z vpletenostjo dejavnikov zasebne, ideološke in druge narave. Ti dejavniki so še posebej močni v okoliščinah, v katerih večinski narodi z uspešnimi oblikami narodnostnega pritiska, kot je izobraževanje le v večinskem jeziku in večinski kulturi, zlahka dosežejo narodnostno asimilacijo ter nadaljnji razvoj diglosije med beneškoslovenskim krajevnim govorom in italijanskim knjižnim jezikom (Pogorelec 1978).

Konstruiranje predstave o jeziku Beneških Slovencev, kot jo odkrivamo v literarnem diskurzu, lahko primerjamo z oblikovanjem *pokrajinskega* oziroma *krajevnega knjižnega jezika* (Šekli 2005).¹⁰ V okoliščinah, ko je slovenski knjižni jezik zelo oddaljen od narečja slovenske skupnosti, italijanščina pa je uradni jezik, oblikovanje pisnega koda kaže na nepriznavanje legitimnosti nobene avtoritete, ne slovenskega knjižnega jezika in še manj italijanskega (Dapit 2004). Glede na to, da je vloga glavnega nosilca jezikovne in kulturne istovetnosti za narečje netipična, skušajo v Reziji z oblikovanjem krajevnega knjižnega jezika na tem obrobem ozemlju spodbuditi sprejetje izbranega pisnega koda, ga povzdigniti v jezik skupnosti ter tako ohraniti dvojezičnost. Vloge narečne govornice v literarnem diskurzu ne moremo enačiti z vlogo, ki je bila dodeljena krajevni knjižni jeziku. Lahko pa v narečni govornici sodobnih avtorjev iz beneškoslovenskega prostora odkrijemo »temperament in značaj ljudstva« (Pogorelec 1978: 98), ki se je v odmaknjenosti od slovenskega knjižnega jezika ne le ohranil, ampak na jezikovnem zemljevidu predstavlja enega od jezikov manjšinskih skupnosti, ki imajo tako kot migrantske skupnosti zaradi številnih izkušenj z brisanjem razlik med kulturami dober vpogled v aktualno stanje in prihodnji razvoj v evropskem prostoru (prim. Yildiz 2012).

¹⁰ *Pokrajinski knjižni jezik* je definiran kot »konkretni, tj. sistemski neorganski idiom, ki na nekem zemljepisno omejenem območju znotraj ‚jezika‘ ali dela ‚jezika‘ opravlja družbeno sporazumevalno vlogo namesto ‚krovnega‘ knjižnega jezika oziroma jo opravlja skupaj z njim zaradi odsotnosti oziroma le delne prisotnosti le-tega« (Šekli 2005: 48).

Zaključek

Z obravnavo govoric protagonistov izbranih del avtorjev iz osrednjeslovenskega in beneškoslovenskega prostora smo ponazorili skupno težnjo sodobnih proznih del avtorjev, ki živijo in ustvarjajo v položaju med kulturami, po izbiri jezikovnega izraza, ki kar najbolj predstavlja sodobnega posameznika v resničnih družbenih okoljih. Pisavo kot govor (gl. Barthes 1971) zaznamuje odstopanje od standardnega idioma v smeri narečnega idioma, kot v primeru narečne govornice Beneške Slovenije, oziroma v smeri različnih pojavnih oblik večjezičnosti, kot v primeru govoric migrantov iz osrednjeslovenskega prostora.

Glede na izsledke opravljene analize se pri ustvarjanju literarne predstave o govoricah različnih družbenih okolij, zlasti v izbiri jezikovnega izraza literarnih govorcev zrcalijo jezikovne okoliščine posebej specifičnega prostora med različnimi kulturami in jeziki. V okoliščinah, ki jih v veliki meri določa razmerje med večinskim jezikom in jezikom manjšine, protagonisti v dialog z resničnostjo vsakdanjega življenja vstopajo z jezikom manjšine in s tem jeziku dodelijo pomemben položaj v sodobnem času, ko je razmerje med večino in manjšino ena od bolj aktualnih tematik ne le literarnega, ampak tudi družbenopolitičnega diskurza evropskih držav.

Vira

Battistig, Luisa, Cernetig, Marina, Clodig, Aldo, Černo, Viljem, Dorbolò, Bruna, Drecogna, Loredana, Trusgnach, Andreina, 2004: *Besiede tele zemlje. Proze in poezije v beneškem narečju*. Obit, Miha (ur.). Trst: ZTT EST.

Vojnović, Goran, 2008: *Čefurji raus!* Ljubljana: Študentska založba Beletrina.

Literatura

Androutsopoulos, Jannis, 2000: Non-standard spellings in media texts: The case of German fanzines. *Journal of Sociolinguistics* 4/4. 514–533.

Bajt, Veronika, 2010: Več kot zgolj administrativno ustvarjeni »tujci«. *Brazgotine izbrisa*. Kogovšek, Neža, idr. (ur.). Ljubljana: Mirovni inštitut. 193–214.

Bandelj, David, 2013: Nekaj opazk o najsodobnejši beneški poeziji. *Jezik in slovstvo* 58/4. 59–71.

Barthes, Roland, 1971: Nulti stopen pisma. *Književnost, mitologija, semiologija*. Beograd: Nolit. 33–83. Prev. Ivan Čolović.

Berthele, Raphael, 2000: Translating African-American vernacular English into German: The problem of «Jim» in Mark Twain's *Huckleberry Finn*. *Journal of Sociolinguistics* 4/4. 588–613.

Coupland, Nikolas, 2003: Sociolinguistic Authenticities. *Journal of Sociolinguistics* 7/3. 417–431.

- Dapit, Roberto, 2003: Nastajanje krajevnih knjižnih jezikov pri Slovencih v Furlaniji. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20*. Vidovič Muha, Ada (ur.). Ljubljana. 301–312.
- Dapit, Roberto, 2004: Rezijska identiteta med mitom in ideologijo – vpliv na jezik. *Slovenščina v šoli 9/3*. 35–43.
- Deleuze, Gilles, in Guattari, Félix, 1995: Kaj je »manjšinska« književnost? *Kafka*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. 24–39. Prev. Vera Troha.
- Dović, Marijan, 2003: Literarni polisistem in mehanizmi medkulturnih stikov. *Jezik in slovstvo 48/6*. 75–85.
- Eckert, Penelope, 2003: Elephants in the Room. *Journal of Sociolinguistics 7/3*. 392–397.
- Even-Zohar, Itamar, 1990: Introduction to Polysystem studies. *Poetics Today 11/1*, (posebna izdaja). 1–16. <<http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-pss1990.pdf>>. (Dostop 15. 7. 2016.)
- Graf, Peter, 2004: Migracija kot sprememba kulturnih odnosov, ki jo prinaša novi jezikovni zemljevid. *Dve domovini 19*. Besedilni podatki. <<http://twohomelands.zrc-sazu.si/?c=1,106,107>>. (Dostop 20. 10. 2014.)
- Grosman, Meta, 2004: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Jaffe, Alexandra, 2000: Introduction: Non-standard orthography and non-standard speech. *Journal of Sociolinguistics 4/4*. 497–513.
- Miethaner, Ulrich, 2000: Orthographic transcriptions of non-standard varieties: The case of Earlier African-American English. *Journal of Sociolinguistics 4/4*. 534–560.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (ur.), 2011: Goran Vojnović. *IN – IN: življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 31–42.
- Myhill, John, 2003: The Native Speaker, Identity and Authenticity Hierarchy. *Language Sciences 25*. 77–97.
- Petrović, Tanja, 2006: *Ne tu, ne tam. Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pirjevec, Marija, 2010: Vprašanje narečne poezije (Ob primeru Benečije, Rezijske in Trsta). *Sodobna slovenska narečna poezija*. Slovenski slavistični kongres, Koper. Zoltan, Jan (ur.). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 151–160.
- Pirjevec, Marija, 2013: Vprašanje regionalizma in univerzalizma v Rebulovi prozi. *Jezik in slovstvo 58/4*. 37–47.
- Pogorelec, Breda, 1978: Slovenski knjižni jezik v Beneški Sloveniji. *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*. Špeter Slovenov, Trst. 93–118.
- Rojc, Tatjana, 2010: Razmik Trst/Gorica/Čedad – Ljubljana v književnosti Slovencev v Italiji: železna pregrada? *Slovenski slavistični kongres. Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Novak Popov, Irena (ur.). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 257–266.
- Skubic Ermenc, Andrej, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Stabej, Marko, 2010: Prišleki in čefurji. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010). Obdobja 29*. Zupan Sosič, Alojzija (ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 297–304.

Strutz, Janez, 1996: Istrska polifonija – večjezičnost in literatura. *Annales* 6/8. 187–196.

Strutz, Janez, 2006: Dialogue, poliphony, and system: On the issue of a history of the »small literatures« in the Alps-Adriatic region. *Writing literary history: selected perspectives from Central Europe*. Dolinar, Darko, in Juvan, Marko (ur.). Frankfurt am Main: Peter Lang. 237–263.

Šekli, Matej, 2005: Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja* 22. Kržišnik, Erika (ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 41–58.

Thomsen, Mads Rosendahl, 2008: *Mapping World Literature*. London, New York: Continuum International Publishing Group.

Valentinčič, Dejan, 2014: Medetnična integracija in pravice manjšin – pogled z vidika sociologije prava. *Raziskave in razprave* 7/3. 65–103. <www.fuds.si/>. (Dostop 31. 8. 2015.)

Yildiz, Yasemin, 2012: *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. New York: Fordham University Press.

Zuljan Kumar, Danila, 2013a: *Identity Process Changes in the Slovenian and Friulian Linguistic Communities in Friuli Venezia Giulia, Italy*. Besedilo predavanja.

Zuljan Kumar, Danila, 2013b: Z vsakim jezikom, ki ga ohranimo, ohranimo več kot zgoj besede. *Izvestje* 10. 40–44.

Žitnik Serafin, Janja, 2008: *Večkulturna Slovenija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

BENEŠKO GLEDALIŠČE

Prispevek nudi nekaj izhodiščnih misli in opozarja na potrebo po temeljiti raziskavi gledališke dejavnosti, ki povezuje doline v Beneški Sloveniji (Tersko, Nadiško in Rezijsko). Dosegljivo gradivo bo treba dopolniti, ga obogatiti s pričevanji in čim podrobnejšimi opisi recepcije odmevnejših predstav. Samo natančna analiza realizacije in recepcije gledaliških dogodkov bo pokazala, kako je nastala svojska odrska izraznost te skupine, od kod črpajo njeni akterji navdih za priostreno prepletanje trpkih spoznanj s humornostjo, kako se različni prijemi stapljajo v enovito odrsko govorico, ki ponazarja duh časa in prostora. Poglobljen pregled posameznih faz tega delovanja bo pokazal razvojne silnice, ki povezujejo Benečijo s Posočjem.

Ključne besede: Beneško gledališče, kulturno izročilo, ohranjanje, prenavljanje, povezovanje

1 Zastavitev vprašanja

Ob 40. obletnici ustanovitve Beneškega gledališča so se uredniki tednika *Novi Matajur* spomnili besed Alda Clodiga:

Beneško gledališče je dajalo te mladim možnost mislit an spejat, kar so želiel. Aldo nam je nimar pravu: vse, kar nardiš, an če bo nareto lieuš, ki se more, na bo nikdar lepuo an dobro za vse. Kar nardiš, na bo od vsieh zahvaljeno.

Bo nimar kajšan, ki te bo šinfu an odzad zmerju. Zak tisti, ki diela, tudi zgreši an vsi morejo očitat.

Samuo tisti, ki na diela, na ankul zgreši! Mi pa le napri dielimo. Imamo dožnuost dielat za našo skupnost, za našo zgodovino an za našo kulturo.

Če smo močni ku človek, bomo močni ku skupnost. Če smo spoštovani ku človek, bomo spoštovani tudi ku skupnost. (Nepodpisani 2016.)

Zavedanje o pomenu lastnega dela je torej ena od silnic, ki navdihujejo člane skupine, da iz leta v leto snujejo, zapisujejo in uprizorijo izvirne tekste oziroma ponašitve ali priredbe tujih predlog. Po površnem pregledu razpoložljivih besedil (dostopnih v Narodni in študijski knjižnici v Trstu) ugotovimo, da gre za zgoščeno pisavo, ki nastaja v točno določljivem, zamejenem prostoru (Terska, Nadiška in Rezijanska dolina) in je osrediščena na ovrednotenje krajevnih identitetnih potez. Odrska realizacija teksta se opira na poznavanje in spoštovanje spominske dediščine, kar pa ne preprečuje posodabljanja narečnega izrazja, da dobiva časom primernejšo barvitost. Z ozirom na publiko se preteklost preveša v sedanost in briše stereotipno ponavljanje že opisanih šeg in navad. Zlitje različnih dejavnikov se verjetno odraža v vsaki ponovitvi naštudirane predstave. Pomanjkanje strokovne kritike in spominskih zapisov o pomenljivejših dogodkih (premiera in ciljno opredeljene ponovitve) onemogoča razvrščanje podatkov v smiselno zaporedje, iz katerega bi raziskovalec sestavil verodostojno sliko dejanske razsežnosti in dometa odrskih postavitev.

Če upoštevamo, da je zapisano besedilo osnova odrskemu dogajanju, da dialogi zaživijo samo v interpretacijah nastopajočih in z njihovo govorno (jezik), glasovno (ton, posluš), telesno (gib, mimika) izraznostjo ter ob scenskih, glasbenih, svetlobnih in drugih efekti, je jasno, da gre za pretehtano povezavo različnih dejavnikov v enovito predstavitev. Poročila, s katerimi razpolagamo, se osredotočajo na hvalo in pohvalo nastopajočih in so napisana v skladu z ustaljenim odnosom središča do obrobja. Ne govorijo o dejanskem stiku, do katerega pride med odrom in dvorano in o katerem lahko sklepamo na podlagi analiz dramskih besedil, kjer nas marsikaj opozarja na dobro povezavo med gledališko skupino in ciljno publiko. Navedek iz Klodičevega nagovora to podmeno potrjuje, sicer pa vemo, da noben dosežek ni naključen, da poistovetenje gledalcev s prikazom ni stoddostno, da je učinkovitost izrečene replike odvisna od dojemljivosti interpreta za trenutno počutje publike. Glede na dolgoletno tradicijo lahko trdimo, da Beneško gledališče odraža prostor in čas, v katerih deluje, vendar o tej umeščenosti nimamo natančnejših podatkov. Vtis, da se domačinom zdijo nekateri pojavi samoumevni, dopolnjuje ugotovitev, da pisci poročil (kritik/ocen ne pišemo več) nimajo primernega orodja za opis dogodka, zunanji opazovalci pa premalo poznajo beneškoslovensko okolje.

Beneško gledališče proizvaja tekste, jih odrsko udejanji v na videz enostavni strukturi in z avtentično lokalno izraznostjo ponazarja lastno okolje. Toda vsak prikaz družbene stiske, ljudskih iznajdljivosti in šegavosti zaživi na odru samo po zapletenem procesu, ki v Beneškem gledališču očitno povezuje vse ustvarjalne dejavnike. Problem zadeva gledališče nasploh, saj je živo gledališče detektor družbenega stanja, v tem primeru celo pokazatelj kompleksnosti obrobnega/obmejnega prostora. Površna obravnava in posledično nepopolno razumevanje specifičnosti drugega siromaši celotno slovensko gledališko kulturo.

2 Nekaj ključnih gledaliških dogodkov v zadnjih 70-ih letih

Gledališko izročilo se je v Beneški Sloveniji razvilo tako kot drugod: iz prazničnih običajev in ponazarjanja zaznavnejših dogodkov ter družbenih premikov. O zanesenjakih, ki so s svojimi nastopi razgibali življenje teh dolin v devetnajstem in začetku dvajsetega stoletja, vemo malo ali nič, domnevamo pa, da so povezovalno vlogo igrali starešine in duhovniki. Njihovi govori in pridige so bili večkrat pravi monologi z neprikritim namenom, da po evangelijskem zgledu v gledalcih/verniki uzavestijo pravice in dolžnosti. O Čedrmacih je bilo že marsikaj napisanega, v tem sestavku jih omenjamo v zvezi s partizansko vojsko.

2.1 Partizanska gledališka skupina

O medvojnem dogajanju v Beneški Sloveniji je pisal podporočnik Danilo Turk – Joco in med opise vojnega dogajanja vnesel zapis o delovanju partizanske gledališke skupine KIS (Korpusna igralska skupina), ki je od 23. junija do 12. oktobra 1944 prehodila nad 1000 km od Brd do Benečije in pripravila 61 mitingov, ki jim je prisostvovalo skupno okoli 20.000 gledalcev. Omenjeni pisec je objavljene podatke povzel po zbirki reportaž Leva Svetka – Zorina (Svetek 1944) in jih dopolnil s svojimi spomini. Vrhovni štab partizanskih čet v Primorju je namreč poslal v te kraje gledališko skupino, da bi novačila prostovoljce za odporiško gibanje. Po presoji štaba je torej gledališče lahko prišlo tja, kamor oborožena vojska ni mogla, saj je bila po beneških dolinah dobro razpredena skupina sovražnih obveščevalcev. Vsekakor so se gledališčniki napotili v Benečijo in Režijo v spremstvu »dvajset[ih] prekaljenih borcev. Komandir in komisar čete bosta oborožena z avtomatskim orožjem, drugi pa s težko bredo in še z dvema lahkima« (Turk 1992: 182).

Skupina devetih partizanov je imela izdelan repertoar, za to turnejo (tako so jo poimenovali kljub vojnemu času) pa ga je izpopolnila z narodnimi in domoljubnimi pesmimi ter pesmimi za slovensko péto mašo, da bi se čim laže vključili v življenje krajanov. Note in besedila mašnih pesmi sta jim posodila župnika v Lokvah in Čepovanu, štab jim je namenil dva dni za študij, nato so šli na pot in preko Brd in Tolminskega prišli 16. julija 1944 v Beneško Slovenijo, kjer so v vsakem kraju najprej stopili do duhovnika, ki jim je pomagal otajati nezaupanje prestrašenih ljudi. Nastope so pripravili v največji učilnici šolskih stavb, kjer so čez šolske klopi položili deske, tablo zagrnili z nekaj zavesami in slikami in po vstopu publike začeli svoj program. Turk navaja, da na tej turneji ni nikoli odložil brzostrelke z ramena in da so igralci pred vsako prireditvijo počakali na prihod skupine VDV-jevcev (članov Vojske državne varnosti), ki se je postrojila na izvidniška mesta, da je njih in občinstvo varovala pred morebitnimi napadi. V marsikaterem kraju so nastopili dvakrat, sicer pa Turk navede obiskane vasi: »Ravenca v Režiji, Njivica, Solbica, Osojane, Viskórša, Tipana, Platišče, Prosníd, Ahten, Čenebola, Mažerole, Škrile, Čeplesišče, Topolóvo, Kras, Hlódíč, Špeter Slovenov, Zg. Tarbij (Podpreska), Matajur, Mašere, Trinki, Sovodnje, Bárdca, Škrutovo, Oblíca, Utana, Čubci, Oborča« (prav

tam: 185). 23. julija 1944 je bila partizanska skupina drugič v Klodiču. Na mitingu se je zbralo nad tisoč ljudi, narodnობუდნიški program pa je nagovarjal navzoče, naj se po zmagi zavzamejo za priključitev teh krajev k nastajajoči Jugoslaviji.

Iz Turkovega zapisa izvemo, da je partizanska skupina pela pri maši obredne pesmi, mitinge pa prirejala pod večer, ko so krajanj končali vsakdanja opravila. Avtor omenja programske smernice in uvodni nagovor, t. i. *avizo*, ki se je začel s »quattro parole«, torej v italijanščini, da so prebili nezaupljivost prisotnih oziroma našli stik z njimi, saj so ti poznali samo domači govor. Zgodilo se je, da so morali sproti prevajati iz slovenščine v italijanščino. Na Primorskem je bilo znanje slovenščine povsod skromno, v Slovenski Benečiji pa tudi pred nastopom fašizma niso imeli slovenskih šol. Uvodni *avizi* so sledile recitacije poezij (visokodoneče besede učinkujejo tudi brez prevoda), nato sta nastopila glasbeni trio in vokalni kvartet in po tem vrstnem redu so nadaljevali do sklepane *avize*, nekakšnega povzetka osnovne sporočilnosti večera. Temu je sledilo vabilo na ples, ki se je zavlekel pozno v noč.

Čprav imamo samo enostranske podatke o recepciji občinstva, sklepamo, da je bila odmevnost precejšnja, saj so bile pesmi (pete in interpretirane) izbrane z namenom, da zarežejo v živo in kot pravi Danilo Turk, so »[v] Topolovem [smo] doživeli marsikaj zanimivega, predvsem s[m]o bili presenečeni nad ljubeznijo, ki so jo ljudje izkazovali do maternega jezika« (prav tam: 193). Turk podkrepi svojo trditev s primerom dečka, ki ga je po mitingu prosil, naj mu pošlje »čtivo« (knjige, učbenike) v slovenščini.

Očitno je na tej turneji sinergija različnih dejavnikov vodila v povojno obnovo in če bi se vse odvijalo po takratnih smernicah, bi Beneško gledališče nastalo že v prvih povojnih letih. Pritisk na Slovence v teh krajih v obdobju »mračnih let Benečije« je žalostno poglavje (Qualizza 1998), vendar so neupogljivi posamezniki kot recimo Izidor Predan (Benedetič 2005) nadaljevali z delom tudi v nemogočih pogojih in najzlahtnejši dokaz njihove vztrajnosti so bila skrbno pripravljena vsakoletna srečanja z naslovom Dan emigranta.

2.2 Povojne obveznosti poklicnega gledališča

Tržaško SSG (Slovensko stalno gledališče) je bilo leta 1945 obnovljeno kot SNG (Slovensko narodno gledališče) za Trst in slovensko Primorje in bi po prvotnih načrtih moralo pritegniti v svoj krog gledalce iz Trsta, Gorice, Slovenske Benečije in Istre. To je razvidno iz začetnega repertoarnega načrta in skrbi, ki so jo gledališčniki namenjali vzgoji domačih kadrov. Toda tržaško gledališče je prvič gostovalo v Slovenski Benečiji šele leta 1968, ko so oblasti dovolile uprizoritev Štokove burke *Anarhist*. Uspeh je bil tako odmeven, da je v dogovoru z duhovščino gledališče takoj za tem obnovilo monumentalno predstavo *Škofjeloški pasijon* in jo uprizorilo na cvetno nedeljo (7. aprila 1968) v cerkvi Presvetega srca Jezusovega v Podutani – Št. Lenartu. Ob tej priložnosti se je v omenjeni cerkvi in pred njo zbralo okoli

tisoč gledalcev. Pričevanja igralcev in slike s te predstave so presunljive (Kravos 2006). Nastopajoči so na oltarju – prizorišču doživljali svetost kraja in svečanost trenutka. Če so že prej vedeli, čemu gredo tja, so se takrat dodobra zavedeli odgovornosti do publike. Ta predstava, ki je imela leta 1965 v Trstu velik uspeh, je v Podutani doživela svojo apoteozo. Gledalci so *Pasijonu* sledili zbrano, kot bi šlo za njihovo veliko mašo (Kravos 2003: 130–131). Zato lahko sklepamo, da je ta dogodek botroval nastanku odrskega prikaza v domačem govoru *Naš Božič* (1970) in dve leti kasneje še beneškega *Pasjona*. Tudi v teh dveh predstavah se je sveto dopolnjevalo s posvetnim, spet so se neomajni duhovniki postavili ob prosvetljene kulturne delavce in bodrili, budili, stali na okopih, dokler se niso po Osimskih sporazumih (1975) vsaj nekoliko zamajale zapreke, ki so jih postavljali v upravnih in policijskih uradih.

2.3 Začetki organizirane gledališke dejavnosti

Na pobudo Izidorja Predana in Alda Clodiga je krovna organizacija SKGZ (Slovenska kulturno-gospodarska zveza) pozimi leta 1975 poskrbela, da je tržaško Slovensko stalno gledališče poslalo v te kraje režiserja Adrijana Rustjo, ki je vadil z amaterji na raznih lokacijah, nekaj vaj pred premiero v telovadnici v Ljesah. 6. januarja 1976 so beneški amaterji nastopili v gledališču Ristori v Čedadu. Izidor Predan je za svoje rojake, ki so se vsako leto na ta dan zbirali na Dnevu emigranta, napisal igro z naslovom *Beneška ojcet*, v naslednjih letih pa še nekaj tekstov (Černetig 1998). Iz natančnih zapisov režiserja Rustje, ki je pikolovsko zabeležil marsikaj pomembnega o takratnem delovanju, izvemo, da se je leta 1985 to delovanje prekinilo zaradi obnovitvenih del v omenjenem gledališču (Rustja 2003: 120–124). Med drugim opiše, kako je bila skupina sestavljena:

Pravo rojstvo Beneškega gledališča potrjuje notarska ustanovna listina in priložen statut z dne 25. januarja 1976. Njegov prvi predsednik je podpisan Mario Lovrenčič. Skupina se je organizirala po prizadevnosti Izidorja Predana (današnji predsednik) in Alda Clodiga (Klodič), ki je bil več let gledališki ravnatelj. Igralci – amaterji – izhajajo povečini iz delavskih vrst. Dva sta zidarja, eden je delavec lesne industrije, dva sta zaposlena v kovinski industriji, dva uslužbenca v električni proizvodnji. Ženski del ansambla sestavljajo hišne gospodinje, čeprav so bile te pred poroko (večina se je spoznala na vajah) zaposlene kot uradnice. Povprečna starost ansambla je bolj naklonjena mladostnikom, saj so nastopajoči stari od 20 do 47 let. Na vaje prihajajo iz najrazličnejših krajev Benečije. Pet jih je iz Vidma (15 km), trije iz občine Grmek (18 km), eden je iz Sv. Lenarta (18 km), najbližji je oddaljen 7 km iz Čedadu (...). (Rustja 2003: 120–121.)

Rustjev zapis se nanaša na zadnja leta njegovega delovanja, ko je skupina očitno razpolagala s prostori v Čedadu. V nadaljevanju opiše težave pri sporazumevanju, saj bi, kljub občutku za okolje in ljudi, ne mogel delovati brez pomoči Predana in Clodiga, s katerima je premoščal jezikovne in režijske težave. Prve štiri igre je Predan napisal nalašč za emigrante, da bi z izpostavljanjem izročila utrdil njihovo navezanost na domače kraje. Dan emigranta je bil namreč dan slovesa, ko so se delavci morali

vrniti na svoja delovna mesta v tujini. S temi deli je Izidor Predan utrl pot beneški dramatiki, za njim je Luciano Chiabudini vnesel v dramsko pisavo sodobnejši, drugače poživljavač izraz in Predan se je takrat lotil zahtevnejših priredb, kot je bila recimo dramatisacija *Kaplana Martina Čedermaca*. Tudi ženski del ansambla ni miroval. Aldo Clodig jim je pomagal, da so leta 1978 pripravile svojo prvo igro ob prazniku žena. Danes so te ženske prevzele vodilno vlogo v skupini in s svojimi teksti in priredbami tujih predlog obnavljajo gledališki repertoar. Načrtovanje in izvedba odrskega dogodka se torej osredotoča na ustaljene praznične navade, ko naj bi po pričakovanju občinstva novo delo doživelo svojo krstno izvedbo. Vidni dosežek tega delovanja je utrjevanje zavedanja o samih sebi in povezovanje s sosednjimi kraji.

3 Sklepna misel

Spomin je prhek, vtisi po dogodkih puhtijo. Rustja je z računovodsko natančnostjo zapisal podatke, ki si jih je beležil od prve vaje dalje. Od takrat se je delovanje skupine razširilo. Po Predanu, Clodigu in Rustji je režijsko delo prevzel Marjan Bevk, po njem je to mesto zasedel Danijel Malalan, trenutno režira Elisabetta Gustini. Oporna stebra Beneškega gledališča sta Zveza beneških žensk in Inštitut za slovensko kulturo. V tej navezi nastajajo zanimive pobude, gledališče širi svoje poslanstvo, gradi medkulturne vezi in obnavlja nekdanji skupni kulturni prostor (Benečija – Posočje). Zadnji dosežki (nagrada za najboljšo uprizoritev na Srečanju gledaliških skupin severne Primorske, 2014) so priznanje ustvarjalnosti, obvladanju odrske tehnike in neusahljivi zagnanosti. Kako je do tega prišlo, kakšna je bila pot, ki so jo prehodili protagonisti te zgodbe, kako pobudniki delovanja pristopajo k občinstvu in do kod segajo procesi besedne ter govorne prenovе, so vprašanja, ki si jih zastavljamo in na katera bo treba čim prej poiskati odgovore.

Viri

- J., P., 1968: Slovenski pasijon v Slovenski Benečiji. *Novi list*. XVII. 691/9 (11. aprila).
- Košuta, Miroslav, in Petaros Rojc, Marija (ur.), 1985: *SSG 1945 2. december 1985*. Trst: SSG.
- Kravos, Bogomila, 2003: *Zlatina leta v tržaškem gledališču*. Koper: Lipa.
- Nepodpisani, 1968: Šent Lenart: Naš Pasijon. *Novi list*. XVII. 690/3–4 (4. aprila).
- Nepodpisani, 1968a: Nad 1000 gledalcev pri predstavi Slovenskega pasijona v Sv. Lenartu. *Primorski dnevnik*. XXIV. 85/3 (9. aprila).
- Nepodpisani, 2016: Imamo dožnuost dielat za našo skupnost, za našo zgodovino an za našo kulturo. *Novi Matajur*. 13. januarja. 7.
- Rustja, Adrijan (ur.), 1969: *SGT. Četrtri del 1960–1965*. Trst: Slovensko gledališče. 337–340.
- Rustja, Adrijan, 2003: *Rodil sem se v soboto*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.

Turk, Danilo – Joco, 1945: Začetki novega kulturnega ustvarjanja na Primorskem med Narodno osvobodilno Borbo, po 25. letih zatiranja. *Gledališki list 2*. Trst: Slovensko narodno gledališče za Trst in Primorje: 37–46.

Turk, Danilo – Joco, 1991: *Moje stoletje*. Trst: ZTT. 182–201.

Več avtorjev. *Beneško gledališče. Teksti*. NŠK – Trst. Mapa B 3706.

Literatura

Benedetič, Filibert, et al. (ur.), 2005: *Desetnjak Dorič pripoveduje*. Gorica: Sklad Dorče Saroč.

Cernetig, Marina, et al. (ur.), 1998: *Beneško Gledališče: Dorič. Čedad – Špeter: Lipa*.

Klodič, Aldo, et al., 2012: *Kraljica Vida. Špeter/San Pietro al Natisone*: Inštitut za slovensko kulturo/Istituto per la cultura slovena.

Kravos, Bogomila, 2006: Tržaška uprizoritev Škofjeloškega pasijona leta 1965. *Potujoča razstava Škofjeloški pasijon*. Škofja Loka: Muzejsko društvo. 45–56.

Mahnič, Mirko, 1965: *Veliki slovenski pasijon. Kmečki rekvijem*. Trst: Arhiv SSG.

Qualizza, Marino, 1998. *Mračna leta Benečije*. Ljubljana: CZ.

Svetek, Lev – Zorin, 1944. *Po Reziji in Slovenski Benečiji. Zbirka reportaž*.

USTVARJALNOST BREZ BESED?

Moj pristop k literaturi v slovenskem beneškem narečju je dvojen. Pred desetimi leti sem izbral pesmi in prozo avtorjev, za katere sem mislil, da so bili takrat tisti ali med tistimi, ki so v največji meri oblikovali poseben način ustvarjanja v našem slovenskem jeziku. Pri Založbi tržaškega tiska je tako izšla antologija *Besiede tele zemlje – Proze in poezije v beneškem narečju*, v kateri so predstavljeni Luisa Battistig, Marina Cernetig, Aldo Clodig, Viljem Černo, Bruna Dorbolò, Loredana Drecogna in Andreina Trusgnach.

Šlo je za avtorje različnih generacij, ki jih je združevala pripoved o »enem samem svetu«, kot sem napisal v uvodu. Posebnost tega sveta je, da je, kot mnogi svetovi, ki so mu podobni, v življenjski nevarnosti. Ta svet pa ima veliko oblik in izrazov. Tematsko so se avtorji v glavnem obračali na domači kraj, iskali so korenine, brskali po smislu svoje kulturne tradicije in poslušali njene davne glasove. Zanimivo je pa, da ti avtorji v svojem realnem življenju niso živeli in ne živijo kmečkega in niti ne zgolj vaškega sveta, po kulturi so izobraženi in »mestni«. Svet pa uporabljajo, in to jih ponovno združuje, kot metaforo bivanja, kjer je še možno biti človek.

Mislím, da je bil projekt antologije uspešen, in to dokazuje tudi dejstvo, da so kasneje štirje od sedmih avtorjev objavili svojo pesniško zbirko, vedno v narečju in pri različnih založbah. Drugi dokaz tega uspeha je pozitivna kritika, ki so je bili deležni nekateri izmed teh avtorjev od slovenskih literarnih zgodovinarjev in kritikov.

Ne bom pa zakril enega od namenov te antologije, ki je bil zarisati neke vrste črto, dokazati, kaj je bilo do tedaj narejenega, in dati neki zagon, da bi tudi novi avtorji, nove generacije začeli ustvarjati v slovenskem narečju. To se je tudi zgodilo, če upoštevamo delo vseh mladih avtorjev, ki so v zadnjem desetletju sodelovali s svojimi besedili na *Sejmu beneške pesmi*, festivalu, ki ga organizira Kulturno društvo Rečan.

Tu bi moral odpreti dolg oklepaj, da bi razložil, kako nam ta festival omogoči, da razumemo, kakšna je bila kulturna evolucija naših predvsem mladih avtorjev in cele Benečije. Namesto tega oklepaja pa vam svetujem branje treh zbirk z besedili pesmi *Pustita nam rože po našim sadit*, ki jih je v različnih letih izdalo prav društvo Rečan.

Moj drugi pristop pa je avtorski. Na svoji pesniški poti sem sicer uporabljal večinoma italijanščino, pri sodelovanju s *Sejmom beneške pesmi*, ki traja že več kot petnajst let, pa sem nekajkrat skušal uporabiti tudi slovensko narečje. Po navadi ne pišem o krajih svojega otroštva ali o nostalgiji po nekem davnem času, ko pa sem imel potrebo, da nekaj povem v narečju, se mi je večkrat zgodilo, da mi je zmanjkalo besed. Beneško narečje je in ostaja – mislim, da s tem ne bom povedal nič novega – revno glede izrazov, ker je bil po eni strani to vedno kmečki jezik in se je prenašal samo ustno, po drugi strani pa je asimiliral veliko besed iz drugih jezikov. Kako torej ustvarjati literarno delo brez besed? Pri tem vprašanju gre seveda za pretiravanje, ampak pisatelj ali pesnik, ki želi gledati svet, ki je okrog njega, v sodobni perspektivi, se večkrat srečuje s težavo, da ne obstajajo vse besede, ki jih želi uporabiti.

Povedal bom primer. Ko mi je prijateljica, slovenska pesnica, povedala nekaj o svojem očetu, sem začutil potrebo, da bi tudi jaz nekaj povedal oziroma napisal o svojem, in to v jeziku, ki ga je on uporabljal veliko boljše kot jaz. Moj oče je umrl pred leti in v spominu sem imel dve njegovi podobi: to, da je imel zadnja leta svojega življenja, ko je živel sam, vedno lepo zlikane srajce, in to, da je večkrat v kuhinji uporabljal mikrovalovno pečico. S prvo podobo nisem imel problemov: še vedno mi mama pravi: gre popjeglat srajce, to se pravi gre zlikat srajce. Mikrovalovna pečica pa je nekaj, kar v beneškem narečju ne obstaja, ker je pripomoček, ki ga v naših hišah ni bilo, in tako nimamo besede zanj. Imel sem dve možnosti, da bi rešil problem: zbrisati iz glave tisto podobo ali se zateči k slovenskemu knjižnemu jeziku in torej uporabiti izraz mikrovalovna pečica.

Po moje ni dvoma, da je ta druga možnost najprimernejša, saj pri nas v Benečiji stalno opažamo, da gre narečna literatura v smer, ki jo nakazuje špeterska dvojezična šola in ki vodi do ponovne pridobitve lastnega jezika. Seveda je treba tudi paziti, da se istočasno ne izgubijo tisti elementi slovenskega narečja, ki so značilni za te kraje in ki nam pripovedujejo o svetu, ki je skoraj izginil. Poslanstvo literarnega ustvarjanja v Benečiji naj bi bilo torej to, da posodobi, prenovi svoj jezik, ne da bi pozabilo na svoje korenine.

PRIMERI SLOVENSКИH MANJŠALNIC Z VIDIKA EVALVATIVNE MORFOLOGIJE

Ob primerjavi jezikoslovnih razprav o manjšalnosti v slovenščini in nekaterih tujih jezikih, zlasti angleščini in drugih slovanskih jezikih, opazimo razhajanja glede pojmovanja določenih besedotvornih elementov pri tvorbi manjšalnic. Pričujoča razprava želi osvetliti nekatera teh razhajanj: obravnavo sestavin *mini-* in *mikro-* nasproti *malo-* in *drobno-* v tvorjenkah ter status nekončnih pripon pri glagolskih in pridevniških manjšalnicah.

Ključne besede: evalvativna morfologija, manjšalnost, samostalniške manjšalnice, glagolske manjšalnice, pridevniške manjšalnice

1 Uvod

Evalvativna morfologija se je kot eno morfoloških podpodročij v jezikoslovju močno razvila v zadnjih treh desetletjih, za njenega začetnika pa velja Scalise (1984) s svojo zamisljivo o »tretji morfologiji«.¹ V jedru raziskovanja evalvativne morfologije sta torej manjšalnost in večalnost, pri čemer manjšalnice in večalnice pogosto izražajo več kot le velikost; v njih lahko zaznamo različno mero čustvenih implikacij odobravanja in ljubkovalnosti ali neodobravanja in slabšalnosti. V večini romanskih, pa tudi slovanskih jezikov, se ti semantični podtoni prepletajo do te mere, da je pogosto težko razlikovati med temi (denotativnimi in konotativnimi) pomeni;²

¹ Od tod tudi poimenovanje samo: gre za (morfološko) zmožnost nekaterih jezikov, da manjšalnost in večalnost interpretirajo evalvativno in ne le izključno objektivno (o tem npr. Wierzbicka 1980: 53ff).

² V grobem lahko razlikujemo med inherentno manjšalnostjo, ki kot pomenska sestavina denotata izraža majhno lastnost denotata, ter adherentno manjšalnostjo v smislu pozitivno ali negativno zaznamovane rabe v besedilu. Več o semantiki slovenskih manjšalnic in poskusu tipologije v Sicherl in Žele 2011.

znotraj istega splošnega nabora obrazil lahko naletimo celo na take, ki izražajo le še čustvenost, ne pa tudi velikosti. Izraz evalvativna morfoloģija se je tako v zadnjih nekaj letih uveljavil kot splošna oznaka, ki zajema vse naštete možnosti izražanja (gl. npr. Bauer 1997: 538), istočasno pa omogoča tudi širši pogled: ne gre več le preprosto za označevalce velikosti in pozitivnega ali negativnega čustvenega odnosa, temveč tudi za vključevanje pragmatičnih sestavin, kot so intenziviranje, vljudnost ali skromnost. Prispevki iz evalvativne morfoloģije danes omogočajo preseganje strogo morfološkega in vedno bolj vključujejo tako semantiko (npr. Juravsky 1993) kot pragmatiko (Schneider 2003, 2013; Grandi in Körtvélyessy 2015; Körtvélyessy 2015), s tem pa omogočajo kompleksnejši pogled na izražanje manjšalnosti.

Kot že omenjamo zgoraj, so manjšalnice v tradicionalni slovnici največkrat definirane kot besede, ki označujejo majhnost, poleg tega pa lahko izražajo še odnos. Schneider (2003: 5) takšne manjšalnice imenuje prototipske; tvorimo jih priponsko predvsem v jezikih, ki so se razvili iz latinščine, ali takšnih, ki imajo podobno morfološko kompleksnost, npr. slovanski jeziki. Ob upoštevanju dognanj evalvativne morfoloģije pa se Schneider (2003) zavzema za širše pojmovanje, kjer bi manjšalnost upoštevali kot univerzalni koncept, manjšalnice pa definirali širše in bolj splošno, tako da ne bi obsegale le prototipskih sufiksacij, pač pa vse oblike, ki izražajo koncept manjšalnosti.³ Posledično manjšalnica ni več prvenstveno morfološka kategorija, pač pa vsaka oblika, ki izraža koncept manjšalnosti.

Pregled jezikoslovnih razprav o manjšalnicah v slovenščini (gl. 2 spodaj) pokaže, da so avtorji v glavnem ostajali znotraj besedotvorno-morfoloških okvirov. Pri tem lahko opazimo določena razhajanja glede pojmovanja nekaterih besedotvornih elementov, ki se uporabljajo pri tvorbi manjšalnic. V razpravi želimo osvetliti nekatera teh razhajanj in, v luči tujejezičnih jezikoslovnih razprav (zlasti Schneider 2003), delno razširiti pojem manjšalnice. Kljub delni razširitvi definicije manjšalnice v tem prispevku še vedno obravnavamo predvsem morfološke lastnosti manjšalnic; razširitev na semantično-pragmatične vidike in vključitev le-teh je lahko le tema nove razprave.

2 Pregled obravnave slovenskih manjšalnic

Pojav manjšalnic v slovenskem jeziku je bil doslej z besedotvornega vidika večkrat obdelan; danes še aktualni razvojni pregled manjšalnic najdemo pri A. Bajcu (1950: 127), ki je sestavil seznam enajstih manjšalniških obrazil za tvorbo samostalniških manjšalnic vseh treh spolov, določene spremembe so vključene v slovnico J. Toporišiča (1976; 1991: 143–144, 153, 159), ki prinaša seznam sedemnajstih obrazil za samostalniške manjšalnice (*-(an)ec, ič, -(č)ek, -e, -i, -ko, -če* za moškospolne; *-ca, -(ič)ica, (ič)ka, -i* za ženskospolne; *-e, -(e)ce, -(i)če, -(e)ca, -ko, -ica* za srednjepolne), sedmih obrazil za glagolske manjšalnice (*-k-, -čk-*,

³ Tak univerzalni koncept lahko posledično izražajo vsi jeziki, tudi taki, ki sploh ne poznajo pripon, npr. svahili (Schneider 2003: 5).

-c-, -ic-, -inc-, -lj-, -ik-) ter trinajstih obrazil za pridevniške manjšalnice (-ka-, -čka-, -c(e/a)- za manjšalnost/ljubkovalnost in av, -ikav, -iv, -ljat, -ičast, -kast, -ikast, -ljast, -kljast, -ičen za približevalnost neki lastnosti oziroma oslabiljenost neke lastnosti). Natančneje se je v besedotvorni (in pomenski) vidik manjšalnic poglobila Vidovič Muha (1988; 1995; 2011), v novejšem času pa Stramljič Breznik (2009; 2010). Tako Vidovič Muha (1995: 160; 2011: 40, 47–55, 64) poveča obseg obrazil na devetnajst za samostalniške manjšalnice (-*(e)k*, -č(*e*)k, (*e*)c, -ič, -ic, -et za moškospolne; -ica, -ka, -ca, -ice, -ce, -ke za ženskospolne; ce, -ece, -ko, -iče, -eca, -ca, -ka za srednjespolne) ter na osem za glagolske manjšalnice (poleg zgoraj omenjenih še -uck-), pridevniških pa ne obravnava. Temu seznamu bi lahko dodali še obrazilo -či, ki ga v (pogovorni) slovenščini najdemo ob krnitvah tako moških kot ženskih imen (npr. *Amalija* > *Mal-či*; *Bojan* > *Boj-či*). Stramljič Breznik (2009: 199–207; 2010: 55–66) se v svojih prispevkih posveča samostalniškim manjšalnicam, ki so navedene v SSKJ, pri tem navede šest obrazil za moški spol (-ic, -c, -ec, -ič, -ček, -ek), tri za ženski spol (-ica, -ka, -ca z variantami -ice, -ke, -ce za množinske samostalnike) in dve za srednji spol (-ce, -ece z variantama -ca, -eca za množinske samostalnike). Njena raziskava med drugim dokazuje, da je kar nekaj manjšalniških obrazil, ki jih omenjata Bajec in Toporišič, zastarelih, narečnih ali tako redkih, da jih niti SSKJ ne navaja več (npr. -če za moškospolne samostalniške manjšalnice, -iče, -če, -ko, -ica za srednjespolne samostalniške manjšalnice). Verjetno lahko le obrazila, ki jih vključuje SSKJ, štejemo med produktivnejša⁴ pri tvorbi slovenskih manjšalnic.

3 Besedotvorni vzorci za slovenske manjšalnice

3.1 Samostalniške manjšalnice

Iz navedenih virov je razvidno, da so se slovenski jezikoslovci v glavnem ukvarjali z izpeljavo manjšalnic; pri samostalniških manjšalnicah gre torej za modifikacijske tvorjenke, kjer se kakovostni pridevnik *majhen* spremeni oz. poobrazili v desno priponsko obrazilo. Besedotvorni vzorec za samostalnike je naslednji (prim. tudi Vidovič Muha 1995: 158–159):

[majhen] grič[-ø] > -ek, grič- > grič-ek
 [majhen] bik[-ø] > -ec, bik- > bik-ec
 [majhna] hiš[-a] > -ka, hiš- > hiš-ka
 [majhno] jezer[-o] > -ce, jezer- > jezer-ce

Izpeljava je pri slovenskih manjšalnicah tako dominantna, da se pogosto pojavljajo tudi dvojnice z alternativnimi obrazili (*hiška* – *hišica*), različna manjšalniška priponska obrazila se torej vežejo na isto podstavo, ne da bi se pri tem bistveno spremenil pomen tvorjenke. S tem je povezan tudi pojav t. i. večkratne manjšalnice, kjer pride do kopičenja manjšalniških priponskih obrazil (*hiša* > *hiška/hišica* > *hiškica*; *žena* >

⁴ Kot merilo za produktivno rabo obrazil velja, da jih lahko uporabljamo sinhrono pri tvorbi novih oblik (prim. Bauer 1983: 18).

ženka/ženica > *ženička/ženičica* > *ženičkica*). Večkratna manjšalnost je pogosta tudi v drugih slovanskih jezikih (prim. Panocová 2011: 177–178). Gregová (2015: 301–302) za podobne zglede iz slovaščine citira Štolca (1958: 74), ki celo trdi, da je takšno nizanje (različnih ali enakih) manjšalniških obrazil teoretično neomejeno.⁵

Ker je izpeljava manjšalnic v slovenščini, podobno kot v drugih slovanskih jezikih (prim. npr. Panocová 2011), tako prevladujoč proces, so skoraj neopazene ostale druge besedotvorne vrste za tvorbo samostalniških manjšalnic. Tako lahko slovenščina že izpeljane manjšalniške oblike reduplicira – takšna so npr. nekatera imena ali hudomušni vzdevki (*Žogica Marogica, Žogica Nogica, Zajček Dolgoušček, Tonček Balonček*).⁶

V slovenščini pa smo, najverjetneje pod tujejezičnim (germanskim) vplivom, tvorili tudi nekatere zloženke in sestavljenke z manjšalnim pomenom. Njihovo število je resda manjše od manjšalniških izpeljank, vendar se ravno tu pojavljajo določena razhajanja pri pojmovanju besedotvornih sestavin v slovenistični in tujejezični strokovni literaturi.

3.1.1 *Minikrilo* – zloženka ali sestavljenka?

Ker je samostalnik *minikrilo* v slovenščino prišel kot delni kalk iz angleškega *miniskirt*, si najprej oglejmo, kako tvorjenke s sestavino *mini-* obravnavajo angleške jezikoslovne razprave.

V angleščini in drugih jezikih med pomensko manjšalne tvorjenke uvrščamo tudi del tako imenovanih neoklasičnih zloženek. Za angleški jezik v tem primeru kot manjšalne omenjajo lekseme, ki se začenjajo s sestavino *micro-*, občasno tudi *mini-*. Pri tem v strokovni literaturi *mini-* največkrat že uvrščajo med (prave) predpone⁷

⁵ Pri tem je treba opozoriti še na t. i. analitične ali skladenjske manjšalniške strukture, ki ravno tako »konkurirajo« besedotvornim manjšalnicam (npr. *majhna hiša* namesto *hiška*). Domnevamo lahko, da na produktivnost v teh primerih vpliva dolžina podstave – daljša kot je podstava, večja je verjetnost, da bo govorec raje uporabil analitično manjšalnico (npr. *majhna kopalnica* namesto *kopalničica*). Tako korpus *Nova beseda* za iskalni niz *majhna/mala kopalnica* (majhn*/mal* kopalnic*) pokaže 22 zadetkov, za iskalni niz *kopalničica* (kopalničic*) pa nobenega. Tudi večkratne manjšalnice so lahko kombinacija skladenjskega in besedotvornega (npr. *majhna/majcena hišica* namesto *hiškica*), manjšalni element se v teh primerih pojavlja tako levo kot desno od podstave. V slovenščini so take strukture pogosto rabljene, za razliko od npr. srbsčine, kjer imajo takšno dvojno manjšalnost na obeh straneh podstave za redundantno (prim. Jovanović 2014: 230). Vključitev analitičnih manjšalnic v to razpravo bi bistveno razširila obseg tega prispevka, zato jih v nadaljevanju ne bomo obravnavali.

⁶ Možna je seveda tudi »nebesedotvorna« interpretacija teh oblik, po kateri gre za ponovitev istega postopka, ki svoj ludistični ali poetični učinek gradi na ponavljanju enakih zvočnih elementov (asonance ali rime). Takšne kombinacije pozna tudi angleščina, kjer ravno podvojitve na osnovi rime praviloma izražajo ljubkovalno manjšalnost (npr. *Annie-Pannie*; prim. Schneider 2003: 8), vendar jih obravnavajo kot besedotvorne elemente.

⁷ V slovenistični strokovni literaturi sta ustaljena izraza *predponsko obrazilo* in *priponsko obrazilo*; kjer v članku povzemam tujejezično literaturo, uporabljam tudi tam uveljavljene in uporabljane termine, torej le *predpona* in *pripona*.

(npr. Bauer 1983: 217–218), *micro-* pa med t. i. začetne kombinacijske oblike (angl. *Initial Combining Form* ali ICF), vendar so mnenja pri različnih avtorjih deljena, razlika med predponami in začetnimi kombinacijskimi oblikami pa ne vedno jasno definirana (prim. npr. Bauer 1983; Cannon 1987; Bauer in Huddleston 2002 ter starejše avtorje, npr. Marchand 1969⁸). Vsekakor začetnih kombinacijskih oblik ne smemo povsem enačiti z značilnimi zloženskimi sestavinami, ki so praviloma pomensko samostojne besede.

Najbolj natančno se je razliki med predponami in ICF od angleških jezikoslovcev posvetil Bauer; na takšne kombinacijske oblike gleda predvsem etimološko: kot elemente klasičnih jezikov, ki se uporabljajo v angleškem besedotvorju (Bauer 1983: 213, 216), zato jih tudi imenuje neoklasične zloženke. Določene značilnosti teh zloženok so skupne tudi navadnim zloženkam, ker pa se začetne kombinacijske oblike ali ICF uporabljajo kot predpone angleškim leksemom, imajo skupne značilnosti tudi s sestavljenkami.

Kombinacijske oblike, tako začetne (ICF) kot končne (FCF, *Final Combining Forms*), so morfemi posebne vrste. Ker niso ne prave podstave in ne prave pone, so vnesle zmedo v morfološko sicer dovolj jasno razdelitev angleških morfemov na podstave in pone. Takšni elementi so po eni strani kot pone, ker jih lahko pridamo leksemom oz. besedotvornim podstavam kot vsak drug afiks. Bauer (1983: 213) navaja kot paralelna zgleda *music-al* ter *music-ology*, kjer je *-al* obravnavan kot navadna pripona podstavi *music*, »torej mora biti tudi *-ology* očitno pripona«. Bauer (1979c; 1983: 213) priznava, da tak tip argumentacije nujno pripelje do zadrege pri leksemih, ki so pravzaprav brez podstave ter sestavljeni le iz predpone in pripone, npr. *electrophile*, *biocrat*, *homophile*, *protogen*. Poleg tega takšnih kombinacijskih oblik ne moremo popolnoma izenačiti z običajnimi ponami, ker se vendarle vedejo nekoliko drugače kot običajni afiksi. Tako so npr. vse brezpodstavne tvorjenke lahko sestavljene le iz kombinacije ICF z FCF, ne moremo pa kombinirati ICF z navadno pripono (Bauer 1983: 214); tako so, na primer, možni leksemi *electrolyte*, *electrophile*, *electroponic* in *electroscope*, ne pa tudi **electroness*, **electroization*, **electroesque*. Posledično moramo *hyper-* v *hyperactive* opredeliti kot predpono, ker je *active* lahko samostojna beseda, *hyper-* v *hypertrophy* pa kot ICF, ker je oblika *-troph* v tem pomenu pomensko neosamosvojena beseda (prim. Warren 1990: 113). Značilno za ICF je tudi, da se končujejo na samoglasnik (v angleščini praviloma na *-o*, pogosto tudi na *-i*). V večini primerov pa Bauer (1983: 215) opaža tudi pomensko razliko med predpono in ICF, ki pa jo je težje opredeliti, saj imajo tako predpone kot ICF določeno leksikalno vsebino. Na splošno naj bi ICF vsebovale večjo obvestilnost (Bauer uporabi izraz »semantična gostota«) kot predpone, kar pa je le težko »izmerljivo«. Če npr. primerjamo *socio-* in *eco-* (kot ICF) s predponama *pre-* in *un-*, lahko ugotovimo, da je za specifikacijo pomenov prvih dveh potrebno referenčno navezovanje na pomena ‚družba‘ in ‚ekologija‘, medtem

⁸ Tako npr. Marchand (1996: 3.36) element *neo-* uvrsti med predpone, Quirk et al. (1985: 1.29) pa med ICF; element *pseudo-* je pri Marchandu (1969: 3.50.1) opredeljen kot ICF, pri Quirk et al. (1985: 1.23) pa kot predpona.

ko vsebinskost za predponi lahko izrazimo s pomočjo slovničnih besedic (predlog ‚pred‘ in nikalnica ‚ne‘). Bauer priznava, da je ta razlika v obvestilnosti velikokrat le težnja (prim. Bauer 1983: 215), saj obstajajo tudi predpone z relativno visoko stopnjo obvestilnosti – mednje prišteva ravno manjšalniško predpono *mini-*. Na pomembno razliko med obema oblikama opozarja še Warren (1990: 123): predpone imajo, tako kot vse pone, določeno produktivnost, medtem ko te produktivnosti v ICF ni zaznati (mnoge tvorjenke z ICF so pravzaprav priložnostnice). Predpone so torej nekakšni ustaljeni modifikatorji, medtem ko so ICF polnopomenske besede (vendar se hkrati pojavljajo kot pogoste stalnice z drugimi besedami), so bolj leksikalne in lahko imajo dokaj specifičen pomen.

Nekateri drugi jezikoslovci (prim. npr. Hansen et al. 1985) so uvedli razlikovanje med pravimi predponami in t. i. nepravimi predponami (ang. *semi-prefix*) ali prefiksoidi, ki se vse bolj uveljavlja tudi v drugih evropskih jezikih (npr. Efthymiou 2015: 64 za moderno grščino). Leksikografi so večinoma še bolj pragmatični (prim. Sinclair et al. 1991: 110, 114–115 ter Sinclair ur. 2001), saj obe gesli, tako *mini-* kot *micro-*, enostavno uvrstijo med predpone. Nemški *Duden Das grosse Fremdwörterbuch* (Drosdowski et al. 1994) pri geslih *Mini* in *Mikro* podobno poenostavi in ju opredeli kot »besedotvorni element«.

Po Bauerju (1983: 217–218; 2002: 1678) je *mini-* v sodobni angleščini torej predpona, ki ohranja besedno vrsto svoje podstave, veže pa se izključno na samostalniške podstave. Velja za zelo produktivno predpono, novejšje tvorjenke v angleščini so npr. navedene v Sinclair et al. (1991: 114–115):⁹ *mini-budget* [miniproračun],¹⁰ *minibus* [minibus], *mini-cab* [taksi], *mini-camera* [minikamera], *mini-city* [minimesto, miniaturno mesto], *mini-computer* [miniračunalnik], *mini-cruise* [mini križarjenje], *mini-documentary* [kratek dokumentarec], *mini-dress* [mini obleka], *mini-exam* [kratek izpit], *mini-expedition* [mini odprava], *mini-explosion* [mini eksplozija], *mini-golf* [minigolf, mini golf], *mini-lecture* [mini predavanje], *mini-market* [minimarket], *mini-rugby* [ø], *mini-scooter* [ø], *mini-series* [miniserija], *mini-skirt* [mini krilo, minikrilo], *mini-submarine* [minipodmornica], *mini-summit* [ø], *mini-team* [mini skupina], *mini-tour* [miniturneja], *mini-version* [mini verzija]. Bauer (1983: 218 in 2002: 1678) poleg teh omenja še *minikilt* [ø], *minipill* [mini tabletk], *miniwar* [mini vojna].

Micro- večina avtorjev prišteva med ICF; Cannon (1987, v Schneider 2003: 84) *micro-* celo omenja kot najbolj produktivno začetno kombinacijsko obliko v moderni angleščini. Schneider (2003: 84) poudari, da je *micro-* rabljen izključno pri tvorbi strokovne terminologije in naj kot tak sploh ne bi izražal manjšalnosti. Sinclair et al. (1991: 110) to nekoliko omilijo: *micro-* naj bi se »pogosto pojavljal v strokovnem in znanstvenem jeziku«. Sinclair et al. (1991: 110) navajajo naslednje

⁹ Avtorji predlagajo zapis z vezajem, razen v primeru *minibus*. Bauer je bolj naklonjen pisavi skupaj, npr. *miniskirt*, *minigolf*; težnjo k pisavi skupaj potrjujejo tudi vsi zapisi gesel na *mini-* v slovarju *Random House Unabridged Dictionary* (Flexner ur. 1993: 1224–1225).

¹⁰ V oglatem oklepaju so zapisani slovenski prevedki v obliki, ki je potrjena v korpusu *Nova beseda*; če prevedka ni, je označen z ø.

tvorjenke: *microbiology* [mikrobiologija], *microcomputer* [mikroročunalnik], *micro-economics* [mikroekonomija], *microelectronics* [mikroelektronika], *micro-environment* [mikrookolje], *microfilm* [mikrofilm], *microgram* [mikrogram], *micro-organism* [mikroorganizem], *microscope* [mikroskop], *microsecond* [mikrosekunda], *microstructure* [mikrostruktura], *microsurgery* [mikrokirurgija], *microlight* [ø], *microphone* [mikrofon], *microprocessor* [mikroprocesor], *microwave* [mikroval, mikrovalovka].¹¹

Kot je jasno razvidno iz prevodov zgornjih tvorjenk, je pojav neoklasičnih zloženek znan tudi v slovenščini, mnoge med njimi, ki se začenjajo z *mini-* in *mikro-*, so bile pravzaprav uvožene iz tujih jezikov, pogosto ravno iz angleščine, in imajo danes status anglizma (*minigolf*) ali so bile delno kalkirane (*minikrilo*).

Tvorjenke tega tipa za slovenščino omenja tudi Stramljič Breznik (2010: 72–75) v svoji obravnavi protipomenskih tvorjenk, vendar jih ravno v primeru *mini-* in *mikro-* uvršča med zložensko tvorjene (Stramljič Breznik 2010: 75). Tako sta, na primer, samostalnika *mikrostruktura* in *minikrilo* uvrščena med zloženki,¹² medtem ko so tvorjenke z drugimi prevzetimi (klasičnimi) morfemi (npr. *a-*, *ab-*, *anti-*, *de-*, *di(s)-*, *dia-*, *eks-*, *ekstra-*, *hiper-*, *i(m/n)-*, *infra-*, *kontra-*, *post-* in *pro-*) uvrščene med sestavljenke (Stramljič Breznik 2010: 73–74). SSKJ besedotvornega elementa *mini-* sploh ne obravnava, pač pa *mini* označi za nesklonljivi pogovorni pridevnik in v nadaljevanju geselskega članka navaja le zglede, ki se pišejo narazen (*mini krilo*, *mini moda*, *mini kuhinja*, *mini golf*). Za razliko od *mini* je *mikro* v SSKJ opredeljen kot zloženski element (torej vendarle kot nekakšna ICF), ki se veže bodisi na tujko v drugem delu in se kot prava zloženka piše skupaj (*mikrokozmičen*, *mikrokozmos*) ali pa se veže na domačo besedo v drugem delu in se glede na navedene zglede lahko piše skupaj ali narazen (*mikrostikalo*, *mikro stikalo*, *mikro- in makrosvet*, *mikro in makro svet*). Glede na to, da zloženke in sestavljenke pišemo skupaj, je pisava narazen tu nekoliko sporna.

Pri pregledu gesel z *mini-* in *mikro-* v SSKJ najprej preseneča dejstvo, da je gesel z *mini-* presenetljivo malo (*minibar*, *minibus*, *minivlak*); glede na zgoraj navedene prevedke iz korpusa *Nova beseda* jih je v rabi precej več. Pri vseh teh tvorjenkah s sestavino *mini-* sledijo polnopomenske besede, s katerimi se zapišejo skupaj, zato bi bilo verjetno smiselno sestavino *mini-* besedotvorno uvrstiti med prefiksoidne tvorjenke z njo posledično med sestavljenke. Pri pregledu tvorjenk s sestavino *mikro-* je treba opozoriti na dejstvo, da tako kot v angleščini tudi med slovenskimi tvorjenkami s tem elementom opazimo vrsto takih, ki so pravzaprav kombinacija ICF in CFC ter »prave« podstave pravzaprav nimajo, npr. *mikroskop*, *mikrofon*. Vse te so seveda prevzete, praviloma kar iz angleščine. Druge pa so pravilno sestavljene

¹¹ Raba vezaja je v angleščini večinoma odvisna od pogostosti besede; pri manj znanih besedah je priporočljiva pisava z vezajem (Sinclair et al. 1991: 110). V slovarju *Random House Unabridged Dictionary* (Flexner ur. 1993: 1213–1216) so vse besede z *micro-* pisane skupaj.

¹² To ni skladno z osnovno opredelitvijo zloženke (gl. npr. Vidovič Muha 2011: 105), po kateri je podstava zloženke sestavljena iz vsaj dveh predmetnopomenskih besed.

iz v slovenščini obstoječe podstave (domače ali sposojene) in prefiksoida *mikro-*, npr. *mikrovlakno*, *mikrostruktura* in *mikroklima*, večinoma gre za (delne) kalke. Ker bi za oba elementa, *mikro-* in *mini-*, težko trdili, da sta prosta morfema, je tvorjenke z njima smiselno uvrstiti med sestavljenke, sami sestavini pa opredeliti kot prefiksoida.¹³

Pri obravnavi teh tvorjenk bi bilo nujno upoštevati tudi pogostost rabe. Pogostost rabe določene tvorbe pa sčasoma vpliva tudi na njeno produktivnost. Glede na to, da njihova frekvenca narašča tako v angleščini kot v slovenščini, kar bi lahko potrdili natančnejši korpusni podatki (to že nakazujejo tudi prevedki z *mini-* iz *Nove besede* zgoraj), opazamo tudi, da je zlasti raba elementa *mini-* zelo produktivna, uporabniki sodobne slovenščine ga pogosto uporabljajo ob najrazličnejših samostalnikih, tako na primer v *Gigafidi* najdemo *mini priprave* (*slovenske nogometne reprezentance*), *mini pilule*, *mini sadovnjak*, (*računalnik v*) *mini stolpu*, *mini spletna stran*, *mini odbojka*, *mini plenarno zasedanje*, *mini torbica* in *mini dvboj*, v *Novi besedi* pa recimo *mini ambulanta*, *mini laboratorij*, *mini centrala*, *mini jeklarna*, *mini napadi*, *mini pice*. V teh primerih očitno prevladuje pisava narazen, *mini* se torej uporablja namesto pridevnika *miniaturen* ali *majhen*, kot je opisano v SSKJ, lahko pa ob dovolj pogosti rabi taka kombinacija besed sčasoma preide med sestavljenke s pisavo skupaj, kot se dogaja z besedo *minikrilo*.¹⁴

3.1.2 Zloženske z *malo-* in *drobno-*

Če tvorjenke z *mini-* in *mikro-* prištejemo med manjšalne sestavljenke, se s tem seveda zmanjša število manjšalniških zloženk v slovenščini, bi pa lahko po nemškem vzoru, s prvenstveno pomenskega vidika, med manjšalne zloženske prištevali tvorjenke z *malo-* in *drobno-* (naproti protipomenskim *veliko-* in *vele-*). Schneider (2003: 8) za nemščino navaja manjšalniške zloženske z *Klein-* (npr. *Kleinstadt* [majhno mesto, trg], *Kleinvieh* [drobnica], *Kleinbürger* [malomeščan]; tem bi lahko dodali še *Kleingedrucktes* [drobni tisk], *Kleingewerbe* [drobna obrt], *Kleinbauer* [mali kmet]; prav tako bi sem lahko spadale še nekatere nemške zloženske s *Fein-* (npr. *Feinstaub* [fini prašni delci]). Podobne zglede navaja iz danščine (Schneider 2003: 8) in zdi se, da je kar precej takšnih zloženk v slovenščini kalkiranih iz katerega od germanskih jezikov, najverjetneje iz nemščine. V sodobni slovenščini tako najdemo samostalniške zloženske *maloodjem*, *maloprodaja* ter lepo število medponsko-priponskih zloženk kot so *malobesednost*, *malodušje*, *malodušnež*, *malodušnost*, *malomarnež*, *malomarnica*, *malomarnost*, *malomeščan*, *malomeščanka*, *malomeščanstvo*, *malomeščanščina*, *malopomembnost*, *malopridnež*, *malopridnica*, *malopridnost*, *malosemeniščnik*, *maloštevilstvo*, *maloumnost*, *malovažnost*, *malovernež*, *malovernost*, *malovrednež*, *malovrednica*, *malovrednost* (vir: SSKJ). SSKJ poleg teh navaja še zastarele *malobrižnost*, *maloprid*, *maloprida*, *malopridnik*, *maloruščina*, *malosrčnost*, *maloupnost*, *malovednež*. Med zloženkami

¹³ Prim. tudi polemiko med Toporiščem in Vidovič Muha (Vidovič Muha 2011: 20).

¹⁴ V korpusu *Nova beseda* je 210 pojavitev s pisavo narazen *mini krilo* (mini kril*) in 22 pojavitev s pisavo skupaj *minikrilo* (minikril*).

z *drobno-* najdemo *drobnogled*, *drobnorisba*, ter medponsko-priponske zloženke *drobnoglavec*, *drobnoglavost*, *drobnopisje*, *drobnozrnatost*, *drobnoživka*. Takšnih manjšalnih zloženek v slovenščini sploh ni malo, zlasti med pridevniki (gl. 3.3 spodaj), zdi pa se, da je pri mnogih teh leksemov manjšalnost le še formalna, saj je bil njihov pomen leksikaliziran, npr. *drobnogled* za *mikroskop*.¹⁵

3.2 Glagolske manjšalnice

Podobno kot večina slovanskih jezikov (gl. Panocová 2011) slovenščina pozna tudi glagolske manjšalnice; njihova besedotvorna obrazila so bila že našeta v *Uvodu*. Pri glagolskih manjšalnicah gre za modifikacijske tvorjenke, kjer izrazimo nižjo stopnjo glagolskega dejanja ali čustveno vrednotenje le-tega, pri tem se kolikostna prislova *malo* ali *nekoliko*, pri, na primer, pozitivno vrednotenih pa *ljubko* ali *prijetno* poobrazilita. Besedotvorni vzorec za glagolske manjšalnice je naslednji (prim. tudi Vidovič Muha 2011: 71):

[nekoliko] voh[-a-ti] > -lj-, voh-, -a-ti > voh-lj-a-ti
 [malo] stop[-a-ti] > -ic-, stop-, -a-ti > stop-ic-a-ti
 [ljubko] smej[-a-ti] > -čk-, smej-, -a-ti > smej-čk-a-ti
 [prijetno] drem[-a-ti] > -uck-, drem-, -a-ti > drem-uck-a-ti

J. Toporišič (1991: 159) obrazila, ki se v teh primerih pojavljajo desno od podstave, imenuje medpone in izrecno omenja, da taki »medponi sledi glagolska pripona *-a-*« (Toporišič 1991: 159). To že korigira Vidovič Muha (2011: 64, 70–72), ki govori o teh tvorjenkah kot o modifikacijskih izpeljankah, ki so »izrazno določene s priponskim obrazilom« (Vidovič Muha 2011: 70).¹⁶ Glede na dejstvo, da pona vstopa za besedotvorno podstavo in ne vanjo, gre očitno za pripone (gl. npr. definicijo medpone v Katamba 1993: 44). Enako te elemente obravnavajo v jezikoslovnih razpravah o evalvativni morfologiji v sorodnih slovanskih jezikih. Tako Panocová (2011: 177) podobne besedotvorne vzorce opisuje za slovaščino, češčino, ruščino, srbsščino in hrvaščino, in takšna obrazila imenuje pripone, enako Gregová (2015: 300) za slovaščino in Bagasheva za bolgarščino (2015: 27). Gre pa seveda za nekončne pripone, ki se uvrstijo pred končno glagolsko pripono, kar je tudi v soglasju s Scalisejevo ugotovitvijo za italijanske evalvativne pone (gl. Scalise 1984: 132ff), tj. da so »vedno eksterne glede na druge besedotvorne pripone ter interne glede na oblikotvorna obrazila«.

Tudi pri glagolskih manjšalnicah lahko pride do večkratne manjšalnosti, bodisi v obliki podvojitve različnih pripon (*stopati* > *stopicati* > *stopicljati*) bodisi kot kombinacija predpanskega in priponskega obrazila (*vohati* > *vohljati* > *ovohljati/povohljati*). Značilno za slovenske predpanske manjšalne glagole je, da se nedovršnost

¹⁵ Več o leksikaliziranosti pri manjšalnicah v Sicherl in Žele (2011).

¹⁶ Toporišič kasneje v *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992: 102, 223) manjšalni *-lj-* še vedno omenja med medponami in vponami, manjšalni *-čk-* pa med priponami.

pogojno manjšalnim pomenom, ki se začenjajo z *malo-* ali *drobno-*. Nekatere omenja že Vidovič Muha (2011: 239, 240), SSKJ pa navaja: *malobeseden, maloburžoazen, malocveten*,¹⁷ *malodušen, malokalibrski, malokmečki, malolastniški, malolitražen, malomaren, malomesten, malomeščanski, malonemški, maloobmejen, malopomemben, maloposestniški, malopriden, maloprodajen, maloserijski, maloslaven, maloslikoven, malostanovanjski, maloštevilen, maloumen, malovažen, maloveren, malovreden, malozaveden* ter starinske *malobrižen, malodobrn, malojedn, maloleten, maloruski, malosrčen*. Med pridevniškimi zloženkami z levo sestavino *drobno-* pa SSKJ navaja: *drobnoblagoven, drobnoburžoazen, drobnocveten, drobnoglav, drobnogleden, drobnokapitalističen, drobnolastniški, drobnoličen, drobnolist, drobnolisten, drobnoluknjičav, drobnonog, drobnook, drobnopikčast, drobnoproizvajalski, drobnovlaknat, drobnozrn, drobnozrnat*.

Po nemškem zgledu bi tudi te zloženke lahko veljale za manjšalnice, tako kot Schneider (2003: 8) med nemške pridevniške manjšalne prišteva zloženke *kleinkörnig* [drobnozrnat], *kleingemustert* [z majhnim vzorcem], *kleinkariert* [malenkosten]; tem bi lahko dodali še *kleingeistig* [omejen, ozkosrčen] ter *kleingläubig* [malodušen]. Pri tem se vseeno postavlja vprašanje, v kolikšni meri so te zloženke le še formalno manjšalne in kako je leksikalizacija spremenila njihov pomen.

4 Zaključek

V prispevku smo želeli osvetliti nekatere podrobnosti pri obravnavi manjšalnic, kjer se do sedaj objavljene slovenistične razprave (vsaj delno) razlikujejo od tujejezičnih razprav o manjšalnosti. Tako naj bi pripomogli k razjasnitvi terminoloških zadreg in pojmovnih zagat, saj šele takšno poenotenje izrazja omogoča nadaljnje kontrastivne raziskave izražanja manjšalnosti v različnih jezikih. Ravno razhajanja med besedotvorno in leksikalno tipološko različno »naravnanimi« jeziki lahko pomembno osvetlijo naše razumevanje koncepta manjšalnosti in izražanje le-tega. Izhodišče so bile nekatere angleške besedotvorne razprave, pa tudi prispevki o manjšalnicah iz slovenščini sorodnih slovanskih jezikov. Tako predlagamo, da tvorjenke tipa *minikrilo, minigolf, miniproračun* obravnavamo kot sestavljenke s pisavo skupaj, sestavino *mini-* pa kot prefiksoid. Enako velja za pomensko sorodni manjšalni element *mikro-* ter posledično tvorjenke kot *mikroročunalnik* in *mikrofilm*. Med zloženke, ki lahko izražajo manjšalnost, lahko v slovenščini prištevamo zloženke s sestavinama *malo-* in *drobno-* ob sicer samostojni pomenski sestavini (npr. *malomeščan, maloodjem, drobnogled, drobnorisba* med samostalniškimi manjšalnicami, ter *malomeščanski, maloserijski, drobnoblagoven, drobnozrnat* med pridevniškimi manjšalnicami). Pri obravnavi glagolskih manjšalnic opozarjamo

¹⁷ SSKJ pri geslu **maloo...** izrecno navaja dvojni pomen tega zloženkega elementa: 1. nanašajoč se na mali, majhen in 2. nanašajoč se na malo; za manjšalniškega lahko pravzaprav štejemo le prvega, vendar je treba opozoriti, da najdemo tudi primere, kjer sta možni obe interpretaciji, npr. *malocveten* s pridevniškim lastnostnim pomenom ‚ki ima majhne cvete‘ ter s pridevniškim količinskim pomenom ‚ki ima malo cvetov‘.

na nedoslednost v Toporišič 1991 in 1992, kjer so manjšalna obrazila označena za medpone ali vpone; glede na dejstvo, da se ta obrazila pojavljajo desno od podstave, so to lahko le pripone.

Pričujoča razprava je tako le korak v smeri nadaljnjih kontrastivnih obravnav manjšalnosti, ki bi vključevale tudi slovenščino. Vsekakor bi v zvezi z manjšalnostjo potrebovali več kvantitativnih in statističnih analiz, zasnovanih na obsežnih elektronskih korpusih, kar bi nam omogočalo tudi primerjavo rabe manjšalnic glede na različna govorna dejanja in ilokucijske tipe, ter obravnavo manjšalniške rabe v različnih žanrih govorenega in pisnega diskurza v različnih jezikih in kulturah.

Literatura

- Bagasheva, Alexandra, 2015: Features of evaluative morphology in Bulgarian. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics [online]* 12/1. 22–38. <http://www.skase.sk/Volumes/JTL27/pdf_doc/02.pdf>. (Dostop: julij 2015.)
- Bajec, Anton, 1950: *Besodotvorje slovenskega jezika I: Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: SAZU.
- Bauer, Laurie, 1983: *English Word-formation*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, Laurie, 1997: Evaluative Morphology: In Search of Universals. *Studies in Language* 21/3. 533–575.
- Bauer, Laurie in Rodney Huddleston, 2002: Lexical Word-formation. Huddleston, R., in Pullum, G.K. (ur.): *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press. 1621–1721.
- Cannon, Garland, 1987: *Historical Change and English Word-Formation*. New York: Lang.
- Drosdowski, Günther et al., 1994: *Duden Das große Fremdwörterbuch*. Dudenverlag: Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich.
- Efthymiou, Angeliki, 2015: Modern Greek diminutive and augmentative adjectives (in a cross-linguistic perspective). *SKASE Journal of Theoretical Linguistics [online]* 12/1. 57–71. <http://www.skase.sk/Volumes/JTL27/pdf_doc/04.pdf>. (Dostop: julij 2015.)
- Flexner, Stuart B., 1993: *Random House Unabridged Dictionary*. 2. izd. Random House: New York.
- Grandi, Nicola, in Körtevelyessy, Livia (ur.), 2015: *Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Gregová, Renata, 2015: Slovak. Grandi, N., in Körtevelyessy, L. (ur.): *Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 296–305.
- Hansen, Barbara, Hansen, K., Neubert, A., in Schentke, M., 1985: *Englische Lexikologie*. Leipzig: Enzyklopädie.
- Jovanović, Vladimir Ž., 2014: Morphological Means of Expressing Value Judgment in English and Serbian. Lopičić, V., in Mišić Ilić, B. (ur.): *Values across Cultures*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 213–231.
- Juravsky, Dan, 1993: Universals in the Semantics of the Diminutive. *BLS* 19. 423–436.

- Katamba, Francis, 1993: *Morphology*. Macmillan: Houndmills and London.
- Korpus slovenskega jezika *Gigafida*: <<http://www.gigafida.net>>. (Dostop: julij 2015.)
- Korpus *Nova beseda*: <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html>. (Dostop: julij 2015.)
- Körtvélyessy, Livia, 2015: *Evaluative Morphology from a Cross-Linguistic Perspective*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Marchand, Hans, 1969: *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. München: Beck.
- Panocová, Renata, 2011: Evaluative Suffixes in Slavic. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*. Series IV: Philology and Cultural Studies. Vol. 4, 53/1. 175–182.
- Quirk, Randolph et al., 1985: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London, New York: Longman.
- Scalise, Sergio, 1984: *Generative Morphology*. Dordrecht: Foris.
- Schneider, Klaus Peter, 2003: *Diminutives in English*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Schneider, Klaus Peter, 2013: The truth about diminutives, and how we can find it: some theoretical and methodological considerations. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 10/1. 137–151.
- Sicherl, Eva in Andreja Žele, 2011: Nominal diminutives in Slovene and English. *Linguistica*, 51. 135–142.
- Sinclair, John et al., 1991: *Collins Cobuild English Guides 2. Word Formation*. London: Harper Collins.
- Sinclair, John et al., 2001: *Collins Cobuild English Dictionary for Advanced Learners*. 3. izd. Glasgow: HarperCollins.
- Slovar SSKJ: <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>>. (Dostop: avgust 2015.)
- Slovar SSKJ 2: <<http://www.sskj2.si/>>. (Dostop: avgust 2015.)
- Stramljič Breznik, Irena, 2009: Besedotvorna kategorija manjšalnic v slovenščini in makedonščini. Radeva, V., Avramova, C., in Baltova, J. (ur.): *Slovoobrazovane i leksikologija*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski. 199–210.
- Stramljič Breznik, Irena, 2010: *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Zora 71. Maribor: Filozofska fakulteta UM.
- Toporišič, Jože, 1991: *Slovenska slovnica*. 4. izdaja, Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože. 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidovič Muha, Ada, 1995: Dva tipološka zgleđa normativne vrednosti slovenske besedotvorne morfematike. Gajda, S. (ur.): *Języki słowiańskie 1945–1995; Gramatyka – leksyka – odmiany*. Opole: Uniwersytet opolski, Instytut filologii polskiej. 153–164.
- Vidovič Muha, Ada, 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. 2. izd. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Warren, Beatrice, 1990: The importance of combining forms. Dressler, W. U., Luschützky, H. C., Pfeiffer, O.E., in Rennison, J. R. (ur.): *Contemporary Morphology*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 49, Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 111–132.
- Wierzbicka, Anna, 1980: *Lingua mentalis: The Semantics of Natural Language*. Sydney: Academic Press.

Priloga 1: Gesla na mini* in mikro*, ki se pojavljajo v SSKJ 1 in SSKJ 2¹⁸

mínibár	míkrofilmati	míkroračunálnik
mínibus	míkrofilmski	mikroskóp
mínivlák	míkróflóra	mikroskópičen
	míkrófón	mikroskopija
míkróanalíza	míkrófónski	mikroskopiranje
míkróbiológ	míkrófotografija	mikroskopirati
míkróbiológija	míkrógaméta	mikroskopski
míkróbiológinja	míkrókefálen	míkrospóra
míkróbiolóški	míkrókirurgija	míkrosporija
míkróčíp	míkróklíma	míkrostruktúra
míkróčitálec	míkrókózmičen	míkrotoponím
míkróekonomija	míkrókózmos	míkróvál
míkróekonomíski	míkrólokácija	míkróvalóven
míkróelemènt	míkróorganizem	míkróvalóvka
míkrófávna	míkrópodjéttje	míkróvézje
míkrófilm	míkróprocésor	míkróvlákno

Priloga 2: Gesla na malo* in drobno*, ki se pojavljajo v SSKJ 1 in SSKJ 2

malobeséden	malomárnica	maloprodája
malobesédnost	malomárnost	maloprodájen
malobrížen	malomésten	malorúski
malobrížnost	malomeščàn	malorúščina
máloburžoázen	malomeščánka	malosemeníščnik
malocvéten	malomeščánski	málosèrijski
maločlénar	malomeščánstvo	malosláven
malodóbrn	malomeščánščina	máloslikóven
malodúšen	málonémški	malosfčen
malodúšje	máloodjèm	malosfčnost
malodúšnež	malopomémben	málostanovánjski
malodúšnost	malopomémbnost	maloštevílen
málokalíbrski	máloposéstniški	maloštevílnost
málokméčki	malopríd	maloúmen
malokfven	maloprída	maloúmnost
malokfvnost	maloprída	maloúpnost
málolastníški	malopríden	malovážen
maloléten	maloprídnež	malovážnost
málolitrážen	maloprídnica	malovédnež
malomáren	maloprídnik	malovéren
malomárnež	maloprídnost	malovéрно

¹⁸ Izpuščena so gesla, kjer je *mikro-* del poimenovanja merske enote (npr. *mikrosekunda*, *mikrometer*).

malovénež	drobnoglávec	drobnoók
malovérnost	drobnoglavost	drobnopíkčast
malovréden	drobnoglèd	drobnopísje
malovrédnèž	drobnogléden	drôbnoproizvajálski
malovrédnica	drôbnokapitalístičen	drobnorisba
malovrédnost	drôbnolastníški	drobnovláknat
malozavéden	drobnolíčen	drobnozfñ
drôbnoblagóven	drobnolist	drobnozfñnat
drôbnoburžoázen	drobnolisten	drobnozfñnatost
drobnocvéten	drobnolúknjičav	drobnoživka
drobnogláv	drobnonóg	

PERCEPCIJA IN RAZUMEVANJE TOLMAČENJA V SLOVENSKI ZNAKOVNI JEZIK PRI GLUHIH IN NAGLUŠNIH DIJAKIH

Prispevek opisuje študijo, opravljeno na Zavodu za gluhe in naglušne Ljubljana, ki ugotavlja stopnjo razumevanja pri dijakih, ki pouk spremljajo prek tolmačenja v slovenski znakovni jezik, ter njihova stališča do tolmačenja v povezavi s tolmaškim slogom. Rezultati kažejo, da dijaki v povprečju dosegajo manj kot polovično stopnjo razumevanja pretolmačene vsebine, medtem ko v okviru študije ni bilo mogoče jasno razlikovati med uporabljenimi slogi tolmačenja. Analiza dijaških stališč razkriva nekatere njihove preference glede posameznih tolmaških prvin. Ker sorodnih raziskav pri nas še ni bilo, študija odpira pomembna vprašanja glede izobraževanja gluhe in naglušne populacije.

Ključne besede: gluhi in naglušni dijaki, tolmačenje v slovenski znakovni jezik, razumevanje tolmačenja, tolmaški slog, stališča in preference glede tolmačenja v znakovni jezik

1 Uvod

Članek predstavlja pilotno študijo razumevanja učne snovi pri gluhih in naglušnih dijakih, ki pouk spremljajo preko šolskega tolmača slovenskega znakovnega jezika (SZJ). Študija je bila izvedena med dijaki v poklicno-tehničnem in srednje strokovnem izobraževanju Zavoda za gluhe in naglušne Ljubljana (ZGNL).

Doslej pri nas še ni bilo sistematičnih študij, ki bi preverjale uspešnost in učinkovitost tolmačenja v šolskem okolju. Sorodne raziskave iz tujine med drugim kažejo, da na uspešnost komunikacije lahko vplivajo različni dejavniki, kot so uporabljeni slog tolmačenja, navajenost ciljne populacije na osebo, ki tolmači, pa tudi pričakovanja in stališča vseh udeležencev v tolmaški situaciji (Napier in Barker 2004; Napier in Rohan 2007; Napier 2011). Osnovni cilj pričujoče študije je raziskati, kako dobro gluhi in naglušni dijaki razumejo učno snov, do katere dostopajo s pomočjo tolmačenja.

Pri tem nas zanima tudi morebitna povezava s slogom tolmačenja v znakovni jezik (ZJ), pa tudi preference, stališča in pričakovanja gluhih in naglušnih dijakov glede tolmačenja. Izhajamo iz domneve, da gluhi in naglušni v učnih situacijah, ki vključujejo tolmačenje v ZJ, niso deležni celovite informacije oziroma je njihovo razumevanje podane snovi iz različnih razlogov okrnjeno.

Prispevek v nadaljevanju oriše izobraževalno situacijo gluhih in naglušnih v Sloveniji, predvsem na ZGNL, ki je edina slovenska ustanova s sistematičnim vključevanjem ZJ v izobraževalni proces na osnovno- in srednješolski stopnji. V tretjem razdelku predstavimo relevantne tuje raziskave, četrti in peti razdelek pa predstavljata rezultate pilotne študije. Prispevek sklenemo s sklepnimi ugotovitvami in predlogi za nadaljnje delo.

2 Opis problematike izobraževanja gluhih in naglušnih

Zadnje čase se precej zmanjšuje število gluhih in naglušnih otrok in mladostnikov v ZGNL, kar posledično vpliva na velikost slovenske gluhe skupnosti, ki ima svoj jezik, identiteto, kulturo in zgodovino. Vzrok za manjšanje števila gluhih otrok v ZGNL je medicinski, kajti v zadnjih letih se povečuje uporaba polžkovnega vsadka pri gluhih otrocih v zgodnjem obdobju njihovega življenja, s čimer se sluh delno rekonstruira in se ti otroci pogosteje vključijo v običajne šole.

Tolmačenje v SZJ pri pouku v ZGNL se uporablja predvsem zato, da se informacije podajajo na način, ki je bolj dostopen gluhim in naglušnim, pri tem pa so okoliščine različne: večina gluhih in naglušnih je vključena v kombinirane razrede gluhih in slišočih, v katerih učitelj ne more kretati in govoriti hkrati; poleg tega so novi učitelji brez znanja SZJ, prav tako tudi zunanji sodelavci in učitelji, ki nadomeščajo zaradi daljše odsotnosti sodelavk/sodelavcev, kot sta porodniška in daljša bolniška. Pouk tako izvaja slišoči učitelj v slovenščini, vsebina pa se simultano tolmači v SZJ.

Po veljavnih smernicah¹ za izvajanje izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami, ki jih je za področje gluhotе in naglušnosti pripravila Alenka Levec, so za potrebe izobraževanja oblikovane naslednje definicije:

Gluh dijak ima najtežjo izgubo sluha, pri kateri ojačitev zvoka ne koristi. Povprečna izguba sluha je 91 decibelov in več. Glede na gluhoto se razlikuje: otroke z najtežjo (91 dB in več) in otroke s popolno izgubo sluha. Naglušen dijak ima povprečno izgubo sluha manj kot 91 decibelov in ima resne težave pri poslušanju govora in pri govorni komunikaciji. Naglušnost pomeni zoženje slušnega polja in otežuje sporazumevanje s pomočjo govora. Glede na naglušnost se razlikuje: otroke z lažjo (26–40 dB), zmerno

¹ Definicija o gluhoti in naglušnosti in opisi problematike – gl. spletno stran Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, Srednješolski izobraževalni programi: Navodila za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo: <http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2015/programi/media/pdf/smernice/Navodila_za_prilagojeno_izvajanje_programa_SS.pdf>. (Dostop 26. 1. 2016.)

(41–55 dB), težjo (56–70 dB) in težko (71–90dB) izgubo sluha. /.../ Gluhi in naglušni imajo težave na področju razumevanja in uporabe jezika, gradnje besednega zaklada in s tem povezanih jezikovnih funkcij ter sprejemanjem informacij iz okolja.

Gluha oseba si besedni zaklad gradi po »umetni poti« – preko odčitavanja z ustnic sogovornika (odgledovanje), pisane besede in kretnje, naglušni pa tudi s pomočjo sluha. Posledica teh dejstev je skromnejši jezikovni in besedni zaklad, ki ga ne smemo primerjati z besednim zakladom polnočutnih vrstnikov. Največja odstopanja od polnočutnih vrstnikov se kažejo v primerih, ko mora mladostnik izraziti svojo domišljijo – npr. pri pisanju esejev.

Slovenski znakovni jezik (SZJ) je vizualni jezik sporazumevanja za gluhe in temelji na uporabi rok, mimike obraza, oči in ustnic ter gibanju telesa.² SZJ je samostojen jezik in enakovreden vsem drugim jezikom, od slovenščine se razlikuje v vseh temeljnih jezikovnih prvinah, kot so skladnja, oblikoslovna in besedotvorna pravila ipd., zato se ne uporablja hkrati z govorno slovenščino. SZJ v glavnem uporabljajo odrasli gluhi, sliščeči otroci gluhih staršev in gluhi otroci (Podboršek in Krajnc 2006). SZJ je del kulture skupnosti gluhih, s katerim se gluhi identificirajo, in se deduje, kajti brez lastnega jezika ni lastne identifikacije (Rezar 2001; po Gradišnik 2014).

Poleg pravega znakovnega jezika so se v izobraževanju gluhih razvili še različni znakovni sistemi, ki so povezani z govornim jezikom oziroma se uporabljajo kot kombinacija kretenj in govornega jezika. Ta sistem so uporabljali sliščeči učitelji, starši in drugi, ki so se sporazumevali z gluhi. Na Slovenskem obstajata dva znakovna sistema, in sicer slovenščina v kretnjah (znakovno podprti slovenski jezik, ang. *Sign Supported Speech* ali *Signing Exact Slovene*; Gradišnik 2014) in dobesedno prevajanje iz slovenščine. Slovenščina v kretnjah (SLK) je kombinacija prvin SZJ in govornjene slovenščine, ki se kreta v besednem redu slovenščine, brez označevanja končnic. Lahko se uporablja hkrati z govorno slovenščino in še s prstno abecedo za črkovanje posameznih besed. SLK zelo razširjeno uporabljajo tolmači slovenskega znakovnega jezika, predvsem v javnih situacijah (mediji, različne prireditve in podobno). Dobesednega prevajanja gluhi ne uporabljajo oziroma ga uporabljajo zelo redko (Podboršek in Krajnc 2006).

Podobne oblike znakovnih jezikov, ki sledijo skladenjski podobi govornjenega jezika okolja, obstajajo tudi v drugih jezikovnih skupnostih. V nadaljevanju omenjamo nekaj tujih raziskav, ki se ukvarjajo z raziskovanjem razmerja med »pravim« znakovnim jezikom ter govornjenim jezikom, ki je dobesedno prenešen v kretnje. Raziskave kažejo, da tako gluhi kot tolmači uporabljajo oboje, odvisno od komunikacijske situacije, in da razlika med tema dvema oblikama ni vedno povsem jasna.

SZJ je kot samostojni jezik uradno priznan od leta 2002 naprej, ko je bil sprejet *Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika* (ZUSZJ). Zakon gluhim med drugim zagotavlja pravico do tolmačev SZJ v javnih in zasebnih sferah, kar

² Definicija je prevzeta s spletne strani Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije: <<http://www.zveza-gns.si/slovar-slovenskega-znakovnega-jezika/kaj-je-znakovni-jezik/>>. (Dostop 11. 9. 2015.)

vključuje tudi izobraževanje. Vendar pa 11. člen ZUSZJ ne govori o tem, kako udeležati pravico gluhega uporabnika do tolmača za ZJ v izobraževanju, zato se v praksi pogosto dogaja, da srednje šole in fakultete v Sloveniji zakonska določila glede zagotovitve in financiranja stroškov tolmačenja v ZJ v učnem procesu zelo različno interpretirajo. Gluhim dijakom in študentom zatorej brezplačno tolmačenje v znakovni jezik ni brezpogojno zagotovljeno, ampak se gluhi uporabniki srečujejo z različnimi omejitvami glede števila in trajanja tolmaških storitev. Tako se pogosto zgodi, da gluhi ne more spremljati učne ure oziroma predavanja, zato izpade iz izobraževalnega programa, ki ga je sam izbral (Kulovec 2014). Kljub sprejetju *Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika (ZUSZJ)*, je splošna izobrazbena raven večine gluhih v Sloveniji vse prej kot zavirljiva prav zaradi omejitev pri uporabi tolmaških storitev, domnevno pa tudi zaradi njihove slabše jezikovne kompetence tako v SZJ kot v slovenščini. Sodeč po tujih raziskavah ima namreč okrog 90 % gluhih otrok sliščeče starše, v takšnih družinah pa se otroci ZJ ne morejo naučiti od staršev in je njihov jezikovni razvoj zakasnen (prim. Vaccari in Marschark 1997).

Pred potrditvijo ZUSZJ je Ministrstvo RS za šolstvo in šport v šolskem letu 1999/2000 v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo in Centrom RS za poklicno izobraževanje preko javnega natečaja na srednji in poklicni šoli ZGNL izvedlo inovacijski projekt Šolski tolmač. Namen projekta je bil, da naj bi šolski tolmač omogočil sporazumevanje med učiteljem-naročnikom in gluhih/naglušnimi dijaki – uporabniki SZJ. Šolski tolmač je usposobljen tolmač s certifikatom za SZJ, ki mu ga izda Združenje tolmačev SZJ po pooblastilu Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Projekt je izpostavil določene cilje šolskega tolmačenja med učno uro, in sicer (Podboršek in Sikošek 2000):

- gluhi dijaki naj bi s pomočjo tolmačenja v SZJ usvojili določeno učno snov v enaki meri kot njihovi sliščeči vrstniki,
- ob tolmačenju zapletenejših izrazov in pojmov naj bi gluhi dijaki širili svoj besedni zaklad slovenskega jezika ter s tem povečevali znanje slovenščine in dvignili nivo opismenjenosti,
- šolski tolmači bodo s tolmačenjem v SZJ podajali učno snov dijakom na njim najbolj sprejemljiv način in jim tako omogočili kreativnejše sodelovanje pri pouku,
- učitelj bo dobil neposredno povratno informacijo glede razumljivosti snovi in bo lahko učno snov še obogatil z dodatnimi informacijami.

Po enoletni uporabi šolskega tolmačenja pri različnih predmetih na srednji šoli so ugotovili, da:

- sliščeči pedagogi na ZGNL bolj ali manj uporabljajo SZJ kot drugi jezik, kar pomeni, da se v njem ne morejo celostno izražati, s tem pa je okrnjena količina jezikovno-vsebinskih informacij določene učne snovi. S pomočjo šolskega tolmača se ta ovira premaga,

- šolski tolmač omogoča, da gluhi dijaki oba jezika (slovenski jezik in SZJ) doživljajo kot samostojna in enakovredna jezika,
- gluhi dijaki z uporabo tolmačenja tako razvijejo svojo jezikovno zavest (metalingvistično ozaveščenost) in s tem še kulturno identiteto gluhe skupnosti,
- šolski tolmač omogoča bolj tekoče ure (brez zatikanja), večjo zgoščenost informacij in povečan obseg učne snovi, razbremenitev učitelja, večjo razumljivost za gluhe dijake, se pravi, da si pridobijo popolnejšo informacijo, primerljivo s tisto, ki so je deležni slišči dijaki,
- tolmačenje ni potrebno pri vajah, ponavljanju in utrjevanju snovi.

Zgornje ugotovitve so temeljile zgolj na praktičnih izkušnjah šolskih tolmačev in učiteljev s tolmačenjem določene učne snovi v razredu na srednji šoli v ZGNL.

Projekt Šolski tolmač se ni nadaljeval v naslednje šolsko leto, temveč se je šolski tolmač na ZGNL vključil v okvir vsakoletne najave sistemizacije delovnih mest za enega in pol tolmača na šolsko leto, ki jo potrjuje Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS kot financer. ZGNL je edina ustanova v Sloveniji, kjer se sistematično uporablja šolski tolmač s certifikatom Nacionalne poklicne kvalifikacije preko Zavoda Združenja tolmačev za SZJ, občasno pa se tolmačenje v SZJ uporablja tudi v drugih šolah.

Prav v izobraževalnih institucijah, v katere so vključeni gluhi in naglušni na Slovenskem, še ni zaslediti nobenih teoretičnih niti praktičnih podlag za raziskave sloga tolmačenja v znakovni jezik (ZJ), preference dijakov in njihovega razumevanja pretolmačene vsebine v ZJ v izobraževalnem procesu. Dolgoletne pedagoške izkušnje na ZGNL ene od avtoric prispevka ne potrjujejo ugotovitev poskusnega projekta Šolski tolmač, kar predstavlja motivacijo za pričujočo raziskavo percepcije in razumevanja vsebine pretolmačenega besedila pri dijakih.

Pri empiričnem delu študije tako izhajamo iz osnovne hipoteze glede razumevanja vsebine pretolmačenega besedila v ZJ v učnem procesu v povezavi s slogom tolmačenja v ZJ in preferenco dijakov, in sicer predvidevamo, da bodo gluhi in naglušni dijaki bolje razumeli informacije, tolmačene v SZJ, oziroma da bodo bolje razumeli tisti slog tolmačenja, ki je bližje njihovi preferenci.

3 Pregled sorodnih raziskav

Z vprašanji, povezanimi s tolmačenjem v znakovni jezik v izobraževalnih kontekstih, se je znanstveno ukvarjalo nekaj različnih avtorjev po svetu. Študije izhajajo iz ameriškega, avstralskega in britanskega okolja, raziskujejo pa različne vidike tolmačenja na različnih stopnjah izobraževanja. V nadaljevanju predstavljamo raziskave, ki so najbližje obravnavani problematiki.

Rachel Locker (1990) se ukvarja z analizo tolmaških napak in njihovim vplivom na razumevanje ameriških gluhih študentov. V ameriškem univerzitetnem okolju se je uveljavil način tolmačenja, ki angleško govorno besedilo z uporabo kretenj ameriškega znakovnega jezika (ASL) prenaša v znakovni jezik, a se pri tem močno naslanja na skladenjske in slovnične lastnosti angleščine; tak slog Lockerjeva poimenuje transliteracija. V svoji raziskavi ugotavlja, ali izobrazba oz. poznavanje teme pri tolmaču vpliva na število tolmaških napak in posledično na razumevanje gluhih slušateljev; ali so vzroki za napake bolj v tolmačevem (ne)razumevanju izvirnika ali v nezmožnosti najti pravo krettnjo v pretolmačenem besedilu; ali ozadje študentov (kompetenca ameriškega znakovnega jezika (ASL) in zgodovina šolanja) vpliva na njihove preference glede sloga tolmačenja. Študija Lockerjeve odkrije precejšnje število pomenskih napak pri treh od šestih analiziranih tolmačev, avtorica pa sklepa, da je osnovni problem v prenizki izobrazbi tolmačev za visokošolske vsebine in v nezadostnem poznavanju področja.

Z vprašanji sloga tolmačenja ZJ, preferenc uporabnikov in vpliva na razumevanje gluhih študentov z različnimi ozadji sta se ukvarjali Napier in Barker (2004) na avstralski univerzi. Napier je raziskovala slog tolmačenja v ZJ in preference v predavalnicah in ugotovila, da tolmači ZJ ves čas »preklaplajo« med dobesednim in »prostim/svobodnim« tolmačenjem vsebine. Na koncu sta avtorici zaključili, da je dobesedno tolmačenje bolj primerno za univerzitetno okolje, saj večina gluhih študentov meni, da pri njem vsebino pretolmačenega besedila, vključno z novimi termini, razume v obsegu okoli 80 odstotkov, pri ostalih 20 odstotkih pa nerazumevanje pripisuje svoji lastni zmanjšani koncentraciji. Njihova pričakovanja glede tolmačenja v ZJ na univerzi so, da mora tolmač ZJ dobro poznati področje, na katerem tolmači in mora imeti univerzitetno izobrazbo, kar potrjuje ugotovitev Lockerjeve o izobrazbi tolmačev ZJ na univerzitetnem področju.

Kasneje sta Napier in Rohan (2007) preučili mnoge študije o storitvah in kompetencah tolmačev ZJ, vendar sta našli zelo malo prispevkov z vidika gluhih uporabnikov. Eden redkih je denimo članek Angele Stratiy (2005), ki opisuje nekatere komunikacijske kratke stike, do katerih prihaja med gluhi in tolmači. Predvsem poudarja pomen razumevanja kulturne identitete gluhe skupnosti, obenem pa tudi njene kulturne in jezikovne raznolikosti. Omenja tudi pogosto opažen, a zelo neprijeten pojav, ko tolmač gluho osebo podcenjuje in z njo komunicira na neprimerno poenostavljeni stopnji.

Napier in Rohan (2007) se v nadaljevanju s stališči in pričakovanji gluhih uporabnikov o tolmačenju ZJ in tolmačih ukvarjata bolj sistematično ter skušata identificirati dejavnike, ki odločilno vplivajo na razumevanje pretolmačenega konteksta v različnih situacijah. Stališča in pričakovanja razvrščata v opisne kategorije, kot so izbor tolmača, izkušnje s tolmači, razumevanje tolmača glede na izbor (če gluhi ni izbral tolmača, ga slabše razume kot gluhi, ki ga je sam izbral), akreditacija, profesionalnost ali paraprofesionalnost tolmača, doslednost pri uporabi kretnej, počutje in zadovoljstvo gluhih v tolmaški situaciji in kakovost tolmačenja.

Napier (2011) v kasnejši študiji raziskovanje stališč in pričakovanj razširi na tri skupine uporabnikov ZJ, in sicer gluhih, tolmačev ZJ in drugih slišočih uporabnikov ZJ v Avstraliji. Izpostavi pojem zaupanja med tolmači in uporabniki ZJ, ki je ključen v odnosu med njimi in bistveno vpliva na razumevanje in počutje gluhih uporabnikov. V svoji analizi opredeli tematske elemente, kot so stališče, znanje, razumevanje, potreba, profesionalnost in jezik, in vsebinske elemente, ki so povezani s tematskimi in jih bolj podrobno opisuje glede na izražena pričakovanja posamezne skupine uporabnikov ZJ. Rezultati analize obeh vidikov kažejo prednosti in pomanjkljivosti storitev tolmačev ZJ. Slišočji uporabniki ZJ kot prednost omenijo lažjo komunikacijo z gluhi, kot pomanjkljivost pa nakažejo na to, da se morajo najprej navaditi na tolmača ZJ, nimajo očesnega stika z gluho osebo in da potrebujejo več časa za vzpostavitev stika s tolmačem. Tolmači ZJ ocenjujejo svoje delo kot zanimivo in koristno za povezovanje z ljudmi, vendar pri tem nimajo občutka varnosti zaradi nepredvidljivosti, številnih potovanj, stresa, premajhnega razumevanja gluhe skupnosti in dilem glede primerne sloga tolmačenja.

Omeniti velja še študijo Kurz in Langer (2004), ki se osredotoča na analizo prednosti in slabosti integracije/inkluzije ameriških gluhih in naglušnih študentov z različnimi ozadji v običajne šole s pomočjo tolmača ZJ, kar primerjata s segregiranim šolanjem (šolanjem v posebni šoli/na zavodu). Med drugim se ukvarjata z vprašanji, kakšna stališča do tolmačenja imajo različni vključeni akterji (starši, učitelji, gluhi/naglušni študenti, tolmači ZJ in koordinatorji, ki priskrbijo gluhih tolmače ZJ) pri izobraževanju v integraciji; kaj vpliva na razumevanje pretolmačenega besedila pri gluhih in naglušnih v izobraževalnem procesu; kakšna pričakovanja in želje imajo ti študenti in njihovi učitelji glede tolmača ZJ v primerjavi z zapisovalcem v razredu; in kakšne so specifične tolmačenja predavanj v primerjavi s skupinskim delom.

Kljub temu, da omenjene raziskave v veliki meri slonijo na težko merljivih in subjektivnih stališčih različnih udeležencev procesa tolmačenja v ZJ v izobraževalnih okoljih, razkrivajo številne pasti in težave, ki jih zaznavamo tudi v slovenskem prostoru, a doslej še niso bile podrobneje raziskane. Naša raziskava se metodološko delno opira na spoznanja Napier in Rohan (2007), saj pri zasnovi vprašalnika za dijake o preferencah v zvezi s tolmačenjem izhajamo iz njunih vsebinskih sklopov, ki smo jih prilagodili. Po drugi strani se v pričujoči raziskavi omejujemo zgolj na pričakovanja in stališča dijakov, ne raziskujemo pa stališč tolmačev in drugih udeležencev učne situacije.

4 Opis gradiva in metoda dela

Kot smo nakazali že v uvodu, je glavni cilj predstavljene študije raziskati različne vidike tolmačenja v SZJ v šolskem okolju ZGNL, pri čemer nas predvsem zanimata razumevanje dijakov, morebitna povezava stopnje razumevanja z uporabljenim tolmaškim slogom in stališča dijakov do tolmačenja.

Vzorec zajema šest gluhih dijakov in enega naglušnega (5 fantov in 2 dekleti), vsi dijaki se šolajo v 4. ali 5. letniku poklicno-strokovno srednjega izobraževanja na srednji šoli v ZGNL in so uporabniki SZJ. Skupina je heterogena po komunikacijskih, jezikovnih sposobnostih in stopnji izgube sluha. Od začetka šolanja so se vsi sodelujoči naučili SZJ tudi v neformalni komunikaciji s svojimi vrstniki in od starejših gluhih/naglušnih otrok in mladostnikov.

Gluhi dijaki izhajajo iz podobnih ozadij: vsi imajo sliščeče starše, vsi so se SZJ pričeli učiti ob prihodu v ZGNL na stopnji vrtca, prav tako so bili v času študije vsi stari med 21 in 23 let. Naglušni dijak se prav tako izobražuje v ZGNL od vrtca naprej in je od takrat v stiku s SZJ. Kljub temu so njegove jezikovne kompetence v slovenščini po vsej verjetnosti boljše od povsem gluhih dijakov; ta dijak vsebinske informacije verjetno prejema delno po slušni poti, delno pa prek odgledovanja in spremljanja tolmačenja v SZJ. Odločili smo se, da ga kljub temu vključimo v raziskavo, saj prav tako sodi med uporabnike SZJ, ob tem pa se zavedamo, da so njegovi rezultati razumevanja po vsej verjetnosti plod uporabe več komunikacijskih kanalov. Vsi dijaki so se strinjali s sodelovanjem in so podpisali soglasje o sodelovanju v raziskavi.

Poleg dijakov sta v raziskavo vključeni dve šolski tolmački SZJ s certifikatom, ki sta istočasno tolmačili govor učiteljice v SZJ med učno uro pri predmetu *Slovenski jezik* (SLJ). Učna ura je obravnavala Gogoljevo novelo *Plašč*. Obe tolmački sta bili med tolmačenjem v SZJ snemani vsaka s svojo kamero, zvočni zapis (učiteljičin govor) pa je bil naknadno za potrebe analize po zvočnem zapisu transkribiran s podnapisi. Dolžina posameznega posnetka je približno 16 minut in vsebuje več delov. Učna enota se prične z učiteljičinim pogovorom z dijaki v zvezi z njihovimi oblačili, sledi kratek opis pisateljevega motiva za pisanje novele in podajanje navodil za šolsko delo, v drugem delu učne enote pa učiteljica prebere izvirno besedilo novele ter na koncu poda še navodila za domače delo.

Celotno učno enoto sta pretolmačili dve tolmački, ki smo ju označili z A in B, ter njuno tolmačenje posneli z dvema videokamerama. Dijake smo razdelili v dve skupini, kjer je prva skupina za prvi del preskusa spremljala tolmačko A, za drugi del pa B, druga skupina pa za prvi del tolmačko B, za drugi del A. Pri preverjanju razumevanja učne snovi smo namreč želeli opazovati morebitni vpliv sloga tolmačenja in dijaških preferenc na uspešnost učenja. Tolmačka, ki jo je dijak spremljal za osrednji del besedila, je najbolj relevantna za razumevanje, zato se v spodnjih tabelah pri dijakih pojavlja oznaka te tolmačke (A oziroma B).

Po koncu preskusa smo izvedli preverjanje razumevanja vsebine učne enote. Seznam vprašanj za preverjanje razumevanja zajema šest vprašanj, povezanih z obravnavanim besedilom, ki jih je pripravila učiteljica slovenščine, vprašanja so navedena v prilogi. Ker so vsi dijaki v okviru eksperimenta spremljali obe tolmački, smo jih lahko intervjuvali tudi o vtisih in stališčih v zvezi s tolmaškim slogom, pričakovanji itd. Vprašalnik o njihovih vtisih in stališčih obsega štiri glavna vprašanja s podvprašanji, ki se nanašajo na slog tolmačenja v ZJ, stališča o

tolmačih ZJ in njihova pričakovanja. Pri oblikovanju teh vprašanj smo se naslanjali na kategorije stališč, ki sta jih opisali Napier in Rohan (2007). Tako oblikovana vprašanja smo prilagodili izkušnjam gluhih in naglušnih dijakov s tolmači ZJ in njihovem znanju o SZJ:

1. Kaj ti je všeč pri tolmačenju in kaj ne? Kakšna pričakovanja imaš? (Ta sklop vsebuje devet podvprašanj, ki se nanašajo na stališča o tolmačih ZJ in pričakovanja; gl. tabelo 7.)
2. Koliko razumeš tolmačenje učne snovi?
3. Ali ti je tolmačenje učne snovi v pomoč pri učenju?
4. V čem se razlikuje tolmačenje A od tolmačenja B? (Slog tolmačenja ZJ – dobessedni, »prosti« in preferenca.)

Dijaki so ocenili percepcijo/razumevanje učne snovi in tolmačenje kot pomoč pri učenju po ocenjevalni lestvici od 1 do 5, kjer 5 pomeni najboljše razumevanje.

Vsi so odgovarjali na vprašanja v obliki intervjuja v SZJ, pogovore smo posneli na video in jih kasneje analizirali. Njihove odgovore smo za potrebe analize transkribirali pod vsako vprašanje obeh vprašalnikov.

V naslednjem razdelku predstavljamo rezultate analize obeh vprašalnikov. Poleg vprašalnikov smo podrobno analizirali tudi posnetka obeh tolmačk, pri čemer so nas še posebej zanimala njune tolmaške strategije ter njihov morebitni vpliv na razumevanje in stališča dijakov.

5 Rezultati

V nadaljevanju predstavljamo rezultate obeh analiz, ki skušata odgovoriti najprej na vprašanje, v kolikšni meri gluhi in naglušni dijaki razumejo učno snov pri pouku slovenščine, do katere dostopajo prek tolmača znakovnega jezika, nato pa še na vprašanje, kako slog tolmačenja, tolmaške strategije in individualne preference gluhih uporabnikov vplivajo na uspešnost učnega procesa.

5.1 Kvantitativna analiza pretolmačenega besedila

Gluhi in naglušni dijaki so odgovorili na šest vsebinskih vprašanj o noveli *Plašč*, pretolmačeni v SZJ (gl. prilogo). Njihove odgovore smo snemali in jih označili (transkribirali) s pozitivnim DA, ki označuje razumevanje, negativnim NE, ki označuje nerazumevanje, in dvoumnim DA/NE, ker so bili njihovi odgovori pogosto zelo kratki in okrnjeni, oziroma niso bili povezani z vsebino pretolmačene novele in zato ne dajejo jasnega odgovora o razumevanju.

Tabela 1 prikazuje pravilnost odgovorov na posamezna vprašanja. Razvidno je večje število nepravilnih odgovorov, kar pomeni, da dijaki ne pri eni ne pri drugi tolmački pretolmačene vsebine ne razumejo v celoti. Razlika med nepravilnimi in dvoumnimi odgovori pri obeh tolmačkah je minimalna, večja pa je v številu pravilnih odgovorov pri tolmački B. Dijaki so najslabše odgovarjali na četrto vprašanje, pri katerem ni nobenega pravilnega odgovora.

Vprašanja/odgovori	Tolmačka A			Tolmačka B			Število dijakov
	DA	DA/NE	NE	DA	DA/NE	NE	
1.	0	1	2	1	1	2	7
2.	1	1	1	1	0	3	7
3.	0	1	2	1	1	2	7
4.	0	2	1	0	1	3	7
5.	0	1	2	2	1	1	7
6.	0	1	2	1	1	2	7
Vsota odgovorov	1	7	10	6	5	13	42

Tabela 1: Pravilnost odgovorov na vsebinska vprašanja

Iz **tabele 2** je prav tako razvidno večje skupno število napačno odgovorjenih vprašanj, opazna je tudi razlika pri pravilnih odgovorih med tolmačkama A in B. Razlike so tudi med dijaki, saj je najbolj pravilno odgovarjal naglušni dijak (7), ki ni dal nobenega povsem napačnega odgovora, eden od dijakov (4) pa je napačno odgovoril na vsa vprašanja. Posamezni dijaki, ki so dvoumno odgovorili na določena vprašanja, niso bili povsem prepričani, ali so razumeli vsebino pretolmačene novele.

Dijaki	Tolmačka	Odgovori			Število odgovorov
		DA	DA/NE	NE	
1. G (M)	A	0	2	4	6
2. G (Ž)	A	1	3	2	6
3. G (M)	A	0	2	4	6
4. G (M)	B	0	0	6	6
5. G (M)	B	2	1	3	6
6. G (Ž)	B	0	2	4	6
7. N (M)	B	4	2	0	6
Vsota		7	12	23	42

Tabela 2: Število pravilnih, napačnih in dvoumnih odgovorov posameznih dijakov

Naglušni dijak (7) in eden od gluhih (5) sta pravilno odgovorila na največ vprašanj v zvezi s pretolmačeno novelo, oba sta spremljala tolmačko B.

5.2 Slog tolmačenja v ZJ in preference

Analiza posnetkov obeh tolmačk je pokazala, da nobena od njiju ni dosledno uporabljala le enega sloga, temveč sta tolmačili v kombinaciji oziroma s preklapljanjem med dobesednim (SLK) in prostim/svobodnim (SZJ) slogom. Kljub temu, da torej na to vprašanje ni bilo moč pričakovati enoznačnega odgovora, smo dijakom zastavili niz vprašanj v zvezi s slogom, saj ta predstavljajo podlago za ugotavljanje preference. Vprašanja so bila zastavljena v obliki intervjuja v SZJ.

Najprej jim je bilo zastavljeno vprašanje: V čem se razlikuje tolmačenje A od tolmačenja B? Vprašanja niso takoj razumeli, zato so sledila podvprašanja, ki so dijakom pomagala razumeti, po čem jih sprašujemo. Dijake smo pozvali tudi, da se opredelijo, katera tolmačka jim je ljubša. **Tabela 3** povzema njihove odgovore, pri čemer prvi stolpec označuje dijaka, drugi vsebuje oznako tolmačke, ki je dijaku tolmačila osrednje besedilo, tretji in četrti stolpec vsebujeta dijakovo opredelitev sloga, če je bila podana, peti in šesti pa navajata splošno preferenco ter komentar.

Dijaki ³	Tolmačka	Dobesedno tolmačenje (SLK)	Svobodno/prosto tolmačenje (SZJ)	Preferenca tolmačenja	Komentar
1. G (M)	A	-	-	A	Tolmačko A bolje razume kot tolmačko B, ki bolj počasi kreta.
2. G (Ž)	A	0	1	B	Tolmačko B bolje razume, ker bolj počasi kreta kot tolmačka A.
3. G (M)	A	1	0	B	Tolmačko B bolj razume, ker tolmači na kratko, bolj počasi in si tako lažje zapomni učno snov kot pri tolmački A.
4. G (M)	B	-	-	A	Opazil je več pomensko spremenjenih kretenj, ki niso pogosto usklajene z izgovorjavo pri tolmački B, tolmačko A bolje razume kot B.
5. G (M)	B	-	-	A	Tolmačka A bolj jasno kreta kot tolmačka B in daje možnost dijaku, da jo lahko ustavi, če ne razume učne snovi.
6. G (Ž)	B	1	0	A	Tolmačka B tolmači v SLK, zato jo zelo težko razume, tolmačko A veliko bolje razume.
7. N (M)	B	-	-	A	Tolmački A daje prednost, ker bolj jasno in sproščeno tolmači kot tolmačka B.
Skupaj		2	1		

Tabela 3: Prepoznavanje sloga tolmačenja in preference dijakov

³ **Legenda:** G – gluhih, N – naglušnih, M – moški, Ž – ženske

Analiza kaže, da so le trije gluhi dijaki lahko določili slog tolmačenja v ZJ, in sicer, da tolmačka A tolmači v SLK in v SZJ, tolmačka B pa le v SLK (**tabela 3**). Ostali štirje dijaki se niso mogli opredeliti glede sloga tolmačenja. Samo ena dijakinja meni, da težje razume tolmačenje v SLK pri tolmački B.

Pet dijakov je dalo preferenco tolmački A, le dva pa tolmački B. Zanimivo je, da sta se dva dijaka (naglušni in gluhi) preferenčno opredelila za jasno in sproščeno tolmačenje pri tolmački A, čeprav sta osrednje besedilo spremljala pri B in oba pravilno odgovorila na skoraj vsa vprašanja. Ostali dijaki so pripisali boljšo oceno tolmački A kljub težavam z razumevanjem učne snovi.

5.3 Strategije tolmačenja v ZJ pri tolmačkah A in B

Pri nadaljnji analizi tolmačenja v ZJ smo želeli raziskati še najpogosteje uporabljane strategije tolmačenja obeh tolmačk, saj te lahko odločilno vplivajo na razumevanje in percepcijo pretolmačenega besedila pri gluhih in naglušnih dijakih.

Za analiziranje prevodnih in tolmaških premikov, do katerih neizogibno prihaja pri vsakem prenosu sporočila iz enega v drug naravni jezik, obstaja v prevodoslovni in tolmačeslovni teoriji več modelov. Za pričujočo raziskavo so še najbolj relevantne sorodne študije, ki preučujejo tolmačenje znakovnega jezika, zato smo se tu naslonili predvsem na dve sorodni raziskavi. Prva je analiza različnih tipov izpustov ter razlogov zanje, ki jo podrobno opisuje Napier (2004):

- zavestni strateški izpust, pri katerem se tolmač odloči, da bo namenoma izpustil določene informacije in s tem povečal učinkovitost tolmačenja,
- zavestni namerni izpust, do katerega pride, kadar tolmač bodisi določene leksikalne enote ni dobro razumel bodisi zanj ne najde ustreznice v ciljnem jeziku, vendar se tolmač izpusta zaveda,
- zavestni nenamerni izpust, kadar se tolmač zaveda izpusta, vendar ga ni namerno izbral; do tega pride predvsem pri zelo hitrem govorcu in tolmač ne uspe pretolmačiti vseh informacij,
- zavestni receptivni izpust, kadar pride do izgube dela pomena zaradi slabe slušne recepcije,
- nezavedni izpust, kadar je del sporočila izpuščen, vendar se tolmač tega ne zaveda niti se ne spominja, da bi slišal izpuščeno besedo ali besedno zvezo.

Drugo relevantno klasifikacijo opisuje Leeson (2005), ki se naslanja na nekatere tolmačeslovne raziskave (npr. Gile 1995; citirano po Leeson 2005) in za potrebe analize tolmačenja znakovnega jezika opredeli štiri glavne kategorije:

- strateški izpusti, kamor sodijo prve štiri od prej opisanih kategorij,
- strateške razširitve, kamor sodijo tudi morebitne razlage oz. eksplicitacije kulturno specifičnih izrazov,

- strateške substitucije, ki vključujejo zamenjavo specifične informacije z bolj splošnim izrazom, pa tudi druge prilagoditve, ki jih je tolmač primoran izvesti zaradi časovne omejitve,
- parafraze, ki pomenijo opisni prevod; do tega še največkrat pride v primerih, ko ciljni jezik nima neposredne ustreznice in je pomen treba prenesti s parafrazo.

V tukaj predstavljeni pilotni študiji smo opazovali vse zgoraj naštetе tolmaške strategije, in sicer izpust, substitucijo, razširitev/eksplicitacijo in parafrazo. Pretolmačeno besedilo obeh tolmačkov smo najprej transkribirali, nato pa vzporedno primerjali z izvirnim govornim besedilom. Številčni podatki o zabeleženih strategijah so povzeti v **tabeli 4**.

Osrednji del besedila <i>Plašč</i>	Tolmačka	
	A	B
Izpust	260	360
Substitucija	29	79
Razširitev/eksplicitacija	51	114
Parafraze	13	21

Tabela 4: Število izpustov, substitucij in razširitev/eksplicitacij, parafraz

V **tabelah 5** in **6** ponazarjamo razlike med tolmačkama pri izbiri tolmaških strategij med tolmačenjem izbranega odlomka novele *Plašč*.

Del izvirnega stavka	Pretolmačeni del stavka pri tolmačkah A in B	Strategija
Tako pa je »odslužil« –	<u>AMPAK IN</u>	<i>parafraza (izgovarjava + kretnja)</i> <i>izpust</i>
kot so govorili dovtipneži, njegovi tovariši	<u>KOT so NJEGOVI PRIJATELJI GOVORILI</u>	<i>substitucija + izpust</i>
	<u>NEKATERI GOVORILI TOVARIŠI</u>	<i>substitucija + izpust</i>
– gumb in našitek na uniformi,	<u>DOBIL SAMO GUMB uniformi – PLAŠČ</u>	<i>eksplicitacija + izpust + substitucija</i>
	<u>JAZ DOBIM PLAČO SAMO malo – POCENI</u>	<i>substitucija + parafraza + izpust</i>
»prislužil« pa hemoroide in	<u>PROBLEM s prebavo KAKANJE</u>	<i>parafraza + explicitacija</i> <i>izpust</i>
	<u>BOLEČINA v križu – HRBTENICA</u>	<i>substitucija</i>
trganje v križu.	<u>AMPAK VELIKO je SEDEL HRBTENICA BOLELA</u>	<i>parafraza + substitucija</i>

Tabela 5: Primerjava uporabe strategij med tolmačkama A in B pri tolmačenju istega dela besedila

Podčrtane velike tiskane črke so besede oziroma deli povedi, ki jih tolmačka pokreta in izgovarja istočasno/hkrati (simultano tolmačenje), podčrtane male tiskane besede so zgolj izgovorjene. Nepodčrtane besede pomenijo kretnje brez izgovarjave.

Iz **tabele 5** je razvidno, da sta obe tolmački uporabili različne, kompleksne strategije na določenih mestih iste povedi.

Izvirnik – govor učiteljice	Tako pa je »odslužil« – kot so govorili dovtipneži, njegovi tovariši – gumb in našitek na uniformi, »prislužil« pa hemoroide in trganje v križu.
Tolmačka A	<u>AMPAK IN KOT</u> so <u>NJEGOVI PRIJATELJI GOVORILI DOBIL SAMO GUMB</u> <u>uniformi</u> – <u>PLAŠČ PROBLEM</u> s <u>prebavo KAKANJE BOLEČINA v križu</u> – <u>HRBTENICA</u>
Tolmačka B	<u>NEKATERI GOVORILI TOVARIŠI JAZ DOBIM PLAČO SAMO malo</u> – <u>POCENI AMPAK VELIKO je SEDEL HRBTENICA BOLELA</u>

Tabela 6: Prikaz primera pretolmačene povedi pri tolmačkah A in B

Tolmačka A

Na začetku povedi je parafrazirala ***Tako pa je »odslužil«*** v AMPAK IN, v naslednjem delu povedi je pokretala KOT so NJEGOVI PRIJATELJI GOVORILI namesto ***kot so govorili dovtipneži, njegovi tovariši*** in je izpustila ***dovtipneži***. V nadaljevanju je dodala DOBIL SAMO pred besedo GUMB (***gumb***), izpustila je del povedi ***in našitek na***, besedo ***uniformi*** je nadomestila z besedo PLAŠČ. Na koncu povedi je parafrazirala del »prislužil« pa hemoroide in v PROBLEM s prebavo, poleg tega je dodala še besedo KAKANJE in nadomestila del povedi ***trganje v križu*** z BOLEČINA v križu = HRBTENICA.

Tolmačka B

V prvem delu povedi je izpustila ***Tako pa je »odslužil«***, v naslednjem delu pa je pokretala NEKATERI GOVORILI namesto ***kot so govorili dovtipneži***, izpustila pa je besedo ***njegovi*** in je pokretala le besedo ***tovariši*** – TOVARIŠI. V naslednjem delu je izpustila ***gumb in*** in je parafrazirala besedo ***našitek*** v JAZ DOBIM PLAČO SAMO, v nadaljevanju je besedo ***malo*** nadomestila z besedo POCENI. Poleg tega je izpustila še dve besedi, in sicer ***na uniformi***. Na koncu je izpustila del povedi »prislužil« pa hemoroide in ter nadomestila parafraziran del stavka ***trganje v križu*** v AMPAK VELIKO je SEDEL in besedi HRBTENICA BOLELA.

Primer nazorno pokaže precejšnjo razliko pri uporabi tolmaškega sloga obeh tolmačk. V enem samem pretolmačenem stavku dejansko kaže vso kompleksnost uporabe strategij v tolmačenju in ogromne pomenske razlike, kar pa lahko vpliva na razumevanje gluhih/naglušnih dijakov. Postavlja se vprašanje, kateri dejavniki

odločilno vplivajo na tolmaški slog in zakaj. Po drugi strani se vprašamo, kako vse to vpliva na razumevanje gluhih/naglušnih dijakov glede na njihov leksikalni obseg (obseg besednega zaklada) in stopnjo metalingvistične zavesti.

Iz tu predstavljenih podatkov seveda ne moremo sklepati, katera tolmačka je pri izbiri strategij uspešnejša, niti jih ne moremo enoznačno povezati s stopnjo razumevanja pri dijakih. Prav tako naša raziskava ne obravnava kognitivnih procesov pri tolmačkah, ki so privedli do uporabe takšne ali drugačne strategije. Kljub temu pa precejšnje razlike med tolmačkama ponujajo tudi možnost razlage, da lahko veliko število izpuščenih in nenadomeščenih informacij v besedilu vpliva na končno sliko razumevanja.

5.4 Kvalitativna analiza stališč o vidikih tolmačenja in tolmačkah

Z vprašanji o posameznih vidikih tolmačenja smo želeli ugotoviti, kateri dejavniki vplivajo na preference dijakov glede tolmačenja. Vsakega dijaka posebej smo v znakovnem jeziku intervjuvali o njihovih vtisih v zvezi z obema tolmačkama, pri čemer smo osnovna vprašanja dopolnjevali s podvprašanji in, po potrebi, razlagami. Čeprav so dijaki naposled izrazili svoje preference, se je med intervjuji pokazala razmeroma nizka metalingvistična zavest pri dijakih, kar pomeni, da o tolmačenju kot sredstvu za dostopanje do informacij malo razmišljajo in posledično težje izražajo svoje preference.

Vidiki	Tolmačka A	Tolmačka B
Ročno črkovanje izrazov, za katere ni kretenj	enoročno črkovanje predvsem imen krajev	mešano – enkrat enoročno, drugič dvoročno; nenatačno in prehitro črkuje
Ročno črkovanje osebnega imena	uporablja dogovorjeno inicialko osebe v besedilu	vedno črkuje polno ime osebe v besedilu
Pomensko spremenjene kretnje	ni zaslediti	najdejo se pomensko spremenjene kretnje (katere, ni znano)
Tekoče podajanje	tekoče, naravno	trdo, zatikajoče in nepovezано, veliko izpušča
Mimika obraza	veliko uporablja	malo uporablja
Seznanjenost z vsebino učne snovi	je seznanjena	ni odgovora
Osebnostne lastnosti	prijetno in sproščeno kreta	resno in trdo kreta
Znanje/ usposobljenost za delo v tolmaški situaciji	je ustrezno usposobljena za tolmačenje v SZJ	ni odgovora
Občutek upoštevanosti	upoštevata pričakovanja dijakov v tolmaški situaciji	dijaki nimajo tega občutka

Tabela 7: Stališča gluhih in naglušnih dijakov o vidikih tolmačenja pri tolmačkah A in B

V **tabeli 7** se kaže velika variabilnost pri uporabi ročnega črkovanja pri obeh tolmačkah. Tolmačka A enoročno črkuje imena oseb in krajev in uporablja dogovorjeno inicialko osebe, ki se pogosto pojavlja v besedilu. Pri njej niso zasledili nobenih pomensko spremenjenih kretenj. Dijaki menijo, da tekoče podaja vsebino učne snovi in pri tem uporablja veliko mimike v primerjavi s tolmačko B.

Tolmačka B enkrat enoročno črkuje in drugič dvoročno, kar pomeni, da mešano črkuje, kadar ne pozna kretnje za kakšen izraz ali kadar se v besedilu pojavi polno ime osebe. Dva dijaka menita, da prehitro in nenatančno črkuje. Glede njene mimike obraza dva dijaka nista odgovorila, ostala dva pa menita, da je uporabila malo mimike. Pri njej dijaki niso znali povedati, katere kretnje so pomensko spremenjene.

Glede seznanjenosti z besedilom in usposobljenosti za delo v tolmaški situaciji se je tolmačka A prej pripravila na tolmačenje v SZJ z branjem besedila in je uporabila vse znanje, da je lahko bolj tekoče in jasno posredovala informacije gluhim dijakom. Pri tolmački B dijaki nimajo tega občutka.

5.5. Razumevanje pretolmačenega besedila

Iz **tabele 8** je razvidno, da gluhi in naglušni dijaki svoje razumevanje pretolmačenega besedila bolje ocenjujejo pri besedilu, ki ga je posredovala tolmačka A. Po lastni oceni so slabše razumeli pretolmačeno besedilo tolmačke B.

Dijaki so poslušali zgodbo preko tolmačenja v SZJ. Pri obnovi pretolmačenega besedila so samo trije dijaki jasno povedali, da pretolmačenega besedila ne razumejo in ga zato niso mogli samostojno obnoviti, ostali štirje pa niso odgovorili iz različnih razlogov, vsekakor pa samostojne obnove besedila ni zmoželi nihče od sodelujočih dijakov.

Na vprašanje, ali jim tolmačenje v SZJ pomaga pri učenju, so dijaki podali raznolike odgovore, nihče pa se ni opredelil za najvišjo oceno. Dijaka 4 in 6 sta podala najnižji oceni in svoje razumevanje ocenila z 2–3, kar se sklada z njunim slabim rezultatom pri vsebinskih vprašanjih.

Dijaki	Tolmačka	Razumevanje pretolmačenega besedila	Tolmačenje v SZJ kot pomoč pri učenju	Samostojna obnovev pretolmačenega besedila
1. G (M)	A	4	4	Ni razumel besedila v celoti.
2. G (Ž)	A	ni ocenila	3	Ni odgovorila.
3. G (M)	A	5	3	Ni odgovoril.
4. G (M)	B	2–3	1	Ni odgovoril.
5. G (M)	B	3	3	Meni, da mu tolmačenje ni jasno, zato ni mogel obnoviti besedila.
6. G (Ž)	B	2–3	2	Ni razumela pretolmačenega besedila, zato ga ni mogla povzeti.
7. N (M)	B	4	3	Ni odgovoril.

Tabela 8: Samoocena razumevanja pretolmačenega besedila pri gluhih in naglušnih dijakih

6 Razprava in interpretacija

Iz rezultatov raziskave izhaja, da gluhi in naglušni dijaki kljub tolmačenju slabo razumejo učno snov. Čeprav SZJ uporabljajo v vsakdanji komunikaciji med seboj, raziskava kaže, da imajo velike težave pri razumevanju pretolmačene učne snovi. Avtorici domnevava, da gre razloge za takšno situacijo iskati tudi v pomanjkljivostih izobraževalnega sistema, predvsem v premajhni pozornosti, ki jo učni program namenja obema jezikoma in razmerju med njima.

Na ZGNL se v prilagojenem izobraževalnem programu z enakovrednim oziroma nižjim izobrazbenim standardom od prvega do devetega razreda osnovne šole poučuje predmet komunikacija, v katerega je vključen tudi SZJ, po nekaj ur na teden. Na srednji šoli obstaja samostojni predmet SZJ v okviru odprtega kurikuluma v programu nižjega poklicnega izobraževanja in srednjega tehničnega in strokovnega izobraževanja ter srednjega poklicnega izobraževanja za vsak letnik po eno uro tedensko. Omenjena predmeta sta mnogo premalo za celostni jezikovni razvoj gluhega otroka in mladostnika (Kulovec 2014).

Osnovni namen pilotne študije je bil raziskati stopnjo razumevanja besedila, tolmačenega v znakovni jezik, v učnem procesu pri gluhih in naglušnih na srednji šoli v ZGNL. Pri tem so nas zanimale razlike med tolmaškimi slogi in uporabljenimi strategijami ter njihova morebitna povezava z razumevanjem. V povezavi z vplivi teh dejavnikov na razumevanje smo želeli raziskati še stališča in pričakovanja uporabnikov v zvezi s tolmačenjem v ZJ, na podlagi česar naj bi se razkrila stopnja metalingvistične/jezikovne zavesti gluhih in naglušnih, ki je zelo pomembna za njihovo uspešno splošno izobraževanje.

Po opravljeni analizi obeh vprašalnikov z intervjuji smo si najprej ogledali stopnjo razumevanja pretolmačenega besedila. Na podlagi pridobljenih odgovorov (količina informacij/odgovorov, ki so jih posredovali dijaki na podlagi šolskih vprašanj, je zelo skromna) večina dijakov ne doseže več kot polovične stopnje razumevanja vsebine besedila, in sicer pri obeh tolmačkah A in B.

Analiza tolmaških strategij je pokazala velike razlike med tolmačkama, predvsem pa je razvidno veliko pomensko razhajanje med njima ter precejšnje odstopanje od izvirnega besedila. Čeprav je predstavljeni primer morda ekstremen, saj gre za razmeroma zahtevno poved iz književnega besedila, lahko na podlagi analize zaključimo, da veliko število izpustov ter substitucij s splošnejšim besediščem vpliva na slabše razumevanje pretolmačene vsebine.

Pri analizi smo zasledili tudi večje razlike med tolmačkama A in B v načinu uporabe ročnega črkovanja in mimike obraza. Predvsem slednja pomembno vpliva na dojetje vsebine in tudi na počutje dijakov, ker se bolj osredotočijo na opazovanje obraza v komunikaciji.

Zanimiv rezultat je tudi, da dijaki na splošno menijo, da so bolje razumeli tolmačko A, čeprav je bilo več pravih odgovorov doseženih pri tolmački B, prav tako nekateri dijaki svoje razumevanje ocenjujejo razmeroma dobro, čeprav so na vprašanja odgovarjali slabo. Pričujoča študija ne more ponuditi celovitega odgovora na vprašanje, zakaj pride do tega razkoraka, saj so dejavniki, ki lahko vplivajo na razumevanje učne snovi, številni in kompleksni. Razmeroma pozitivna samoocena razumevanja je morda plod dejstva, da se gluhi v življenju pogosto znajdejo v situacijah, ko do jezikovnih sporočil dostopajo v nepopolni ali okrnjeni obliki, zato so navajeni o vsebini sklepati iz konteksta oziroma o njej ugibati. Za celovito razumevanje književnega besedila to očitno ne zadošča.

Glede seznanjenosti z besedilom in usposobljenosti za delo v tolmaški situaciji so mnenja deljena. Njihova pričakovanja glede osebnostnih lastnosti obeh tolmačk so bila bolj jasna, tolmačka A je bolj ugodno vplivala na počutje dijakov kot tolmačka B kljub nizki stopnji razumevanja pretolmačenega besedila.

7 Zaključek

Cilj šolskega tolmačenja na Zavodu za gluhe in naglušne v Ljubljani je omogočiti sporazumevanje in produktivno sodelovanje med slišočim učiteljem in gluhi/naglušnimi dijaki med učno uro. Ti dijaki naj bi enakovredno usvojili učno snov v primerjavi s slišočimi vrstniki, povečevali znanje slovenščine in s tem izboljšali opismenjenost. Tovrstno tolmačenje naj bi spodbujalo tudi razvoj jezikovne in metajezikovne zavesti ter kulturne identitete pri gluhih in naglušnih uporabnikih. Tako bi dijaki dojemali slovenski znakovni jezik in slovenski jezik kot samostojna in enakovredna jezika v izobraževalnem procesu (Podboršek in Sikošek 2000).

Rezultati analize kažejo številne težave pri razumevanju pretolmačene vsebine pri gluhih in naglušnih dijakih. Pri raziskavi preferenc dijakov se postavlja vprašanje, kako visoko metalingvistično zavest imajo dijaki glede uporabe jezika v komunikaciji, pa tudi v kolikšni meri ta vpliva na razumevanje vsebine pretolmačenega besedila, odgovarjanje na zastavljena vprašanja in opredelitev preferenc glede tolmačk. Pri analizi tolmaških strategij smo ugotovili precejšnje razlike med tolmačkama v številu izpustov, substitucij, eksplicitacij in parafraz. Čeprav je analizirano gradivo premalo obsežno, da bi lahko podali dokončne zaključke, se v njem zarisujejo vzroki za slabo razumevanje pretolmačenega besedila.

Na ta vprašanja bi bilo odgovore treba poiskati s sociolingvističnega, pa tudi kognitivnega in psihosocialnega vidika, kot so predhodne izkušnje uporabe tolmača znakovnega jezika; možnost izbire tolmača; poznavanje kulture gluhe skupnosti; identiteta gluhe osebe v skupnosti gluhih; norme in vrednote posameznika; nivo metalingvistične zavesti, začetek učenja jezika, jezikovni razvoj, usposobljenost tolmača in podobno (Napier 2004; Napier in Rohan 2007). Naša študija razkriva nezadostno razumevanje specifične gluhih in naglušnih v izobraževalnem procesu in opozarja na možne vzroke za njihov neizkoriščen učni potencial.

Predstavljene analize so pretežno opisne, saj zaradi majhnosti vzorca rezultatov ne moremo statistično obdelovati in jih posploševati na celotno populacijo gluhih in naglušnih v izobraževanju. Podrobneje bi bilo treba raziskati dejavnike, ki vplivajo na dojetje učne snovi preko tolmačenja v SZJ, obenem pa v celoten izobraževalni proces gluhih in naglušnih vnesti ustrezno zavest o (med)jezikovni kompetenci, saj ta pri dvojezični populaciji nedvomno vpliva na uspešnost učenja.

V letih 2011–2014 smo zgradili reprezentativni korpus SIGNOR, ki prvič omogoča korpusne raziskave in opis SZJ na podlagi avtentičnega in ročno označenega gradiva (Vintar in dr., 2012; 2014). Korpus SIGNOR je zbirka avtentično kretanih besedil iz različnih regij v Sloveniji in omogoča vpogled v njegove značilnosti, zato služi kot podlaga za jezikoslovne študije na leksikalni, skladenski in drugih ravneh SZJ (Vintar in dr., 2012). Obstoječi korpus bi bilo v prihodnosti nujno razširiti še z gradivom s področja izobraževanja na vseh nivojih in tako pripomoči h kvalitetnejšemu in uspešnejšemu učenju SZJ. Rešitev problema pri učenju znakovnega jezika kot prvega jezika gluhih pa vidimo predvsem v temeljiti prenovi učnega načrta za vse razrede na osnovni in srednji šoli v ZGNL.

Poleg tega je potrebna še ureditev podzakonskih aktov glede tolmačenja v znakovni jezik in dvojezičnosti v procesu izobraževanja gluhih, predvsem kako zagotoviti tolmačenje in njegovo financiranje ter dvojezično izobraževanje, ki naj bi bilo omogočeno po enotnih merilih za vse šole in fakultete v Sloveniji (Kulovec, 2014).

Drugi potencialni učinki nadaljnjih raziskav lahko omogočijo izboljšave na področju izobraževanja tolmačev za znakovni jezik v Sloveniji, pripomorejo pa tudi k splošnemu priznavanju slovenskega znakovnega jezika kot glavnega dela kulturne identitete gluhe skupnosti. V perspektivi bi si želeli izboljšati izobrazbo gluhih in naglušnih na vseh ravneh izobraževanja v Sloveniji in nadaljevati znanstvenoraziskovalno delo na področju slovenskega znakovnega jezika, ki se je šele dobro začelo.

Literatura

Gradišnik, Aleksandra, 2014: *Gluhi in naglušni v postopkih na sodiščih Republike Slovenije*. Magistrsko delo: Univerza v Mariboru.

Kaj je znakovni jezik? (Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije): <<http://www.zveza-gns.si/slovar-slovenskega-znakovnega-jezika/kaj-je-znakovni-jezik/>>. (Dostop 11. 9. 2015.)

Kulovec, Marjetka, 2014: Pomen znakovnega jezika v izobraževanju gluhih. *Iz sveta tišine* 35/11–12. 11.

Kurz, Kim Brown, in Langer, Elizabeth Caldwell, 2004: Student perspectives on educational interpreting: Twenty deaf and hard of hearing students offer insights and suggestions. Winston, E. A. (ur.): *Educational interpreting: How it can succeed*. Washington, DC: Gallaudet University Press. 9–47.

Leeson, Lorraine, 2005: Making the effort in simultaneous interpreting: Some considerations for signed language interpreters. Janzen, Terry (ur.): *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and practice*. Edmonton, Canada: J. Benjamins. 51–68.

Locker, Rachel, 1990: Lexical equivalence in transliterating for deaf students in the university classroom: Two perspectives. *Issues in Applied Linguistics* 1/2. 167–195.

Napier, Jemina, in Barker, Roz, 2004: Accessing university education: Perceptions, preferences and expectations for interpreting by deaf students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 9/2. 228–238.

Napier, Jemina, 2004: Interpreting omissions: A new perspective. *Interpreting* 6/2. 117–142.

Napier, Jemina, in Rohan, Meg, 2007: An invitation to dance: Deaf consumers' perceptions of signed language interpreters and interpreting. Metzger, M. & Fleetwood, E. (ur.): *Translation, Sociolinguistic, and Consumer Issues in Interpreting*. Washington, DC: Gallaudet University Press. 159–203.

Napier, Jemina, 2011: "It's not what they say but the way they say it." A content analysis of interpreter and consumer perceptions of signed language interpreting in Australia. *International Journal of the Sociology of Language* 207. 59–87.

Navodila za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo: <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2015/programi/media/pdf/smernice/Navodila_za_prilagojeno_izvajanje_programa_SS.pdf>. (Dostop 26. 1. 2016.)

Podboršek, Ljubica, in Sikošek, Edvard, 2000: Jezikoslovni pristop k učnim vsebinam v izobraževanju gluhih. *Cogito, strokovnoinformativni bilten* 6. 92–95.

Podboršek, Ljubica, in Krajnc, Katja, 2006: *Naučimo se kretati slovenskega znakovnega jezika 1*. Ljubljana: Zavod za gluhe in naglušne. 13–14.

Stratiy, Angela, 2005: Best practices in interpreting: A deaf community perspective. Janzen, Terry (ur.): *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and practice*. Edmonton, Canada. 231–250.

Vaccari, Cristina, in Marschark, Marc, 1997: Communication between Parents and Deaf Children: Implications for Social-emotional Development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 38/7. 793–801.

Vintar, Špela, Jerko, Boštjan, in Kulovec, Marjetka, 2012: Korpus slovenskega znakovnega jezika. Erjavec, T., in Žganec Gros, J. (ur.): *Zbornik Osme konference Jezikovne tehnologije*, 8. do 12. oktober 2012, Ljubljana. 203–206.

Vintar, Špela, Jerko, Boštjan, in Kulovec, Marjetka, 2014: Prvi leksikalni podatki o slovenskem znakovnem jeziku iz korpusa Signor. Erjavec, T., in Žganec Gros, J. (ur.): *Zbornik Devete konference Jezikovne tehnologije*, 9. do 10. oktober 2014, Ljubljana. 163–168.

Priloga 1: Seznam vprašanj v zvezi z učno snovjo
(novela *Plašč* N. V. Gogolja)

1. Kje in kaj je delal Akakij?
2. Ali je Akakij imel rad svoje delo? Ali je rad hodil v službo? Opiši njegov odnos do dela.
3. Kaj se je zgodilo, ko je Akakij dobil pomembnejše delo?
4. Kakšna je bila njegova zunanja podoba oziroma kakšen je bil njegov videz?
5. Ali Akakij spremlja svet okoli sebe? Ali se zanima za druge ljudi?
6. Povej še to, kaj je Akakij delal doma.

UJEMANJE MED POVEDKOM IN OSEBKOM V KOPULATIVNIH STAVKIH

Prispevek obravnava ujemanje med povedkom in osebkom v kopulativnih stavkih, ki imajo obliko *[samostalniška besedna zveza] – [glagol biti] – [samostalniška besedna zveza]*. Ujemanje povedkove vezi (po obliki gre za glagol biti) v takih primerih ni jasno določeno. V rabi se je pokazalo, da se v teh stavkih povedkova vez včasih ujema s povedkovim določilom, včasih pa z osebkom. Teorij o tem jezikovnem problemu ni veliko in zato ta jezikovni problem v slovenščini ostaja nerešen. Prispevek na kratko povzema teorije ter nato s primeri iz korpusa *Gigafida* skuša ugotoviti, kako se ujemalno pravilo kaže v rabi.

Ključne besede: ujemanje, osebek, povedek, vez, povedkovo določilo

0 Uvod

O ujemanju med povedkom in osebkom v kopulativnih stavkih tipa *[samostalniška besedna zveza] – [glagol biti] – [samostalniška besedna zveza]* še ni bilo napisanega veliko, teorije o tem jezikovnem problemu pa se razlikujejo in si občasno nasprotujejo. Osnovno ujemalno pravilo, ki pravi, da »osebek vpliva na obliko povedka v sklonu, spolu in številu« (Toporišič 1982: 157), se v takih primerih ne uveljavi vedno, saj analiza izbranih primerov iz korpusa *Gigafida* kaže, da se povedkova vez včasih ujema s povedkovim določilom, ne pa z osebkom. Namen prispevka je s pomočjo izbranih primerov iz korpusa *Gigafida* ugotoviti, v katerih primerih bi lahko izpeljali pravilo ujemanja povedkove vezi s povedkovim določilom.

1 Teoretična izhodišča

Toporišič (2004: 609) navaja, da osebek ne vpliva na obliko povedkove vezi, ko je v povedkovem določilu samostalnik v dvojini ali v množini. V tem primeru se glagolska vez ravna po povedkovem določilu in je kljub edninskemu osebeku v dvojini ali v množini, ne pa v ednini, na primer *To mesto so Brežice, To sta sosedova dva, Ta silna množica so protestniki, Starši sta oče in mati*. Toporišič (1982: 158) pravi, da se v stavku, ki je neodvisen od sobesedila in izgovorjen brez poudarjanja, osebek loči od povedka na podlagi besednega reda – prvi samostalnik v stavku je tako v vlogi osebka, drugi samostalnik v stavku pa v vlogi povedkovega določila.¹

C. Orešnik in Orešnik (2007) pišeta, da je včasih težko ugotoviti, katera samostalniška besedna zveza je osebek in katera povedkovo določilo, če sta osebek in povedkovo določilo po zgradbi oba samostalniška besedna zveza. Poudarjata, da je v njunih zgledih prva samostalniška besedna zveza vedno razumljena kot osebek, druga pa kot povedkovo določilo. Povedkova določila delita na opisujoča in identificirajoča. Povedkovo določilo je opisujoče, ko opisuje nanosnika osebka, na primer v stavku *Brežice so lepo mesto*, kjer je nanosnik (torej *Brežice*) opisan kot lepo mesto. Identificirajoče pa je povedkovo določilo takrat, ko osebek priredi določeno vrednost, na primer *To lepo mesto so Brežice*, pri čemer je osebek *To lepo mesto* spremenljivka, ki potrebuje identifikacijo – povedkovo določilo osebeku priredi vrednost. Z delitvijo povedkovih določil na opisujoča in identificirajoča utemeljujeta določitev ujemanja povedkove vezi z osebkom ali s povedkovim določilom, ko je glagolska vez v ednini. Če je povedkovo določilo identificirajoče, se povedkova vez ujema z njim in ne z osebkom, če pa je povedkovo določilo opisujoče, se povedkova vez ujema z osebkom. Hkrati C. Orešnik in Orešnik (2007) pišeta, da se v primeru, ko je povedkovo določilo v neednini (torej v dvojini ali v množini), povedkova vez vedno ujema s povedkovim določilom, na primer *Ljubljana niso samo hiše, Ljubljana nista samo ti dve hiši*.

Kunst-Gnamuš (1993) navaja primer *Največji problem Ljubljane je avtobusna postaja*, kjer sta obe samostalniški besedni zvezi v imenovalniku in kjer ni mogoče z gotovostjo trditi, katera samostalniška besedna zveza je osebek in katera povedkovo določilo. Kunst-Gnamuš se pri tem razlikuje od Toporišiča ter od C. Orešnik in Orešnika, ki prvo samostalniško besedno zvezo (Toporišič v primerih izven konteksta, C. Orešnik in Orešnik vedno) dojemajo kot osebek, drugo pa kot povedkovo določilo. V pretekliku se aktualizira ujemanalno pravilo, kjer sta možni dve obliki glagolske vezi, in sicer *Največji problem Ljubljane je bil avtobusna postaja* proti *Največji problem Ljubljane je bila avtobusna postaja*. Če osebek določa obliko povedka, potem je v prvem stavku osebek samostalniška besedna zveza *Največji problem Ljubljane*, v drugem pa samostalniška besedna zveza *avtobusna postaja*, saj Kunst-Gnamuš trdi,

¹ Tega se bomo držali v prispevku zgolj zato, ker so primeri iz korpusa *Gigafida* v prispevku navedeni izolirano, torej brez sobesedila. Tako bo samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka razumljen kot osebek, samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebno glagolsko obliko (in je skupaj z njo v vlogi povedka), pa bo razumljen kot povedkovo določilo. Seveda velja, da bi morali za popolnejšo analizo upoštevati sobesedilo in teorijo členitve po aktualnosti, po kateri osebek ni nujno na prvem mestu v stavku.

da osebek ni nujno prva izmed dveh samostalniških besednih zvez v stavku, ampak meni, da je osebek tista samostalniška besedna zveza, ki določa ujemanje povedka. V raziskavi je ugotovila, da je izbira osebkov med dijaki in študenti odvisna od besednega reda – za osebek v večjem številu dijaki in študenti izbirajo samostalniško besedno zvezo na začetku stavka (Kunst-Gnamuš 1989), vendar pa po teoriji o členitvi po aktualnosti osebek ni nujno na prvem mestu, saj je postavitev osebkov odvisna »od izbire izhodišča kot znanega podatka in jedra sporočila kot novega podatka« (Kunst-Gnamuš 1993: 268). Navaja tudi primer *Moja največja ljubezen je bila organizacijske vede*. Pravi, da ji jezikovni čut ob tem stavku govori, da je stavek slovnično napačen, saj bi morala biti povedkova vez v množini, torej *Moja največja ljubezen so bile organizacijske vede*, pri čemer predpostavlja, da je to edina mogoča izrazna realizacija stavka in da ni odvisna od besednega reda, torej oblika vezi tudi v primeru zamenjanega vrstnega reda samostalniških besednih zvez ostaja enaka.

2 Analiza izbranih primerov² iz korpusa *Gigafida*³

2.1 Edninski samostalniški besedni zvezi oziroma edninska samostalnika

2.1.1 S(Z) – glagol biti – S(Z)

Primeri iz korpusa *Gigafida* so ločeni glede na slovnični spol samostalnikov v stavku. Primeri, ki so v tabelah navedeni vzporedno, vsebujejo isti samostalnik. Vidimo lahko, da obliko povedkove vezi včasih narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka, včasih pa samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebnostno glagolsko obliko. Med primeri lahko najdemo skoraj identične stavke, ki pa imajo drugačno obliko povedkove vezi, npr. *Njena prva ljubezen je bil klavir* proti *Njena prva ljubezen je bila klavir*; *Vrhunec je bila pesem Making Memories of Us [...]* proti *Vrhunec je bil zaključna pesem* ter *Toda pravi vrhunec je bil najbrž pesem*; *Vrhunec je bila zmaga na SP [...]* proti *[...] vrhunec je bil senzacionalna danska zmaga [...]*; *Vzrok je bilo veliko pomanjkanje materiala [...]* proti *Vzrok je bil pomanjkanje podpore v operacijskem sistemu [...]*; *Osnovni pogoj je bilo znanje kitajščine [...]* proti *Pogoj je bil znanje*

² Primeri so izbrani le iz dela korpusa *Gigafida*; izbrala sem jih tako, da sem v korpusu *Gigafida* iskala kopalativne stavke, ki so vsebovali samostalnike, ki so po moji presoji v kopalativnih stavkih pogosti in tudi precej problematični pri določanju oblike povedkove vezi v kopalativnih stavkih. Analiza je zgolj poskus pregleda rabe ujemanega pravila v kopalativnih stavkih, za popolnejšo analizo bi morali vsekakor izbrati celotno gradivo iz vseh socialnih in funkcijskih vrst, potrebna pa je tudi nadgradnja s korpusno analizo.

³ Legenda oznak:

S(Z) – samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v ednini

S(Z)m – samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik moškega spola ednine

S(Z)ž – samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik ženskega spola ednine

S(Z)s – samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik srednjega spola ednine

S(Z)člov. – samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v ednini s podspolom človeškosti

S(Z)need. – samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v neednini (torej v dvojini ali množini)

S(Z)need., člov. – samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v neednini s podspolom človeškosti

angleškega jezika [...], kar kaže na to, da pravilo za ujemanje v teh primerih ni jasno določeno. Kljub temu da bi večino povedkovih določil (po obliki samostalniških besednih zvez oziroma samostalnikov za osebno glagolsko obliko) C. Orešnik in Orešnik označila za identificirajoča (kar pomeni, da zahtevajo ujemanje), se povedkove vezi v rabi ne ujemajo nujno z njimi.

Primeri so razvrščeni po skupinah glede na spol samostalnikov, da bi ugotovili, če ima slovnični spol samostalnikov vpliv na ujemanje. Predvidevamo lahko, da slovnični spol nima vpliva na ujemanje, saj se pri vseh kombinacijah samostalniških besednih zvez v stavkih pojavlja tako ujemanje, ki ga narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka, ter ujemanje, ki ga narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebno glagolsko obliko.

S(Z)m – glagol biti – S(Z)ž

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik za osebno glagolsko obliko
<i>Drugi šok je bil ponovna objava za upokojeence [...]</i>	<i>Prvi šok je bila visoka vlaga [...]</i>
<i>Vrhunec je bil zaključna pesem [...]</i>	<i>Vrhunec je bila pesem Making Memories of Us [...]</i>
<i>Problem je bil predvsem slabša prodaja mobilnih telefonov [...]</i>	<i>Velik problem je bila smučarska oprema.</i>

S(Z)m – glagol biti – S(Z)s

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik za osebno glagolsko obliko
<i>Njun problem je bil bolj pomanjkanje časa drug za drugega [...]</i>	<i>A največji problem je bilo načrtovanje tokratne poti [...]</i>
<i>Naš poglobitni problem je bil porušeno reprezentančno vzdušje.</i>	<i>Največji problem je bilo razstreljevanje v kamnolomu.</i>
<i>Pogoj je bil znanje angleškega jezika [...]</i>	<i>Osnovni pogoj je bilo znanje kitajščine [...]</i>
<i>Vzrok je bil pomanjkanje podpore v operacijskem sistemu [...]</i>	<i>Vzrok je bilo veliko pomanjkanje materiala [...]</i>

S(Z)s – glagol biti – S(Z)ž

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik za osebno glagolsko obliko
<i>[...] presenečenje je bilo razmeroma velika uspešnost elektronske pošte.</i>	<i>Največje presenečenje je bila gotovo slednja pesem [...]</i>
<i>Moje vodilo je bilo kakovost [...]</i>	<i>Moje vodilo je bila vedno iskrenost [...]</i>
<i>Glavno vodilo je bilo funkcionalnost.</i>	<i>Moje glavno vodilo je bila čast.</i>

S(Z)s – glagol biti – S(Z)m

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik za osebno glagolsko obliko
<i>Naše edino merilo oziroma vodilo je bilo kraj umetnikovega rojstva.</i>	
<i>Drugo Berlusconi je vodilo je bilo uspeh njegove domače pokrajine [...]</i>	
	<i>Prvo presenečenje je bil bliskoviti pohod iz Bosne [...]</i>
	<i>Presenečenje je bil tudi pogled na merilnik prevoženih kilometrov.</i>

S(Z)ž – glagol biti – S(Z)m

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik za osebno glagolsko obliko
<i>Njena prva ljubezen je bila klavir.</i>	<i>Njena prva ljubezen je bil klavir [...]</i>
<i>Druga težava je bila obstoj mnogih prevodov z istega področja [...]</i>	<i>Največja težava je bil seveda denar [...]</i>
<i>Zanimiva ideja je bila razstavi prostor za podjetje Rokus.</i>	<i>Njegova ideja je bil razvoj spletnih portalov.</i>
<i>Njena prva zamisel je bila pogled na tuje [...]</i>	<i>Dobra zamisel je bil, na primer, zastor [...]</i>

S(Z)ž – glagol biti – S(Z)s

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik za osebno glagolsko obliko
<i>Največja njihova težava je bila pomanjkanje motivacije [...]</i>	<i>Največja težava je bilo nejasno finančno stanje.</i>
<i>Naša pomanjkljivost je bila slabo poznavanje bilateralne diplomacije.</i>	<i>Edina pomanjkljivost je bilo igrišče [...]</i>
<i>Posledica je bila vdiranje vode v elektronsko vezje.</i>	<i>Posledica je bilo pomanjkanje babic [...]</i>
<i>Letošnja tema je bila človeško telo v tehniki risbe.</i>	<i>Osrednja tema je bilo letos šentrupersko narečje.</i>

2.1.2 S(Z) – glagol biti – S(Z)člov.

V primerih, kjer ima samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebno glagolsko obliko, podspol človeškosti, lahko opazimo nekoliko večjo konsistenco glede rabe ujemanja, zato bi lahko sklepali, da se povedkova vez ujema s

samostalniško besedno zvezo oziroma s samostalnikom, ki ima podspol človeškosti, kar pa je še vsekakor treba preveriti s korpusno analizo.

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik za osebno glagolsko obliko
<i>[...] skoraj vsaka četrta smrtna žrtev je bila pešec.</i>	<i>Druga žrtev je bil njen soprog, ki se je obesil.</i>
<i>[...] žrtev je bila predsedniški kandidat.</i>	<i>Vsaka stota žrtev je bil otrok.</i>
	<i>Nerešljiva uganka je bil Luka Modrić [...]</i>
	<i>Njihova prva misel je bil mehiški arhitekt Ramirez Vasquez [...]</i>
	<i>Največja zvezda je bil po mnenju številnih pianist Bojan Gorišek [...]</i>

2.2 Edninska samostalniška besedna zveza oziroma edninski samostalnik v kombinaciji z needninsko samostalniško besedno zvezo oziroma z needninskim samostalnikom

V korpusu *Gigafida* lahko najdemo veliko primerov kopulativnih stavkov, kjer je samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik na začetku stavka v ednini, samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebno glagolsko obliko, pa v dvojini ali v množini. Toporišič (2004), Kunst-Gnamuš (1993) ter C. Orešnik in Orešnik (2007) trdijo, da se v teh primerih povedkova vez ujema s povedkovim določilom (torej bi naj obliko povedkove vezi narekovala samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebno glagolsko obliko), česar raba v izbranih primerih korpusa *Gigafida* ne potrdi popolnoma.

2.2.1 S(Z) – glagol biti – S(Z)need.

V primerih, ko je samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebno glagolsko obliko (torej samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v vlogi povedkovega določila), v dvojini ali množini, je pogostejša raba ujemanja povedkove vezi s povedkovim določilom, vendar pa še vseeno lahko najdemo primere, ko se povedkova vez ujema z osebkom (torej obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza na začetku stavka). Ponovno ne moremo trditi, da ima slovnični spol samostalnika v ednini (oziroma samostalnika v samostalniški besedni zvezi) vpliv na izbiro ujemanja povedkove vezi.

S(Z)m – glagol biti – S(Z)need.

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalniki na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalniki za osebno glagolsko obliko
<i>Rezultat je bil manjše razlivanje in ostrejša tiskanje na navaden papir.</i>	<i>Rezultat so bili veliki premiki cen na premičniškem in kapitalskem trgu [...]</i>
<i>Rezultat je bil seksualizacija otroškega telesa, seksualizacija telesnega razmerja med staršem in otrokom, seksualizacija družinskega območja.</i>	
	<i>Prvi šok so bile kabine za preoblačenje [...]</i>
	<i>Vrhunec so bile izvedbe Mahlerjevih simfonij.</i>
	<i>Predmet pogovora so tudi zahteve avtoprevoznikov iz junija letos.</i>
	<i>Predmet pogovora so bile razmere pri nas.</i>

S(Z)ž – glagol biti – S(Z)need.

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalniki na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalniki za osebno glagolsko obliko
	<i>Druga njegova velika ljubezen so bile knjige.</i>
<i>Tema je bila morski motivi [...]</i>	
	<i>Težava so soglasja lastnikov [...]</i>
	<i>Glavna zamisel so bile osrednje sejne sobe [...]</i>
	<i>Prva misel so bile oči [...]</i>
	<i>Njihova usoda so revna riževa polja ali izkoriščevalske tovarne.</i>

S(Z)s – glagol biti – S(Z)need.

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalniki na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalniki za osebno glagolsko obliko
<i>Moje osnovno vodilo je bilo nespremenjena harmonija in melodija narodnih pesmi.</i>	
	<i>Veliko presenečenje so jedilni listi [...]</i>
	<i>Drugo presenečenje so bila odkrita orodja.</i>

2.2.2 S(Z) – glagol biti – S(Z)need., člov.

V primerih, kjer za osebno glagolsko obliko stojijo samostalniške besedne zveze oziroma samostalniki v množini s podspolom človeškosti, lahko opazimo, da obliko povedkove vezi ne narekujejo samostalniške besedne zveze oziroma samostalniki na začetku stavka (v vlogi osebka). Pri teh primerih bi lahko sklepali, da se povedkova vez ujema s povedkovim določilom, ne pa z osebkom.

Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalni na začetku stavka	Obliko vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalni za osebno glagolsko obliko
	<i>Moja prva ljubezen so bili Beatli [...]</i>
	<i>Prva težava so naravovarstveniki.</i>
	<i>Rdeča nit pogovora sta seveda Michael Schumacher in Fernando Alonso.</i>
	<i>Posebno presenečenje so bili seveda kratkohlačniki iz male šole petja [...]</i>
	<i>Velika uganka so Avstralci [...]</i>
	<i>Rahlo razočaranje so bili Britanci in Irci [...]</i>
	<i>Navdih so bili ljudje, s katerimi se srečujemo.</i>

2.3 Zaključek k analizi primerov

Primeri iz korpusa *Gigafida* kažejo na nekonsistentno rabo ujemalnega pravila v kopalativnih stavkih. V primerih, kjer nastopata dve samostalniški besedni zvezi oziroma dva samostalnika v ednini brez podspola človeškosti, ne moremo trditi, da ima slovnični spol vpliv na ujemanje, saj se pri vseh možnih kombinacijah samostalniških besednih zvez po slovničnih spolih pojavlja tako ujemanje, ki ga narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalni na začetku stavka, ter ujemanje, ki ga narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalni, ki stoji za osebno glagolsko obliko. Pri teh primerih se torej pojavlja tako ujemanje z osebkom kot s povedkovim določilom, če analiziramo samostalniško besedno zvezo oziroma samostalni na začetku stavka kot osebek ter samostalniško besedno zvezo oziroma samostalni, ki stoji za osebno glagolsko obliko, kot povedkovo določilo. Seveda je to odvisno tudi od opredelitve osebka. Med primeri lahko najdemo tudi skoraj identične stavke, ki pa imajo drugačno obliko povedkove vezi. V primerih, kjer imamo v vlogi povedkovega določila samostalniško besedno zvezo oziroma samostalni v ednini s podspolom človeškosti, pa lahko opazimo večjo konsistenco – lahko bi sklepali, da obliko povedkove vezi načeloma narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalni s podspolom človeškosti.

V primerih, ko je samostalniška besedna zveza oziroma samostalni, ki stoji za osebno glagolsko obliko (torej v vlogi povedkovega določila), v dvojini ali

množini, lahko vidimo, da prevladuje raba ujemanja povedkove vezi s povedkovim določilom, najdemo pa lahko tudi primere, ki kažejo nasprotno, zato ne moremo z gotovostjo potrditi teorij Toporišiča (2004) ter C. Orešnik in Orešnika (2007), da osebek nima vpliva na obliko povedkove vezi, ko je v povedkovem določilu samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v dvojini ali množini. Tudi pri teh primerih ne moremo trditi, da ima slovnični spol edninske samostalniške besedne zveze oziroma edninskega samostalnika vpliv na izbiro ujemanja povedkove vezi. V izbranih primerih, kjer je samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v vlogi povedkovega določila v dvojini ali množini s podspolom človeškosti, pa lahko opazimo, da se povedkova vez vedno ujema s povedkovim določilom (torej obliko povedkove vezi narekuje samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik, ki stoji za osebno glagolsko obliko), zato bi lahko sklepali, da obliko povedkove vezi narekuje tista samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v množini, ki ima podspol človeškosti.

3 Sklep

Analiza izbranih primerov kaže, da lahko na obliko povedkove vezi vpliva druga samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v vlogi povedkovega določila (ne pa prva samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik v vlogi osebkov) v stavkih, v katerih je v vlogi povedkovega določila samostalniška besedna zveza oziroma samostalnik s podspolom človeškosti tako pri edninskih kot pri needninskih samostalniških besednih zvezah oziroma samostalnikih. Podspol človeškosti v samostalniku, ki je v vlogi povedkovega določila, je torej tisti, za katerega bi lahko sklepali, da narekuje pravilo ujemanja povedkove vezi s povedkovim določilom v kopalativnih stavkih. Seveda je potrebna še nadaljnja in natančnejša analiza, ki bo potrdila ali ovrgla ta sklep, ki je zasnovan zgolj na izbranih primerih iz korpusa *Gigafida*.

Vir

Gigafida: <<http://www.gigafida.net>>. (Dostop 10. 8. 2015.)

Literatura

C. Orešnik, Varja, in Orešnik, Janez, 2007: Povedkovo določilo v naravni skladnji slovenščine. *Jezikoslovni zapiski* 13/1–2. 103–116. dLib. Splet.

Kunst-Gnamuš, Olga, 1993: Slovnična zgradba in vloga stavkov s pomensko podstavo SZ1 biti SZ2. *Jezik in slovstvo* 38/7–8. 267–280. dLib. Splet.

Kunst-Gnamuš, Olga, 1989: Težave s stavčnočlenskim razločevanjem zaradi oblikovnega sovpadanja pomenskih in sklonskih razlik. *Jezik in slovstvo* 35/1–2. 15–24. dLib. Splet.

Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

POLPREMI GOVOR V SLOVENŠČINI: NEKATERI IZSLEDKI ANALIZE KORPUSA IZVIRNIH SLOVENSKIH BESEDIL

Prispevek prikazuje izsledke analize korpusa izvirnih slovenskih besedil v zvezi z udejanjanjem polpremega govora. Predstavljene so splošne značilnosti in funkcije tega pojava, ki je v slovenski strokovni literaturi še vedno pomanjkljivo opisan. Posebej smo se osredotočili na izbiro glagolske oblike za istodobno dejanje. Glede na to, da slovenščina v vsebinskih odvisnikih v pretekli situaciji ohranja sedanjostni nabor glagolskih oblik (preteklik za preddobno, sedanjik za istodobno in prihodnjik za zadobno dejanje), nas je zanimalo, ali velja enaka zakonitost tudi za polpremi govor. Rezultati analize korpusnih besedil kažejo, da se v slovenščini izrisujeta dva modela upovedovanja istodobnega dejanja v polpremем govoru, in sicer s sedanjikom ali s preteklikom. Predstavljene ugotovitve dopolnjujejo dosedanje opise proučevanega pojava in nudijo izboljšana izhodišča za nadaljnje prevodoslovne, kontrastivne in druge raziskave.

Ključne besede: polpremi govor, polifonija, poročani govor, izbira glagolske oblike

1 Uvod

Članek je nastal kot rezultat raziskave, katere cilj je bil primerjava rabe glagolskih oblik in njihovih funkcij za nekatere situacije v polpremем govoru v italijanščini in slovenščini. Analize prevodov kažejo, da prevajalci tega postopka v tujejezičnem pripovednem besedilu velikokrat ne prepoznajo in posledično napačno interpretirajo pripovedno gledišče. Posebna težava pri tem je različnost glagolskih sistemov in zakonitosti izbire glagolskih oblik v poročanem govoru med slovenščino in nekaterimi tujimi jeziki, ki se odraža tudi v polpremем govoru (prim. Miklič 1999: 309). Izkazalo se je, da je polpremi govor v slovenski strokovni literaturi zelo skopo obdelan in da nimamo na razpolago temeljitega teoretičnega opisa pojava, ki bi

ga ustrezno umeščal glede na druge tipe poročanega govora ter se obenem opiral na analizo širšega korpusa izvirnih slovenskih besedil. Posledica takšnega stanja je, da različne prevodoslovne obravnave tega pojava nimajo na voljo dovolj dobro opredeljenih izhodišč, ki veljajo za slovenski jezik, poleg tega pa iz nejasnih opisov v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000) pogosto povzemajo neustrezna dejstva.

Teoretski okvir raziskave pomembno temelji na izsledkih tujejezičnega in kontrastivnega (italijansko-slovenskega) jezikoslovja, v katerih je obravnavani pojav dokaj dobro raziskan. Kontrastivne raziskave namreč učinkovito osvetlijo določene značilnosti polpremega govora in nudijo uporabna orodja za ustrežnejše opise njegovega udejanjanja v slovenščini.

Korpus je na področju literarnih besedil skušal zajeti prerez vidnejših slovenskih avtorjev 20. stoletja kot dokaz, da je obravnavani pojav vseskozi prisoten v sodobnem slovenskem jeziku. Poleg tega je bilo analiziranih 30 publicističnih besedil ter nekaj zgledov govornih besedil iz sodobnega jezika kot ponazoritev prisotnosti polpremega govora v praktično vseh jezikovnih zvrsteh.

Prispevek v prvem delu prikaže nekatere glavne lastnosti in funkcije polpremega govora, ki so jih deloma opisali že tudi nekateri drugi avtorji, predvsem T. Miklič (1999), ter jih ponazori z zgledi iz korpusa izvirnih slovenskih besedil. V drugem delu se osredotoči na rabo glagolske oblike za istodobno dejanje v preteklostni situaciji in prikaže zglede dveh različnih modelov upovedovanja tega dejanja.

2 Osnovne opredelitve

Polpremi govor je eden izmed načinov predstavljanja prvotnega govora oziroma mišljenja, vendar se zaradi svoje specifične slovnične in pragmatične zgradbe izmika enoznačni opredelitvi. Po eni strani zaradi svoje zmožnosti prenašanja vsebine prvotnega govornega dejanja vstopa v opozicijo z drugimi vrstami poročanega oziroma prenesenega govora: s premim, odvisnim in nepravim premim govorom, pri čemer je po nekaterih lastnostih podoben prememu, po nekaterih pa odvisnemu govoru. Po drugi strani pa polpremi govor ne deluje kot sredstvo za poročanje, temveč kot samostojna izjava, v kateri lahko razberemo govor dveh govorcev in ima torej značilen učinek polifonije ali večglasja. Poglejmo nekaj zgledov.

1. Molče je oprezoval po okolici. Ničesar ni videl, čeprav se mu je zdelo, da čuje nenaravno šumenje listja. *Veter ni, o tem je prepričan, kajti dolgo je že v hribih in navadil se je prisluhnuti prirodi. Morda je kak ptič, morda je veverica!* (Novak 2011: 6.)
2. Pastir ga ni videl, a bil je ves trd od bojazni, da ga oni ne opazi. *Morda mu gleda izza koša noga, komolec? Kaj, če ga najde?* (Bevk 1969: 22.)
3. Starka je že zunaj. *Le naj jo pehajo ven, bo že prišla njena ura, morda prav kmalu.* (Tavčar 2003: 187.)

Jože Toporišič v *Slovenski slovnici* obravnava polpremi govor v dveh poglavjih, in sicer v poglavju o skladnji ter v poglavju o sporočanju. V poglavju o skladnji ga uvršča med oblike poročanega (prenesenega) govora: »Prvotni govorni dogodek, tj. pogovor, samogovor (tudi t. i. tok misli) naslovniku lahko prenesemo na 4 načine« (Toporišič 2000: 653): kot dobesedno obnovitev ali reprodukcijo govora, kot premi (direktni) govor, kot odvisni (indirektni, nepremi) govor in kot polpremi govor.

V polpremем govoru se podaja vsebina pogovora nekako neposredno iz spremljanja toka zavesti udeleženca pogovora. Poročevalec torej ni udeleženec pogovora; vse je podano v tretji osebi; kazalne (deiktične) prvine so odmaknjene od nanašanja na govorni položaj tudi sicer, kazalni prislovi od tu in sedaj k bolj odmaknjenim tam, takrat; kakor pri odvisnem govoru v takem primeru za velevanje ni mogoče rabiti velelnika. Tudi zvalniki so v polpremем govoru nemogoči (pač pa ogovori, kot npr. Ona, neumnica, pa je mislila, da ji govori resnico.). Vprašalni stavki so taki, kot bi vpraševali drugič, ker prvič nismo razumeli. Pač pa so mogoči medmeti in miselni prislovi; spremnih stavkov ni (nekateri pa jih vendar dopuščajo). V polpremi govor se lahko vrine tudi premi govor: /.../ (Toporišič 2000: 659.)

V poglavju o sporočanju je polpremi govor omenjen v odlomku *Poročani govor*, ki se uvršča v širše podpoglavje o tvorcu besedil. Predstavljen je kot vrsta obnavljalnega podajanja prvotnega govornega dogodka, poleg premege in odvisnega govora: »Pri polpremем govoru je potencialni primarni govor izražen tako, da je govoreči in ogovorjeni skozi zavest motrilca (ki se sploh ne izdaja kot govoreči) odtujen v 3. osebo. Moderni tvorec besedila v umetnosti rad uporablja polpremi govor« (Toporišič 2000: 707–708).

V zgornjih opisih značilnosti polpremege govora je nekaj očitnih pomanjkljivosti, ki jih ponazarjam z zgledi. Na neustreznost trditve, da poročevalec ni udeleženec pogovora in da je vse podano v tretji osebi, je opozorila že T. Miklič (1994: 97). V zgledu (4) poroča govorka drugotnega govornega dogodka o svojem telefonskem razgovoru z drugo osebo in se seveda v besedilu nanaša nase v prvi osebi (*imam zadržke, danes ne bova pripeljali, me bo znova poklicala*). Trditev, da se vsebina podaja »nekako neposredno iz spremljanja toka zavesti udeleženca pogovora«, je nejasna in pomanjkljiva, saj ni nujno, da s polpremi govorom podajamo samo vsebino zavesti, temveč tudi izgovorjena besedila, kot je razvidno iz zgledov (4, 5, 7, 8, 14, 16, 17).

Tudi trditve, da so »kazalne (deiktične) prvine /.../ odmaknjene od nanašanja na govorni položaj tudi sicer, kazalni prislovi od tu in sedaj k bolj odmaknjenim tam, takrat«, zgledi iz korpusa ne potrjujejo (prim. (13) – *ta soba tukaj, ta nefunkcionalni hotel, to mesto*).¹ V opisu »vprašalni stavki so taki, kot bi vpraševali drugič, ker prvič nismo razumeli« pravzaprav ni jasno, kakšna naj bi bila oblika, ki kaže, da »smo vpraševali drugič«. Številni zgledi iz korpusa kažejo, da imajo povedi v polpremем govoru običajno vprašalno obliko, prim. (2).

¹ Glede rabe deiktikov prim. tudi Miklič 1999.

Doslej najobsežnejše delo o poročanem govoru avtorice Martine Križaj Ortar *Poročani govor v slovenščini (Skladenjsko-pragmatični vidik)* obravnava polpremega govora v celoti izpusti z obrazložitvijo:

Posebej je treba opozoriti na to, da naša obravnava ne zajema t. i. polpremega in nepravlega premega govora, in sicer zato ne, ker se z njima ne poroča o prvotnem govornem dogodku, temveč o toku zavesti (polpremi govor) oz. o prvoosebne notranjem samogovoru (nepravi premi govor). /.../ Je umetna tvorba, ki združuje nekatere značilnosti premega in nepremelega govora – ima več lastnosti premega kot pa nepremelega govora: od premega govora se loči le v tem, da je ponavadi brez spremnega stavka in da vsebuje samo tretjeosebne osebne/svojilne zaimke (ter da se velelnik zamenja z želelnikom ali naklonskim glagolom, prim. »Pojdi v šolo.« – V šolo naj gre./V šolo mora.); ker znotraj avtorjevega pripovednega jezika posnema junakov idiolekt, je v modernejšem pripovedništvu primerno sredstvo za prikazovanje toka zavesti, zlasti za t. i. posredni notranji samogovor /.../. (Križaj Ortar 1997: 120.)

Ta izločitev iz obravnave odpira nekaj vprašanj. Zgledi polpremega govora, ki bodo navedeni v nadaljevanju, jasno dokazujejo, da z njim lahko poročamo o prvotnem govornem dogodku in ne samo o toku zavesti ali notranjem samogovoru (enako velja tudi za nepravi premi govor). Hkrati pa velja, da o notranjem samogovoru, o mislih drugega govorca poročamo tudi s premim in odvisnim govorom. Posebnost polpremega govora in njegova različnost od premega in odvisnega govora se skriva drugje, namreč v njegovi notranji konstituciji, ki mu omogoča, da deluje hkrati kot sredstvo za poročanje ali kot samostojna polifonična oblika izjave.

3 Logična zgradba polpremega govora

Od ostalih tipov poročanega govora se polpremi govor bistveno razlikuje po svoji notranji konstituciji: če je temeljna značilnost poročanega govora obstoj dveh različnih govornih dogodkov² (prim. Mortara Garavelli 1985: 22), potem se ta struktura v polpremem govoru poruši.

Posamični govorni dogodek ima naslednje sestavine: govorno dejanje, izdelek govornega dejanja (besedilo) ter sotvarje, ki vključuje udeležence (govorec, naslovljenec, priče) in okoliščine (kraj in čas) (prim. Križaj Ortar 1997: 14). V drugotnem govornem dogodku poročamo o vseh treh sestavinah, »o govornem dejanju, njegovem sotvarju in besedilu« (prav tam: 86). Glede na izbrano obliko poročanja ter prvo in drugo komunikacijsko situacijo moramo ustrezno prilagoditi skladenjsko obliko in kazalne prvine.

V odvisnem govoru je prisoten en sam deiktični center, ki ima svoje izhodišče v drugotnem govorcu. To pomeni, da so nanj vezane osebne, krajevne in časovne kazalne prvine, poleg tega njegov govor skladenjsko in slogovno nadzira prvotno

² Fikcijska besedila seveda obstoj prvotnega dogodka samo simulirajo, vendar se pri tem ne spreminijo lastnosti poročanega govora kot jezikovnega sredstva.

in drugotno izjavo. V premem govoru sta prisotna dva deiktična centra: deiktični center prvotnega govorca, ki obvladuje območje znotraj navednic, ter deiktični center drugotnega govorca – poročevalca, ki obvladuje spremni stavek. Kot ugotavljajo že raziskave tujih jezikov (prim. Mortara Garavelli 1985: 52 za italijanščino) in kontrastivne italijansko-slovenske raziskave T. Miklič (prim. Miklič 1999), v polpremем govoru pride do nekakšnega hibridnega stanja: osebne kazalne prvine se vežejo na drugotnega govorca, medtem ko se vsi ostali elementi vežejo na prvotnega govorca). Znotraj nekega besedila polpremi govor torej lahko prepoznamo:

- po vsebini prenesenega govora, ki jo na podlagi poznavanja širšega konteksta lahko pripišemo prvotnemu govorcu;
- po idiolektičnih značilnostih prvotnega govorca;
- po morebitni prisotnosti medmetov, ki so sicer značilni za premi govor; poleg povedne so lahko prisotne tudi vprašalne in vzklične oblike povedi. Povedi, ki bi imele v prvotnem govoru velelna obliko, so v polpremем govoru podane s členkom NAJ in osebno glagolsko obliko. Prim. zgled (5): *naj razumem /.../*;
- po deiktičnih (kazalnih) prvinah (prvine osebne deikse, npr. osebni zaimki in glagolska oseba, so vezani na drugotnega govorca; prvine časovne in krajevne deikse pa so praviloma vezani na prvotnega govorca).

Ugotovimo torej lahko, da v logični zgradbi polpremega govora pride do protislovja (prim. Mortara Garavelli 1985: 117). Z zlitjem osebnih deiktičnih centrov namreč združimo dva govorna dogodka v enega samega, medtem ko ostali elementi nakazujejo, da gre za dva različna dogodka, pri katerem drugi poroča o prvem. Prav ta notranja dvojnost je vzrok za končni učinek polifonije.

4 Polifunkcionalnost polpremega govora

Ta učinek tvorci besedil uporabljajo v različnih okoliščinah in v različne namene. Med najbolj proučevanimi je gotovo njegova funkcija v literaturi. Obravnava njegovega pojavljanja v drugih zvrsteh je v strokovni literaturi skorajda popolnoma zanemarjena, čeprav je pri tvorjenju besedil vsestransko uporabno sredstvo, kot bodo pokazali spodnji zgledi. Poleg vsebinskih razlogov, kot so denimo doseganje ironičnega učinka, slogovni prijemi v literaturi (npr. objektivna/subjektivna pripoved, približevanje/oddaljenost pripovedovalca ...), je eden izmed vzrokov za njegovo rabo tudi poenostavitev skladenjske zgradbe.

Zgledi v nadaljevanju kažejo, kako širok spekter funkcij pokriva polpremi govor. Prikazani so primeri rabe polpremega govora, ki jih različne strokovne obravnave velikokrat zanemarijo oziroma jih zaradi osredotočenosti na določeno problematiko napačno izločijo iz njegovega obsega.

4.1 Resnični ali fiktivni prvotni govorni dogodek

Polpremi govor lahko služi kot orodje za podajanje resničnega in ne samo fiktivnega govornega dogodka. Zgled je spodnja navedba iz članka na spletnem portalu časopisa *Delo*, v katerem novinarka navaja vsebino telefonskega pogovora (osebni podatki in ime podjetja so v zgledu zamenjani s črkami abecede). Besedilo je dokaz, da ima polpremi govor tudi zmožnost natančnega poročanja, pri katerem je izredno pomemben dejavnik verodostojnost podatkov o okoliščinah in o besedilu govornega dogodka. V polpremем govoru podano besedilo spremljata izraza *je povedala* in *je še rekla*.

4. XY iz podjetja Z, Ljubljana, ki je registrirano na sodišču pod številko /.../ z dovoljenjem Agencije za zavarovalni nadzor kličem v imenu in za račun podjetja Z Mileno Zupanič s stalnim prebivališčem ... »Mi lahko poveste vaš datum rojstva?« je vprašala. Povem ji datum. »S tem ste se odločila za sklenitev zavarovanja,« slišim. »Čakajte malo, s čim sem se odločila? Lahko ponovite, kar ste do zdaj povedali?« XY je ponovila in nadaljevala: »Po postavitvi uradne diagnoze rak morate preživeti še 30 dni, da dobite 5000 evrov.« Ponovno sem jo ustavila: »Lahko ponovite še to, prosim?« Glas iz telefona je rekel, da ne more ponoviti, ker ima zame na voljo samo tri minute. ***Da bi si hotel kdo vse zapisovati, se ji ni zgodilo še nikoli. Nič ni narobe s to pogodbo, tako delajo že tri leta in na podlagi tega zapisa se bo izpisala zavarovalna policja. Posnetek bo ostal na podjetju Z kot dokaz, je povedala. Ker sliši, da imam zadržke, danes ne bova pripeljali pogodbe do konca, ampak me bo znova poklicala jutri,*** je še rekla. Prekinili sva zvezo. Bila sem povsem osupla. (*Spletni portal Delo.*)

4.2 Poročanje o izgovorjenem ali neizgovorjenem besedilu prvotnega govornega dejanja

V mnogih teoretičnih in didaktičnih opisih najdemo trditev, da je polpremi govor sredstvo, s katerim avtorji podajajo tok zavesti, misli pripovednih oseb, notranji monolog in podobno. To je sicer res, vendar s polpremmim govorom lahko poročamo tudi o izgovorjenih besedilih prvotnega govornega dejanja:

5. Nekaj dni pred aprilskim napadom na Jugoslavijo sem srečal majorja Ilića. /.../ Rekel je, da je vesel, ker me vidi. ***Ni pa bil vesel takrat, ko me je moral poslati v Vranje, ampak naj razumem, da drugače ni bilo mogoče.*** (Jančar 2010: 56.)

V literaturi je polpremi govor široko uveljavljen kot sredstvo za podajanje misli pripovednih oseb. V tem primeru se izraz »poročanje« res ne zdi najbolj primeren, ker kaže na drugačno komunikacijsko situacijo, vendar ga na tem mestu ohranjam zaradi logične zgradbe prikaza funkcij polpreme govora.

Naslednji odlomek je iz Cankarjevega romana *Na klanecu*, v katerem Francka sanjari o tem, kako bo šla naslednjega dne na božjo pot. Prehod iz besede pripovedovalca v Franckine misli se začneja že v besedah »ki je bil že tako blizu«, nato pa zelo očitno

sledimo samo še njenemu glasu. Spremembo gledišča oziroma vira označenega besedila nakazuje po vsebinski ravni nevednost glede dogajanja v prihodnosti (*morda ...*, *če zatisne ...*, *sedla bo gosposko na voz*), ki jo lahko pripišemo Francki in ne pripovedovalcu, slogovno pa uporaba medmetov (*hi-i!*) in prekinjenega sloga s tropičjem, ki sledi tudi v nadaljevanju odlomka.

6. Zazdihnila je, obrnila se je v postelji ter se odela do ust, da bi mislila prijetno o lepoti prihodnjega dne, ki je bil že tako blizu – *morda še samo šest ur, šest ali sedem, in če zatisne oči in zaspi, bodo minile te ure, kakor da bi trenil; zbudila se bo in sonce bo sijalo in sedla bo gosposko na voz in – hi-i! – po široki beli cesti, mimo hiš, mimo travnikov ... hi-i! ...* (Cankar 1998: 8.)

4.3 Pisno ali govorjeno besedilo drugotnega govornega dogodka

Polpremi govor se uporablja tako v pisnem kot v govornem tvorjenju besedil. Spodnji zgled je bil zabeležen v običajni komunikacijski situaciji. Govorki, ki je že tri mesece čakala, da bi ji hišnik popravil varovalko, nazadnje to popravilo izvede prijatelj, ki je slučajno prišel na obisk. Vendar si mora pri hišniku prej izposoditi orodje (preizkuševalec električnega toka). Ko je popravilo opravljeno, se govorka nameni k hišniku, da bi mu vrnila orodje in ironično izjavi:

7. Tako zdaj mu grem dat, ker *jaz moram to njemu takoj /s poudarkom, op. a./ vrnit.* (Govorka 1: 5. 2. 2014.)

Ironični učinek je seveda posledica tega, da govorka v svojem imenu ponovi zahtevo hišnika po takojšnji vrnitvi orodja, z drugimi besedami, njegov osebni deiktični center pridruži svojemu.

4.4 Literarna in neliterarna besedila

Najpogosteje se polpremi govor omenja v kontekstu njegove uporabe v literaturi, pogost pa je tudi v neliterarnih besedilih, saj je postopek podajanja izjav in misli univerzalen:

8. »Interpelacijo proti Gregorju Virantu vlagamo zaradi njegove zaletavosti in nepremišljenih ukrepov,« je razloge povzela predsednica Nove Slovenije Ljudmila Novak. *Podpise bodo iskali pri opoziciji in nepovezanih poslancih, dobrodošel pa je tudi kakšen podpis iz Pozitivne Slovenije*, je na nezadovoljne poslance namignila predsednica Nove Slovenije (NSi). (Portal MMC RTVSLO.)

4.5 »Umetna tvorba«

V nekaterih teoretičnih opisih zasledimo trditev, da je polpremi govor »umetna tvorba« (npr. v Križaj Ortar 1997: 120). Čeprav ni jasno, na kaj se izraz »umetna« pravzaprav

nanaša, si verjetno lahko razlagamo, da gre za neke vrste slogovno izpiljeno sredstvo. Že zgledi v prejšnjih točkah so pokazali, kako široko se uporablja polpremi govor, nazadnje pogledjmo še zgled iz otroške literature in otroški besedilni izdelek. Oba dokazujeta, da je polpremi govor popolnoma »naraven« način ubesedovanja, če to razumemo v smislu spontane rabe, v katero govorcev ni treba posebej uvajati. Dejstvo, da polpremi govor vzbuja občutek »umetne tvorbe«, verjetno lahko pripišemo njegovemu notranjemu logičnemu protislovju.

V odlomku iz pravljice *Lisičja zgodba* je govor pripovedne osebe (lisice Lenuše) najprej podan premo, v nadaljevanju pa se njegov spremni stavek prelije v polpremi govor. Da gre za misli pripovedne osebe in ne pripovedovalca, potrdi nadaljevanje zgodbe, v katerem lisica ne uresniči svojega načrta, ker je jama, ki si jo je izkopala, pregloboka.

9. »Tu bo največja gozdna ozimnica, kar jih je kdaj bilo,« se je nad svojo idejo navduševala Lenuša. *Zvita, kot je bila, bo svojim gozdnim prijateljem spretno izmikala hrano in jo prinašala v svojo skrito ozimnico.* (Podgoršek 2012.)

Besedilo naslednjega zgleda je spontan izdelek učenke 3. razreda. Navodilo je bilo napisati kratko zgodbo na podlagi sličic v učbeniku.

10. Janu se je posvetilo: *naredil bo novega zmaja. Vendar tokrat bo moder.* (Govorka 2: 10. 5. 2015.)

5 Raba glagolskih časov

Drugače kot nekateri tuji jeziki slovenščina v vsebinskih odvisnikih v pretekli situaciji ohranja sedanjostni set glagolskih oblik (prim. Miklič 1999): sedanjik za istodobno, preteklik za preddobno in prihodnjik za zadobno dejanje:

- Vsebinski odvisnik: *Rekel je, da ga boli glava, ker je preveč pil, in da bo šel kmalu domov.*

Nekatere teoretične obravnave polpremega govora ugotavljajo analogen model rabe glagolskih oblik tudi v polpremem govoru:³

- Polpremi govor: *Glava ga boli, preveč je pil. Kmalu bo šel domov.*

Tako npr. T. Miklič (2001: 309) ugotavlja: »Tudi za pretekle situacije se torej slovenski *poročani govor* poslužuje sredstev *premega govora*, tj. preteklika, sedanjika, *prihodnjika* in *sedanjega pogojnika*, isto pa velja tudi za slovenski *polpremi govor* /.../.«

³ V polpremem govoru za referenčno točko vzamemo trenutek, v katerem naj bi se v besedilnem svetu odvijal prvotni govorni dogodek. Včasih je ta točka zaznamovana z izrazom v spremnem stavku, npr. »si je mislil«, »je povedal« ipd., včasih pa je v besedilu vsebovana zgolj implicitno.

V spodnjem zgledu iz besedilnega korpusa najdemo vsa tri dejanja: istodobno (*nimajo*) preddobno (*niso stradali*) in zadobno (*morali se bodo seznaniti*):

11. Nasmehnil se je in naslonil na smreko. / *Zadnja večerja! Zadnji močnik! Nimajo več hrane. Morali se bodo spet seznaniti z lakoto! Že dolgo niso stradali!* (Novak 2011: 6.)

Podobno opisuje rabo glagolskih oblik v polpremем govoru v primerjavi s francoščino F. Gacoin-Marks (2013), medtem ko Mozetič omenja rabo preteklika ali sedanjika:

Tehnika *prostega odvisnega diskurza* je način izražanja govora in mišljenja pripovedne osebe v avktorialnem pretekliku in tretji osebi, vendar z vključevanjem čutnočustvenega jezika, lastnega tej pripovedni osebi. Preteklik je sicer prevladujoča oblika glagolskega časa v prostem odvisnem diskurzu, ni pa pogoj, saj je lahko pripovedovano postavljeno tudi v sedanjik. (Mozetič 2000: 92–93.) (Podčrtave A. V.)

5.1 Sedanjik za istodobno dejanje

V zgledih od (12) do (14) je za istodobno dejanje uporabljen sedanjik:

12. Kri mu je lila po kosmatih, zagorelih prsih in se lepila med dlakami. *Mora jo zaustaviti!* (Novak 2011: 8.)
13. Žrlo ga je, da dolga ne bo mogoče izplačati in da se bodo sčasoma obesili na avto, ki je bil edina lastnina. *Pravzaprav ne manjka več veliko. Edino, kar ga loči od tega, je ta soba tukaj, ta nefunkcionalni hotel brez resničnih gostov, to mesto, ki ga je začelo zapirati med plesnive zidove,* je premišljeval. (Simonišek 2013: 45.)
14. Pogledal sem okoli sebe, kot da sem se v nekaj zamislil, in nadaljeval z vprašanji. *V Ljubljani živi njena mama, in kadar more tudi ona, še posebej poleti, zmeraj poleti,* je rekla. *V Ljubljani je začela peti, v zboru, in kasneje odšla v Pariz, kjer je opravljala najrazličnejša dela in se učila petja pri gospe Kudelki. Ali sem že slišal za profesorico Kudelko? Stara je sedemintrideset let. Ni poročena in nima otrok. Rada hodi, ja hodi, cele ure. Njena najljubša barva je oranžna ...* »Zakaj me to sprašujete?« je namrščila čelo in obrnila ročico samovarja, da je prekinila rumenkasti curek in klokotanje tekočine v skodelici. (Svit 2004: 10.)

5.2 Preteklik za istodobno dejanje

Analiza širšega korpusa slovenskih izvornih besedil je pokazala, da se poleg zgornjega modela pojavljajo tudi številni zgledi, v katerih je za istodobno dejanje uporabljen preteklik.

15. Rebecca je potlačila ogorek v pepelnik in se naslonila nazaj. Prepletla je prste na trebuhu, za ped razmaknila stopala na tleh in zapičila pogled nekam med

police za prtljago. *Vlak. Vlak v Evropi. Vsak je bil drugačen. Jasno. V Evropi je bila vsaka stvar čisto drugačna od vseh drugih, včasih tudi od tistih, ki so se zdele povsem enake. Hiše v Evropi, ceste v Evropi. Nebo v Evropi. Vse je bilo drugačno, tako drugačno*, da se ji je včasih zazdelo, da so Evropejci te reči iznašli na novo in jih poimenovali z drugim imenom. (Glavan 2001: 143.)

16. V ponedeljek je Juliana Spranskega zopet obiskal vojaški kurir, ki pa tokrat ni prinesel poziva na vaje pomožne vojske za obrambo zaledja, temveč le ustno vabilo. *V najkrajšem možnem času se je moral zglasiti pri štabnem oficirju.* (Lainšček 2006: 127.)
17. Čista kakor čuvarica vestalskega ognja, poznala je Polonica vendar že po materi življenje in se čuvala. Na videz je bila hladna, v istini pa je vse gorelo v njej. To je strast Nandetu le množilo in – kakor je pri takih prilikah navada – rotil se ji je, da mora njegova biti, in bil ves v plamenu kakor mladič dvajsetih let. / *Zakaj je torej ženitev odlašal? Kakšni so bili tisti opravi, ki jih je po svetu imel, da ga ni bilo doma?* / O tem Nande Polonici ni rad odgovarjal in to jo je nekoliko peklo poleg tega, da je radovedna bila /.../. (Jurčič 1969: 40.)

Na prvi pogled se zdi, da je opisana raba preteklika odklon v sistemu zakonitosti, ki veljajo v slovenskem poročanem govoru. Vendar pogostnost takšnih primerov, njihovo pojavljanje pri različnih avtorjih in v različnih časovnih obdobjih nakazuje, da bi lahko šlo za možnost, ki jo omogočajo prav sistemske lastnosti slovenskega jezika. Če se v nekem tujem (npr. italijanskem ali angleškem) jeziku zaradi sosledja časov, ki velja v vsebinskih odvisnikih, v prototipični situaciji preteklostna oblika uporablja tako v diegezi kot v odvisnem in polpremlem govoru, pa ima slovenščina zaradi principa ohranitve sedanjika v vsebinskem odvisniku v polpremlem govoru na voljo obe obliki: sedanjik in preteklik. Očitno je, da to možnost izkoriščajo ne samo prevajalci, ki jim je izbira preteklika bližja že zaradi podobne oblike v tujejezičnem besedilu, temveč tudi avtorji slovenskih izvirmih besedil.

6 Zaključek

Področje polpremega govora je zaradi njegove uporabe v vseh jezikovnih zvrsteh, še posebej v literarnih delih, nedvomno vredno večje pozornosti, kot je je bilo doslej deležno v slovenskem jezikoslovju.

Za ustrezno umestitev tega pojava v širše področje prenesenega govora je bistveno pravilno razumevanje njegove logične in izjavljalne strukture, za katero je značilno protislovje. Medtem ko se osebne kazalne prvine vežejo na drugotnega govorca, se krajevne in časovne prvine ter nekatere druge značilnosti (kot npr. idiolektične lastnosti, uporaba medmetov, vzkličnih in vprašalnih oblik povedi) vežejo na prvotnega govorca. Takšna sočasna uporaba dveh različnih sistemov kazalnih in drugih prvin znotraj neodvisne povedi ustvarja dvojno možno interpretacijo: po eni strani lahko razumemo, da gre za dva različna govorna dogodka, po drugi strani pa za enega samega. Učinek takšne oblike izjave je polifonija.

Ugotovitev, da je v slovenskih izvirnih besedilih za ubeseditev istodobnega dejanja poleg sedanjika uveljavljena tudi raba preteklika, odpira vprašanja glede upravljanja z glediščem v pripovednem besedilu s pomočjo glagolskih oblik, posledično pa tudi glede vrednotenja prevodnih rešitev. Če je namreč na podlagi ugotovljenega modela s sedanjikom veljala prevodna rešitev za istodobno dejanje s preteklikom za »napačno« ali vsaj manj ustrezno, prinašajo izsledki pričujoče analize nova izhodišča za obravnavo interpretacije pripovednega gledišča. Zdi se, da prav sistemska lastnost slovenščine, da se v vsebinskem odvisniku ohrani sedanjostni nabor glagolskih oblik, ustvarja dve različni možnosti rabe glagolske oblike za istodobno dejanje v polpremем govoru v pretekli situaciji: *sedanjik*, ki besedilo močno približa govoru pripovedne osebe, po drugi strani pa ostaja na razpolago tudi *preteklik*, ki besedilo potegne bolj v območje diegeze.

Vsekakor bodo potrebne nadaljnje raziskave, da bi lahko spoznali, ali obstajajo morebitne tendence, ki narekujejo, katera izmed obeh oblik je v določeni besedilni situaciji bolj verjetna. Te tendence bi lahko vključevale dejavnike, kot so tip glagolskega dejanja (telično, netelično), vsebinski kontekst ubesedenega dejanja, gotovo pa bi bila zanimiva tudi primerjava nagnjenosti k rabi ene ali druge oblike med samimi avtorji izvirnih slovenskih besedil. Rezultati takšnih raziskav bodo omogočili boljša izhodišča za analizo in vrednotenje prevajalskih rešitev ter za poučevanje bodočih prevajalcev, študentov tujih jezikov in slovenščine.

Viri

Bevk, France, 1969: Jagoda. Vidmar, Josip, idr. (ur.): *France Bevk. Izbrano delo I.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Cankar, Ivan, 1998: *Na klancu.* Ljubljana: Karantanija.

Glavan, Polona, 2001: *Noč v Evropi.* Ljubljana: Študentska založba.

Jančar, Drago, 2010: *To noč sem jo videl.* Ljubljana: Modrijan.

Jurčič, Josip, 1969: Rokovnjači. Vidmar, Josip, idr. (ur.): *Josip Jurčič: Izbrano delo IV.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Lainšček, Feri, 2006: *Muriša.* Ljubljana: Študentska založba.

Novak, Bogdan, 2011: *Srce izgubljenega polža.* Ljubljana: Genija.

Podgoršek, Mojiceja, 2012: *Lisičja zgodba.* Domžale: Epistola.

Spletni portal Delo: <<http://www.delo.si/novice/slovenija/trzenje-ko-dobite-raka-je-5000-evrov-vasih.html>>. (Dostop 8. 10. 2014.)

Spletni portal MMC RTVSLO: <<http://www.rtvsl.si/slovenija/virantovih-cvrstih-stalisc-interpelacija-ne-bo-spremenila/319235>>. (Dostop 3. 10. 2013.)

Simonišek, Robert, 2013: *Soba pod gradom.* Maribor: Litera.

Svit, Brina, 2004: *Smrt slovenske primadone.* Ljubljana: Delo.

Tavčar, Zora, 2003: *Ob kresu življenja.* Ljubljana: Družina.

Literatura

- Gacoin-Marks, Florence, 2013: Le traducteur aux frontières des discours: le „monologue narrativisé“ dans les deux traductions slovènes de Madame Bovary. *Linguistica* 53/1. 129–141.
- Križaj Ortar, Martina, 1997: *Poročani govor v slovenščini: doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Miklič, Tjaša, 1994: Besedilni mehanizmi učasovljanja zunajjezikovnih situacij. *Uporabno jezikoslovje* 2. 80–99.
- Miklič, Tjaša, 1999: Kontrastiranje realizacija jednog retoričkog postupka: slobodni nepravni govor (DIL) u datom italijanskom tekstu i u njegovim prevodima na slovenački, nemački i engleski jezik. Šević, Radmila, Tir, Mihal, in Točanac, Dušanka (ur.): *VI simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja Novi Sad: zbornik radova*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 277–288.
- Miklič, Tjaša, 2001: Raba slovenskih glagolskih oblik v luči časovnosti, dobnosti, vidskosti in naklonskosti. Orel, Irena (ur.): *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 301–318.
- Miklič, Tjaša, 2003: Il discorso indiretto libero nel romanzo di Giorgio Bassani Il Giardino dei Finzi-Contini: funzioni testuali e caratteristiche linguistiche. *Linguistica* 48/2. 93–108.
- Mortara Garavelli, Bice, 1985: *La parola d'altri*. Palermo: Sellerio.
- Mozetič, Uroš, 2000: Predstavljanje govora in mišljenja v luči pripovednega gledišč(enj)a in žarišč(enj)a: Ljudje iz Dublina Jamesa Joycea. *Primerjalna književnost* 23/2. 85–108.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

EKOKRITIŠKI POGLED NA POEZIJO SVETLANE MAKAROVICH

Prispevek najprej kratko predstavi ekokritiko kot disciplino, ki preučuje odnos med literaturo in fizičnim okoljem, ter njeno prakso, ki spodbuja k bolj etični interakciji s svetom, nato pa poudari vlogo literature pri oblikovanju nove etične in ekološke zavesti. V središče je postavljen ekokritiški pogled na poezijo Svetlane Makarovič z namenom ugotoviti etično in ekološko sporočilo njene poetike. Pri tem se prispevek dotika tudi avtoričinih časopisnih kolumn, ki eksplicitno razkrivajo njen vidik širše okoljske problematike, predvsem ne-človeških živali.

Glavne besede: ekokritika, antropocentrizem, ekocentrizem, ekološka in etična funkcija književnosti

1 Uvod

Obsežen literarni opus Svetlane Makarovič je bil že večkrat predmet literarnih raziskav,¹ ki so se med drugim osredotočale tudi na tematizacijo narave oziroma tematizacijo ne-človeške subjektivnosti. Avtorica z močnimi sugestivnimi podobami v poeziji kaže na problematičen odnos, ki ga ima človek do svojega naravnega okolja in ne-človeških bitij. Svetlana Makarovič je svoja stališča izrazila tudi v časopisnih kolumnah, kar omogoča dodatno pomoč pri interpretaciji njenih pesmi. Marjetka Golež Kaučič (2011: 32) pesničino poezijo uvršča v t. i. literarno ekologijo po Josephu W. Meekerju. Poezija Svetlane Makarovič postavlja v ospredje človekov odnos do živali, dotakne pa se tudi širše problematike človekovega odnosa do naravnega

¹ Med drugim razprava Marjetke Golež Kaučič *Folklorni in živalski slovar v ustvarjalnem opusu Svetlane Makarovič* ter razprava Irene Novak Popov *Rastlinsko in živalsko podobe v poeziji Svetlane Makarovič*.

okolja, tako da je opazen premik »od ego-percepcije sveta do eko-percepcije« (Golež Kaučič 2011: 46). Na tak način pridobi njeno delo izrazito etično in ekološko moč, kar ga naredi še posebej zanimivega za preučevanje z ekokritiškega vidika.

2 Ekokritika in vloga literature pri oblikovanju nove zavesti

Ekokritika preučuje odnos med književnostjo in fizičnim okoljem (Glotfelty 1996: xviii), pri tem pa privzema pristope, ki okolju pripisujejo osrednje mesto. Ta disciplina med drugim poudarja sožitje vseh živih bitij, naravi in bitjem v njej pa pripisuje status enakovrednega subjekta. Od drugih literarno-kritičskih pristopov se ekokritika razlikuje v tem, da v svoje preučevanje ne vključuje samo družbene, ampak celotno ekosfero, saj sledi ekološkemu načelu, da je med seboj vse povezano, kar pomeni, da ima tudi literatura svojo vlogo v kompleksnem globalnem sistemu, v katerem energija, materija in ideje delujejo vzajemno (prav tam: xix). Ta ekološki vidik preusmerja humanistiko v bolj ekocentričen pogled na svet, hkrati pa posveča pozornost vlogi književnosti pri vplivanju na naše poznavanje sveta (Oppermann 2011: 230). Literatura naj bi pomagala ponovno vzpostaviti našo zvezo z zemljo, ker je ena izmed najučinkovitejših praks signifikacije in ker so v njej najizraziteje predstavljeni konceptualni okvirji (prav tam). Literatura torej generira znanje, saj vsebuje sklepe o svetu, ki vplivajo na naše percepcije (prav tam). Jožica Čeh Steger trdi, da književnost »odpira drugačne in alternativne svetove ter vrednostne poglede, vendar nima prevzgojne funkcije« (2012: 205). Čeprav je jezik že v osnovi antropocentričen, je lahko književnost »obenem tudi medij za razkrivanje različnih stopenj antropocentrizma in drugih vrednostnih pogledov« (prav tam). Književnost sicer ne more pojasnjevati vzrokov ekološke krize, lahko pa je kritična do človekovih negativnih in izkoriščevalnih posegov v okolje, in sicer tako, da »v patriarhalni in potrošniško usmerjeni družbi odpira v estetsko zakodirani obliki raznovrstne možnosti človekovega sobivanja z živo in neživo naravo ter ponuja ob prevladujočem antropocentrizmu vrednostno drugačne poglede na naravno okolje« (prav tam: 209). Znanje je torej tisti bistveni dejavnik, ki omogoča premik od antropocentrizma k ekocentrizmu oziroma k bolj celostnemu ekološkemu pristopu v odnosu do narave in drugih živih bitij. Če želimo ta premik doseči, moramo spremeniti bistvo svojega védenja in ponovno strukturirati svoje diskurze, kar pa dosežemo z novimi pristopi do družbe in predvsem z oblikovanjem nove vrste zavesti (Oppermann 2011: 232). Antropocentrični diskurzi prežemajo naše celotno znanje, zato je treba najprej spremeniti konceptualne okvirje, ki so oblikovali naše sedanje razmišljanje.

Pomembno mesto v ekokritiki zavzema tudi vprašanje človeških etičnih odnosov do ne-človeškega sveta, predvsem do ne-človeških živali. Paola Cavalieri poudarja, da je v zadnjih letih veliko avtorjev kot etično nevzdržno kritiziralo tradicionalno moralo in skušalo preoblikovati moralni status živali, vendar ugotavlja, da je paradigma glede živali zakoreninjena, ker ima »za sabo vsaj dvajset stoletij filozofske tradicije, naklonjene izključevanju živalskih vrst, drugačnih od naše, iz domene etike« (2006: 9, 11). Tovrstna hierarhična naravnost je v ekokritičnih besedilih postavljena pod vprašaj,

saj, kot sklene Paola Cavalieri, »institucionalno odrekanje temeljnih pravic bitjem, ki so do njih upravičene, ne pomeni samo tega, da se žrtvam odrekajo predmeti teh pravic, temveč je neposreden napad na pravice same« (prav tam: 182). Literatura, ki vključuje etične in ekološke zamisli ter poudarja pomembnost in medsebojno povezanost vsakega bitja z okoljem, lahko pripomore k oblikovanju nove zavesti, ki bo vodila v rešitev ekološke krize.

3 Etična in ekološka funkcija poezije Svetlane Makarovič

Poezija Svetlane Makarovič nedvomno poudarja etično odgovornost do človeškega ali ne-človeškega drugega in spodbuja k uvidu, da ne obstaja en sam zorni kot, ki je že sam po sebi antropocentričen. Poleg tega se dotika tudi ekološke problematike. Za njeno poezijo torej lahko trdimo, da spodbuja oblikovanje nove etične in ekološke zavesti.

Večino tem, ki jih je pesnica že vključila v svoje pesmi, najdemo v njeni zbirki časopisnih kolumn *S krempljem podčrtano* (2004). Kolumne nam omogočajo lažje razumevanje avtoričinega mišljenja in posledično njene poezije. V njih je tematika človekovega odnosa do narave, predvsem do živali, izražena neposredno in z veliko mero sarkazma. Za pomoč pri interpretaciji njene poezije se bomo zato obširneje posvetili tudi nekaterim izmed njih.

3.1 Kritika antropocentrizma in človekov neetičen odnos do živali ter rastlin

Kar z vidika ekokritike najizraziteje opredeljuje poetiko Svetlane Makarovič, je kritika antropocentrizma, ki se največkrat manifestira v človekovem odnosu do ne-človeških bitij: človek kot središče vsega si izkoriščevalno podreja vse, kar ga obkroža, predvsem živali. Žival v delih Svetlane Makarovič, kot ugotavlja Marjetka Golež Kaučič (2011: 46), »ni več le tema ali motiv, temveč bitje, ne-človeška subjektiviteta, ki je blizu človeka ali ga pesnica gleda s stališča ukinjanja oziroma ostre kritike antropocentrizma«. Avtorica neposredno tematizira antropocentrizem v pesmi *Na svetu tako*, v kateri je človek predstavljen kot privilegiranec z močjo izkoriščati drugega: »Mi po svetu vandramo, / eden drugemu hudo delamo /.../. Kar imaš rad, bom tebi vzela, ker bo meni prav prišlo« (Makarovič 1977: 78). V številnih njenih pesmih in kolumnah je skozi ostro kritiko lova predstavljeno človekovo antropocentrično stališče, njegovo neetično ravnanje z živalmi in hkrati neetična vzgoja mladega človeka. V kolumni *Hajli, hajlo* so na primer predstavljene posledice neetične vzgoje mlade generacije: otrok, ki ga oče jemlje s seboj na lov, pove, da ga pri lovu veseli »gledati, kako se ubija živali« (Makarovič 2004: 33). Makarovičeva ugotavlja, da bo mogoče ta otrok dober lovec na živali ali na ljudi. Avtorica na tak način poudari, da otroci posnemajo dejanja odraslih, zato morajo ti pri vzgoji ravnati odgovorno in v skladu z etičnimi načeli. Odpor do lova odmeva predvsem v pesmih *Gora limbarska*, *Volčje jagode*, *Lov* in *Lovec*. V teh pesmih je

izražena želja človeka po nadvladi nad drugim. V *Gori limbarski* se perspektiva razširi na umorjen lisičji zarod, medtem ko je »jager pobruhan in pijan« (Makarovič 1998: 117). Avtorica tematizira nasilje do živali skozi lovčevu pijanost, tako da na subverziven način nasprotuje predstavi lovca kot »varuha narave« (Makarovič 2004: 30). V pesmi *Lov* je človek predstavljen kot »iztrebljevalec živega« (Golež Kaučič 2011: 46). Napoved iz kolumne *Hajli, hajlo* pa se uresniči v pesmi *Lovec*: lovcu ni več dovolj, da »je divjačina prešteta« (Makarovič 1998: 96), temveč postane lovec na ljudi, ki išče človeške žrtve. Pesnica je z lovцем na ljudi obrnila perspektivo: človek, ki je navadno lovec na živali, lahko postane tudi lovec na ljudi oziroma žrtev drugega človeka. Skozi stisko človeka, ki je žrtev lovca na ljudi, se lažje vživimo v stisko živali. Kljub temu človek ni sposoben empatije do drugega, dokler sam ne izkusi bolečine, saj »tuja rana ne boli« (prav tam: 96).

Lov je posredno omenjen tudi v pesmih *Urok*, *Škopnik* in *Pot*. Tudi *Kresna noč* prikazuje nasilno dejanje v gozdu: »Po gozdnih hodnikih tekajo naježene živali /.../. Vsakomur se kot krik spremeni obraz. /.../ Nihče ne odgovori« (Makarovič 1968: 41–43). Kritika lova se pri Makarovičevi pojavi še v nekaterih kolumnah. V kolumni *En sam haha* je ostro obsojeno polhanje in zabava, ki si jo človek privoščiči na račun drugega bitja: »Past, ki lopne, v toplem puhu škrtne drobni vrat, žive oči osteklenijo. On pa privleče na dan tisti argument, ki se mu zdi močnejši od onega, češ, en 'hec' pa mora biti« (Makarovič 2004: 43). Tema se dotakne tudi karnizma, saj avtorica poudari, da je za potešitev lakote že dovolj mrtvega mesa iz klavnice, torej mesa živali, ki so v naši kulturi sprejemljive za predelavo v hrano (»kure žri pa zrezke pa golaž«), hkrati pa polharja opozori, da je sam zgrožen nad pobijanjem škrjančkov v drugi kulturi: »[Z]adnjič si še rekel, kakšne svinje so Italijani, ki si cele vence škrjančkov pečejo« (prav tam). Najbolj pa se avtorici zdi problematično dejstvo, da je bila v programu nekega izobraževanja za učitelje omenjena udeležba učiteljev in učencev na polhanju, ki je »slovenski in ljudski običaj in potemtakem kulturna dediščina, ki jo je treba ohranjati« (prav tam). Avtoričina cinična opazka se nanaša na problematiko antropocentrične tradicije in vzgoje mladega človeka. Kritika slovenske kulture in tradicije je v tej kolumni izražena tudi na primeru klanja prašičev in kravjih dirk, saj »če se kravi križ zlomi, se ji pač zlomi, 'hec' pa le mora biti« (prav tam: 44).

Tudi kolumna *Ena o spominčicah* tematizira neodgovorno vzgojo mladega človeka, ki nenehno preizkuša svojo moč tako, da se njegovo nasilje stopnjuje od predmetov do živali (in narave) in nato še do človeka:

Zakaj raje [otrok] odtrga medvedku tačke, namesto da bi se pogovarjal z njim? /.../ Zakaj rajši brncne kužka /.../? Zakaj pohodi polža? /.../ Na vrsti so žive živali, na milost in nemilost prepuščene otroškimi rokam. Navdušenje prvega dne hitro skopni, žival postane odvečen predmet, ki se ga je treba znebiti. Potlej pridejo na vrsto nove igrače, bratec, sestra, sosedovi otroci. (Makarovič 2004: 90.)

V poeziji se te zamisli prepletajo v šansonski pesmi *Ne joči, medvedek*. Plišast medvedek joče zaradi odtrgane tačke, vendar je deležen posmeha, ker je »le žival iz blaga« in zato ne more »imeti srca« (Makarovič 2015: 14). V nadaljevanju se tema nasilja razširi na okolico, v kateri se dogajajo krute reči, vendar si pred njimi zatiskamo oči: »Že res, nekje daleč, tako govorijo, / godijo čudne in krute reči, / mogoče je res, da ljudje se morijo, / mogoče je res, da nekje teče kri, / a česar ne vidim, tega ne verjamem, / in če ne verjamem, potem tega ni, / ne joči, medvedek, neznanco si smešen, / kako naj odtrgana tačka boli?« (prav tam). V pesmi živali sicer niso omenjene – razen metaforično, vendar nam poznavanje zgornje kolumne nakaže morebitno elipso med igračko in ljudmi, torej nasilje nad živalmi. Tudi »pikzigmar« v istoimenski šansonski pesmi postavlja meje drugim, saj si naravno okolico na silo ustvarja po svoji (antropocentrični) meri: »[Ž]e psa uči, kako naj laja, / drevo, kako naj zeleni, / pa sonce kje in kdaj naj vzhaja, / pa svet, kako naj se vrti« (Makarovič 2015: 102). Podobno počne princeska iz pesmi *Romanca o žabah*, ko poljublja žabe, misleč, da se bo »nečista žival« (prav tam: 38) spremenila v tisto, kar si ona želi. Pesem je sicer parodija na znano pravljico *Žabji kralj*, ampak v sebi prav tako skriva kritiko antropocentrizma.

V kolumni *Zaprte oči* avtorica sporoča, da si človek ne sme zatiskati oči pred tujim trpljenjem (prim. Golež Kaučič 2011: 39): »[O]či si morajo upati gledati, morajo si upati prepoznati iz kakšne snovi smo« (Makarovič 2004: 48). Na temo zatiskanja oči se navezuje tudi pesem *Volčje jagode*, ki jo Marjetka Golež Kaučič (2011: 44) uvršča med dela »z ekološkim predznakom«. V njej so ljudje priča morjenju lisičjega zaroda, vendar poboja ne preprečijo: »Stali smo na prisojнем bregu, / ko so v gori morili lisičji zarod. / Videli smo. Vedeli smo. / Moj brat po smrti je odšel za hišo / in zagrebel roke v koprive. / Niso ga obžgale, šumeče, ostro dišeče: / kazen pride sama, kadar pride« (Makarovič 1998: 30). Irena Novak Popov (2011: 58) ugotavlja, da je morilcu zaroda in brezbržnim pričam napovedana hujša kazen od pekočih kopriv: zastupitev z volčjimi jagodami. Mogoče morilec občuti krivdo, ker bi lahko umor preprečil, vendar tega ni storil iz strahu pred stigmatizacijo. Priče pa niso brezbržne, saj jih prežema občutek krivde zaradi zatiskanja oči. Nazadnje se sami kaznujejo, so akterji lastne kazni, saj se zastupijo z mrtvaškimi jagodami kljub začetni napovedi, da »kazn pride sama«. Očividci torej v sebi čutijo odgovornost do poboja živali, vendar si ga ne upajo preprečiti, saj bi bili tako stigmatizirani v družbi:

V tem z videzom neobremenjenem svetu, v katerem so ljudje po izgubi refleksije spet postali najpametnejše živali, ki podjarmljajo preostali univerzum /.../ velja spoštovanje do živali ne le za sentimentalno, temveč za izdajo napredka. /.../ Vse naj bi bilo odvisno od družbe, tudi najnatanejšje mišljenje se mora zapisati mogočnim družbenim tendencam /.../. (Adorno in Horkheimer 2002: 281.)

Ljudje zato raje odvrtačajo pogled od tega, kar počnejo drugi ljudje z živalmi (Golež Kaučič 2011: 40), in tako izberejo pasivno sokrivdo. O izmikanju govori tudi pesem *Sosed gora*, v kateri gora presliši vse nasilje hlapcev nad konjem: »So ga res po grlu bili, po svilenem, belem grlu? Danes gora nič ne sliši« (Makarovič 1980: 5).

V pesmi *Volčje jagode* je tematizirano tudi nasilje nad mladiči živali, ki ga avtorica posebej obsoja v kolumni *Materinski dom*. Avtorica meni, da noben duhovno razvit človek »ne bo storil žalega malemu bitju, ne otroku ne živali ne roži« (Makarovič 2004: 85). Ugotavlja, da imajo živali v nasprotju z ljudmi čut, »da se mladiču ne stori hudega kratkomalo zato, ker je mladič« (prav tam: 86).

Makarovičeva v kolumnah prikaže tudi človekov neetičen odnos do udomačenih živali. Za človeka ostajajo predmet, ki se ga lahko znebi takoj, ko mu odsluži, pri tem pa opravičuje svoje dejanje, češ da je bilo storjeno v prid živali. V kolumni *En sam haha* so navedeni primeri živali, zapuščenih v času vojne, ki kažejo na to, da človek v tragedijah najprej poskrbi za lastno eksistenco. To se avtorici ne zdi etično, saj je ravno človek tisti, ki je tem živalim odvzel svobodo. V kolumni *Spomladi se vse veseli* piše o živalih starejših ljudi, ki gredo v dom za ostarele: »[K]do pa bo v tisti zmešnjavi na vse mislil, [pes] je pa kar na ketni ostal, saj sem hotel takoj naslednji dan tja, pa nisem imel časa, madona, saj je bil že star kot zemlja, potlej so mi pa povedali, da ga je jager počil, da se ni več matral« (Makarovič 2004: 61). Cinično piše tudi o uporuh krajanov proti zavetišču za živali v Zrkovcih (*Zrkovska šintarija*) ter o poboju živali za praznike (*Materinski dom*). V avtoričini poeziji tematizacija nasilja nad udomačenimi živalmi ni tako izrazita kot v njenih kolumnah: prikazane so zapuščene mačke (*Jasmin, Noč bo*), tepež konja (*Sosed gora*) in ptica v kletki, ki se do krvi zaganja v stene (*Kletka*).

Etično stališče Svetlane Makarovič do živali pa se najbolj razodene v kolumni *Referendum o solzi*, v katerem »razkrije večinsko človeško neobčutljivost do živalskega trpljenja, ki ga povzroča človek« (Golež Kaučič 2011: 40). Avtorica gre dlje od ostrega obsojanja mučenja živali, ki ga nazorno opiše (priklenjeni psi in govedo, trpinčenje mačk, lov), saj se neposredno dotakne tudi intrinzičnega obstoja ne-človeških bitij. Kot primer navaja lovski referendum o vprašanju, »čigava lastnina je divjad, ki duše nima in potemtakem seveda ni nikaršnen dar iz nebes, temveč samo skakajoči in bežeči okusni kosi divjačine« (Makarovič 2004: 70). Vprašanje obravnava žival kot predmet, ki nima smisla sam po sebi, temveč je izključno človekova last. Temu izrazito antropocentričnemu vidiku avtorica nasprotuje s trditvijo, da je žival sama svoja in z isto pravico do življenja, kot jo ima človek. Poudarja intrinzično vrednost živali: »Misel, da je divjad nikogaršnja, da je sama svoja, misel, da je žival živ osebek z isto pravico do življenja, kakršno ima ubijalski človekar, je in bo ostala slovenčeljski glavi nepojmljiva« (prav tam: 71). Avtorica v nadaljevanju ponovno izraža odklonilno stališče do slovenske kulture in tradicije, v katerih je antropocentrizem globoko ukoreninjen:

V deželi, kjer umor prašiča velja za zabaven dogodek, v deželi, kjer velja množično pobijanje drobnih polhov za kulturno dediščino ob vriskanju, pijančevanju in hreščanju harmonike – vse, kar hodi, vse, kar teka, skače, se pase, počiva – ubij, požri, ubij, požri! Česar ne moreš požreti, pa odri, prodaj, obesi rogovje premaganca na steno, pritrđi si gamsov čop na klobuk zraven značk častne zelene bratovščine varuhov narave, da se bo vedelo, kdo ima komando v deželi dobrih, poštenih, delavnih in, seveda, ponosnih. (Prav tam: 72.)

Kritika antropocentrizma v opusu Svetlane Makarovič se kaže tudi v človekovem odnosu do rastlin. Kolumna *Ena o spominčicah* spodbudi razmislek o razvrščanju rastlin na koristne in nekoristne: »Ne vem, zakaj na našem vrtu ni rastle ena sama spominčica, najbrž zato, ker za pametne ljudi, ki na vrtu dovoljujejo rasti samo koristnim rastlinam, spominčice niso nič drugega kot ničvreden plevel« (Makarovič 2004: 88). Rastline v naravi nimajo pomena »plevela«, temveč imajo tako kot živali svojo intrinzično vrednost. Človek je tisti, ki jih loči na sebi koristne rastline, ostalim pa pripiše vlogo plevela, ki je zanj brez vrednosti. Sporočilo o intrinzični vrednosti rastlin nosi celotna avtoričina pesniška zbirka *Zeliščarka*, v kateri so rastline, odvisno od perspektive, lahko zdravilo, strup ali plevel, vendar imajo kljub temu svojo lastno vrednost.

Človekova odtujenost od narave in sebe se kaže tudi v izdelovanju umetnih nadomestkov, kar je prikazano v šansonski pesmi *Umetne rože*. Ponarejeni cvet v pesmi je nekakšna metafora za svet udobja, v katerem je človek izgubil sebe. Lirski subjekt se sprašuje, če je še mogoče stopiti korak nazaj – proti sebi in naravi: »[B]ogve, če sploh kdaj ločil boš / prave od umetnih rož« (Makarovič 2015: 73).

3.2 Ekološka kritika

Avtoričin posluš za ekološko tematiko je izrazit v kolumni *Desant na Orlovo gnezdo*, kjer je izpostavljeno uničevanje naravnega okolja zaradi dobička, ki ima za posledico ekološko katastrofo: opustošenje pokrajine, zastrupljanje podtalnice, izpusti strupenih plinov in kemikalije, kar se odraža v izumiranju živali (Makarovič 2004: 100–101). V kolumni *Hajli, hajlo* avtorica spregovori o nespoštljivem odnosu Slovencev do narave: »Skoraj vsak slovenclj gre kdaj pa kdaj v gozd, če ne drugače, pa zato, da v gozdno grapo odloži dotrajan pralni stroj, štedilnik ali pa razbit avtomobil« (Makarovič 2004: 30). V poeziji se širša ekološka problematika pojavlja v manjši meri. V šansonski pesmi *Ribiška* se ekološka katastrofa kaže v vremenskih ujmah, ki povzročajo pomanjkanje hrane: »Časi mizerni, trte pozeble, / rib od nikoder in kruh je zažgan, / strgane mreže, morje zdvijano« (Makarovič 2015: 57). V *Uroku* je reka zastrupljena, v pesmi *Dobro jutro* je »svet s krvjo oblit«, »gora brez dreves« in »ptica brez peres« (Makarovič 2008: 114), kar opozarja na bližajočo se katastrofo kot posledico človekovega uničevalnega poseganja v okolje. Podobno je v pesmi *Semena*, v kateri se svita jalova bodočnost, saj žival »v sebi nosi majhno mačko, ki se ne bo skotila« in črne ptice nosijo pod perutjo »mrtvo seme« (Makarovič 1968: 38–39).

Čeprav si človek v poeziji Svetlane Makarovič večkrat prizadeva podjarmiti naravno okolje, je narava tista, ki je brezbrizna do človekovih tegob in za njim briše sledi. Pesem *Minevanje I* govori o minljivosti ljudi, medtem ko narava ostaja: »Nič ni ostalo, / razen rjavine. / Nekaj časa bomo še živeli v rjavem kot mravlje. / Potem nam bodo drevesa vrnila šepet« (Makarovič 1964: 21). Podobno sporoča tudi šansonska pesem *Pomlad na tvojem grobu*, v kateri je naravi vseeno za človekov

obstoj: »Pomlad na tvojem grobu / pa poje in cveti, / kot bi bilo vseeno, / če si in če te ni« (Makarovič 2015: 11). Premoč narave nad človekom je največkrat izražena s pomočjo mahu (*Nore gobe, Zazibalka, Stari mlin, Škopnik*), praproti (*Praprot*) ali plesni (*Plesen, Škopnik*), ki prerasejo človeka in vse, kar je človek pustil za seboj: »Dež nas izpere, / praprot ostane« (Makarovič 1980: 31). Podobno vlogo imajo tudi molji (*Mademoiselle Adela*), pajčevina (*Mademoiselle Adela, Stari mlin, Škopnik*) in veter (*Uspavanka, Roža*). Kljub človekovemu prizadevanju, da bi bil vreden več od drugih bitij, narava ne dela razlike (*Preštevaje*): »To je glas, ki preštevava, / preštevava tvoje dni, / enakomerno šteje / živali in ljudi« (Makarovič 1998: 55). Iz nekaterih pesmi vije tudi sporočilo o maščevanju narave nad človekom, tako da mu zlo večkratno vrača. Na primer Zeleni Jurij (*Zeleni Jurij*), prisposoda za prebujanje narave, se vrača kot Sivi Jurij in se maščuje ljudem za zlo, ki so mu ga zadali: »Zaprte okna, zaprte duri! / Mimo jaše Sivi Jurij /.../. / Hodi po hišah, iztika oči. / Kar je dobil, to stotero deli« (Makarovič 1972: 51). Človeku se maščujejo tudi živali (*Bramor*).

3.3 Premik k ekocentrizmu

Lirski subjekt v poeziji Svetlane Makarovič mestoma pridobiva tudi živalske lastnosti (zoomorfizem) ali pa se istoveti z živaljo (*Grob, Igle jutra, Mesečnica, Desetnica, Danes, Gora limbarska*). Irena Novak Popov (2011: 52) opozarja, da postopek preoblikovanja človeka v žival »omogoča zблиžanje z naravnim svetom in oddaljitev od človeškega, družbenega«. Lirski subjekt občuduje tudi podobe živali, na primer v pesmih *Mačka* in *Kača*, v katerih so njihove pomenske vrednosti »individualizirane, saj paradokсно spajajo negativne in pozitivne vidike – lepoto in nevarnost, svobodo in bolečino/smrt, zapeljivost in zlohnotnost« (prav tam). Občasno se pojavi tudi istovetnost z rastlino (prim. Novak Popov 2011: 57), na primer v pesmih *Roža, Sončnica, Danes, Drevo* in *Bifejska rastlina*, ali preobrazba lirskega subjekta v neživo naravo, kot so kamen, voda ali ogenj (*Kamen, Kamniti zvon, Kamnarji, Oltarna slika, Črni mlinar*). Zdi se, da avtorica želi skozi vsa ta istovetenja in preobrazbe doseči fluidnost identitete in bivanja živih bitij ter nežive narave. Na tak način poudarja ekološko načelo, da so vse entitete med seboj povezane, odvisne ena od druge in da skupaj tvorijo celoto. Lirski subjekt je zato lahko regratov cvet, potem pa razposajen zajec (*Danes*), lahko pa je tudi voda, kaplja in vodni mehurček (*Črni mlinar*), majhen rdeč list (*Drevo*) ali mala roža (*Roža*); na koncu »pa se spremeniš v kamen« (*Kamniti zvon*).

Fluidnost identitete in prehajanje ene entitete v drugo sta izrazito opisana v pesmih *Grob* in *Urok*. V *Grobu* se spajajo človeška in živalska subjektivnost, rastlinske in glivične lastnosti ter neživa narava:

Iz robidovja spočeta, / v svoj odprti grob ujeta, / burja jo je podojila, / s kačo pisano povila, / koža njenega telesa / žene luske in peresa, / krzno, lubje, igle, veje, / srhki, temni mah jo greje, / trnje jo po grlu boža, / veke krije gobja koža, / voda gladi jo in davi, / trava valovi na glavi. (Makarovič 1980: 13.)

Urok pa poudarja pretakanje in vzajemnost vseh entitet: »[V]rsk iz jelena umorjenega / noter v otroka novorojenega, /.../ vrsk iz reke zastrupljene / noter v trebuh tvoje žene« (Makarovič 1998: 49). Nasilje in zlo, ki ju človek povzroča naravnemu okolju in živalim, se ponovno vrača k njemu, saj »posledice uničevanja po logiki stičnosti ali nalezljivosti preskakujejo z rastlin in živali na človeka« (Novak Popov 2011: 51). Vsa ta fluidnost omogoča premik k bolj ekocentričnemu vidiku sveta, saj se lahko bralec skozi istovetenje ali transformacijo lirskega subjekta v drugo entiteto zaveda, da ne obstaja samo njegov pogled na svet, temveč da ima vsako bitje ali neživa narava drugačen, a prav tako svoj lasten vidik. Avtorica ta ključen premik od antropocentričnega razmišljanja posebej poudari v šansonskih pesmih *Mačje oči* in *Kletka* ter v pesmih *Kača* in *Klet*. V pesmih *Mačje oči* in *Kača* lirski subjekt menja svojo antropocentrično perspektivo za živalsko in njegov pogled na svet se spremeni: »[N]aenkrat med nama se vse spremeni, vidim te skozi mačje oči« (Makarovič 2015: 82). V *Kletki* pa je žival tista, ki menja živalski pogled za človeškega. Ujeta ptica se zazre v nas »s človeškimi očmi« (prav tam: 84). Ptica je antropomorfizirana, saj na nas gleda s človeškega vidika. V tem primeru antropomorfizem lahko spodbudi človeka, da poskuša uvideti svojo zmoto in krutost ter se vpraša, kdo v resnici je. V pesmi *Klet* pa je opisan prizor dveh različnih pogledov – človeškega in živalskega (podganjega), ki zreta eden v drugega: »Vso noč sva se gledali iz kota v kot, iz oči v oči« (Makarovič 1972: 31). Soočanje človeka z živaljo kaže na to, da lahko človek v njej prepozna neko sorodnost kljub začetnemu strahu pred neznanim: »Ko pa [človek] enkrat spozna, da ga žival motri, tako kot tudi on motri vse okoli sebe, lahko pogled živali zazna kot nekaj domačega« (Kernev Štrajn 2007: 46). Ta komunikacija različnih pogledov nosi sporočilo o sobivanju dveh različnih entitet, ki imata vsaka svoj vidik, a lahko kljub temu vzpostavi enakopraven odnos. Človek lahko na tak način poskuša dojemati svet z neantropocentričnega vidika: »S tem ko zaznavamo žival v njeni živalskosti, tudi svet zaznavamo drugače, ne več samo antropocentrično« (prav tam: 48). Ko se poskušamo vživeti v ne-človeško bitje in ga razumeti, se hkrati soočimo z vprašanjem o lastni identiteti. Odgovor na to vprašanje se neizogibno dotika prevrednotenja sodobnih družbenih vrednot.

4 Sklep

Poezija Svetlane Makarovič pogosto tematizira človekov odnos do naravnega okolja, predvsem ne-človeških bitij, zato nedvomno spada v literaturo, ki spodbuja oblikovanje nove ekološke in etične zavesti. Z močnimi sugestivnimi podobami si avtorica prizadeva z različnih vidikov pokazati na neustreznost antropocentrične naravnosti, ki je globoko ukoreninjena v slovenski kulturi in tradiciji ter se kaže predvsem v človekovi neodgovornosti do naravnega okolja in živali. Premik antropocentričnega pogleda k ekocentričnemu, h kateremu napeljuje njena poezija, lahko spodbudi nov etični in ekološki izziv, ki bi omogočil prevrednotenje temeljev moderne družbe, oziroma, kot pravi avtorica v pesmi *Zavrženi planet*, »treba bi se bilo nekako ustaviti« (Makarovič 1964: 40), da resnično ne bomo zavrgli našega planeta.

Viri

- Adorno, Theodor W., in Horkheimer, Max, 2002: *Dialektika razsvetljenstva. Filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia humanitatis. 273–282.
- Makarovič, Svetlana, 1964: *Somrak*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Makarovič, Svetlana, 1968: *Kresna noč*. Ljubljana: DZS.
- Makarovič, Svetlana, 1972: *Volčje jagode*. Maribor: Obzorja.
- Makarovič, Svetlana, 1977: *Izštevanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Makarovič, Svetlana, 1980: *Sosed gora*. Maribor: Obzorja.
- Makarovič, Svetlana, 1993: *Tisti čas*. Ljubljana: Mladika.
- Makarovič, Svetlana, 1998: *Bo žrl, bo žrt: izbrane pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Makarovič, Svetlana, 2004: *S krempljem podčrtano*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Makarovič, Svetlana, 2008: *Samost: izbor*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.
- Makarovič, Svetlana, 2014: *Zeliščarka*. Ljubljana: Beletrina.
- Makarovič, Svetlana, 2015: *Šansoni*. Ljubljana: Sanje.

Literatura

- Cavalieri, Paola, 2006: *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Krtina.
- Čeh Steger, Jožica, 2012: Ekologizacija literarne vede in ekokritika. *Slavistična revija* 60/2. 199–212.
- Glotfelty, Cheryl, in Harold, Fromm (ur.), 1996: *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens: University of Georgia Press.
- Golež Kaučič, Marjetka, 2011: Folklorni in živalski slovar v ustvarjalnem opusu Svetlane Makarovič. *Jezik in slovstvo* 56/1–2. 31–48.
- Kernev Štrajn, Jelka, 2007: O možnosti ekokritičkega pogleda na tematizacijo »ne-človeške subjektivnosti« v literaturi. *Primerjalna književnost* 30/1. 39–54.
- Novak Popov, Irena, 2011: Rastlinsko in živalsko podobje v poeziji Svetlane Makarovič. *Jezik in slovstvo* 56/1–2. 49–62.
- Oppermann, Serpil, 2011: Ecocentric Postmodern Theory: Interrelations between Ecological, Quantum, and Postmodern Theories. Goodbody, Axel, in Rigby, Kate (ur.): *Ecocritical theory: new European approaches*. Charlottesville; London: University of Virginia Press. 230–242.

BIVANJSKO NELAGODJE ŽENSK KOT TEMATSKO OSIŠČE PRIPOVEDNE PROZE JASNE JUREČIČ

Jasna Jurečič (1955–2014) je pisateljica, ki se je iz rodnega Zadra preselila v Ljubljano, od tam pa v Salež pri Trstu, kjer je zasnovala in realizirala svoje leposlovno ustvarjanje. Prav zato se legitimno uvršča med slovenske avtorice v Italiji in najsodobnejše slovenske pripovednice. Osišče njenega pisanja so ženske in njihovo občutje bivanjskega nelagodja, ki pa ima lahko zelo različne oblike, izvore in odzive. Preko njihove analize članek prinaša pregled vsega doslej objavljenega pripovedništva Jasne Jurečič. Prvič nasploh se loteva predstavitve te avtorice, ki se ji zaradi prezgodnje smrti ni uspelo povsem uveljaviti v slovenskem literarnem prostoru in katere pripovedništvo v okviru slovenske literarne vede doslej še ni bilo deležno celovitega pregleda ter raziskave.

Ključne besede: ženski liki, slovenski roman, slovenska kratka pripoved, slovenska književnost v Italiji, literarna tema

1 Uvod

Med sodobnimi slovenskimi pripovednicami v Italiji, kot so Zora Tavčar, Evelina Umek, Irena Žerjal, Marjanka Rebula in Vilma Purič, je bila Jasna Jurečič (1955–2014) znotraj slovenske literarne vede doslej neupravičeno deležna zelo skromne pozornosti, pogosto pa tudi spregledana.¹

V mladosti se je iz rodnega Zadra preselila v Ljubljano. Tam je na univerzi študirala ekonomijo oz. novinarstvo. Življenjska pot jo je zanesla v Salež pri Trstu, kjer je

¹ To potrjuje tudi dejstvo, da so o pisanju Jasne Jurečič v sistemu COBISS do priprave tega prispevka evidentirani le trije literarno-kritiški zapisi (Meserko 2008, Tavčar 2008, Detela 2009), ni pa nobene literarnozgodovinske razprave.

bila kulturno dejavna in je sredi 90. let začela objavljati. Več let je bila dopisnica športne strani *Primorskega dnevnika*. Za Radio Trst A je napisala izvirne radijske igre (*Julija*, 1996, *Parjenje*, 1998 in *Postaja*, 2007), ciklusa oddaj o orientalski filozofiji (*Vzhod ni daleč*, 1996 in *Zenovske parabole*, 2001), pravljice in zgodbe za otroke (*Pravljica o vrabčku vič-viču*, *Cirkus*, *Oglas: podarim dve mucici*, *Zgodba o mleku*, 2003, *Seme*, *Zgodba o češnjah*, *Tisoč semen iz enega zrna*, *Pravljica o dobrem kralju in domu*, *Jaz – genij*, *Izgubljeno prijateljstvo*, 2004), ki so pozneje izšle tudi v tiskani obliki, v otroški reviji *Galeb*. Eno od njenih radijskih besedil, socialno dramo (*Mona Lisa*, 2009), so predvajale tudi osrednje slovenske radijske hiše. Leta 2008 je izdala svoj edini, izpovedno-pisemski roman² *Prerokuj mi še enkrat*, uvrščen med finaliste za najboljši prvenec na natečaju 24. slovenskega knjižnega sejma (2008). Leta 2012 pa je pet njenih kratkih pripovedi izšlo v knjižni obliki z naslovom *Pasji dnevi*. Poleg dveh omenjenih knjižnih izdaj v članku proučujem samostojno objavljene kratke pripovedi *Ljubila te bom skozi prostor in čas* (1998)³ v reviji *Primorska srečanja*, *Presenečenje* (2011) v reviji *Mladika*, priporočeno za objavo na 39. literarnem natečaju založbe Mladika (2011), ter v isti reviji objavljeno pripoved *Koma* (2014), drugouvrščeno na 42. literarnem natečaju založbe Mladika (2014). S tem analiziram njen celotni, doslej objavljeni pripovedni opus, namenjen odraslim.

Pisanje Jasne Jurečič se umešča v okvir sodobnega slovenskega pripovedništva, ki ga ustvarjajo ženske, in hkrati v kontekst slovenske književnosti v Italiji, saj je pisateljica svoje leposlovje v celoti zasnovala in realizirala v Saležu pri Trstu, kjer je živela, odkar si je ustvarila družino. Obenem pa se že nekoliko izmika značilnostim slovenskega leposlovja v Italiji, kajti t. i. »zaznamovanosti« slovenske književnosti v Italiji se v njenem pisanju pojavljajo v blažji obliki ali jih sploh ni – kljubovalna ontološka drža, močna vera v humanizem, obravnavanje narodnoidentitetnih vprašanj, zaznamovanost z mediteranskostjo in multikulturalnostjo prostora, specifične jezikovne značilnosti (prim. Košuta 2008), čemur sama dodajam še specifični kolektivni spomin. Pisanje Jasne Jurečič je v sozvočju predvsem z najmlajšim slovenskim pripovedništvom, ki nastaja v Italiji in ga poskuša na več ravneh prevetriti, predrugačiti njegove že ustaljene oblike in vsebine, kar se najbolj izrazito kaže že z »odmik[om] od predvojnih, vojnih in povojnih travm /.../ premik[om] k bolj osebnim eksistencialnim vsebinam« (Pirjavec 2011: 359). Pri omenjeni avtorici ni odnosa do jezika, značilnega za slovensko literaturo v Italiji, ki se giblje med potencirano besedno invencijo in jezikovno zavrtostjo, saj je njen jezikovni izraz s tega vidika osvobojen vsakršnih zaznamovanosti. Prav tako na ontološki ravni ne zasledimo izrazitega antinihilizma, kvečjemu nasprotno, ostaja pa prisotna etična drža predvsem v odnosu do položaja žensk v svetu. V njenih delih se mediteranskemu, tržaškemu okolju, značilnemu za slovensko književnost

² Na prelomu med 20. in 21. stoletjem je na Slovenskem predvsem preko pisateljic prišlo do ponovnega oživljanja pisemskega in dnevniškega romana, čeprav je »že veljal za arhaičnega in zato odrinjenega« (Borovnik 2012: 63).

³ Kratka pripoved *Ljubila te bom skozi prostor in čas* je z nespremenjeno vsebino, le v daljši različici, zajeta tudi v zbirko *Pasji dnevi*. V njej ima naslov *Zadnji vlak*.

v Italiji, pridružujejo geografsko nedoločljivi ali pa oddaljeni dogajalni prostori, kot so New York, islamski svet, puščavska pokrajina. Vprašanje narodne identitete, prav tako specifično za slovensko leposlovje Furlanije Julijske krajine, ne izgine povsem, toda premakne se v drugi plan v primerjavi z individualnimi, intimnimi in eksistencialnimi vprašanji, ki stopijo v ospredje, kar se nasploh vse pogosteje dogaja v sodobnih tržaških kratkih pripovedih (prim. Umek 2015). Vprašanje, ki je v tem kontekstu še posebej zanimivo, pa je tematsko osišče pripovedne proze Jasne Jurečič.

2 Bivanjsko nelagodje žensk kot osrednja tema

Skladno s trendom preteklega in sodobnega ženskega pisanja se literarno zanimanje Jasne Jurečič ustavlja pri ženskah, naj so to osrednji ali spremljevalni liki. Od enajstih glavnih literarnih oseb je deset žensk. Izjemo predstavlja le ena sama kratka pripoved, *Vrtnica* (v zbirki *Pasji dnevi*), ki se posveča prikazu občutij in misli Al-Hillaja Mansurja, medtem ko ga kamenjajo. Navdihuje se po življenju istoimenskega perzijskega mistika in sufističnega učitelja, ki je resnično živel med letoma 858 in 922, bil izobčen iz družbe in obsojen na tragično smrt.

Njen roman in kratke pripovedi na slogovni ravni povezuje prevladujoča izbira prve in tretje slovnične osebe, ki pa je večidel v funkciji personalne pripovedovalke, kar pomeni, da ta »pripoveduje s stališča pripovednih oseb, njihovih izkušenj, zaznav in predstav« (Kos 2001: 104). Pri tem se besedila Jasne Jurečič ves čas gibljejo na meji med epskim in izrazito lirskim značajem, saj je v njih pogosto »v ospredju notranja resničnost neke osebe, njena zavest ali subjektivnost« (prav tam: 106), dialogi pa so redki. Pripovedovalke se ukvarjajo s svojim osrednjim eksistencialnim problemom, obenem pa preko miselnega vračanja v preteklost, ki ne sledi časovno-logičnemu zaporedju, marveč razsutim spominskim drobcem, postopoma in največkrat le v obrisih rekonstruirajo dogodek ali dogodke, ki so v njihovih življenjih povzročili preobrat ter jih postavili v aktualno stanje. Razmisleke in izpovedi pripovedovalk zaznamuje raba prisposodob, pogosto povezanih z naravo, preko katerih poskušajo čim bolj slikovito posredovati svoja čustvena stanja in stiske.

Kljub raznolikosti usod in značajev, ki jih avtorica polaga v ženske, je vsem skupna tako izrazita osredotočenost na lastno intimnost, notranji svet, da o njihovem videzu ni zapisanega skorajda ničesar. Ženske Jasne Jurečič obstajajo predvsem kot duhovna bitja, ki se skorajda meditativno ukvarjajo s svojo eksistenco, bivanjskimi vprašanji, spomini, iskanjem lastne identitete, sreče in mesta v neprijaznem svetu. Ob tem pa jih spremlja globok občutek tesnobe, izkoreninjenosti in nelagodja. Tematsko osišče, skozi katero lahko razčlenimo vsebine pripovedne proze Jasne Jurečič, lahko povzamemo z bivanjskim nelagodjem, nekakšnim *mal de vivre* in odtujenostjo, ki jo »pisateljica vgrajuje v opis navidezne stabilne življenjske vsakdanjosti« (Umek 2015: 12). Prav zato se ne moremo povsem strinjati z mnenjem, da se njeno pisanje »prepušča varnemu zavetju zgodbe, fabuliranju, želji po pripovedovanju, pri čemer je izpoved drugotnega značaja« (Bandelj 2010: 15). Nasprotno, izpoved je v vseh

tekstih močno prisotna. Avtorica jo izriše v številnih variacijah, ki se oblikujejo skozi odnos sodobne ženske do treh bistvenih »prostorov«, »kontekstov« bivanja: lastnega telesa, družine in družbe (slika 1).

Slika 1: Izvori bivanjskega nelagodja ženskih likov v pripovedni prozi Jasne Jurečič

Jasna Jurečič postavi veliko večino svojih literarnih ženskih likov, ki jih največkrat sploh ne poimenuje, v duševno stanje bivanjskega nelagodja, ob čemer se ustvari vtis, kot bi pravzaprav vsi skupaj tvorili eno samo trpečo človeško dušo, čeprav se vsak od njih v svojem življenju spopada s precej različnimi »praznimi mesti«. Zaradi tega bom v nadaljevanju opozorila na literarne zgodbe in like, ki se ob tem izrišejo, prav tako pa tudi na njihove različne reakcije na stisko. Pri tem se bom posluževala pregledne sheme: stanje – reakcija – razplet.

3 Telo

V središču mnogih pripovednih besedil Jasne Jurečič je bolezensko ali kako drugače spremenjeno telesno stanje, ki dela njene ženske pohabljene, poškodovane ali hudo bolne, kar jih postavlja v položaj podrejenosti, manjvrednosti in odvisnosti.

Pisateljica tematizira njihov problematičen odnos do telesa preko zelo različnih zgodb. V pripovedi *Gospa Marija* (v zbirki *Pasji dnevi*) je prvoosebna pripovedovalka zaradi nesreče priklenjena na invalidski voziček. Živi sama in se počuti daleč od sveta, čeprav se v mislih trudi ohranjati stik z njim. V isti zbirki se v kratki pripovedi *Afrika, moja črna bolečina* avtorica ukvarja z odtujenostjo, ki jo protagonistka, Assetou Noemi Iqbal, kiparka afriškega izvora, čuti do lastne ženskosti in svobode zaradi krutega obreda obrezovanja ženskih spolnih organov, ki mu je bila podvržena tudi sama. Assetou je ujeta v duševno trpljenje brez konca, ki izvira iz pohabljenega telesa in zavedanja, da »[k]ar ji je bilo storjeno, je /.../ nemogoče popraviti« (Jurečič 2012: 51). Z možem in hčerjo živi v Liverpoolu, a v sebi čuti dolžnost do ostalih

žensk svojega plemena, zato »se še vedno vrača /.../ na črni kontinent k svojim koreninam, k svojemu ljudstvu. /.../ Pogovarja /.../ se z /.../ balejem in z načelniki sosednjih vaških skupnosti. Skuša /.../ jih prepričati o nesmiselnosti tega obreda« (prav tam: 61). Z drugačnim nelagodjem, ki pa je še vedno povezano s telesom, se spopadata ena od dveh neimenovanih protagonistk romana *Prerokuj mi še enkrat* in stranska oseba, protagonistkina prijateljica Rozi. Obe sta hudo bolni, zaradi česar se vztrajno zdravita, vendar se obenem zapirata sami vase. Izogibata se govorjenju o svoji bolezn, iskanju psihološke podpore in pomoči pri drugih. V najbolj ekstremno obliko telesne odtujenosti, v stanje kome, pa je postavljena protagonistka pripovedi *Koma*. Kljub popolni fizični pasivnosti, v katero je ujeta ženska v vegetativnem stanju, se v njej še naprej oglašaja želja po preživetju, ki odzvanja v misli: »Živeti! Moram živeti, da povem resnico« (Jurečič 2014: 4). V tem se razkriva stiska še na drugem področju njenega življenja, in sicer v zvezi z nasilnim moškimi, ki je zakrivil prometno nesrečo. Jasna Jurečič poudari simboliko protagonistkine volje po življenju s tem, da jo fizioterapevt in medicinska sestra po nenadni zaustavitvi srčnega utripa z ročno masažo spravita nazaj k življenju ravno 25. novembra, na dan boja proti nasilju nad ženskami.

Ženske, katerih nelagodje izvira primarno iz telesa, zaznamuje težnja po aktivnem iskanju rešitve. Kljub vsem naprezanjem pa se njihove usode razpletejo v nespremenjenosti oz. nespremenljivosti začetnega stanja, kar velja za pripovedi *Gospa Marija* in *Afrika, moja črna bolečina*, ali z neznanim razpletom, kot v pripovedi *Koma*. V najslabšem primeru nastopi smrt, ki v romanu potrdi protagonistkino fatalistično razmišljanje o tem, da je v življenju vse vnaprej določeno ne glede na posameznikovo vztrajnost, trud in prizadevanja. V svojih razmišljanjih ugotavlja: »Na vse grlo lahko kričimo proti nebu, da smo gospodarji svojega življenja in vendar si ga ne moremo sami usmerjati, še manj se lahko izognemo usodi, ki nam sledi kot lastna senca« (Jurečič 2008: 108) ter »se poigra z nami, kot veter, ki upogiba travnate bilke, kakor se mu zljubi« (prav tam: 116) (tabela 1).

Literarno delo	Literarni lik	Stanje	Reakcija	Razplet ⁴
<i>Gospa Marija</i> (zbirka <i>Pasji dnevi</i>)	neimenovana protagonistka	invalidnost	aktivnost (notranji boj proti obupu)	=
<i>Afrika, moja črna bolečina</i> (zbirka <i>Pasji dnevi</i>)	protagonistka Assetou Noemi Iqbal, kiparka afriškega izvora	obrezanost klitorisa	aktivnost (osveščanje ljudi)	=
<i>Prerokuj mi še enkrat</i>	neimenovana protagonistka (Kras) ⁵	neozdravljiva bolezen	aktivnost (zdravljenje)	–
<i>Prerokuj mi še enkrat</i>	protagonistkina prijateljica Rozi	neozdravljiva bolezen	aktivnost (zdravljenje)	–
<i>Koma</i>	neimenovana protagonistka	koma	aktivnost (volja po življenju)	?

Tabela 1: Bivanjsko nelagodje, izvirajoče iz telesa

⁴ Legenda: + pozitiven razplet, = nespremenjeno stanje, – negativen razplet, ? neznan razplet.

⁵ V romanu *Prerokuj mi še enkrat* sta protagonistki neimenovani, zato ju ločujem po kraju, v katerega sta postavljeni, ena na Kras, druga v New York.

4 Družina

Eden najpogostejših izvorov bivanjskega nelagodja ob problematičnem odnosu do telesa je v pripovedništvu Jasne Jurečič družina. V okviru te so njene ženske nemalokrat obsojene na nesrečo predvsem v vlogi partneric in mater.

4.1 Partnerstvo

V vlogi partneric so ženski liki postavljeni v nestabilna in nesrečna razmerja, ki jih zaznamujejo stanje zapuščenosti, prevaranosti, podrejenosti ali zlorabe oz. telesnega nasilja. Pogled na literarna dela je namreč celovit le, če reprezentacije ženskosti »raziskujemo in razlagamo v interakciji z reprezentacijami in konstrukcijami moškosti« (Mihurko Poniž 2008: 1). V tem kontekstu se izkristalizira prevladujoča vloga, ki jo imajo moški liki, in sicer negativcev, povzročiteljev gorja, arogantnih, domišljavih, nesramnih, prostaških, gospodovalnih, oblastniških, nasilnih figur. Poleg tega je zanje značilno, da se največkrat pojavljajo kot »statisti«, ne da bi jih avtorica podrobneje izrisala.⁶

Podrejenost ženske v partnerskem odnosu se v romanu *Prerokuj mi še enkrat* kaže preko neimenovane protagonistke, ki živi v Italiji, na Krasu. Zaljubljena je v moškega, ki po rojstvu njune hčere podpiše očetovstvo in odide v svet. Sama skrbi zase in za otroka, a še naprej neizmerno ljubi moškega, ki se občasno vrača v domačo vas. Nikoli ga ne žali in tiho pristaja na njegove odhode, čeprav je zaradi njega vanjo »globoko zasekana srčna rana« (Jurečič 2008: 45). Z globoko čustveno bolečino se spopada tudi protagonistka kratke pripovedi *Presenečenje*. Vzrok njenega trpljenja je spomin na moževo varanje, okrog katerega se vrti celotna pripoved.

Zavedala sem se svojega bednega položaja, se spomnila vse hujših prepirov, njegovih očitkov, loputanja vrat in njegovih zmeraj bolj pogostih odhodov brez besed, moje potlačenosti, samotnih noči, dolgih ur čakanja na njegovo vrnitev, neke polprividne posteljne sprave, nekakšnega zasilnega krpanja odnosov, njegove užaljenosti in mojega brezvoljnega popuščanja. (Jurečič 2011: 6.)

Prevarana ženska, ki preboleva ljubezensko razočaranje, nastopa tudi v romanu *Prerokuj mi še enkrat*. To je stranska figura, Rozi, katere mož je prešuštoval z mlajšimi. Z igrami na srečo je zaigral celotno družinsko imetje. Rozi in njun sin sta ostala na cesti, zato sta se iz domače Apulije preselila v Trst, kjer se je Rozi zaposlila na poštnem uradu in začela na novo. Posveča se mnogim pristočnim dejavnostim, astrologiji, zbiranju podpisov proti vojni v Bosni, vadbi kitajskega *tai chija*, sodelovanju na vaških veseljih, prodajanju knjig na boljšem trgu in

⁶ Edini moški, ki je v pripovedništvu Jasne Jurečič v partnerskem odnosu prikazan kot pozitiven, se pojavi v romanu *Prerokuj mi še enkrat*. To je Alfredo, mož neimenovane protagonistke, ki živi v New Yorku. Ta je v nasprotju z ostalimi moškimi podoba idealnega moža, ki bi za svojo ženo naredil vse, »snel luno z neba in ji položil sonce k nogam, če bi mogel« (2008: 57). Poleg tega je edini moški lik, ki ga avtorica prikaže nekoliko bolj razčlenjeno.

prebiranju klasikov za slepe in slabovidne. Njena reakcija je torej usmerjena k aktivnosti, optimizmu, dobrohotnosti in pozitivnosti, pod čemer pa ŝe naprej tli bolečina, ki ji jo je prizadejal partner.

V pripovedi *Zadnji vlak* (v zbirki *Pasji dnevi*) pride do nepričakovane zamenjave staliŝa. V njej spregovori ženska na drugi strani, ljubica poročenega moškega. V obliki ljubezenskega pisma, naslovljenega ljubimcu, obravnava hudo krizo, povsem enako stiski prevarane žene, ki pa jo prvoosebna protagonistka doživlja po nenadni prekinitvi razmerja s poročenim moŝkim.

Sonce se je ustavilo na nebu in noč se je naselila v moji duŝi, ko te ni bilo več od nikoder. Polzela sem na dno močvirnatega brezna, ker se mi je tam pokazal tvoj obraz, grebla sem z nohti po vlaŝnih stenah navzgor do roba, kjer me je čakala tvoja prikazen, pa spet padala nizdol /.../. Rekli so, da sem hudo bolna, rekli so, da se je mladi zdravnici zmeŝalo od teŝkih latinskih knjig, rekli so, ah, česa vse niso rekli. Ni mi bilo mar njihovih besed, ŝe slišala jih nisem. Iskala sem samo tebe. Dolgo, dolgo sem tavalala v temi. (Jurečič 2012: 72.)

Iz svoje krize beŝi tako, da si v mislih ustvari podobo srečnega otoka, kamor se zateka pred stvarnostjo. S takŝnimi začasnimi tolaŝbami uspe znova opravljati svojo zdravniŝko sluŝbo, kljub temu pa se njene srčne rane tako kot pri Rozi nikakor ne morejo zaceliti. V mislih ostaja odvisna od ljubljenega moškega vse ŝivljenje in ga zaznava kot nekakŝno vseprisotnost skorajda boŝanskih razseŝnosti. Ŝe v starosti, ko se poslavlja od sveta, se njene zadnje hrepeneče misli obračajo k ljubljenemu moŝkemu in njuni zanjo »nezaključeni« zvezi.

Odŝel si. A kjerkoli si ŝe, vse bolj te čutim.

Ponoči me obiskujeŝ v sanjah, čez dan pobegneva na otok, vseskozi si z mano, kamorkoli se ozrem. Slišim te. Razločno te slišim v ŝelestenju hrastovih listov v burji in v tiktakanju stenske ure v obednici. Čutim te. Čutim te v vlaŝnosti ŝametnega mahu in v ŝčebetu ptic ob sončnem zatonu. Zaznavam te v vonju zgodnjih jagod in pravkar pokoŝene trave. Vidim te. Vidim te v sivih čereh, v gubah najinih prednamcev in v obrazih najinih nerojenih otrok. Le tvojih rok na koŝi ne čutim več. (Prav tam: 74.)

V kontekstu partnerskih odnosov izvira bivanjska stiska ženskih likov tudi iz fizičnega nasilja. V pripovedi *Vrtnice* (v zbirki *Pasji dnevi*) se protagonistka spominja nizkotno pokvarjenega, prezirljivega, napadalnega, sumničavega in podlega moŝa. Mučil jo je na vse moŝne načine, o čemer pričajo modrice po njenem telesu, ona pa se je začetno nemočno predajala njegovemu početju, se dolga leta podrejela v upanju, da jo »bo imel spet rad« (Jurečič 2012: 23). Nekega dne je sklenila, da se mora za vsako ceno reŝiti, zato je »navkljub vsem nakopičenim bojaznim, tesnobi in nelagodju v sebi le zbrala toliko poguma, da se je odlepila od domačih sten« (prav tam: 24) in zbeŝala. Pripoved se osredotoča na ženskino soočanje z lastnimi občutki fizične in duhovne osamljenosti, ki jih doživlja v hotelu sredi puŝčave, v katerem najde začasno zatočiŝe. Reŝitev išče sama v sebi, s tem ko se bodri, da bo morda lahko kmalu na novo zaŝivela. V njej namreč ŝe vedno tli močno hrepenenje po uresničitvi prave ljubezni. O razpletu njene usode ne izvemo ničesar, saj ko jo čez nekaj dni

policija išče v hotelu, za njo ni več sledi. Namesto tega se v zaključku pripovedi dodatno potrdi obsodba pristajanja žensk na nasilje moških. V bližini hotela, kjer je nekaj časa bivala protagonistka, članice društva *Ženska ženski* mimoidočim delijo platnene torbice z napisom »Nasilje, naš vsakdanji kruh«. V tem lahko prepoznamo delno vzporednico tudi s pripovedjo *Koma*, v kateri protagonistka kljub temu, da je v komi, čuti močno željo po izpovedi o moževem nasilju nad njo.

Ženske so torej v odnosih z moškimi večidel odvisne od njih, saj pojmujejo ljubezen kot osrednje gibalno bivanje. Ob odhodih in varanju moških se predajajo čakanju na vrnitev ali samodejno rešitev, toda oboje se izkaže za brezplodno. Položaj žensk ostane nespremenjen. Zgolj v zaključku pripovedi *Presenečenje* se protagonistkin obup prekine, ko se v njenem življenju povsem slučajno pojavi drug moški, ki nakaže možnost novega razmerja. Drugače pa je, ko gre za partnerjevo telesno nasilje nad njimi. V tem primeru so ženske veliko bolj aktivne in usmerjene k neodvisnosti, a posledice njihovih odločitev bralcem ostanejo neznane (tabela 2).

Literarno delo	Literarni lik	Stanje	Reakcija	Razplet
<i>Prerokuj mi še enkrat</i>	neimenovana protagonistka (Kras)	nestabilno partnerstvo	pasivnost (čakanje)	=
<i>Presenečenje</i>	neimenovana protagonistka	moževo varanje in odhod	pasivnost (čakanje)	+
<i>Prerokuj mi še enkrat</i>	protagonistkina prijateljica Rozi	moževo varanje in odhod	aktivnost (odhod, služba, mnoge pristočasne dejavnosti)	–
<i>Zadnji vlak</i> (zbirka <i>Pasji dnevi</i>)	neimenovana protagonistka	prekinitev razmerja s poročenim moškim	pasivnost (čakanje)	–
<i>Vrtnice</i> (zbirka <i>Pasji dnevi</i>)	neimenovana protagonistka	moževo fizično nasilje	aktivnost (odhod od doma)	?
<i>Koma</i>	neimenovana protagonistka	moževo fizično nasilje	aktivnost (volja po pričevanju)	?

Tabela 2: Bivanjsko nelagodje, izvirajoče iz partnerstva

4.2 Materinstvo

Manj pogosta, pa vendar prisotna tema v pripovedništvu Jasne Jurečič je materinstvo. Slednje je ključni vzrok depresivnosti za eno od dveh protagonistk romana *Prerokuj mi še enkrat*. Ženska, ki se je z ljubečim možem Alfredom odselila v razkošno stanovanje v New Yorku, ima na videz popolno življenje, vendar njeno srečo kazi neuresničljivo materinstvo. Protagonistka zajame vso odtujenost svoje eksistence z besedami: »Jaz vem, da je preveč zadrževanega diha, preveč štirinajst nadstropij, preveč mrzle tujine, preveč čakanja na Alfredovo vrnitev in preveč je izgubljenih sanj in strahu zaradi otroka, ki se noče ugnezditi v mojo maternico in me osrečiti s svojim rojstvom« (Jurečič 2008: 31). Kljub temu pa razen molitev, naslovljenih k

bogu, sama nima dovolj vztrajnosti in odločnosti, da bi iskala trajnejšo pot iz stiske. Svoje dneve preživlja v čakanju na moževo vrnitev iz službe, »[z] nabuhlimi očmi čaka« (prav tam: 30), »ubija /.../ čas in čaka /.../, da se vrne Alfredo« (prav tam: 15). Aktivna postane ŝele, ko se vpraŝanje materinstva reŝi s posvojitvijo prijateljŝine hčere, ki ji mati prezgodaj umre. Za reŝitev poskrbijo drugi in splet okoliŝčin. Sama za to nima zaslug.

Povsem drugačne skrbi, povezane z materinstvom, doživlja druga, kraŝka protagonistka istega romana, ki jo skrbi za žalostno in osamljeno odraŝajočo hčer. Trudi se ji pribliŝati, a ji ne uspe doseči, da bi jo hči imela za zaupnico. Druga ženska, ena od dveh protagonistk kratke pripovedi *Gospa Marija* (v zbirki *Pasji dnevi*), 80-letna gospa Marija, pa čuti ŝe globljo odtujenost. Ta izhaja iz njenega odnosa s 56-letnim sinom, ki se je vrnil iz Avstralije. Po Marijini ohromelosti leve strani telesa in njeni vrnitvi iz bolniŝnice ji sin ni v nikakrŝno podporo ali pomoč. Namesto tega poleŝava, čaka, da mu bo mati postavila obrok na mizo, in jo pretepa, na kar gospa Marija zaradi strahu tiho pristaja. Informacija o njegovem početju privre na dan ŝele ob zaključku pripovedi, ko si Marijin sin v strahu, da je mater pretepel do smrti, sodi sam. Marija pa v resnici preŝivi poŝkodbe in ŝivi ŝe dolgo let.

Na nesrečo, ki izhaja iz materinstva, se ženske, podobno kot pri partnerskih odnosih, odzivajo z otopelostjo in čakanjem na reŝitev, ki v tem primeru nastopi po zaslugi drugih ali sama od sebe (tabela 3).

Literarno delo	Literarni lik	Stanje	Reakcija	Razplet
<i>Prerokuj mi ŝe enkrat</i>	neimenovana protagonistka (New York)	neuresničljivost materinstva	pasivnost (čakanje)	+
<i>Prerokuj mi ŝe enkrat</i>	neimenovana protagonistka (Kras)	skrb za osamljeno odraŝajočo hčer	aktivnost (poskus pribliŝevanja)	=
<i>Gospa Marija</i> (zbirka <i>Pasji dnevi</i>)	protagonistka gospa Marija	sinovo nasilje	pasivnost (čakanje)	+

Tabela 3: Bivanjsko nelagodje, izvirajoče iz materinstva

4.3 Vloga hčere

Tesnoba lahko izhaja tudi iz vloge hčere, kakrŝno avtorica dodeli predhodno ŝe omenjeni kraŝki protagonistki romana *Prerokuj mi ŝe enkrat*. Ta se v svoji odraslosti z grenkobo spominja matere, ki je bila hladna, izčrpana od garanja in skrbi za druŝino. Znala je deliti le »moraln[e] nauk[e], hujŝ[e] od tepeŝa« (Jurečič 2008: 124). Mati in vsi ostali druŝinski člani niso imeli pristnega medsebojnega stika, saj so govorili vse vprek in niso prisluhnili drug drugemu o pomembnih stvareh in čustvih, prepiri so bili pogosti, telesni dotiki pa nekaj neobičajnega. Protagonistka je čutila izvoljenost, negotovost, »anonimnost /.../, odtujenost in dvom o pripadnosti k tej hrupni skupnosti« (prav tam: 124). V svoj najstniŝki dnevnik je zapisala svoje

občutke tako: »Nobenemu drevesu ne pripadam, samo zapuščen, suh list sem, ki ga lahko že najrahljejša sapica zlahka odtrga in zvrtniči v nič« (prav tam: 124). Sama, postavljena v vlogo matere, se želi otresti napačnih »podedovanih« vzorcev lastne matere. Z najstniško hčerjo želi spregovoriti o ljubezni in čustvih, vendar je vajena zamolčevanja in ji je zato takšno početje težavno in tuje. Do hčere goji globoko materinsko ljubezen, ki jo izraža predvsem v obliki tihe opore, tolažbe, sočutja, dejansko pa ostaja ujeta v nekomunikativnost (tabela 4).

Literarno delo	Literarni lik	Stanje	Reakcija	Razplet
<i>Prerokuj mi še enkrat</i>	neimenovana protagonistka (Kras)	pomanjkanje materine ljubezni	aktivnost (poskus preseganja »podedovanih« vzorcev)	–

Tabela 4: Bivanjsko nelagodje, izvirajoče iz vloge hčere

5 Družba

V količinsko manjši meri, pa vendar intenzivno, se v edinem romanu Jasne Jurečič pojavlja občutek nelagodja ženske v družbi. Pri tem gre za občutek alienacije v medčloveških odnosih izven družine in v odnosu do lastnega položaja na trgu dela.

5.1 Medčloveški odnosi izven družine

V pripovedništvu Jasne Jurečič pogosto naletimo na ženske, ki so v hudi stiski zaradi konflikta z družbo, ki jih zavrača ali pozablja nanje. Na tem mestu je njeno pisanje v popolnem soglasju s pripovedništvom, ki ga pišejo sodobne slovenske pisateljice. Tako kot te literarizira občutek nesprejetosti v novem okolju oz. tujstva in se zavzema za njegovo premagovanje (prim. Borovnik 2012: 63).

Najbolj izrazit primer odtujenosti zaradi nesprejetosti v družbi je vnovič kraška protagonistka romana *Prerokuj mi še enkrat*. Podobno kot se je tudi Jasna Jurečič v svojem življenju preselila iz Ljubljane v Salež pri Trstu, se tudi ta preseli iz Slovenije v Italijo, v pretežno slovensko vas na Krasu. V kraju, kjer živi, se počuti dvakratno izključena, ker se tako Slovenci kot Italijani obnašajo do nje kot do tujke. Slovenci jo označijo za čudakinjo, pripadnico okultne sekte in celo čarovnico, medtem ko je Italijanom njeno slovensko ime »težko izgovorljivo« (Jurečič 2008: 140), poleg tega jo »ob predstavljanju /.../ večkrat spravi[jo] v slabo voljo, ker /.../ ho[č]ejo izvedeti pomen [njen]ega imena, mera pa je /.../ zvrhana, kadar /.../ [jo] sili[jo], naj ga prevede« (prav tam: 140–141). Zaradi tega napiše pismo prijateljici, ki živi v New Yorku: »Si pozabila, da sem <pr>stopauka«, kot v teh krajih rečejo za dekle, ki se omoži v drugo vas, no, jaz sem morala prekoračiti še mejo. In drži se me še neko drugo ime <bd>ska – tujka – pečat, ki mi ga niti čas ne more izbrisati, niti tega, da moja <vas> leži na drugi strani meje« (prav tam: 76). Njena reakcija

pa je kljub temu usmerjena k iskanju stika z ljudmi in predelovanju trpljenja z besednim ustvarjanjem, v katerem »vidi /.../ priloŝnost, da se najde /.../, zapolni /.../ praznino samote, se morda otrese /.../ negotovosti, nepotrebnosti in tujskosti« (prav tam: 59), vendar vsi poskusi reŝevanja propadejo. Nad njimi prevlada nezaupanje vase, vztrajno zapiranje ljudi pred njo in pomanjkanje denarnih sredstev. S tem v protagonistki ostaja nerazreŝeno vpraŝanje: »Kam naj poŝenem korenine, če se počutim izkoreninjeno?« (prav tam: 79).

Podobno nelagodje kot kraška protagonistka romana doŝivlja v začetku tudi njena najstniŝka hči Mojca. Svoje nelagodje v odnosu do vrstnikov, ki so bili ŝe v otroŝtvu včasih grobi do nje, jo ŝalili in poniŝevali, premleva molče in sama zase. Kadar je pritisk prehud, bruha. Vse pogosteje odklanja druŝbo, ostaja doma, se zapira v sobo in se zanemarja. Zateka se v samoto, izmika se materi in joče, vendar z odraŝanjem in selitvijo v ZDA, kjer jo posvojita newyorŝka protagonistka in njen moŝ, krč bolečine sam od sebe popusti. Kljub prebolevanju materine izgube je v novem okolju pomirjena in vanj vključena (tabela 5).

Literarno delo	Literarni lik	Stanje	Reakcija	Razplet
<i>Prerokuj mi ŝe enkrat</i>	neimenovana protagonistka (Kras)	prisilna izključenost iz novega okolja	aktivnost (iskanje stika z ljudmi)	–
<i>Prerokuj mi ŝe enkrat</i>	protagonistkina hči Mojca	prisilna izključenost iz druŝbe vrstnikov	pasivnost (umikanje iz druŝbe)	+

Tabela 5: Bivanjsko nelagodje, izvirajoče iz medčloveŝkih odnosov izven druŝine

5.2 Trg dela

Odločilno vlogo pri nelagodju enega ključnih ŝenskih likov v pripovedni prozi Jasne Jurečič, kraŝki protagonistki edinega pisateljicega romana, odigra med drugim tudi njen poloŝaj na trgu dela.

Ta se med mnogimi ŝivljenjskimi ovirami spopada tudi z brezposelnostjo. Sprejema vsakrŝno začasno delo, ki ji ga zavod za zaposlovanje ponudi, naj bo to delo pomivalke posode ali likalke, a to ji ne daje trajnejŝe gotovosti. Svojo odtujenost zaradi brezposelnosti izrazi z besedami: »Kadar si umiŝljam, da je zunanji svet in svet dela samo obrobje mojega ŝivljenja, je to le začasen obliŝ na rano. Boli in ŝre me, ker se mi ne posreči, da bi postala njegova polnopravna udeleŝenka. Nočem biti več gledalka, hotela bi vlogo, četudi stransko« (Jurečič 2008: 108). Protagonistka zavzame feministično staliŝe, ko se spraŝuje, ali so ŝivljenjski neuspehi pogojeni tudi z dejstvom, da je ŝenska, da »se [je] rodil[a] s ŝpranjico med nogami« (prav tam: 74). Obenem ugotavlja, da je iskanje sluŝbe za ŝenske, zlasti če niso več mlade, teŝavnejŝe kot za moŝke (tabela 6).

Literarno delo	Literarni lik	Stanje	Reakcija	Razplet
<i>Prerokuj mi še enkrat</i>	neimenovana protagonistka (Kras) ⁷	brezposelnost	aktivnost (iskanje in sprejemanje vsakršnečasne zaposlitve)	–

Tabela 6: Bivanjsko nelagodje, izvirajoče iz položaja na trgu dela

Na tem mestu velja omeniti, da je med vsemi literarnimi liki, kar jih je izpisala Jasna Jurečič, ravnokar omenjena protagonistka najbolj dodelana in polnokrvna. Težave ima na vseh ravneh življenja (prim. tabele 1–6) in se med vsemi liki spopada z najzahtevnejšo nalogo.

Nobena od duhovnih, čustvenih ali telesnih bolečin mi ni tuja. /.../ boli me otožno hrepenenje, da nisem na nekem drugem mestu, tam, kjer bi rada bila in bi bilo prav, da sem. Razžira me jeza, da sem prisiljena delati stvari, ki me ne veselijo. Duši me fizični strah, najbolj pa me trpinčijo bolečine ranjenega človeškega dostojanstva. Gre za neko vrsto ponižanja, da obstajam, da živim življenje po koščkih in mi prihodnost ne obeta, da bi si ga prisvojila v celoti. (Prav tam: 97.)

Avtorica posveča dolge odstavke njenim notranjim doživljanjem in odzivom, v pripoved prenese protagonistkin stalni občutek neuspeha, ujetosti in odtujenosti preko rabe mnogoterih prisposodob, po katerih obilno posega tudi v vseh ostalih besedilih. V tem primeru protagonistka izpove, kako se ji na trenutke zdi, kot bi se življenje »odmaknilo od [nje]« (prav tam: 64), kot bi bilo le »privid /.../ projekcija na filmskem platnu« (prav tam: 61), ki »ne posreduje nobenih razlag, pušča /.../ brez pojasnil« (prav tam: 63), »enosmerna prašna cesta, posuta z brezštevlnimi kamni« (prav tam: 106). V najhujših trenutkih se počuti, kot naključen in »prehoden obiskovalec« (prav tam: 70) življenja, kot nekdo, ki »že dolgo časa ne obstaja« (prav tam: 95), samo vegetira in »kot leščerba medlo mrli /.../ v ta svet« (prav tam: 68).

6 Ženske izven bivanjskega nelagodja

Ženskih likov, ki ne doživljajo eksistencialne stiske, je v pripovedništvu Jasne Jurečič zelo malo. Ena od tistih, ki je deležna več kot le omembe, je Mary, stranski lik, hišna pomočnica newyorške protagonistke romana *Prerokuj mi še enkrat*. Ta je za razliko ostalih figur, ki jih ustvari Jasna Jurečič, zaradi svoje klišejskosti v slogu temnopolnih guvernant, s kakršnimi je prežet zlasti starejši ameriški literarni (in filmski) imaginarij, nekoliko neposrečena figura. Mary je predstavljena kot

radoživa, precej okrogla dvaindvajsetletna mulatka /.../. Živi v Bronxu v skromnem dvosobnem stanovanju in starševsko skrbi za svoja dva brata, devetletnega Toma in enajstletnega Jimija, ter svoje tri otročiče. Vsak ima svojega očeta. Pač še nisem našla

⁷ V romanu *Prerokuj mi še enkrat* sta protagonistki neimenovani, zato ju ločujem po kraju, v katerega sta postavljeni, ena na Kras, druga v New York.

pravega. Moški se zabava, ženska nastrada, pravi Mary brez kančka obtoževanja. (Jurečič 2008: 13.)

V svoji prvinski preprostosti je lahkoživa (v teku pripovedi rodi še dvojčka) in hkrati pobožna, skrbna mati, neobremenjena, šaljiva, pogumna, samostojna in sproščena, skratka je vse to, kar protagonistka ni. Do nje protagonistka goji pokroviteljski odnos. Zdi se torej, da je cena za občutek pomirjenosti samih s sabo nekakšna duševna plitvost.

7 Sklep

V pripovedništvu Jasne Jurečič, umeščinem v sodobno slovensko pripovedništvo, ki ga ustvarjajo ženske, in hkrati v slovensko književnost v Italiji, so ženske prevladujoči glavni in stranski literarni liki. Pogosto so anonimne, zato lahko beremo njihove usode kot eno samo, ponavljajočo se ujetost v občutek bivanjske stiske. Preko posredovanja njihovega občutka nelagodja se pisateljica dotakne več tematik, predvsem pa treh ključnih področij bivanja: telesa, družine in družbe. Med najpogostejše obravnavanimi sta nedvomno odnos ženske do lastnega telesa in moško-ženski odnosi.

V odnosu do telesa so ženske figure pripravljene na aktivno preseganje lastne »drugačnosti«, na nekakšen boj v imenu življenja, medtem ko so v ljubezenskih vprašanjih manj odločne in samostojne. Moški, ki so največkrat izrisani le kot sence, jih v vlogi negativcev nadvladajo in si jih podrejajo kljub nezvestobi in nasilju. Ženske se na stisko v partnerskem odnosu največkrat odzivajo s čakanjem, da bo trpljenje minilo in da se bo pristna ljubezen uresničila. Le redko zagrabijo potek dogajanja v lastne roke. Enako močno so ženske tudi ujetnice lastnih spominov. Namesto da bi živele v stvarni sedanjosti, premlevajo nepredelane srčne bolečine preteklosti.

Raznoliko se odzivajo na probleme, ki izvirajo iz materinstva, vloge hčere, medčloveških odnosov izven družine in položaja na trgu dela, nekatere ostajajo tudi v tem primeru pasivne (čakanje, umikanje iz družbe), druge se odločajo za vztrajno in aktivno nasprotovanje oviram (približevanje odtujeni hčeri, poskus spreminjanja »podedovanih« vzorcev, povezanih z materinsko vlogo, iskanje stika z ljudmi, iskanje zaposlitve). Kar jim je skupno, je to, da se aktivno nasprotovanje nenaklonjenim smernicam življenja nasploh izkaže za nesmiselno ali povsem neuspešno. Pogosto so ravno najbolj pasivne ženske figure »nagrajene« z naključnim srečnim razpletom, ki jih odreši bivanjske stiske, česar pa ne gre nujno brati kot nasprotje z mnogimi feminističnimi sporočili, ki jih pisateljica vtke v svoje pisanje. Pri tem gre morda bolj za nekakšno osebno grenko spoznanje, ki ne velja le za ženske, a ga je avtorica položila vanje kot v nekakšen drugi jaz, preko katerega je spregovoril tudi del nje.

Pripovedno prozo Jasne Jurečič lahko razumemo kot vračanje k evropskim in slovenskim začetkom ženskega pisanja, usmerjenem k iskanju izvorov in kritiki

ženskega trpljenja, fizične in psihične podrejenosti moškimi, nesvobode, ko se te znajdejo v patriarhalno naravnanim družinskem ter družbenem okolju, na katerega se niso zmožne odzvati z aktivnim uporom. Kljub temu, da v njenih zgodbah ne najdemo t. i. »kreatork in pollaščekvalk življenja« (Borovnik 2012: 64), »nosilk /.../ akcije« (Bošnjak 2005: 32), značilnih za večino slovenskih sodobnih pisateljic, avtorica na svoj način uspešno zastavlja vprašanje o razmerju med sodobno deklarirano in dejansko enakopravnostjo spolov.

Viri

Jurečič, Jasna, 1998: Ljubila te bom skozi prostor in čas. *Primorska srečanja* 22/205. 420–422.

Jurečič, Jasna, 2008: *Prerokuj mi še enkrat*. Trst: Mladika.

Jurečič, Jasna, 2011: Presenečenje. *Mladika* 55/8. 4–6.

Jurečič, Jasna, 2012: *Pasji dnevi*. Sežana: Kulturno društvo Vilenica.

Jurečič, Jasna, 2014: Koma. *Mladika* 58/4. 2–4.

Literatura

Bandelj, David, 2010: Sodobna proza Slovencev v Italiji: tipologije romana 1980–2010. Zupan Sosič, Alojzija (ur.): *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 11–17.

Borovnik, Silvija, 2012: *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Mednarodna knjižna zbirka Zora 85).

Bošnjak, Blanka, 2005: Vloga stereotipov v sodobni slovenski kratki prozi. *Jezik in slovstvo* 50/1. 25–36.

Detela, Lev, 2009: Tržaški knjižni prvenec: Jasna Jurečič, *Prerokuj mi še enkrat*, Mladika, Trst, 2008. *2000: revija za krščanstvo in kulturo* 40/211-212-213. 285–286.

Kos, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

Košuta, Miran, 2008: *E-mejli: eseji o mejni literaturi*. Maribor: Litera (Nova znamenja).

Meserko, Tadej, 2008: O smislu brezsmisla. *Delo* 50/274. 19.

Mihurko Poniž, Katja, 2008: *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne*. Ljubljana: Sophia (Sodobna družba/Sophia 20).

Pirjevec, Marija, 2011: Periodizacija slovenske književnosti na Tržaškem (od 16. do 20. stoletja). *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia* 21/2. 353–362.

Tavčar, Zora, 2008: Jasna Jurečič, *Prerokuj mi še enkrat*. *Mladika* 52/7. 44–45.

Umek, Loredana, 2015: Pripovedne značilnosti sodobne slovenske tržaške kratke proze (1990–2013). *Jezik in slovstvo* 60/2. 3–15.

OCENE IN POROČILA

Maja Bratanić, Boris Pritchard in Ivana Brač (ur.): *Od Šuleka do Schengena: Terminološki, terminografski i prijevodni aspekti jezika struke*. Zagreb in Rijeka: Institut za hrvatski jezik in jezikoslovje in Pomorski Fakultet u Rijeci, 2015. 334 str.

Spoznanje o zares svobodni komunikaciji, ki jo pogojuje komunikacija v maternem jeziku, je privedlo do splošno sprejetega načela zagotavljanja možnosti kreativnega uresničevanja vsakega posameznika v svojem jeziku ob hkratni izmenjavi informacij v tujih jezikih, kar omogoča komunikacijo med pripadniki različnih jezikovnih skupnosti. To velja za vsa področja človekovega delovanja in ustvarjanja, pri čemer je v družbi, ki temelji na znanju, posebej izpostavljena strokovna komunikacija. Za tovrstno komunikacijo pa je posebej pomembna terminologija. Govorci jezika, ki ne razvijajo tega segmenta komunikacije in ob tem ne razvijajo tudi svoje terminologije, so v deprivilegiranim položaju, saj jim v lastnem jeziku ni omogočen dostop do novih znanj, posledično pa so deprivilegirani tudi v izobraževalnem procesu in na vseh drugih področjih delovanja, kjer se srečujejo s specializiranimi znanji. V tem kontekstu terminološki podatki, njihova razpoložljivost in prosto dostopanje do njih pomenijo enega od pomembnih dejavnikov družbeno-ekonomskega razvoja. V ta kontekst se umešča tudi monografijo o hrvaški terminologiji.

Terminološka veda se zaradi zgoraj povedanega v svetu izjemno dinamično razvija, monografija *Od Šuleka do Schengena: Terminološki, terminografski i prijevodni aspekti jezika struke* pa želi zmanjšati metodološko-teoretski

zaostanek v terminološkem raziskovanju na Hrvaškem, saj se področje dolgo ni dovolj dinamično razvijalo, s pričujočim delom pa se postavljajo novi temelji za nadaljnji razvoj. Delo je dokaz, kako lahko z načrtnim delom v sorazmerno kratkem času, le v nekaj letih, oblikujemo skupino raziskovalcev na določenem področju. Pri tem je treba izpostaviti, da je odlika skupine raziskovalcev in tudi avtorjev monografije njihova teoretska in metodološka raznolikost, s čimer je zagotovljen razvoj terminološke vede v širokem spektru pristopov. Delo je prav metodološko izjemno zanimivo, saj prinaša prikaz različnih metodoloških pristopov: v prispevkih lahko kronološko opazujemo njihov razvoj, prav tako pa tudi pestrost v sodobnih terminoloških raziskavah. Pomembno je, da so posebej predstavljeni sodobni metodološki pristopi terminološke vede v medjezikovnem kontekstu prevajanja.

Monografija prinaša 18 razprav v štirih tematskih sklopih: I. Terminološka politika; II. Terminološka teorija in terminografska praksa; III Terminološke študije; IV. Prevodni vidiki jezika stroke ter korpusni pristop v terminologiji in terminografiji.

Kot je razvidno iz vsebinske zasnove monografije, ta predstavlja izhodišča terminološkega načrtovanja: upravljanja s pojmovnimi inovacijami tako na nadnacionalnem kot

nacionalnem nivoju. Okvir terminološkega načrtovanja vključuje niz aktivnosti, ki so del širšega sklopa aktivnosti jezikovnega načrtovanja vsake jezikovne skupnosti, prav tako pa tudi izobraževanja, prevajanja in seveda razvoja znanosti. Ker delo govori o aktivnostih, povezanih s terminološkim načrtovanjem tako na nacionalnem kot na nadnacionalnem nivoju, je za hrvaški prostor izjemnega pomena za ohranjanje in razvoj hrvaškega jezika kot enega od uradnih jezikov EU, kjer je strokovna komunikacija bistvenega pomena.

Monografija je sveže znanstveno delo, ki prinaša vrsto novosti na področju terminološke vede, predvsem preobrat od strukturalnega pogleda na terminologijo h komunikološko usmerjeni terminološki vedi, temelječi na metodologiji korpusnega jezikoslovja. Prav tako gre za preobrat iz ozko razumljenega opazovanja terminologije v minimalnem kontekstu k terminološkemu upravljanju, ki terminološko vedo umešča v širši družbeni prostor. Pri tem lahko govorimo o znanstveni inovativnosti na treh segmentih, pri (a) terminološki politiki, ki se umešča v okvir jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja, (b) teoretskih pristopih, ki povezujejo teorijo s konkretnim delom na področju terminografije, in (c) umeščanju jezika stroke v medkulturno komunikacijo, pri čemer se na področje terminološke vede uvaja metodološki pristop korpusnega jezikoslovja.

Gre za izjemno pomembno delo za hrvaški raziskovalni prostor, saj se z njim razvija do sedaj premalo razvito področje terminološke vede. Prav tako je pomembno za hrvaščino, saj se z delom postavljajo temelji za nadaljnji razvoj jezika v okviru strokovne komunikacije, kjer je v ospredju razvoj terminologije. Za terminološko vedo je delo pomembno, ker naslavlja vprašanja novih metodoloških pristopov, ki se na tem področju uporabljajo v svetu. Za hrvaški prostor pa je s tem, ko je Hrvaška postala del EU in tako del večkulturne in večjezikovne skupnosti, delo pomembno tudi za zagotavljanje enakopravnega statusa med jeziki EU.

Zaradi vsega zgoraj naštetega je monografija izjemno dragocena tudi za druga jezikovna okolja in seveda za raziskovalce s področja terminološke vede, tudi na Slovenskem, kjer v delu terminološke vede še vedno pogrešamo večjo pluralnost metodoloških pristopov. S slovenskega zornega kota je monografija zanimiva tudi zaradi slodelovanja Oddelka za prevajstvo FF UL pri predstavljenih terminoloških raziskavah in avtorstvu razprav. Upamo, da se bo vzpostavljeno sodelovanje nadaljevalo oz. se med raziskovalnimi kolektivi še okrepilo, saj gre za okolji, ki sta si predvsem glede terminološkega načrtovanja in upravljanja terminologije sorodni.

Vojko Gorjanc
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
vojko.gorjanc@ff.uni-lj.si

Mednarodna znanstvena konferenca *Korpusi in diskurzi*

Četrta izdaja konference *Korpusi in diskurzi* v organizaciji Univerze v Sieni se je po dobrem desetletju ponovno odvila v podeželskem Pontignanu. Predkonferenčna delavnica je potekala 30. 6., konferenca pa 1. 7. in 2. 7. 2016. Ker je bil namen srečanja obravnavati zlasti metodološke vidike specifičnega interdisciplinarnega pristopa k besedilni analizi in hkrati omogočiti čim širše vključujočo razpravo, je bilo število udeležencev omejeno, prišli pa so z več kot 40 različnih univerz po svetu, med posameznimi največ iz Lancastera. Uvodno delavnico Festival metod so kot novost uvedli in jo vodili **Charlotte Taylor** z Univerze v Sussexu ter **Tony McEnergy** in **Vaclav Brezina** z Univerze v Lancasteru, predsednica organizacijskega odbora in koordinatorka programskega odbora konference pa je bila **Alison Duguid** z Univerze v Sieni. Namen delavnice je bil proučiti rezultate predhodno zastavljene skupne naloge, namreč z lastnim metodološkim pristopom ugotavljati lastnosti diskurza o Irski in Irskih v britanskem parlamentu v letih 1800–2005 (*Hansard Corpus*). Dogodek je bil logično nadaljevanje primerjalnega raziskovanja različnih metod ter raziskav objektivnosti/subjektivnosti (npr. Baker in Levon 2015) kot tudi tradicionalnih praks s skupinsko zastavljenimi raziskovalnimi vprašanji. Med prispevki »festivala« je vredno med statističnimi orodji oz. aplikacijami posebej izpostaviti platformo ALCIDE, ki jo je predstavila **Sara Tonelli**, izdelala pa skupina *Digital Humanities group* Fundacije Bruno Kessler iz Trenta. Aplikacija omogoča napredno obdelavo besedil in interaktivne vizualizacije podatkov v velikih korpusih angleščine in italijanščine. Med teoretsko-analitičnimi prispevki je po pristopu izstopal esej **Richarda Chapmana** o problemih označevanja in zlasti operativnih prednostih malih, specializiranih korpusov za jezikoslovne analize. Glede na kompleksnost

in večplastnost jezikovne rabe, celo v njenih ozko definiranih kontekstih, avtor poudari pomen čim širšega nabora analitičnih orodij za opazovanje in razumevanje jezikovnega vedénja, tudi in še posebej s podrobno analizo korpusnih podatkov na ravni pragmatike in diskurza.

Referati osrednje konference so bili predstavljeni v petek in soboto v dveh vzporednih sekcijah; te so sledile plenarnim predavanjem, ki so jih izvedli **Michael Hoey** (Liverpool), **Gerlinde Mautner** (Dunaj) in **Michael Stubbs** (Trier), pri čemer se Mautner ukvarja z epistemološkimi vprašanji, oba govorca pa sta svoje poglede predstavila z vidika medbesedilnosti. Vsak je podal svoje videnje sinergije med korpusnim jezikoslovjem (KJ) in analizo diskurza (AD), ki sta v približno 20 letih pripeljala do korpusno podprtih študij diskurza oz. *Corpus-assisted Discourse Studies*, krajše CADS (Partington, Duguid in Taylor 2011). Hoey je kot zanimivost izpostavil, da je tako sam kot kolega Stubbs in še posebej preminuli jezikoslovec in leksikograf **John Sinclair** začel kot analitik diskurza in šele kasneje postal tudi korpusni jezikoslovec. Pri tem velja omeniti, da je Hoeyjeva odmevna »nova teorija besed in jezika« o t. i. leksikalnem proženju (ang. *lexical priming*) iz leta 2005 še kako aktualna in uporabna prav za področje (kritične) analize diskurza. V sintetično naravnem predavanju Hoey pokaže, da so leksikogramatična dejstva, torej osnovne kategorije KJ, in tradicionalne kategorije raziskovanja besedilne kohezije pravzaprav eno in isto – raziskujemo iste pojave in procese, le na različnih ravneh in z drugimi analitičnimi kategorijami. Poudarek je metodološko na kontekstualno-specifičnih kolokacijah/asociacijah in medbesedilnih povezavah. G. Mautner je postregla s kritičnim preizpraševanjem komplementar-

nosti obeh polj in refleksijo o tem, ali je mogoče premostiti prepad med na eni strani dejstvom, da nekatere družboslovne discipline še vedno niso posvojile KJ kot del svojega metodološkega kanona, in na drugi z dejstvom, da KJ z razvojem vse bolj prefinjenih in široko uporabnih orodij ni nujno vedno v sozvočju z družbenim pomenom diskurza v kontekstu. Stubbs je z analizo literarnih besedil in medbesedilnih referenc na primerih Umberta Eca in Arthurja Conana Doylea skušal pokazati, na katera vprašanja mora odgovoriti teorija medbesedilnosti.

Na konferenci, ki se je uspešno držala načrtanih tem, smo prisluhnili prispevkom v okviru 12 tematskih sklopov. Kot razkrivajo teme in kot je značilno za (kritično) analizo diskurza, avtorji analiz večinoma nastopajo kot angažirani raziskovalci, ki svoje analize razumejo kot orodja za boljše razumevanje družbenih dogajanj in se pri tem odrekujejo tradicionalnemu postulatni znanstvene distanciranosti od svojega predmeta proučevanja. V nadaljevanju bomo navedli imena posameznih referentov, poleg njih pa v oklepaju zaradi pomanjkanja prostora le mesto univerze, s katere prihajajo.

V sklopu 1) *Organizacija diskurza smo prisluhnili Alanu Partingtonu* (Bologna) in *Alison Duguid* (Siena) ter njuni najnovejši hipotezi o »umetnem leksikalnem proženju« (ang. *forced lexical priming*, Duguid 2009), širše umeščeni v »transdiskurzno medbesedilnost«, ki jo raziskujeta z diskurzno prozodijo oz., kot jo sama poimenujeta, kohezivno oz. vrednotenjsko harmonijo v političnem diskurzu. V izvorni teoriji leksikalnega proženja (Hoey 2005) gre za ponavljajočo se izpostavljenost, ponotranjenje in reprodukcijo sestavnih delov jezika, njihovih kombinatornih potencialov ter semantičnih in pragmatičnih pomenov, ki se z njimi povezujejo, Duguid in Partington pa opisujeta proces, v katerem govornici ali pisci namerno

pogosto ponavljajo leksikalne vzorce, da bi »preplavili« ciljni diskurz s sporočili za specifične strateške namene in s tem umetno povzročili porast določene vrednotenjske teže. Vrednotenje pojmujeta avtorja kot ključni element diskurza in njegov kohezivni dejavnik (Partington, Duguid in Taylor 2013: 55–57).

Še vedno močno je polje raziskav 2) *Akademski diskurz*, ki se pogosto ukvarja s funkcijo diskurznihih označevalcev. To temo je raziskovalo več avtorjev, med drugimi **Mohsen Khedri** (Malaja), **Aleksandar Trklja** (Exeter) in **Benet Vincent** (Coventry) ter **Lyudmila Rokotyanskaya** in **Natalia Konovalova** (Moskva).

Sklop 3) *Politični diskurz* je, zlasti primerjalno, raziskovalo več prispevkov, tako je npr. **Jane Johnson** (Bolonja) obravnavala časopisno poročanje o terorističnih napadih zadnjih nekaj let v evropskih in bližnjevzhodnih medijih, **Ana Ruiz-Sánchez** idr. (Madrid) nedavne španske splošne volitve, **Arnaud Vincent** (Louvain) pa je iskal razlike in zlasti podobnosti v religiozni retoriki ameriške politične leve in desne predsedniških volitev v obdobju 1952–2008.

V sklopu 4) *Identitete in reprezentacije so prevladovala teme o reprezentacijah LGBT oznak*. Tako je **Łukasz Woźniakowski** (Poznan) v prispevku, ki je proučeval katoliški diskurz o gejih in lezbijkah glede na pomen cerkve za socializacijo, z diskurzno prozodijo pokazal moč vplivanja na oblikovanje stališč glede homoseksualnih praks, tudi znotraj skupnosti same. Podobno kritično, a z nekoliko drugačno metodologijo sta se **Antonio Fruttaldo** (Neapelj) in **Marco Venuti** (Katanija) lotila poročevalskega diskurza o prelomni sodbi ameriškega vrhovnega sodišča leta 2015, ki je vodila v priznanje legitimnosti istospolnih porok v vseh 50 državah ZDA, ter odmeva, ki ga je dogodek sprožil na spletnih medijskih platformah.

V sklopu 5) *Bližnja zgodovina* izpostavljamo študijo v okviru analiz institucionalnih in medijskih tekstov (npr. Twitter, Facebook), ki je opredelila značilnosti »običajnih državljanov«, ki postanejo »najvplivnejši tviteraši«. Avtorja **Nuria Lorenzo-Dus** (Swansea) in **Matteo di Cristofaro** (Lancaster) sta si z družbenim omrežjem prilagojeno analitiko prizadevala zapolniti nekatere vrzeli v poznavanju mehanizmov te razširjene spletne platforme in prišla do zanimivih ugotovitev o omejitvah, pa tudi predvidljivih značilnostih tovrstne komunikacije. S temo uvodnega festivala je bila povezana študija o t. i. magdalenkah in številnih družinskih tragedijah, povezanih z odvzemi otrok iz različnih razlogov »neprimernim« materam, ki so pretresale Irsko vse do leta 1996 in razkrile endemične probleme irske družbe. Diskurzna analiza pojava »magdalenskih pralnic« (**Miguel-Angel Benitez-Castro** (Zaragoza) in **Encarnacion Hidalgo-Tenorio** (Granada)) je nastala na podlagi zbranih pogovorov, dostopnih na spletni strani gibanja *Pravica za magdalenke* (*Justice for Magdalenes*), cilj pa je bil prepoznati skrite ideologije, kot se odražajo in utrjujejo v značilnostih pripovedi žrtev, ki podoživljajo travme preteklosti. Metodološko so v ospredju korpusnojezikoslovne kategorije kolokacij, ključnih besed in semantične oz. diskurzne prozodije (Baker et al. 2008), s pomočjo teh pa je mogoče na podlagi opazovanja metaforičnih in vrednotenjskih vzorcev sklepati o konstruiranju pojmov greha, odgovornosti, odrešitve in obžalovanja.

Metodološko sorodna analiza, sicer uvrščena v sklop 6) *Slovnica*, je bila večplastna študija leksiko-gramatično-diskurznega prepleta v literarnem diskurzu Jane Austin na primeru množinskih in splošnih samostalnikov avtorice **Raksangob Wijitsopon** (Bangkok), ki je iskala pomen v kompleksnosti jezikovnega delovanja na celotni vertikali od besede do diskurza.

Med diskurzno usmerjenimi analizami seveda niso umanjkali prispevki o 7) *Varčevalnih politikah in tveganju* (*Austerity and risk*). Dva prispevka sta se osredotočila na parlamentarne razprave, prvi na britanske (**Zeynep Cihan Koca-Helvacı** (Izmir) in drugi na grške (**Olympia Tsaknaki** (Solun) in **Eleni Tziafa** (Ciper)), po eden pa na spletne forumske razprave (**Deborah Orpin** (Wolverhampton)) in diskurz tveganja v ameriških tiskanih novicah v obdobju 1987–2014 (**Daniel McDonald** in **Jens Zinn** (Melbourne)).

Tematika 8) *Konstrukcija slabih novic* si je prislužila poseben sklop, v njegovem okviru pa smo lahko prisluhnili korpusno podprti študiji **Sylvie Jaworske** (Reading) in **Karen Kinnloch** (Lancaster) o konstrukciji poporodne depresije v osebnih spletnih izpovedih, ki zadeva upor biomedikalizaciji uma in specifično razumevanje depresije v zdravstvenih poklicih ter način, kako se skoraj izključno na farmakološke rešitve in samobvladovanje osredotočeni pogledi stroke, ki spregledujejo družbene in kulturne dejavnike, posredujejo javnosti. **Theng Theng Ong** (Northumbria) je v istem sklopu prispeval multidisciplinarno študijo o konstrukciji »tragičnih novic«.

V sklopu 9) *Iskanje pomena* je semantik **Michael Barlow** (Auckland) predstavil orodje za korpusno analizo *WordSkew*, ki ugotavlja pogostnost pojavljanja posameznih elementov na določenih mestih v stavku oz. besedilu kot celoti. Metoda omogoča zbiranje podatkov o diskurzivnih vzorcih, vezanih na posamezni žanr. **Eva Triebel** (Lancaster) je nastopila s teoretskimi, metodološkimi in praktičnimi razmisleki o vlogi sekundarnih korpusov pri raziskovanju avtentične jezikovne rabe.

Sklop 10) *Učenje jezika* so zaznamovale razprave o razlikah med rojenimi in nerojenimi govorniki – učitelji in učenci – oz. jezikovnih

značilnostih nerojenih govorcev (**Eric Nicaise** (Louvain)), organizaciji diskurza pri italijanskih učencih angleščine (**Carmen Dayrell** (Lancaster), **Marcus Muller** (Heidelberg), **Cristina M. Caimotto** (Torino) in **Scott Piao** (Lancaster)) ter kontrastivni analizi glagolov poročanja v znanstvenih člankih o učenju tujih jezikov (**Selahattin Yılmaz** (Yıldız), **Yasemin Bayyurt** in **Leyla Martı** (Boğazici)). Poleg vseh naštetih tem smo dobili priložnost vpogleda tudi v najsodobnejše (korpusno podprte) analize diskurzivnih reprezentacij živali (Ne-človeške živali) in posameznih kultur skozi hrano (Hrana za premislek, *Food for thought*).

Prispevki so ponudili metodološko raznovrstnost, a hkrati enovitost problematike kljub širokemu naboru tem, ki je zajemal tako družbena vprašanja, kulturne in medkulturne teme kot implikacije diskurza v prevodoslovju in literarnih besedilih. Kot skupno metodološko značilnost večine predstavljenih analiz, ki izhaja iz tradicije AD, je mogoče izluščiti postopek, po katerem se z orodji za analizo korpusnih podatkov najprej pridobijo ključne besede, konkordance in druge kvantitativne koordinate, ki predstavljajo izhodišče za vse nadaljnje (kvalitativne) analize. Za pridobivanje kolokacij in konkordanc oz. kolokacijskih profilov so, kot kažejo prispevki, najpogosteje v rabi *WordSmith Tools* (Scott 2006), *SketchEngine* (Kilgariff in Tugwell 2002) in *AntConc* (Anthony 2014), za širše

semantične analize pa novejši, v identifikacijo semantičnih kategorij usmerjeni *Wmatrix* (Rayson 2009). S temi postopki se šele opredelijo možne relevantne raziskovalne teme.

Nadvse dragocen je bil uvid v prakse primarno diskurzivnih analitikov, naknadno vpeljanih v korpusnojezikoslovno metodo, ki razkrivajo napredno in marsikje drznejšo aplikacijo korpusnih spoznanj v proučevanju diskurza, kot smo ji lahko pričali v analizah, ki se tradicionalno osredotočajo na leksikogramatične kategorije jezikovnega delovanja, bodisi v leksikografskem ali splošnojezikoslovnem kontekstu.

Konferenco je zaključila panelna diskusija, ki naj bi vključila čim več vprašanj iz publike, vendar se, verjetno zaradi utrujenosti govorcev, razprava ni najbolj razživela. Nekateri prispevki bodo objavljeni v posameznih monografijah, ki so jih avtorji že napovedali, drugi ne, izvlečki vseh referatov in plenarnih predavanj pa so bili objavljeni v tiskani obliki pred začetkom konference. Glede na visoko raven prispevkov in inspirativnost nekaterih predavanj lahko le obžalujemo, da zbornika z objavljenimi celotnimi besedili ne bo. Konferenca *Korpusi in diskurzi* je bila zaokrožena, v izvedbi in akademski odličnosti pa kljub manjšim organizacijskim zdrsom dober zgled v – zdi se – vse bolj kompetitivnem okolju znanstvenega konferenčnega dogajanja.

Literatura

ALCIDE [računalniška oprema]: <<https://dh.fbk.eu/projects/alcide-analysis-language-and-content-digital-environment/>>.

Anthony, Laurence, 2015: *AntConc* (Version 3.5.0.0. (Dev)) [računalniška oprema]: Tokio, Japonska: Waseda University. <<http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/>>.

Baker, Paul, Gabrielatos, Costas, Khosravini, Majid, Krzyzanowski, Michal, McEney, Tony, in Wodak, Ruth, 2008: A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse and Society*, 19/3. 273–306.

- Baker, Paul, in Levon, Erez, 2015: Picking the right cherries?: a comparison of corpus-based and qualitative analyses of news articles about masculinity. *Discourse and Communication* 9/2. 221–336.
- Duguid, Alison, 2009: Insistent voices, government messages. Morley, John, in Bayley, Paul (ur.): *Corpus-assisted Discourse Studies on the Iraq Conflict: Wording the War*. London: Routledge. 234–260.
- Hoey, Michael, 2005: *Lexical Priming*. London in New York: Routledge.
- Kilgarriff, Adam, in Tugwell, David, 2002: *Sketching words. Lexicography and Natural Language Processing: A Festschrift in Honour of B.T.S. Atkins*. 125–137.
- Partington, Alan, Alison, Duguid, in Charlotte, Taylor, 2013: *Patterns and Meanings in Discourse. Theory and Practice in Corpus-assisted Discourse Studies (CADS)*. Amsterdam: John Benjamins.
- Rayson, Paul, 2008: From key words to key semantic domains. *International Journal of Corpus Linguistics*, 4(2008). 519–549.
- Rayson, Paul, 2009 [računalniška oprema]: Wmatrix: a web-based corpus processing environment. Computing Department, Lancaster University.
- Scott, Mike, 2006: *Wordsmith Tools 6.0*. Oxford: Oxford University Press.
- SketchEngine [računalniška oprema]: Corpus Architect / Sketch Engine: <<http://ca.sketchengine.co.uk/>>.

Mojca Šorli
Borovnica
mojca.sorli@guest.arnes.si

ABSTRACTS

Danila Zuljan Kumar: National Identity among Venetian Slovenians and Friulians Today, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 7–18.

In the Udine province of Friuli-Venezia Giulia, Slovenian and Friulian are increasingly seen and heard in public life, i.e., outside the private sphere and beyond Slovenian and Friulian institutional frameworks. The present article deals with changes in the perception of their mother tongue among representatives of both communities in relation to the prevailing Italian language, the use of which was associated with a more prestigious position in society in the past. It also investigates changes in the attitude of the majority population towards the two minority languages. The changes of discourse practices are occurring in parallel with changes in the communities' identity practices. This process is not an exception in Europe and can be placed within the wider (European) process of regionalisation.

Key words: national identity, Slovenians, Friulians, Slovenian, Friulian, Friuli-Venezia Giulia

Irena Novak Popov: The Poetic Strategies of Viljem Černo, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 19–35.

The article analyses the essential poetic strategies in the poetry of Viljem Černo from Torre Valley in Venetian Slovenia. With the use of the plural form of lyrical voice, the poet allies himself with his people; with apostrophe he summons God and praises his homeland; with anaphora, refrain and syntactic-semantic parallelism he intensifies and unifies the represented universe and creates the rhythm of free verse; and with antithetic composition he confronts destructive forces. Textual genres, forms and modes of expression known from the church service address the taste of local readers, but the poet's Torre Valley dialect is raised to the instrument of complex individual content with metaphoric and metonymic innovations.

Key words: Vilem Černo, Torre Valley, Venetian Slovenia, poetry in dialect, poetic strategies

David Bandelj: The Contemporary Poetry of Venetian Slovenia: A Model of Engaged Poetry by Slovenians in Italy, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 37–47.

The paper tries to show the differences between the concepts of engaged poetry developed by generations of poets in Venetian Slovenia. Due to their different historical and political situations, these poets have developed a very modern model of engaged poetry, connected to their relation to "the Other". This model is of great interest, especially due to the use of a dialectal base.

Key words: Slovenians in Italy, Venetian Slovenia, contemporary poetry, engaged poetry

Jadranka Cergol: Dialect Literature as a Characteristic of Minority Literature, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 49–57.

The purpose of the paper is to demonstrate that dialect literature is one of the main characteristics of minority literature. Previous studies have shown that Slovenian dialect literature arises primarily on the outskirts of the Slovenian ethnic settlement area, in neighbouring countries and even in those areas where the Slovenian language comes into contact with other languages. Analysing the cases of two minority communities – Slovenians in Italy and the Italian minority in Slovenia and Croatia – the author attempts

to demonstrate that dialect literature is a very typical phenomenon in minority literature and displays a special relationship to language in general.

Key words: minority literature, dialect literature, Slovenians in Italy, Italians in Slovenia and Croatia

Janož Ježovnik: Angels and “Ognjenci”: The Dialectal Poetry of Renato Quaglia in the Marko Kravos Translations, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 59–77.

The article discusses the translations of Resian dialectal poetry into standard Slovenian. The thesis deals with Renato Quaglia's poems translated by Marko Kravos and published in the collection *Baside*, as well as in the publications *Stara piščal* and *Pogled*. The Resian dialect differs substantially from Slovenian standard language. Therefore, after a thorough preliminary elucidation of sociological and linguistic circumstances, an analysis of Resian dialect translation into Slovenian is presented.

Key words: Renato Quaglia, Markos Kravos, Resian dialect, dialectal poetry, Ognjenec

Mateja Curk: The Discourse of Bilingual Literary Characters from Diverse Slovene-Speaking Social Environments, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 79–90.

The paper deals with contemporary literary texts written by authors living in the province of Udine (Italy) and belonging to the community of so-called Venetian Slovenians (*Besiede tele zemlje* 2004), as well as a literary work from the central part of Slovenia (*Čefurji raus!* 2008). Taking into account the tendency of these texts to reflect real-language use, ideological aspects of literary discourse based on language varieties from different parts of the Slovene-speaking territory are discussed.

Key words: language ideology, literary language, contemporary social vernaculars

Bogomila Kravos: Veneto Theatre, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 91–97.

The article offers some initial thoughts about theatrical activities in the region of the Veneto valleys, i.e., the Alta Val Torre Valley, the Nadiža Valley and Resia, especially those activities that used to join these regions and that are in need of thorough examination. The archival materials should be supplemented by personal testimonies and detailed descriptions of how people received the most popular performances. A thorough analysis of the achievements and reception of the theatrical performances presents a unique opportunity to demonstrate how the peculiar dramatic expression of the troupe came about, and where the key actors found the inspiration to mix the bitter facts of existence with humour. The same analysis should examine how different ways of perception merge into a single theatrical expression that displays the spirit of the time and space. Such comprehensive research of each step in the history of the Veneto Theatre will reveal the axes around which its growth revolved and which connect the region of Veneto with the region of the Isonzo Valley.

Key words: Veneto Theatre, cultural heritage, preservation, restoration, integration

Eva Sicherl: The Diminutive in Slovene from the Perspective of Evaluative Morphology, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 101–115.

A comparison of linguistics articles on diminutives in Slovene as well as in some other languages – particularly Slavic languages, but also English – brings to light certain divergences concerning the status of some word-formational elements used in diminutive formation. The present article focuses on some of these differences: the elements *mini-* and *mikro-* as opposed to *malo-* and *drobno-* in complex words, and the status of non-finite suffixes in verbal and adjectival diminutives.

Key words: evaluative morphology, diminutiveness, noun diminutives, verb diminutives, adjective diminutives

Marjetka Kulovec and Špela Vintar: The Perception and Understanding of Interpreting in Slovenian Sign Language amongst Deaf and Hard of Hearing Students, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 117–137.

The article describes a pilot study performed at the Institute for the Deaf and Hard of Hearing Ljubljana with the aim of investigating the level of understanding in a group of students who use sign language interpreting to follow classes. It also explores their preferences regarding interpreting style. The results are discouraging, given that students on average understand less than 50% of the content of classes, while it was not possible to clearly differentiate between interpreting styles within our experiment. The students' attitudes and preferences regarding sign language interpreting are also analysed. As the first research of its kind to be performed in Slovenia, the study addresses important issues regarding education of the deaf and hard of hearing population.

Key words: deaf and hard of hearing students, Slovenian sign language interpreting, understanding interpreting, interpreting style, attitudes and preferences regarding sign language interpreting

Janja Ribič: Subject-Verb Agreement in Copulative Clauses, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 139–147.

The article discusses subject-verb agreement in copulative clauses with the following structure: [nominal phrase] – [verb 'to be'] – [nominal phrase]. Subject-verb agreement is not clearly defined in such cases in Slovene. Usage shows that the copula sometimes agrees with the subject complement, but at other times with the subject. There are few theories regarding this linguistic problem, hence the problem remains unresolved. The article briefly discusses the existing theories and attempts to determine an agreement rule based on examples found in the Slovene corpus Gigafida.

Key words: agreement, subject, predicator, copula, subject complement

Ana Vogrinčič: Free Indirect Discourse in Slovene: Some Findings of a Corpus-Based Study, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 149–160.

The article presents some findings of a corpus-based study of original Slovene texts regarding linguistic realisations of *free indirect discourse*. It covers the principal characteristics and functions of the phenomenon, the theoretical description of which is inadequate in existing Slovene linguistics literature. Particular attention is devoted to the forms used for simultaneous verbal actions. Based on observation of the textual corpus, the findings indicate that there are two models of verb form selection for simultaneous actions in Slovene: with *sedanjik* (a present tense form) and with *preteklik* (a past tense form). The findings complement the existing descriptions of free indirect discourse in Slovene and offer some basic premises for further translational, contrastive and similar studies.

Key words: free indirect discourse, polyphony, reported speech, verb-form selection

Tanja Badalič: An Ecocritical View of Svetlana Makarovič's Poetry, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 161–170.

The article first briefly presents ecocriticism, as a discipline studying the relationship between literature and the physical environment, as well as the practice of ecocriticism, which encourages more ethical interaction with the world. In addition, the role of literature in generating a new ethical and ecological consciousness is stressed. The main focus is on an ecocritical view of Svetlana Makarovič's poetry, in order to determine the ethical and ecological message of her poetics. The article also deals with the author's newspaper columns, which explicitly reveal her point of view on broader environmental issues.

Key words: ecocriticism, anthropocentrism, ecocentrism, the ecological and ethical function of literature

Maja Smotlak: The Existential Unease of Women as the Thematic Centre of Jasna Jurečič's Narrative Prose, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 171–184.

Jasna Jurečič (1955–2014) was a writer who moved from her hometown of Zadar to Ljubljana, and from there to Sales near Trieste, where she conceived and realised her literary works. For this reason, she is legitimately considered to be a Slovenian author from Italy as well as a contemporary Slovenian female author. Her writing pivots around women and their feeling of existential unease, which can have various forms, origins and responses. Through an analysis of these elements, the article presents an overview of all of Jasna Jurečič's published prose. It is the first presentation of this author, who was unable to establish herself fully in the Slovenian literary world because of her premature death. Her prose has not previously been the subject of a comprehensive review and thorough research within the context of Slovenian literary studies.

Key words: female characters, Slovenian novel, Slovenian short story, Slovenian literature in Italy, literary theme

Izvečke v angleščini lektorirala Mojca Šorli in Neville Hall.

AVTORJI

doc. dr. Danila Zuljan Kumar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
danila.zuljan@zrc-sazu.si

red. prof. dr. Irena Novak Popov

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana
irena.novak2@guest.arnes.si

dr. David Bandelj

Ul./ Via Palladio 19, I-34170 Gorizia - Gorica
dbandelj@yahoo.it

doc. dr. Jadranka Cergol

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Oddelek za italijanistiko,
Titov trg 5, SI-6000 Koper
jadranka.cergol.gabrovec@fhs.upr.si

Janoš Ježovnik

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
janos.jezovnik@zrc-sazu.si

Mateja Curk

Podiplomska šola ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
mateja.curk@siol.net

dr. Bogomila Kravos

S.ta di Vuardel 1, I-34128 Trst
bkravos@spin.it

Miha Obit

Novi Matajur, tednik Slovencev videnske pokrajine, Ul. Ristori 28, I-33043 Čedad
miha@novimatajur.it

izr. prof. dr. Eva Sicherl

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za anglistiko in amerikanistiko,
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
eva.sicherl@ff.uni-lj.si

Marjetka Kulovec

Srednja šola, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, Vojkova cesta 74, SI-1000 Ljubljana
marjetka.kulovec@guest.arnes.si

red. prof. dr. Špela Vintar

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana
spela.vintar@ff.uni-lj.si

Janja Ribič

Žiče 69 c, SI-3215 Loče
janjaribic11@gmail.com

Ana Vogrinčič

Babna Gora 45, SI-1355 Polhov Gradec
avogrincic@yahoo.com

asist. dr. Tanja Badalič

Osek 46a, SI-5261 Šempas
tanja.badalic@gmail.com

asist. dr. Maja Smotlak

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Inštitut za jezikoslovne
študije, Garibaldijeva 1, SI-6000 Koper
maja.smotlak@zrs.upr.si

red. prof. dr. Vojko Gorjanc

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana
vojko.gorjanc@ff.uni-lj.si

asist. dr. Mojca Šorli

Dol 28a, SI-1353 Borovnica
mojca.sorli@guest.arnes.si

Navodila avtorjem¹

Prispevki za *Jezik in slovnstvo* morajo biti napisani v slovenščini. Za jezikovno ustreznost prispevkov so dolžni poskrbeti avtorji.

Tehnični napotki

1. Splošno

Avtorji prispevke v elektronski obliki pošljejo na spletni naslov revije jezikinslovnstvo@ff.uni-lj.si. Prispevki morajo biti oblikovani v skladu z zahtevami uredništva. Avtorji ob oddaji prispevka uredništvu sporočijo tudi naslov za korespondenco, naslov elektronske pošte in telefonsko številko ter naslov, za katerega želijo, da ga navedemo v rubriki *Avtorji* (ime in naslov institucije, v kateri so zaposleni, ali domači naslov).

2. Razprave

Prispevki, namenjeni objavi v rubriki *Razprave*, ne smejo presegati dolžine ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki). Besedilo naj bo napisano v pisavi *Times New Roman*, velikost 12, z medvrstičnim razmikom 1,5. Naslov članka in naslovi ter podnaslovi poglavij naj bodo napisani krepko. Besedilo naj bo levostransko poravnano, začetki odstavkov naj ne bodo umaknjeni navznoter, ampak naj bo pred vsakim novim odstavkom, naslovom, podnaslovom obvezno vrnjena prazna vrstica. Daljši navedki (nad tri vrstice) naj bodo ločeni od preostalega besedila, velikost pisave naj bo 11. Izpusti v navedku naj bodo označeni s tremi pikami med poševnima oklepajema *.../...*. Opombe niso namenjene citiranju literature, njihovo število naj bo čim manjše. Sklici naj bodo navedeni v oklepaju tekočega besedila: (Gantar 2007: 128). V seznamih virov in literature se navajajo samo v besedilu omenjeni viri in literatura.

Navajanje virov in literature

a) knjiga

Gantar, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Lingua Slovenica 3).

b) zbornik

Javornik, Miha (ur.), 2006: *Literatura in globalizacija (k vprašanju identitete v kulturah centralne in jugovzhodne Evrope v času globalizacije)*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

c) članek v zborniku

Mikolič, Vesna, 2004: Medkulturna slovenistika – realnost ali izziv? Stabej, Marko (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 37–47.

č) članek v reviji

Krek, Simon, 2003: Sodobna dvojezična leksikografija. *Jezik in slovnstvo* 48/1. 45–60.

d) spletna stran

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <<http://www.fidaplus.net>>. (Dostop dan. mesec. leto.)

Viri in literatura naj bodo navedeni ločeno.

Izvleček

Članki naj bodo opremljeni tudi z izvlečkom (sinopsisom) v slovenščini in angleščini, ki naj bo umeščen pod naslov članka in naj obsega od osem do deset vrstic v velikosti pisave 10. V recenzijski postopek bodo sprejeti samo tehnično brezhibno urejeni prispevki s seznamom virov in literature, dosledno oblikovanim po navodilih za citiranje.

3. Ocene in poročila

Prispevki, namenjeni objavi v rubriki *Ocene in poročila*, ne smejo presegati dolžine polovice avtorske pole (15.000 znakov s presledki). Avtorji naj na koncu besedila navedejo svoje ime in priimek, ime in naslov institucije ter svoj elektronski naslov.

4. Recenzijski sistem

Uredništvo revije za vsako razpravo, ki ustreza formalnim pogojem za objavo, določi dva recenzenta in jima v elektronski obliki pošlje besedilo razprave brez avtorjevega imena in priimka ter recenzijski obrazec. Recenzenta izpolnjeni obrazec skupaj z besedilom prispevka in svojimi komentarji vrmeta uredništvu, to pa seznanj avtorja z oceno ter predlogi in pripombami recenzentov, pri tem pa poskrbi, da recenzenta ostaneta anonimna. Na podlagi ocen recenzentov se uredništvo odloči, ali je prispevek primeren za objavo. Avtorji so ob oddaji dokončnega besedila dolžni upoštevati pripombe recenzentov. Prispevke za rubriko *Ocene in poročila* pregleda uredniški odbor.

Končna verzija besedila

Uredništvo pričakuje, da bo avtor pri pripravi do končnega besedila upošteval pripombe recenzentov oz. uredništva in besedilo v dogovorjenem roku oz. najpozneje v dveh tednih poslal uredništvu v elektronski obliki.

Korekture

Ob korekturnem branju lahko avtor uredništvu sporoči le pripombe v zvezi z oblikovanostjo besedila ali opozori na morebitne tipkarske napake. Korekture se opravijo v treh delovnih dneh.

Avtorske pravice

Z oddajo prispevka v recenzijo uredništvu *Jezika in slovnstva* avtor prenese avtorske pravice na založnika, tj. Zvezo društev Slavistično društvo Slovenije. Avtor lahko svoje besedilo pozneje objavlja, vendar mora pri tem vedno navajati prvotno objavo v *Jeziku in slovnstvu* ter o tem prej pisno obvestiti uredništvo.

Separati

Avtor razprave prejme izvod revije, v kateri je bila objavljena njegova razprava, in separat v elektronski obliki. Avtorji besedil, objavljenih v drugih rubrikah, prejmejo le izvod revije.

¹ Beseda *avtor* se v celotnem besedilu nanaša tako na avtorje kot na avtorice prispevkov.

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik LXI

številka 2

UVODNIK	3
I	
Daniła Zuljan Kumar: Narodna identiteta pri Beneških Slovencih in Furlanih danes	7
Irena Novak Popov: Pesniške strategije Viljema Černa	19
David Bandelj: Sodobna poezija Beneške Slovenije: model angažiranega pesništva med Slovenci v Italiji	37
Jadranka Cergol: Narečna literatura kot značilnost »manjšinske literature«?	49
Janoš Ježovnik: Angeli in Ognjenci: narečna poezija Renata Quaglie v prevodih Marka Kravosa	59
Mateja Curk: Govorice dvojezičnih literarnih oseb iz osrednjeslovenskega in beneškoslovenskega prostora	79
Bogomila Kravos: Beneško gledališče	91
Miha Obič: Ustvarjalnost brez besed?	99
II	
Eva Sicherl: Primeri slovenskih manjšalnic z vidika evalvativne morfologije	101
Marjetka Kulovec in Špela Vintar: Percepcija in razumevanje tolmačenja v slovenski znakovni jezik pri gluhih in naglušnih dijakih	117
Janja Ribič: Ujemanje med povedkom in osebkom v kopolativnih stavkih	139
Ana Vogrničič: Polpremi govor v slovenščini: nekateri izsledki analize korpusa izvornih slovenskih besedil	149
Tanja Badalič: Ekokritički pogled na poezijo Svetlane Makarovič	161
Maja Smotlak: Bivanjsko nelagodje žensk kot tematsko osišče pripovedne proze Jasne Jurečič	171
Ocene in poročila	
Vojko Gorjanc: Maja Bratanič, Boris Pritchard in Ivana Brač (ur.): <i>Od Šuleka do Schengena: Terminološki, terminografski i prijevodni aspekti jezika struke</i>	185
Mojca Šorli: Mednarodna znanstvena konferenca <i>Korpusi in diskurzi</i>	187
Abstracts	193

Cena:
5,50 €